

VICTOR HUGO _ Sefiller Cilt5 DÜNYA KLASİKLERİ - ROMAN VICTOR HUGO SEFİLLER V. İLT

TÜRKÇESİ: SEMİH ATAYMAN VICTOR HUGO (1802-1885) Romantik gerçekçiliğin kurucusu olan ünlü romanlarıyla değil, şiirleri ve tiyatro oyunları ile da tanınmıştır. 1848 devriminden sonra cumhuriyetçi görüşleri savunan Hugo, sürgünde yaşadığı yıllarda da verimli bir yazınsal etkinlik içinde olmuştur. Hugo, eserlerinde toplumsal sorunları, halkın hayatından çarpıcı kesitleri büyük bir başarıyla yansıtmıştır. Dünya edebiyat tarihinin en önemli romanlarından olan ve yazarın başyapıtı sayılan Sefiller'in (1862) yanısıra Deniz İşçileri (1866) Notre Dame'ın Kamburu (1831) yazarın diğer eserleri arasında ilk akla gelenlerdir. Ayrıca şiirleri: Suçlar (1853), Seyirler (1856), büyük ilgiyle karşılanmıştır.

BORDO—>AS İ YAH DÜNYA KLASİKLERİ VICTOR HUGO SEFİLLER V. CİLT TÜRKÇESİ SEMİH ATAYMAN REDAKSİYON ZEYNEP ATAYMAN TÜRKÇE REDAKSİYON FİLİZ GÖVER TASHİH ESEN GÜRAY

© BORDO SİYAH KLASİK YAYINLAR

BASKI, İSTANBUL 2005

DİZİ TASARIMI KOORDİNASYON

H. HÜSEYİN ARIKAN

DÜNYA KLASİKLERİ EDITÖRÜ

VEYSEL ATAYMAN

TÜRK KLASİKLERİ EDITÖRÜ

KEMAL BEK

TK. NO

975-8688-51-0

ISBN

975-8688-56-1

TREND YAYIN BASIM DAĞITIM REKLAM ORGANİZASYON SAN. TİC. LTD. ŞTİ.

MRK.

MERKEZ EFENDİ MAH.

DAVUTPAŞA CD.

İPEK İŞ MERKEZİ 6/3 7-9-10-11

TOPKAPI/İSTANBUL

ŞB.

CAFERAĞA MAHALLESİ

MÜHÜR DAR CADDESİ NO: 60/5

81300 KADIKÖY/İSTANBUL

TEL: (0216) 348 98 03 Pbx

FAKS: (0216) 349 93 45

E-mail: info@bordosiyah.com.tr

Web: www.bordosiyah.com.tr

HUKUK SERVİSİ TEL: (0216) 348 99 18

VICTOR HUGO

SEFİLLER V. CİLT

TAMAMI V CÝLT

TÜRKÇESİ: SEMİH AT AYMAN

BORDO—ASİYAH ROMAN

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ KİTAP

DÖRT DUVAR ARASINDA SAVAŞ 1. Saint-Antoine Mahallesi Yağmuru ve Temple Mahallesi Dolusu -13-2. Uçurumda Konuşmaktan Başka Ne Yapılır-25-

3. Işık ve Karanlık -3i-

4. Beş Eksik, Bir Fazla -33-

5. Barikatın Üstünden

Görülen Ufuk -43-6. Marius Bitap Düşmüş, Javert Hâlâ Veciz Konuşuyor -

49-7. Durum Vahimleşiyor -52-

8. Topçular Ciddi Bir İzlenim Veriyor -58-

9. Şu Eski Kaçak Avcı Becerisinin Yararı ve 1796 Mahkûmiyetini Etkilemiş Olan O Şaşmaz Atış -62-

10. Şafak-64-

11. Hiçbir Şeyi Iskalamayan,

Ama Kimseyi de Öldürmeyen Atış -69-

12. Düzensizlik, Düzenin

Bir Yandaşı -7 i-13. Geçip Giden Parıltılar -75-

14. Burada Enjolras'ın Metresinin Adını Okuyacaksınız -78-

15. Gavroche Dışarıda -8 i-

16. Kardeş, Nasıl Baba Olur -85-

17. Mortuus Pater, Filium Moriturum Expectat -96-

18. Av Olan Akbaba -98-

19. Jean Valjean Öcünü Alıyor -104-

20. Ölüler Haklı

ve Yaşayanlar Hatalı Değil -108-

21. Kahramanlar-120-

22. Adım Adım -126-

23. Orestes Perhiz Yapıyor; Pulades Kafayı Bulmuş -131-

24. Tutsak-135-İKİNCİ KİTAP LEVIATHAN'IN BAĞIRSAĞI

1. Denizin Yoksullaştırdığı Toprak -139-

2. Lağımın Tarihi -144-

3. Bruneseau -149-4. Bilinmeyen Aynntılar-154-

5. Çağdaş İlerlemeler -159-6. Gelecekteki İlerlemeler -16I-

ÜÇÜNCÜ KİTAP

ÇAMUR AMA RUH

2. Lfujım we Beklenmedik Olaylar -169-

2. Açıklama-177-

3. İzlenen Adam -I80-

4. O da Kendi Haçını Sirtında Taşıyor -I86-

5. Kumun da Kadınlar Gibi Hain Bir İnceliği Vardır -I9i-

6. Toprak Çöküntüsü -198-

7. İnsan Bazen Karaya Çıktığını Sandığı Yerde Karaya Oturur -201-

8. Yırtılmış Elbisenin Eteği -204-

9. İşten Anlayan Birine Marius Ölmüş Gibi Görünüyor 211-

10. Hayatına Katışmış Hovarda Bir Çocuğun Dönüşü -217-

11. Kesin Bir Sarsıntı -220-12. Dede -223-DÖRDÜNCÜ KİTAP RAYDAN

ÇIKAN JAVERT 1. Raydan Çıkan Javert -231 -

BBŞİNCİ KİTAP TORUN ve BÜYÜKBABA

1. Çinko Kaplı Ağacın Yeniden Görülmesi -251 -

2. Marius, İç Savaştan Çıkıp Aile Savaşına Hazırlanıyor -255-

3. Marius Saldırıyor -262-

4. Matmazel Gillenormand, Sonunda Fauchelevant'ın Koltuğunun Altındaki Şeyle İçeri Girmesinin O Kadar

da Uygunsuz Bir Şey Olmadığını Düşünüyor-267-

5. Paranızı Falanca Notere Yatırmaktansa, Filanca Ormana Yatırın -274-

6. İki Yaşlı Adam Her Biri Kendi Tarzında Cosette Mutlu Olsun Diye Her Şeyi Yapıyorlar -276-7. Mutluluk ile Harmanlanan

Rüya Etkileri -288-8. Bulunması İmkânsız İki Adam -292-ALTINCI KİTAP

UYKUSUZ GEÇEN GECE

1. 16 Şubat 1833 299

2. Jean Valjean'ın Kolu Hâlâ Askıda -312-

3. Ayrılmaz Olan -326-

4. Ölümsüz Jecur -329-

YEDİNCİ KİTAP KADEHTEKİ SON DAMLA ZEHİR

KÂSESİNİN SON YUDUMU

2. Yedinci Dönence ve Sekizinci Gök -337-

2. Bir İtirafın Taşıyabileceği

Karanlıklar -361-

SEKİZİNCİ KİTAP ALACAKARANLIĞIN ÇÖKÜŞÜ

1. Aşağıdaki Oda -373-2. Geriye Doğru Daha Başka

Adımlar -380-3. Flumet Sokağı'ndaki Bahçeyi

Hatırlıyorlar -383-4. Çekiş ve Sönüş -390-

DOKUZUNCU KİTAP

YÜCE KARANLIK,
YÜCE GÜN DOĞUŞU

1. Mutsuzlara Acımak, Mutluları

Hoş Görmek -393-2. Yağsız Kandilin Son Titreyişleri -396-

3. Fauchelevant'ın Yük Arabasını Kaldırana, Bir Kalem Ağır Geliyor -399-

4. Bir Leke ki, Sadece Aklamaya Yarar -402-

5. Arkasında Şafak Bulunan Gece -430-6. Otlar Örtür, Yağmurlar Siler
-445-s S

BİRİNCİ KİTAP

DÖRT DUVAR ARASINDA SAVAŞ

2. Saint-Antoine Mahallesi Yağmuru ve Temple Mahallesi Dolusu

Toplumsal belaların ve sorunların gözlemcisinin dikkatimizi çekeceği iki en unutulmaz barikat, bu kitaptaki

olayın geçtiği döneme girmemektedir. Her ikisi de korkunç bir durumun iki ayn yönden simgesi olan bu iki

barikat, tarihin görüp göreceği en büyük sokak savaşı diyebileceğimiz o kaçınılmaz Haziran 1848

ayaklanması sırasında yoktan var oldu.

Ayaktakımı denen o umutsuzlar umutsuzu yaratığın boğuntularının, yığılıklarının, yoksunluklarının,

ateşlerinin, felaketlerinin, acılarının, kara cahilliklerinin ve karanlıkların dipsiz derinliğinden, protestoya,

bazen ilkelere, hatta özgürlüğe, eşitlik ve kardeşliğe, hatta genel oya ve herkesin herkes tarafından

yönetimine aykırı şekilde, o büyük çılgının, o gürhün, umutsuzluklarının derinliklerinden, cesaretlerinin,

heveslerinin kırılmışlıklarından, cehaletlerinden ve karanlıkların dipsiz derinliklerinden harekete geçip halka

karşı savaş açtığı görülür.

Serseriler kamu hukukuna saldırır, sefiller halka karşı ayaklanırlar.

-13-

tç karartıcı günlerdir bunlar; çünkü bu çılgınlıkta bile belli bir ölçüde hak hukuk, bu düelloda bir intihar payı

vardır ve birer hakaret yerine geçen "ayaktakımı", "sefiller", "alt tabaka", "dilenci tayfası" gibi bütün o

sözcükler, aslında düşkünlerden çok, egemenlerin, bahtsız ve nasipsizlerden çok, imtiyazlıların hatasını dile

getirmektedir.

Bize gelince, bu sözleri her söyleyişimizde acı ve saygı duymaktayız; çünkü felsefe, bu sözcüklerin denk

düştüğü olguları enine boyuna incelemeye giriştiğinde, ipe sapa gelmez

şeylerin yanı sıra, çoğu zaman yüce
şeyler de bulur. Atina bir sefiller devletiydi, Hollanda'yı dilenci tayfası
yarattı, Roma'yı ayaktakımı kurtardı ve
İsa'nın yolundan gidenler hep alt tabakanın insanlarıydı.
Alt tabakanın mükemmel ve hayranlık duyulacak yanlarını zaman zaman
seyre dalmamış tek bir düşünür
yoktur.

Ermis Hieronymus o gizemli Fex urbis, lex orbis sözünü söylerken, içinden
havarilerin ve din şehitlerinin
yetişip geldiği o ayaktakı-mını, bütün o fakir fukarayı, bütün o serserileri,
bütün o sefilleri kastediyordu
şüphesiz.

Acı çeken bu yaralı kalabalığın öfkeli saldırılan, kendi hayatını
temellendiren ilkelere ters düşen şiddet
gösterileri, hakkı hukuku darmadağın etmeye yönelik atılımları, halk
tarafından gerçekleştirilmek istenen bir
hükümet darbesidir aslında; dolayısıyla da bas-tınlıdır. Dürüst insan,
bunları bastırmaya kendini adayan
insandır ve onu harekete geçiren, doğrudan doğruya ayaktakımına

-14-

duyduğu sevgidir. Ne var ki, aynı dürüst insan, kafa tuttuğu o takımın
bağışlanabilirliği-ni hissetmeden
edemez! Ve ona, daha karşı koyarken derin bir hayranlık duyar ve adeta
tapınır! Görevimizi yaparken bizi
allak bullak eden ve daha ileri gitmemizi engelleyen garip bir duyguya
kapıldığımız ender anlardan birini
yaşamaktayızdır; yaptığımız şeyin gerekliliğine ve doğruluğuna inanarak
yolumuza devam ederiz. Ama çok
geçmeden vicdan rahatlığımız hüznün rengine bürünür ve görevimizi yerine
getirmiş olmanın huzuru bir yürek
daralmasına dönüşüp nitelik değiştirir.

Söylemek gerekiyor ki, Haziran 1848, tarih felsefesi içinde
sınıflandırılması hemen hemen imkânsız olan
başlı başına bir olguydu. Hakkını isteyen emeğin kutsal kaygısını
hissettiğimiz o olağanüstü ayaklanış söz
konusu olduğundan, şu ana kadar ettiğimiz bütün sözlerin bir yana
bırakılması gerekir. Görevimiz
ayaklanmayı bastırıp yenmekti; çünkü o, cumhuriyete kastetmekteydi. Ama
işin aslı düşünülecek olursa,
Haziran 1848 neydi? Halkın kendi kendisine karşı giriştiği bir ayaklanma
değil de, neydi?

Konu göz önünde tutulduğu sürece ondan uzaklaşmış sayılmayız. Dolayısıyla da bir an için okurun dikkatini, az önce sözünü ettiğimiz, kesinlikle başka bir örneği bulunmayan ve bu ayaklanmaya karakterini veren o iki barikat üzerine çekmemize izin verilsin.

Bunların birincisi Saint-Antoine Mahalle-si'nin girişini tutarken, ikincisi Temple Mahallesi civarını savunmaktaydı. İç savaşın bu

-15-

iki ürkütücü başyapıtını o masmavi parlak Haziran göğü altında karşılına dikilmiş olarak görenler, onları asla unutmayacaklardır. Saint-Antoine barikadı ölçüye sığmaz büyüklüğüyle hemen dikkati çekiyordu; barikat evlerin üçüncü katlarına kadar yükselmekteydi. Genişliği iki yüz elli metre kadardı: Mahallenin üç sokaktan

oluşan zaten geniş girişini bir köşeden öbürüne rahatça kapatıyordu.

Hendekli, tırtıllı ve delik deşik koca bir

yarıkla mazgallanmış ve birer burç oluşturan yığınlarla desteklenmişti.

Böylece, sırtını mahallenin evlerinden oluşan iki büyük güce vermiş

oluyordu. 14 Temmuz'u yaşamış olan bu korkunç meydanın dibinde,

ayaklanmış bir devi andırmaktaydı.

İşte bu ana barikatın gerisinde, sokakların içlerine doğru aralıklarla tam on dokuz barikat daha sıralanmaktaydı. Faubourg'da endişe hızla felakete doğru koştuğunda, doruğa ulaşmış olan sınırsız üzüntünün verdiği eziyeti, sırf bu barikatlara bakarak görebilirdiniz.

Peki, bu barikat nelerden yapılmıştı? Bir söylentiye göre, daha çok, hemen oracıkta yıkılan altışar katlı üç evin enkazından; bir başka söylentiye göre ise, tüm öfkelerin mucizesinden. Gerçekten de, onda kin ve nefretin harcıyla yoğrulmuş bütün yapıların içler acısı görünüşü vardı: Kelimenin tam anlamıyla, bir viraneydi! "Bunu kim yaptı?" diye sorulabilirdi, "Bunu kim yıktı?" diye de... Kendiliğinden ortaya çıkmış kanamaydı bu. Hele hele! Şu parmaklık! Şu kepenk! Şu per--16-

vaz! Ve şu kırık maltız! Ve şu çatlak tencere! Verin hepsini! Ve hepsini atın, yuvarlayın, kaldırın ortadan! Hepsini devirin, hepsini! Altını üstüne getirip yıkın! Bu taş ve molozun, kalasın ve demir çubuğun, paçavranın, sökülmüş pencerenin ve hasın lime lime edilmiş sandalyenin, lahana koçanının, paramparça elbisenin ve daha dün giysi denilen pı-lıpırtım ve lanetin ve bedduanın işbirliği idi bu; hem büyüktü hem de küçük. Kargaşalığın hemen oracıkta ve alay edercesine kopya etmeye giriştiği uçurumdu... Atomla kitlenin kaynaşması; koparılan duvar, kınlan çanak; bütün döküntülerin tehdit dolu yan yanlığı; Sisiphos kayasını atmıştı oraya, Eyüp de kı-nk

çanağını. Korkunçtu sözün kısası. Yok-sullann kalesiydi. Devrilmiş yük arabalan, girintili çıkıntılı bir hale getirmişti yamacı; dingili gökyüzüne doğru uzanmış bir şekilde yatan kocaman bir yük arabası, bu gürültülü yüzeyde bir yara izi gibi duruyordu. Bu vahşetin mimarları, dehşete afacanlığı da eklemek istercesine, bir yolcu arabasını ite kaka yağmağın tepesine çıkarıp oturtmuşlardı ve araba, atlardan boşalmış okunu, gökteki hayali atlara doğru uzatmaktaydı. Ayaklanmanın tortusu olan bu muazzam yığın, akla bütün devrimlerin üst üste devrilerek oluşturduğu bir dağ getiriyordu; 89'un üzerinde 93, 10Ağustos'un üzerinde 9 Thermidor, 21 Ocak'ın üzerine 18 Brumaire, Prairial'in üzerinde Vendemiaire, 1830'un üzerinde 1848. Meydan, bu işin zahmetine değerd; barikat tam da Bastille'in yok olduğu noktada kuru--17-

lacak bir barikattı. Okyanusa set çekilebilseydi, o da bu kadar muazzam olurdu. Bu bi-çimsiz yığının üzerinde çalgın bir dalganın etkisi görülüyordu. Nasıl bir dalga mı? Binlerce insanın oluşturduğu dalga. Gördüğünüzün, gürültünün taşlaşmış hali olduğunu, o barikatların üzerinde, kovanları üzerinde anların dolaştıklarını düşünürdünüz; güce, zora dayalı ilerlemenin dev büyüklüğündeki kara anlarının vızıltılarına bile duyduğunuzun sanırdınız. Bir çalılık mıydı bu? Yoksa bir sarhoşlar cümbüşü müydü? Ya da bir kale miydi? Baş dönmesi, kanat vuruşlarıyla kurmuştu bunu sanki. Bir çirkef vardı bu tabyada ve Olimpos tanrılarına yarasır cinsten bir yücelik sezilmekteydi bu enkaz yığınının. Çatı kirişlerinin, boyalı kâğıt kaplı çatı pencerelerinin, bütün camlarıyla birlikte yıkıntının içine saplanmış pencere çerçevelerinin, umutsuzluk dolu bir kargaşa içinde top ateşini bekledikleri görülüyordu. Sökülmüş bacalar, masalar, sıralar, avazı çıktığı kadar uluyan, inleyen bir kargaşa. Dilencilerin bile almaya tenezzül etmeyeceği, içlerinde hem öfke hem de hiçlik barındıran o binbir çeşit yoksulluk nesnelere. Bir halkın **pılıpırtı** haline gelmiş giysisi denebilirdi buna: Tahtadan, demirden, tunçtan, taştan oluşan bir pılıpırtı. Sanki Saint-Antoine Mahallesi dev boyutlu bir süpürgeyle bunları oraya, kapısının önüne itmiş ve bir barikat halinde kendi sefaletini yığmıştı. Cellat kütüğünü andırır kümeler, kopup dağılmış zincirler, darağacı biçiminde keresteler, yıkıntılar arasından görülen devrik -18-

tekerlekler; bütün bunlar, bu anarşi görüntüsüne halkın daha önce çekmiş olduğu işkencelerin karanlık ve kaygılı yüzünü eklemekteydi. Saint-Antoine barikattı her şeyi silah olarak kullanıyordu: İç savaşın toplumun basma fırlatabileceği bütün her şey oradan çıkmaktaydı. Çarpışma değildi bu, hayır: Çılgınlığın son kertesiydi. Bu tabyayı koruyan karabineler ve ağızları boru gibi geniş tüfekler, mermi yerine porselen kırntılan, ufak kemik parçaları, elbise düğmeleri, bakırdan yapıldıkları için tehlikeli birer kurşun yerini tutan mobilya tekerlekleri yağdırmaktaydılar. Bu barikat, öfkeden

çıldırılmıştı adeta: Bulutlu gökyüzüne sözcüklere sığmaz bir yakarma ile bir hoş mutsuzluk haykıyor; kimi zaman da orduyu korkutacak cinsten bir kalabalığa ve fırtınaya dönüşüp kendini örtüyordu; alevler saçan bir başlar kümesi bu kalabalığın tepesine taş gibi oturuyor, kaynaşan bir kalabalık barikatı dolduruyordu. Tüfeklerden, kılıçlardan, sopalardan, baltalardan, mızraklardan ve süngülerden diken diken olmuş bir doruğu vardı. Büyük kırmızı bir bayrak dalgalanıyordu rüzgârda. Sık sık komut bağırılan, taarruz türküleri, trampet sesleri, kadın hıçkıklan, açlıktan ölenlerin gizemli kahka-halan işitilmekteydi. Evet, barikat son derece büyüktü; son derece canlıydı da: Elektrik akımına tutulmuş bir hayvanın sırtı gibi, yıldırım kıvılcımları fışkınyordu bedeninden. Tann'nm sesine benzer o halk sesinin gürle-diği bu tepeyi, devrimin ruhu, bulutlarla örtmüştü; bu muazzam enkaz yığınının garip -19-

r

bir görkem yayılıyordu. Bir yığın süprüntüydü bu karşınızda yükselen, ama aynı zamanda da Sina Dağı'ydı.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu barikat devrim adına saldırıyordu da, neye, kime saldırıyordu? Devrime.

Rastlantı, düzensizlik, telaş, korku, anlaşmazlık ve bilinmeyenden kurulu olan bu barikatın karşısında Millet

Meclisi vardı, halk egemenliği vardı, genel seçim, ulus ve cumhuriyet vardı:

Bu barikat, ulusal marşa karşı

yükselen ve meydan okuyan Marseillaise'di.

Nasıl çılginca ama nasıl kahramanca bir meydan okuyuş! Çünkü bu eski

Faubourg Mahallesi bir

kahramandır! Mahalle ve istihkâm birbirlerine yardım ediyorlardı. Mahalle barikata, barikat da mahalleye

yaslanmış durmaktaydı. Barikat Afrika generallerinin stratejilerinin gelip parçalandığı sarp bir kıyı gibi göz

alabildiğine uzanıyordu. Mağaraları, türlü girinti ve çıkıntıları, siğilleri ve kamburlarıyla sanki suratını

buruşturuyor, dumanlar altında alaylı alaylı sırıtıyordu. Misket ateşi, biçimsizlik içinde yitip gidiyordu.

Mermiler oraya saplanıyor, sonra hemen gömülüp batıyordu. Gülleler ancak zaten var olan delikleri

delmekteydiler. Bir hercümerci topa tutmak neye yarar ki? Savaşın en dayanılmaz, en vahşi görüntülerine

bile şerbetli alaylar, dev yapıları vahşi bir hayvana benzeyen bu istihkâma enikonu kaygılı gözlerle

bakmaktaydılar.

Hemen bir buçuk kilometre ötede, Châte-au-d'Eau yakınındaki caddeye

açılan Temple Sokagı'nın
Dalle-magne mağazasının vitriniyle
-20-

meydana gelen köşesinden cesaret edip de başını uzatabilenler, uzakta,
kanalın ötesindeki Belleville
Yokuşu'na yükselen sokakta, yokuşun da tepesinde acayip bir duvar fark
ediyorlardı. Bu duvar, evlerin ikinci
katları hizasındaydı, sağ yakadaki evlerle sol yakadakileri birleştiriyordu.
Sanki sokak aniden kapanmak
için, en yüksek duvarını kendiliğinden ikiye katlamıştı. Duvarları taştan
örülmüştü. Bu soğukluk etkisi
uyandıracak kadar dümdüz ve dosdoğru bir dikey duvardı: Gönye ile
düzeltilmiş, alay ipiyle çekilmiş ve
duvarcı çe-külüyle çizilmişti adeta. Gerçi çimentoyla örülmemişti; ama bu,
bazı eski Roma duvarlarında da
görüldüğü gibi, sert mimarisine ters düşmüyordu. Derinliği, yüksekliğine
bakılarak kolayca tahmin edilebilirdi.
Üst tabanı, alt tabanına matematik bir kesinlikle paraleldi. Kurşuni
yüzeyinde, yer yer siyah iplikleri andıran
mazgallar görülmüyordu. Bu mazgallar, eşit aralıklarla ayrılmışlardı. Sokak
göz alabildiğine ıssızdı. Bütün kapı
ve pencereler kapalıydı. Ve en dipte, sokağı tam bir çıkmaz sokak haline
getiren bu duvar yükseliyordu:
Hareketsiz, sakın duvar... Orada hiç kimse görünmüyordu. Ve ortalık dipsiz
bir sessizliğe gömülüyordu:
Gürültüyü bir yana bırakalım, bir soluk bile yükselmüyordu. Adeta bir
mezar. Ve parlak Haziran güneşi, bu
ürkütücü şeyi ışığa boğuyordu. Bu da, Temple Mahallesi barikatıydı. Gelip
de görünce, bu gizemli hayalet
karşısında derin düşünceye dalmamak imkânsızdı; en ataklar, en gözünü
budaktan sakınmazlar için bile...

İyice ayarlanıp düzene -21-

m

konmuş, derli toplu istiflenmiş, hizaya sokulmuş, uyumlu bir hali vardı, ama
aynı zamanda hazindi de. Fen ile
gizem el ele, iç içeydi burada. Barikat komutanının hem matematik bilgini
hem de bir hayalet olduğu daha ilk
bakışta fark edilmekteydi. İnsanlar bu barikatı görür görmez,
kendiliklerinden fısıltıyla konuşmaya
başlıyorlardı.

Arada bir bir Tanrı kulu (er, subay ya da halk temsilcisi) bu ıssız yolu

katetmeyi göze alacak olursa, hemen karşı yandan tiz bir ıslık yükseliyordu ve cesur yolcu, yaralı ya da ölü olarak yere yuvarlanıyordu. Ya da yolcu bir mucize sonucu kurtulduğunda, ıslık sesiyle gelen merminin rastgele, kapalı bir panjura, bir duvar alçısına, taşlar arasındaki harca saplandığı görülüyordu. Gelen, mermi yerine bazen de bir misket oluyordu; çünkü bari-katta kiler, demirdökme iki havagazı borusunun birer ucunu kıtık ve kille tıkamak suretiyle, iki küçük top yapmayı da başarmışlardı. Asla boş yere barut harcamıyorlardı: Hemen hemen her atış tam isabet kaydediyordu. Duvar diplerinde ölüler, kaldırımlar üzerinde kan birikintileri vardı. Beyaz bir kelebeğin salma salma uçuştüğünü anımsıyorum: Yaz mevsimi hakkını aramaktan vazgeçmemişti. Bütün kapı önleri yaralılarla doluydu. Görünmeyen birileri size nişan alıyormuş duygusuna kapılıyor ve hemen, boydan boya bütün caddenin hedef tutulduğunu anhyordunuz. 'Hücum Birliği,' mahallenin girişindeki kemerli kanal köprüsünün meydana getirdiği balık sırtının arkasına toplanmıştı. Askerler

-22-

ölüm saçan bu kasvetli istihkâmı, bu ürkütücü hareketsizliği ve bu aldatıcı ilgisizliği kaygıyla seyrediyordu.

Bazen biri, kasketinin karşıdan görünmemesine dikkat ederek, kemerin tepesine kadar yüzükoyun sürünüyordu.

Gözüpek Albay Monteynard, barikata ür-pererek, ama hayranlıkla bakıyordu. Yanındaki temsilciye:

"Nasıl da yapmışlar!" dedi. "Ne bir eksik, ne bir fazla taş var. Tıpkı porselen gibi."

Tam o sırada bir kurşun göğsündeki nişanı parçalamış, kendisi de yere yıkılmıştı.

"Korkaklar!" diyorlardı. "Sıkıyorsa meydana çıksınlar hele! Biri görünsün bakalım! Ama nerede o cesaret!

Bunlar hep böyle saklanıp duracak!"

Sadece seksen kişinin koruduğu, buna karşılık tam on bin kişinin saldırdığı Temple Mahallesi barikatı üç gün

dayandı. Saldırganlar dördüncü gün Cezayir kentlerini ele geçirmek için yaptıklarını yaptı: Evleri delip

damlardan geldiler. Ve barikat alındı. O seksen 'korkaktan biri bile

kaçmayı düşünmedi. Biraz sonra sözünü edeceğimiz komutan Barthelemy dışında bütün hepsi öldü. Saint-Antoine barikatı, gökgürültüsüydü; Temple barikatı, sessizlik. Bu iki sığınak arasındaki fark, korkunç ile uğursuz arasındaki farktı. Birincisi, sanki bir canavar ağzıydı; öbürü ise, bir maske.

O karanlık, gizemli ve muazzam Haziran ayaklanmasının bir öfke ile bir bilmededen meydana geldiğini kabul ettiğimiz takdirde,

-23-

birinci barikatın içinde ejderhanın, ikincinin arkasında ise sfenksin varlığını duyabiliriz.

Bu iki kale, biri Cournet, öbürü Barthelemy adında iki adam tarafından kurulmuştu. Cournet Saint-Antoine;

Barthelemy de Temple barikatını dikmişti. Ve her barikat, kendini kurmuş olanı yansıtmaktaydı.

Cournet, uzun boylu bir adamdı. Geniş omuzlu, kırmızı yüzlüydü. Ezici yumruklan, cesur bir yüreği, mert bir ruhu, saf ve dayanılmaz bakışları vardı. Korkusuzdu, güçlüydü, öfkeli ve heyecanlıydı. İnsanların en içteni ve savaşçıların en korkuncuydu. Çarpışma, savaş, dövüş, soluduğu hava gibiydi; şenlendirirdi onu. Deniz

subaylığı yapmıştı. Enginlerden ve fırtınalardan çıkıp geldiği davranışlarından ve sesinden anlaşılırdı. Zaten

savaşta da kasırgayı sürdürüyordu. Deha hariç, Danton'dan bir şeyler vardı Cournet'de; tıpkı Danton'da da

tanrısallık hariç, Her-kül'den bir şeyler olduğu gibi...

Barthelemy ise zayıf, çelimsiz, soluk benizli ve sessiz bir adamdı.

Küçükken trajedilere layık bir çocuktü: Bir

belediye çavuşu kendisini tokatlamıştı; gözetledi, pusu kurdu, bekledi, öldürdü onu, on yedi yaşında küreğe

mahkûm edildi. Oradan çıkınca da bu barikatı yaptı.

Sonradan, kaderin cilvesine bakın ki, ikisi de Londra'da sürgün yaşarken, Coumet'yi öldürdü Barthelemy.

Karşılaşmaları uğursuz bir düello oldu. Bir zaman sonra da Barthelemy, tutkularının rol oynadığı o karanlık

maceralardan birinin çarkına kapılıp Fransız

-24-

adaletinin hafifletici nedenler bulunduğu, İngiliz adaletinin ise ölümlü cezalandırılması gerektiğini düşündüğü

felaketlere yol açtığı için idam edildi.

Karanlık ve içler acısı toplumsal yapının sonucu olarak, bir yandan maddesel yokluk, öte yandan ahlak düşüklüğü yüzünden, hiç şüphesiz güçlü ve hatta belki de büyük bir zekâya sahip olan bu zavallı yaratığın Fransa'da kürekle başlayan serüveni İngiltere'de, darağacında son buluyordu. Barthelemy sıkıya geldiğinde yalnızca korsan bayrağı çekerdi.

2. Uçurumda Konuşmaktan Başka Ne Yapılır

İsyan ve başkaldırının yeraltı eğitiminde on altı yıl konuşmaktadır ve bu tecrübeleri Haziran 1848, Haziran 1832'den daha iyi anlamıştır. Dolayısıyla da Chanvrerie Sokağı'ndaki barikat, az önce şöyle bir anlattığımız dev barikatın yanında bir taslak, ancak bir embriyo sayılabilirdi; ama yine de o döneme göre korkunçtu.

Enjolras'm denetimi altında, çünkü Mari-us'ün artık hiçbir şeye baktığı yoktu, isyancılar geceden iyiden iyiye yararlanmışlardı: Barikat sadece onarılmakla kalmamış, aynı zamanda berkitilmişti; şimdi yarım metre daha yüksekti. Kaldırım taşlarının arasına saplanmış olan demir çubuklar, savrulmayı bekleyen mızraklara benziyordu. Dört bir yandan taşınıp getirilen her türlü moloz ve yıkıntı artıkları, dıştaki kargaşayı bir kat daha artın-

-25-

yordu. Tabya, içeriden duvarla, dışarıdan da çalıyla yeniden ustaca örülüp yapılmıştı.

Bir kale duvarına çıkar gibi yukarıya çıkmayı sağlayan taş merdiveni de yeniden kullanılabilir hale getirmişlerdi.

Barikatı düzene sokmuşlardı: Alttaki alçak tavanlı salonu boşaltmış, mutfağı seyyar hastane haline getirmiş, yaralıların pansumanını tamamlamış, yerlere ve masaların üzerine dökülmüş olan barutu toplamış, kurşunu eritmiş, mermi yapmış, sargı bezlerini hazırlamış, düşen silahları dağıtmış, tabyanın içini temizlemiş, döküntüleri kaldırmış, ölüleri götürmüşlerdi.

Ölüleri, hâlâ ellerinde tuttıkları küçük Montedour Sokağı'na yığdılar.

Buradaki kaldırım taşları uzun süredir

kıpkırmızıydı. Ölüler arasında taşradan gelme dört de muhafız askeri vardı. Enjolras, bunların üniformalarını bir kenara kaldırttı.

İki saat uyumalarını öğütlemişti Enjolras. Onun öğüdü, emir demekti. Ama

ancak üç dört kişi yararlandı bu emirden. Feuilly, bu iki saati meyhanenin karşısındaki duvara şu sözleri kazımakla geçirdi.

YAŞASIN TÜM HALKLAR!

Sıva üzerine kazılmış olan bu üç sözcük 1848'de hâlâ oradaydı ve okunmaktaydı.

Kadınlardan üçü, bu gece molasından yararlanıp büsbütün ortadan kaybolmuştu. Bu da isyancıların daha rahat soluk almalannı sağladı.

Kadınlar, komşu evlerden birine sığınma olanağı bulmuştu.

-26-

Yaralıların birçoğu dövüşebilirdi, dövüşmek istiyorlardı da. Seyyar hastane haline getirilen mutfakta, şilte ve saman demetlerinden yapılmış bir sedyenin üzerinde, ikisi muhafız askeri olmak üzere beş ağır yaralı vardı.

İlkin muhafız askerlerini tedavi ettiler.

Artık siyah örtüsü altındaki Mabeuf le direğe bağlı Javert'den başka hiç kimse kalmamıştı alt salonda.

Enjolras:

"Burası ölümler salonu," dedi.

Mum ışığıyla aydınlanan bu loş salonun en dibine, direğin arkasına yatay olarak yerleştirilen masanın üzerinde yatan Mabeuf ün cesediyle, ayakta duran Javert, belli belirsiz büyük bir haç şekli oluşturuyordu.

Gerçi yolcu arabasının oku yaylım ateşi altında **kınlıydı** ama yine de bir bayrak taşıyabilecek kadar sağlam görünüyordu. Ve Enjolras, dediğini daima yerine getiren gerçek bir başkan yapısına sahipti: Hemen,

öldürülen ihtiyarın delik deşik kanlı ceketini göndere bağladı.

Bundan böyle herhangi bir şey yemek söz konusu değildi: Ne ekmek vardı, ne et. Barikattaki elli kişi, orada

buldukları on altı saat içinde, meyhanenin zaten yetersiz yiyeceklerini son kırıntılara kadar silip

süpürmüşlerdi. Saldıya dayanan her barikat gibi burası da, belirli bir anda ve kaçınılmaz bir şekilde,

tamtakır kuru bakır hale girivermişti: Açlığa katlanmak gerekiyordu.

Saint-Merry barikatında o kahramanlara layık 6 Haziran gününün ilk saatlerindeydi-

-27-

ler. İsyancılar Jeanne'ın çevresini kuşatmış, ekmek istiyorlardı. Ve Jeanne, "yiyecek" diye bağırarak bütün o

savaşçılara:

"Niçin?" diyordu. "Saat üç. Ve dörtte hepimiz ölmüş olacağız!"

Enjolras, artık herhangi bir şey yemek söz konusu olmadığından, içkiyi de yasakladı. Şarabı kaldırdı, alkolü karneye bağladı.

Mahzende, ağızları özenle kapatılıp mühürlenmiş on beş kadar şişe bulmuşlardı. Enjolras'la Combeferre,

bunları incelediler. Combeferre, mahzenden yukarı döndüğünde:

"Bunlar, işe bakkallıktan başlayan Huc-heloup Baba'nın eski sermayesinden arta kalanlar olsa gerek!" dedi.

Bossuet:

"Halis şarap bunlar," diye açıkladı düşüncesini. "Bereket versin ki

Grantaier uyuyor! O şimdi ayakta olsaydı,

biz bu şişeleri kurtarmakta bir hayli güçlük çekerdik!"

Enjolras, çeşitli itiraz mırıltılarına kulak asmayarak, vetosunu şişeler için kullandı. Ve onları, hiç kimsenin

dokunmamasını sağlamak üzere bir tür kutsallaştırmak amacıyla, Mabeuf Baba'nın yattığı masanın altına

koydurdu.

Sabahın saat ikisine doğru sayım yaptılar: Hâlâ otuz kişiydiler. Tanyeri yavaş yavaş ağarmaya başlamıştı.

Yeniden taş kafesine yerleştirilmiş olan meşaleyi henüz söndürmüşlerdi.

Barikatın içi, yani sokaktan alınan o

avlu gibi yer, kapkaranlıktı. Çevrede yükselen alacakaranlığın insana dehşet veren bulanıklığı ortasında,

kazaya uğramış bir geminin

-28-

güvertesini andırıyordu. Sürekli hareket halindeki savaşçılar, birer karaltı gibi kımıldıyorlardı şimdi. Bu

korkunç gölge yuvasının üzerinde sessiz evlerin katlan mosmor

belirmekteydi. Daha da yukarılarda bacalar

ağın-yordu. Gökyüzünü yer yer beyaza, yer yer maviye çalan, iç açıcı bir renk kaplamıştı. Kuşlar mutlu

cıvıltılarla uçuşuyorlardı. Barikatın dip tarafını oluşturan yüksek ev doğuya doğru dönük olduğundan,

damında pembe bir parıltı belirmişti. Sabah meltemi, üçüncü katın küçük penceresindeki ölü adamın kır

saçlarını okşamaktaydı.

Courfeyrac, Feuilly'ye:

"Meşaleyi söndürdükleri çok iyi oldu," dî-"^A yordu. "Rüzgârda öyle çırpınıp duruşu canımı sıkıyordu." Korkar

gibi bir hali vardı. Meşalelerin ışığı korkakların bilgeliğine benzer, titrediği için iyi aydınlatamaz.

Gündoğumu, kuşlar gibi onların zihinlerini de uyandırmıştı. Herkes konuşmaktaydı.

Joly, saçakta dolaşan bir kedi görmüştü, bunun felsefesini yapıyordu: "Kedi nedir?" diye sordu bağırarak. "Bir düzelticidir. Tann fareyi yaratınca, Tuh, bir yanlışlık yaptık!" demiş ve sonra kediyi yaratmış. Farenin düzeltiliştir kedi. Fareyle kedi, yaratılışın yeniden gözden geçirilmiş ve düzeltilmiş şeklidir."

Combeferre, çevresini almış olan öğrencilerle işçilere, ölümlerden, Jean Prouvaire'den, Bahorel'den,

Mabeuffen, hatta Le Cabuc'ten ve Enjolras'ın amansız kaderinden söz ediyordu. Şöyle diyordu:

-29-

"Harmodius ve Aristogiton, Brutus, Che-reas, Stephanus, Cromwell, Charlotte Cor-day, Sand, bütün bunlar, bıçağı sapladıktan sonra, bir an için de olsa, kedere kapıldılar. İnsan yüreği öylesine heyecana hazırdır ve insan hayatı öylesine bir bilmedir ki, siyasal bir cinayette bile, kurtarıcı bir cinayette bile, böyle bir cinayet varsa tabii, bir insanı vurmuş olmanın yol açtığı vicdan azabı, insanlığa hizmet etmiş olmanın sevincini bastırır."

Ve böylece, laf lafı aç aça, söz Jean Pro-uvari'in dizelerine gelip dayandı. Combeferre, oradan da

Vergilius'un yapıtı Georgiques'in çevirilerine sözü getirdi. Raux ile Cour-nand'ın, Cournand ile Delille'i

karşılaştırdıktan sonra Malfllâtre'in çevirdiği bazı parçalar ve bu arada özellikle de Sezar'ın ölümündeki

mucizeli yanları anlatan parça üzerinde durdu. Sezar'ın adı geçer geçmez de, konuşma Brutus'a döndü:

"Sezar'ın öldürülmesinde şaşılacak bir yan yok," diyordu Combeferre.

"Cicero, ona karşı amansızca

davranıyordu. Ve haklıydı. Bu şiddet asla bir kınama, bir yerme, bir aşağılama değildir aslında. Ama Zoile ve

Cicero farklıdır. Zoile Homeros'a, Maevius Virgili-us'a, Vise Moliere'e, Pope Shakespeare'e, Fre-non

Voltaire'e hakaret ederken, eski bir kıskançlık ve kin yasası gerçekleşmiş oluyordu; dehaler sövgüyü çeker,

büyük adamlar az ya da çok hakarete uğramışlardır her zaman. Cicero,

Brutus'un adaleti kılıçla yerine
getirdiği yerde, fikirle savunmasını yapar adaletin. Ben kendi payıma şu
birinci adaletin, yani kı-

-30-

lıcın aleyhindeyim. Ama Eskiçağ bunu kabul ediyordu. Sezar, Rubincon'u
aşmakla, halktan gelen nişan ve
rütbeleri kendisinden geliyormuş gibi dağıtmakla, Senato üyeleri
toplantıya girerken ayağa kalkmamakla
neredeyse bir zorba gibi davranmış oluyordu. Büyük adamdı, yazık! Ya da,
ne iyi!.. Çünkü ibret, en iyi
derstir!"

Bossuet, bir taş yığınının üzerine çıkmıştı. Tepeden bakıyordu konuşanlara.
Sonra birden bağırdı:

"Ey Cydathencum, ey Myrrhinus, ey Pro-balinthe, ey Aeaintide'nin
güzelleri!.. Ah, Ho-meros'un dizelerini bir
Lauriumlu ya da Edaptheonlu Eski Yunanlı gibi okumak kudretini bana kim
bahşedecek?.."

3. Işık ve Karanlık

Enjolras keşfe çıkmıştı. Küçük Mondetour Sokağı'nda, evlerin duvarlarına
sığınarak sessizce yürüdü.

Hemen belirtelim ki, isyancılar umut içindeydi. Gece saldırısını
püskürtmeleri, şafak sökerken başlayacak
saldırıyı neredeyse küçümsemelerine yol açmaktaydı. Davalarına inandıkları
kadar, kazanacaklarına da
inanmaktaydılar. Kaldı ki kendilerine mutlaka bir yardım da gelecekti.
Hesaplarını ona göre yapıyorlardı.

Fransız savaşçısının gücünün kaynağı olan o kâhince sezgi gücüyle,
başlayacak olan günü, üç evreye
bölmekteydiler: Saat altıda, 'çoktan davaya kazanılmış' bir alay, onların
safına geçecekti açıkça; öğ-

-31-

le vakti tüm Paris ayaklanmış olacaktı; güneş batarken de devrim
tamamlanmış olacaktı. Saint-Merry'nin
dünden beri bir dakika bile susmayan alarm çanı yine işitilmekteydi: Bu,
büyük barikatın, Jeanne'ın
barikatının hâlâ aslanlar gibi dayandığını gösteriyordu.

Enjolras yeniden göründü. Dış karanlıktaki tasalı kartal gezisinden
dönüyordu. Bir an, kollarım kavuşturup
arkadaşlarının umut dolu konuşmalarını dinledi. Sonra, artık iyice
belirginleşen sabah aydınlığında dipdiri ve
canlı bir sesle konuşmaya başladı:

"Savaşa bütün Paris ordusu katılıyor. Bu ordunun üçte biri, sizin içinde bulunduğunuz barikata yüklenmekte. Ayrıca muhafız askerleri de var. Bu arada, beşinci taburun kasketleriyle altıncı alayın bayraklarını rahatça seçebildim. Bir saate kadar üstümüze saldıracaklar. Halka gelince: Dün kaynayan halk, bu sabah kımıldamıyor bile. Beklenecek ya da umulacak en ufak bir şey yok. Yardıma gelecek bir alay olmadığı gibi, ayaklanacak bir mahalle de yok. Sizi yüzüstü bıraktılar." Savaşçı kümelerinin üzerine çöken bu sözler, bir sağanağın ilk damlalarının bir an sürüsü üzerindeki etkisini yaratmıştı: Hepsi durdular. Ölümün kanat çırpınışlarının bile duyulabileceği, anlatılmaz bir sessizlik oldu. Bu an çok kısa sürdü. Sonra kümelerin dibinden, karanlıktan gelen bir ses birdenbire yükseldi: "Öyle olsun! Barikatı altı metreğe yükseltelim. Ve hepimiz burada kalalım. Yurttaşlar,

-32-

bunu ölerək protesto edelim! Halk, cumhuriyetçileri yüzüstü bıraksa bile, cumhuriyetçilerin halkı yüzüstü bırakmayacaklarını ispatlayalım!" Bu sözler, herkesin zihnini bireysel kaygıların ağır bulutundan kurtarmıştı. Heyecanlı bir alkış koptu. Bu konuşmayı yapmış olan adamın adı hiçbir zaman öğrenilemeyecekti: Herhangi bir işçiydi belki; belki de bir yabancıydı; sıradan biri, ya da kahraman bir yolcuymdu. Belirli anlarda son sözü yüce bir şekilde söyleyen, daima insana özgü bunalımlara ve toplumsal doğuşlara katılıp, bir şimşegin aydınlığında bir dakika için ahlâkı ve Tann'ı temsil ettikten sonra karanlıklar arasında kaybolan, o soylu ve kutsal adsızlardan biriydi işte!

Bu sarsılmaz karar, 6 Haziran 1832'nin havasını öyle doldurmuştu ki, isyancılar hemen hemen aynı saatte Saint-Merry barikatında da, mahkeme tutanaklarına geçen şu tarihsel çığılığı yükseltiyorlardı: "Bize yardıma ister gelsinler, ister gelmesinler, ne çıkar! Burada, en sonuncumuza kadar kendimizi ölüme atalım!"

Görüldüğü gibi, mekân ve madde bakımından birbirinden farklı olan bu iki barikat, aynı ruh yüceliğini

bölüşmekteydi.

4. Beş Eksik, Bir Fazla

Ölerek protesto etme kararını alan o adsız savaşçı konuşup da ruhları birleştiren taşıtı ortaya koyduktan sonra, tüm göğüslerden

-33-

anlaşılmaz şekilde mutlu, korkunç ve acıklı, zafer yüklü bir haykırış yükselmişti:

"Yaşasın ölüm! Hepimiz buradayız!"

"Niçin hepimiz?" diye sordu Enjolras.

Aynı haykırış yükseldi:

"Hepimiz! Hepimiz!"

Enjolras:

"Yer iyi, barikat sağlam," dedi, "otuz kişi yeter. Neden kırk kişiyi feda edelim?"

Buna hep bir ağızdan:

"Çünkü buradan hiçbirimiz gitmek istemiyoruz!" diye cevap verdiler.

Enjolras:

"Yurttaşlar!" diye bağırdı.

Sesinde öfkeli bir titreme de vardı. Aynı sesle devam etti:

"Cumhuriyet insandan yana savurganca harcamalar yapacak kadar zengin değildir. Kibir demek, israf demektir. Bazıları için buradan gitmek bir görevse, bu görev de, herhangi bir başka görev gibi yerine getirilmelidir."

Enjolras ilkelere bağlı bir adamdı. Bundan dolayı da dindaşları üzerinde mutlak bir hâkimiyeti vardı. Ve

mutlak hâkimiyete rağmen o anda mırıldanmalar oldu. *Gelgeldim*, Enjolras, tepeden tırnağa bir komutan

olarak yaratılmıştı. Memnun kalınmadığını görünce ayak diredi ve azametli bir tavırla sordu:

"Otuz kişi kalmaktan korkanlar kimler?"

Mırıldanmalar arttı.

Savaşçı gruplarının birinden gelen bir ses:

"Buradan gidin demek kolay," dedi, "barikat her yandan kuşatılmış durumda!"

-34-

Enjolras'ın buna cevabı hazırды:

"Hal tarafında değil. Montedour Soka-ğı'nda kimse yok. Precheurs

Sokağı'ndan geçilerek, Innocents

Çarşısı'na ulaşılabilir."

Bir başka ses:

"İnsan orada da yakayı ele verir," dedi. "Bir alayın ya da bir ileri karakolun kucağına düşersin. Sırtında işçi ceketi, başında kasketle geçerken görüp durdururlar seni, nereden geliyorsun bakalım, diye sorarlar. Sakın barikatlardan olmayasın, sonra da ellerine bakarlar, barut kokuyorsun derler ve kurşuna dizerler."

Enjolras buna hiç karşılık vermedi. Com-beferre'in omzuna dokundu sadece. İkisi alt salona indiler, çok geçmeden yukarıya döndüklerinde. Enjolras, ileri doğru uzattığı ellerinde, daha önce bir kenara ayırtmış olduğu o dört üniformayı tutuyordu. Combeferre de palaskaları, kayışları ve tüylü asker kasketlerini kucağında taşıyarak arkasından gelmekteydi.

Enjolras:

"Bu üniformayla insan askerlerin arasına karışıp kolayca kaçabilir!" dedi. "İşte dört üniforma."

Böyle diyerek, üniformaları taşlan sökülmüş sokağa attı.

Savaşçılarda yine hiçbir kıyımdama görülmedi. Bunun üzerine Combeferre konuşmaya başladı:

"Hadi bakalım, biraz acıma duygulannızı harekete geçirin! Hem burada söz konusu olan nedir, bilmiyor musunuz? Kadınlarla

-35-

çocuklardır. Bunu iyi belleyin: Bu dünyada kadınlar var mı, yok mu?

Çocuklar var mı, yok mu? Ayaklarıyla

beşik sallayarak bir yığın yavru büyüten analar var mı, yok mu bu dünyada, söyleyin! Çocuğunu emziren bir

kadının göğsünü hiç görmemiş olan var mıdır aramızda, varsa parmağını kaldırsın! Siz kendinizi öldürtmek

istiyorsanız, tamam. Şimdi size seslenen ben de onu istemekteyim. Ama ben, çevremde kollan iki yana

düşen, çaresiz kadın hayaletleri görmek istemiyorum...

"Ölün, tamam; ama öldürmeyin. Birazdan burada gerçekleşecek olana benzer türden intiharlar, yüce

girişimlerdir. Ama intihar olayının kendisi dardır, genişletmeye ve yaygınlaştırmaya gelmez. Hele

yakınlarınızı da içine aldığı zaman, intiharın adı cinayet olur. Küçük sarışın kafaları ve ağarmış saçları

düşünün. Dinleyin beni. Biraz önce Enjolras bana anlattı, Le Cygne

Sokağı'ndaki binalardan birinin beşinci

katındaki bir pencerede, mum ışığında bir ihtiyar kadın başı görmüş; bütün geceyi beklemekle geçirmiş olan o kadın belki de aranızdan birinin anasıdır. İşte ben de diyorum ki, içimizdeki o kimse hemen gitsin. Gitsin ve anasına: 'Anacığım, işte ben geldim!' desin. Ve içi rahat etsin: Bilsin ki burada kalanlar gerekeni kusursuz biçimde yapacaklardır. İnsan emeğiyle yakınlarını destekliyorsa, kendini feda etme hakkına sahip olamaz. Ve hele kız çocuğu olanlar! Ve hele kız kardeşi olanlar! Düşünebiliyor musunuz? Siz kendinizi öldürteceksiniz, ölüp gideceksiniz,

-36-

iyi, pekâlâ. Peki yann ne olacak? Yiyecek ekmek bulamayan genç kızlar; korkunç bir durumdur o! Erkek dilenir, kadın kendini satar. O şarkılar söyleyen, şakıyan, canlı birer parfüm gibi evlerimizi süsleyen, gurur veren o tapınılası zarif yaratıklar, bakirelikleriyle meleklerin varlığını ispatlayan o eşsiz varlıklar, o Jeannette'ler, Lise'ler, Mimi'ler... Düşünün bir kerel.. Yann hepsi aç kalacak! Daha ne söylememi istiyorsunuz? Bu dünyada bir insan eti pazan da var ve sizler, onlann o pazara girmelerini ölü ellerinizle engelleyemezsiniz! Sokağı düşünün, gelen geçen erkeklerle tıklım tıklım dolu kaldırımları getirin gözlerinizin önüne ve orada yan çıplak bir halde ça-murlann içinde bekleyen kadımları hayal edin. Düşünün ki onlar da bir vakitler tertemiz varlıklardı... Sefalet, fuhuş, ahlak zabıtası, hapishane: İşte o Mayıs çiçekleri gibi taptaze ve pınl pınl kız kardeşleriniz ve çocuklarınızın düşecekleri yerler! Siz kendinizi öl-dürttünüz, öyle ya! Öyle ya, burada değilsiniz artık! Halkı, krallığın boyunduruğundan kurtarmak istediniz; kızlarınızı polise teslim ediyorsunuz! Dostlanm, beni dikkatle dinleyin: Kadınları, o talihsiz kadınlanmızı düşünmek pek âdet olmamıştır. Onlann erkek eğitiminden geçmemiş oluşu bizlerce bir güven kaynağıdır. Okuyup yazmalan engellenir, düşünmeleri engellenir, politikayla uğraşmalan engellenir; ama aynı kadımlann bu akşam morga gidip sizin ölülerinizi teşhis etmelerini engelleyebilir misiniz? Evet, arkadaşlanm! İçinizde aile sahibi olanlann bize yardım edip

-37-

buradan gitmeleri ve bizi bu işi tek başımıza görmeye bırakmaları gerekli. Biliyorum, gitmek cesaret ister; gitmek zordur. Ama zor olduğu oranda da şerefli, inanın! Sonra bir de bu işin yarını var; gitmediğiniz takdirde siz o yarını göremeyeceksiniz, ama düşünün ki aileleriniz görecek. Hem de ne acılarla! Şimdi gözlerinizin önüne bir çocuk getirin. Sağlıklı, güzel, cici, elma yanaklı, gülen, oynayan bir çocuk: O çocuk kaderine terk edildiği zaman ne hale geliyor bilir misiniz? Ben biliyorum, öyle terk edilmiş bir çocuk gördüm. Babası ölmüştü, komşuları yanlarına almışlardı, ama onların da kendi yiyecekleri yoktu. Çocuk açtı, mevsim karakıştı. Hiç ağlamıyordu çocuk. Durmadan sobanın yanına gidiyordu, oysa soba yanmamaktaydı; ama boru, hep bildiğiniz gibi, killi toprakla sıvanmıştı. Çocuk, işte o topraktan küçücük parmaklarıyla parçalar koparıp yiyordu. Boğuk hırıltılar çıkarmaktaydı soluk yerine, yüzü bembeyazdı, bacakları tutmuyordu, karnı davul gibi şişti. Hiçbir şey söylemiyordu. Konuşuyorlardı, hiç cevap vermiyordu. Ve sonunda öldü. Nöbetçi doktor olduğum Necker Hastanesi'ne getirdiler, orada gözlerimin önünde öldü. Midesini açtıklarında çamur gibi bir topak çıkardılar. Şimdi aranızda baba olanlar, bir an o çocuğun kendi çocuğu olduğunu hayal etsin! Ve yüreklerinin sesini dinlesinler. İstatistikler, terk edilmiş çocuklarda ölüm oranının yüzde elli beş olduğunu ortaya koymakta...

"Bir daha söylüyorum: Burada söz konusu olan, kadınlar, analar, genç kızlar ve ço-

-38-

cuklardır. Size, sizden söz eden yok! Tek tek sizin ne olduğunuzu gayet iyi biliyoruz. Nasıl kahramanlar olduğunuzu daha dün öğrenmiş değiliz! Yüceler yücesi amacımız uğruna ölmenin zafer sevincini ruhlarınızda taşıdığınızı bilmeyen yok! Yine hepimiz biliyoruz ki, hepiniz de haklı olarak, yararlı bir şekilde ölmenin mutluluğunu tatmak istiyorsunuz: Zaferdeki payınıza sımsıkı ve haklı olarak bağlısınız! Bunu da biliyoruz. Ama bu dünyada siz yalnız değilsiniz, düşünmeniz gereken başkaları var. Ve bilmeniz gereken bir

de gerçek var: Size bencillik yaraşmaz!"
Kaygılı bir tavırla başlarını önlerine eğmişlerdi.
Bu doruk anlarında insan yüreğinin akıl almaz çelişkileri vardır. Yukarıdaki sözleri söyleyen Combeferre öksüz değildi. Öyleyken başkalarının analarını hatırlamakta, ama kendi anasını unutmaktaydı! Ve kendini öldürtecekti. Yani o da 'bencil' di...
Marius açtı, ateşi vardı. Birbiri ardı sıra bütün umutlara veda etmiş; batışların en dipsizine, kadere dalmıştı.
Sonunun yaklaştığını seziyordu ve bu, ona derin bir heyecan veriyordu. Gönüllü olarak kabul edilen ölüm saatini önceleyen hayal âlemine benzer şaşkınlığın içine gömülüp gitmişti. Kederin ve mutsuzluğun da sonsuz bir zevki vardır. Marius, işte o noktaya gelmişti. Bütün her şeye, sanki kendisi onların dışın-daymış gibi bakıyordu. Gözlerinin önünde akıp geçen olaylar, ona pek uzaklarda olup biten şeylermiş gibi geliyordu. Bütünü kav-

-39-

yordu, ama ayrıntıları algılamıyordu. Bir parıltı arkasından görüyordu gidip gelenleri. Ve sesleri bir uçurumun dibinden yükseliyor-muş gibi işitmekteydi. İşte bu duygulanma içinde bir tek tasası, artık gerçekleştirmek istediği bir tek düşüncesi vardı: Ölmek! Ve bu düşünceden asla ayrılmak istemiyordu. Yalnız, bu derin uyurgezerlik içinde kendisini ölüme atarken, aniden kavradı ki, başkalarını kurtarmak hiç de yasak değildir: "Enjolras'la Combeferre'in hakları var," dedi. "Durup dururken fedakârlık etmek olmaz! Ben de onlara katılıyorum. Üstelik elimizi çabuk tutmamız gerek." Combeferre kesin konuştu: "Aranızda ailesi, anası, kız kardeşi, karısı, çocukları olanlar saflardan çıksın!" Yine kimse kımıldamadı.

Marius haykırdı:

"Evli erkekler, aile direği olanlar, saflardan dışarı!"

Marius'ün sözü geçerdi. Enjolras, barikatın komutanıydı, ama Marius kurtarıcıydı.

"Emrediyorum!" diye bağırdı Enjolras.

"Sizden rica ediyorum," dedi Marius.

Ancak o zamandır ki, Combeferre'in sözleriyle heyecanlanan, Enjolras'm emriyle sarsılan, Marius'ün

ricasıyla da duygulanan bu kahraman savaşçılar birbirlerini uarmaya

başladılar.

Nitekim bir delikanlı, olgun bir adama:

"Evet, doğru," diyordu. "Sen aile babası-sın, git buradan."

-40-

Adamsa:

"Asıl senin gitmen gerekli," diye ona karşılık veriyordu; "Avucuna bakan iki kız kardeşin var senin de!"

Böylece inanılmaz bir çekişme patlak veriyordu: İnsanlar, kendilerini mezarın kapısından kovdurmamak için, işitilmedik bir çaba yansına girişiyorlardı.

"Çabuk olalım," dedi Courfeyrac, "neredeysen iş işten geçmiş olacak!"

Enjolras sorunu çözmeyi önerdi:

"Yurttaşlar! Burada cumhuriyet var, dolayısıyla da genel oylama her şeyin üstündedir. Gitmesi gerekenleri doğrudan doğruya siz kendiniz seçin!"

Bu öneri kabul edildi. Birkaç dakika sonra da oybirliğiyle seçilen beş savaşçı saflardan ayndılar.

"Ama bunlar beş kişi!" diye bağırdı Marius, "oysa ortada topu topu dört üniforma var."

Beş savaşçıdan biri hemen atıldı:

"Bu durumda elbette birimizin kalması gerekiyor!"

Ve ölüm kuyruğuna girme yansı yeniden başladı:

"Seni seven bir eşin var, onu bırakamazsın!"

"Ama senin de yaşlı bir anan var!" "Peki ya senin üç kardeşin ne olacak?"

"Sen de beş çocuk babasısm,

unutma!" "Sen daha on yedi yaşındasın. Yaşamak en doğal hakkın, git buradan!"

Bu büyük devrim barikatları, kahramandı-

lıkları el ele verdiği yerd. En inanılmaz şeyler bile anında olağanlık kazanıyordu burada. "Çabuk olun!" diye

tekrarladı Courfeyrac. Grup Marius'e bağırdı: "Kalması gerekeni siz seçin!"

Artık hiç heyecan duymadığını

sanan Ma-rius, ölüme gidecek bir adam seçeceğini düşününce sarsıldı ve sapsarı kesildi. Kendisine

gülümseyen beş adama doğru ilerledi. Her birinin gözlerinde hep o yüce özveri alevi parlamaktaydı.

Marius ne yapacağını bilemiyordu. Bir onlara, bir de yerdeki dört

üniformaya bakıyordu. Ve tam o sırada hiç

beklenmedik bir şey oldu: Bir beşinci üniforma, gökten düşer gibi, öbür

üniformaların üstüne düştü: Beşinci

adam kurtulmuştu!

Marius, başını kaldırdı, M. Fauchelevant'ı tanıdı.
Jean Valjean barikattan içeri girmişti. Nasıl geldiği belli değildi.
Mondetour Soka-ğı'ndan geçerek ilerlemişti.
Üzerindeki muhafız üniforması sayesinde sokaktan kolayca geçmişti.
İsyancıların Mondetour Sokağı'na
yerleştirdikleri nöbetçi, tek başına gelen bir muhafız askeri için alarm
vermeyi gereksiz bulmuş olmalıydı.
Jean Valjean'm istihkâma girdiğini de hiç kimse fark etmemişti: Bütün
gözler, beş ölüm adayı ile yerdeki dört
üniformaya dikiliydi. Dolayısıyla da, Jean Valjean, her şeyi görüp işitmişti
ve sessizce elbisesini çıkarıp öbür
üniformaların üzerine atmıştı. Heyecan içindeydi.

-42-

"Kim bu adam?" diye sordu Bossuet.

Combeferre, "Bu, başkalarını kurtaran adamdır," dedi.

"Ben tanıyorum," diye tamamladı Marius, alçak sesle.

Marius'ün ona kefil olduğunu duyunca içlerine su serpilmişti. Enjolras,
Jean Valjean'a dönerek:

"Hoşgeldin yurttaş," dedi.

Ve ekledi:

"Öleceğimizi biliyorsunuz değil mi?"

Jean Valjean, ona cevap verme gereğini duymaksızın, kurtardığı savaşçının
üniformayı giymesine yardım
etti.

5. Barikatın Üstünden Görülen Ufuk

Bu öldürücü saatte ve bu amansız yerde, sonuç olarak herkesin durumu
Enjolras'm yüce hüznünde dile
geliyordu.

Enjolras, kişiliğinde devrimin sınırsız gücünü temsil ediyordu, ama kendisi
tam bir bütünlük oluşturmuyordu;

mutlağın olabileceği kadar kompleydi o. Saint-Just'a çok fazla yapışmıştı,
ama Anacharsis Cloots'a*

yeterince bağlı değildi; bununla birlikte ABC Dostları Derneği içinde,
Combeferre'in düşüncelerinin oldukça

etkisinde kalmıştı. Bir süreden beri yavaş yavaş dogmanın dar biçiminden
kurtuluyor, ilerlemenin
genişliklerine

* Prusya kökenli siyasetçi; 1789 Jakobenler Kulübü'nün ateşli
devrimcilerinden. Hıristiyanlıktan anılma

eyleminin en büyük savunucusuydu. Roberespierre tarafından 1794'te
giyotine yollandı.

-43-

doğru yürüyordu. Böylece, büyük Fransız cumhuriyetinin bir insanlık cumhuriyeti şekline gelmesini, belirleyici ve olağanüstü bir gelişme olarak kabul etmeye başlamıştı. Hemen başvurulması gereken çareler konusunda bir şiddet durumu söz konusu olduğunda önlemlerin de şiddetli olması gerektiğini düşünüyordu; doksan üç sözcüğünün özetlediği o destansı, o korkunç ekole bağlı kalmıştı. Enjolras, bir dirseği karabinasının namlusunun üzerinde, taş merdivende ayakta durmaktaydı. Düşünüyor, esintide kalmış gibi ürperiyordu. Ölümün bulunduğu yerler insana böyle etki yapar. Derin bir içe bakışla dopdolu olan gözlerinden, boğulmuş ateşe benzer şeyler çakıyordu. Birdenbire başını kaldırdı, yıldızlardan yapılmış zafer arabasına binmiş meleğin saçlarını andıran san saçları arkaya savruldu, ürkmüş bir aslanın parlak, ayla şeklindeki yelesine benzedi. Ve: "Yurttaşlar!" diye haykırdı. "Gözünüzün önüne geleceği getirebiliyor musunuz? Kentlerin ışığa boğulmuş sokakları, kapıların eşikleri üzerinde yemyeşil dallar, kardeş uluslar, adil insanlar, çocuklara hayır duaları eden yaşlılar, bugünü seven geçmiş zaman, tam bir özgürlük içinde düşünürler, tam eşitliğe kavuşmuş inançlılar, Tanrı dini uğruna: Tanrı ile kul arasında aracı yok, tek mihrap var; insan vicdanı; artık kin yok; işyerinde de, okulda da kardeşlik; ceza da, ödüllendirme de açıkça belli; her şeyde açıklık; herkese iş, herkese hak; herkese barış; huzur; kan dökmek yok, savaş yok, analar mutlu! Maddeye -44-

boyun eğdirmek sadece bir başlangıçtır, birinci adım budur, ikinci adım, ideali gerçekleştirmektir. İlerlemenin şimdiye kadar gerçekleştirdiği şeyleri düşünün! Bir vakitler ilk insan ırkları, sulan püskürterek yüzen deniz canavarını, ateş kusarak ilerleyen ejderhayı ve göklerde dehşet saçarak uçan kartal başlı kaplanı dehşetle izlerlerdi. Bütün bu iğrenç yaratıklar hep insanın üstündeydiler, insandan üstündüler. Ama insanoğlu tuzaklarını birer birer kurdu ve canavarları avladı: Zekânın tuzaklıydı bunlar, deniz canavan bize boyun eğdi, buharlı gemi oldu; ejderha bugün lokomotif; kartal başlı kaplanı da boyun eğdirmek üzereyiz, eğdirdik bile sayılır: Gözlerinizin önüne balonu getirin! Prometheus'a layık bu yapıt tamamlanıp da insanoğlu eski üç canavan iradesinin arabasına kesin olarak koşunca, suyun, ateşin ve havanın mutlak efendisi durumuna gelecektir: Eski tann-lar onun için ne idiyse, insan da canlı yara-tıklann kendi dışında kalanlanm hepsi için o olacaktır işte! Cesaret ve ilerleme! Nereye gidiyoruz yurttaşlar? Hükümet haline gelen bilime, tek kamu gücü haline gelen eşyanın gücüne, yaptırımını ve yıldıncılığını kendi içinde taşıyan doğa yasasına, gün doğuşu yerine geçen gerçeğin doğuşuna gidiyoruz. Halkların birliğine, insanın bütünlüğüne gidiyoruz: Hurafelerin ve asalakların olmadığı düzene gidiyoruz! Gerçeğin doğrularca yönetilmesi: İşte amaç! Uygarlık,

oturumlanm ilkin Avrupa'nın doruğunda yapacak, sonra da kıtaların merkezinde kurulacak olan büyük -45-

bir akıl parlamentosunda. Bu daha önce de görüldü: Eski Yunan halk meclisleri yılda iki kez toplanırlardı; Tanrılar diyarı Delfi'de ve kahramanlar diyarı Termopili'de. On dokuzuncu yüzyılın doğum sancısını çektiği ilerleme, işte budur. Eski Yunan'ın başladığını tamamlamak şimdi Fransa'ya düşüyor. Sen Fe-uilly, yiğit emekçi, halk adamı, halkların adamı, dinle beni. Sana tapınsam yeridir! Sen, gelecek çağları apaçık görüyorsun, evet, haklısın. Senin ne baban vardı Feuilly ne de anan: Ana olarak insanlığı seçtin kendine, baba olarak da hakkı ve adaleti. Ve burada öleceksin, yani burada zafere ulaşacaksın. Yurttaşlar! Bugün bizim burada yapacağımız, bozguna da uğrasak, zafere de ulaşırsak, bir devrimdir. Yangınlar nasıl bütün kenti aydınlatırsa, devrimler de bütün insan soyunu aydınlatır. Ve size biraz önce hangi tarz bir devrim yapacağımızı da söyledim: Doğrunun devrimim yapacağız! Siyasal açıdan bir tek ilke vardır: İnsanın kendi üzerindeki egemenliği. Bu egemenliğin adı da özgürlüktür. İşte bu egemenliklerin ikisinin ya da birkaçının bir araya gelip birleştiği yerde devlet başlar. Ama bu bir araya gelişte hiç kimsenin hiçbir hakkından vazgeçmesi söz konusu olamaz. Her egemenlik, kamu hukukunu oluşturmak üzere, kendi varlığının bir parçasını kendi iradesiyle kamuya aktarır. Ve bu parçadan herkese eşit pay düşer. İşte bu, birbirimize hakkımızdan eşit ölçüde taviz vermenin sonucundaki özdeşliğin adı da eşitliktir. Kamu hukuku demek, tek tek bireylerin hakkının -46-

bütün herkes tarafından korunması demektir. Bütün herkesi içeren bu korumanın adı da kardeşliktir. Toplum, bütün bu egemenliklerin kesişme noktasıdır. Bu kesişme noktası bir düğümdür; çünkü bir birleşme yeridir. Toplumsal ilişkilerin bağı da buradan çıkar. Bazıları buna 'toplum sözleşmesi' de der; bu toplumsal bağ ile aynı anlama gelir; çünkü sözleşme demek, birbirine bağlanma demektir. Eşitlik konusunda anlaşmamız gerekiyor; çünkü özgürlük doruksa, eşitlik temeldir. Yurttaşlar! Eşitlik, bütün bitkilerin aynı düzeyde olması anlamına da gelmez; büyük ot demetleriyle küçük boy ağaçlardan oluşan bir toplum anlamına da gelmez; eşitlik, birbirini boğazlayan bir kıskançlıklar ortamı da değildir. Eşitlik, siyasal açıdan, bütün oyların aynı ağırlığı taşıması; dinsel açıdan, bütün vicdanların aynı hakka sahip olması; toplumsal açıdan da bütün yeteneklere aynı gelişme fırsatının tanınması demektir. Eşitliği sağlamanın bir vasıtası vardır: Parasız ve zorunlu eğitim. Okuma yazma öğrenme hakkı: İşe buradan başlamak gerekiyor. İlkokul herkes için zorunlu olacak, yüksek okul, isteyen bütün herkese sunulacaktır. İşte yasa budur! Eşit toplumun kaynağı, eğitimde fırsat eşitliğidir. Eğitim, evet! Işık! Her şey ışıktan gelir ve her şey ışığa döner! Yurttaşlar! XIX. yüzyıl yücedir, XX.

yüzyıl mutlu olacaktır. O zaman eski tarihe benzeyen hiçbir şey kalmayacak. Bugün olduğu gibi, artık korkulacak bir fetih, bir istila, bir zorla alma, uluslar arasında silahlı yarışma, kralların evliliği nedeniyle uy--
47-

garlığa ara verme, babadan oğula geçen ti-ranlıklarda doğumlar, kongrelerde bölünen uluslar, hanedanlıkların çökmesiyle meydana gelen parçalanmalar, bölünmeler, sonsuzluğun köprüsü üzerinde karşılaşan iki keçi gibi karşı karşıya gelen iki dinin savaşı kalmayacak. Artık kıtlıktan, sömürülmekten, yoksulluk sonucu fuhuştan, işsizlik sonucu sefaletten, darağacından, hançerden, savaştan, olaylar ormanında keyfi eşkıyalıklardan korkulmayacak. 'Hiçbir olay olmayacak,' bile denebilir. İnsanlar mutlu olacak. Dünyanın kendi yasalarına uyması gibi, insanlık da yasalarına uyacak; ruh ile yıldız arasında yeniden uyum kurulacak. Yıldızın, ışık çevresinde dönmesi gibi, ruh da gerçeğin çevresinde dönecek.

Dostlar, içinde bulunduğumuz bu saat karanlık bir andır; ama geleceği yaratmanın korkunç bedeli de böyledir. Devrim, bir giriş kapısıdır. Ah! İnsanlık kurtulacak, yükselecek, teselli bulacak! Biz bunu insanlığa bu barikatın üzerinden beyan ediyoruz. Aşk çılgılığı, özverinin doruğunda yükselmeyip de nerede yükselecek!

Ey kardeşlerim! İşte burası düşüncelerle acı çekenlerin birleşme yeridir; bu barikat ne taşla, ne kireçle, ne demirle yapıldı; iki yığından yapıldı: Bir düşünce yığını, bir de acı yığını. Sefalet burada idealle karşılaşır.

Burada gündüz geceyi kucaklar. Seninle birlikte öleceğim, sen de benimle birlikte yeniden doğacaksın der.

Bütün büyük üzüntülerin kucaklaşmasından inanç fışkırır! Acılar buraya can çekişmenin ıstırabını getirirler, düşünceler de ölümsüzlükleri-

-48-

ni. Bu can çekişmeyle ölümsüzlük birleşecek ve bizim ölümümüzü oluşturacaktır. Kardeşler, burada her ölen, geleceğin ışıltısı içinde ölür; bizler, şafağın aydınlattığı bir mezarın içine giriyoruz."

Enjolras sustu: Sanki konuşmasını kendi kendine sürdürüyormuş gibi, dudakları sessizce kımıldıyordu;

bundan dolayı çevredekiler onu duyabilmek için dikkat kesilmişlerdi.

Alkışlayan olmadı; ama uzun süre

fısıldaştı-lar. Sözler birer esinti olduğundan, zekâların hışırtısı,

yaprakların hışırtısına benzer.

6. Marius Bitap Düşmüş, Javert Hâlâ Veciz Konuşuyor

Marius'ün düşündüklerini anlatalım: İçinde bulunduğu ruhsal durumu anımsayın. Biraz önce de belirttiğimiz

gibi, onun için artık her şey görüntüydü. Kavrayışı bulanıktı. Bunda ısrar edelim: Can çekişenlerin üzerine

açılmış olan geniş, gizemli, bulanık kanatların gölgesi altındaydı. Kendini mezara girmiş gibi hissediyordu;

canlıların yüzünü, artık sadece bir ölünün gözleriyle görüyordu.

M. Fauchelevant oraya nasıl gelmişti? Neden gelmişti? Ne yapmaya

gelmişti? Marius bu sorulann hiçbirinin

üzerinde durmadı. Zaten üzüntülerimizin, kendimizle birlikte başkasını da içine alması gibi bir özelliği

olduğundan, oraya herkesin ölmek üzere gelmiş olması ona pek mantıksal görünüyordu. Yalnız, yüreği

sızlayarak Cosette'i düşündü.

-49-

M. Fauchelevant onunla konuşmadı, ona bakmadı, hatta Marius, "Ben tanıyorum," demek için sesini

yükselttiği zaman bile onu işitmiyormuş gibi davrandı.

M. Fauchelevant'm bu tutumu Marius'e hem rahatsızlık veriyor hem de gizli gizli, hoşuna gidiyordu. Kendisi

için hem kuşkulu hem de saygı uyandıran bu gizemli adamla konuşmak, ona öteden beri imkânsız gelirdi.

Üstelik, uzun zamandan beri de onu görmemişti; bu da kendisinin çekingen, temkinli yaradılışı açısından,

imkânsızlığı daha da artırıyordu.

Saptanan beş kişi Mondetour Sokağı'nı izleyerek barikattan çıktılar.

Aynen milli muhafızlara benziyorlardı.

İçlerinden biri ağlamaktaydı!

Enjolras, hayata geri yollanan bu beş kişi gittikten sonra, ölüm mahkûmunu hatırladı.

Mahkûmun bulunduğu salona geçti. Direğe bağlı Javert düşünmekteydi.

Enjolras, "Bir şeye ihtiyacın var mı?" diye sordu.

Javert cevap verdi:

"Beni ne zaman öldüreceksiniz?"

"Biraz bekle, şu anda kurşunlarımızın hepsine ihtiyacımız var."

"Öyleyse bana içecek bir şey verin," dedi Javert.

Enjolras, kendi eliyle ona verdiği bir bardak suyu. Javert sımsıkı bağlı olduğundan, içmesine de yardım etti.

Enjolras, "Hepsi bu kadar mı?" diye sordu.

-50-

"Bu direkte çok rahatsızım," dedi Javert, "bana bütün geceyi burada geçirteceğinize göre, pek de şefkatli sayılmazsanız. Beni istediğiniz gibi bağlayın, ama hiç olmazsa öbürü gibi bir masanın üzerine yatırın."

Başıyla Mabeufün ölüsünü gösterdi.

Anımsanacağı gibi, salonun diğer ucunda, üzerinde kurşunların eritilip mermilerin içinin barutla doldurulduğu büyük, uzun bir masa vardı. Bütün mermiler hazırlanmış olduğundan ve barut da bittiğinden, o masa boştu.

Enjolras'ın emri üzerine, dört isyancı Ja-vert'i direktten çözdüler. Bu sırada beşinci bir kişi de süngüsünü onun göğsüne dayalı tutmaktaydı. Ellerini arkasına bağlı bıraktılar, ayaklarını da darağacma çıkarılanlarda olduğu gibi, ancak kısa bir adım atabilecek şekilde iplerle sıkıca bağladılar, sonra salonun dibindeki masaya kadar yürüterek masaya yatırdılar, belinden sımsıkı bağladılar. Güvenliği daha da artırmak için, boynuna sabit bir kiriş geçirerek, onu kaçamayacak hale getirdiler. Bu, hapishanelerde 'kelepser' adıyla anılan bir yöntemdir: Bağ enseden başlar, karnın üzerinden ikiye ayrılır, bacaklar arasından geçtikten sonra yine ellere ulaşır.

Javert'i sıkı sıkıya bağladıkları sırada, kapının eşiğinde durmuş bir adam dikkatle onu izliyordu. Bu adamın gölgesini gören Javert, başını çevirdi. Gözlerini kaldırdı ve Jean Val-jean'ı tanıdı. Ürpermedi bile. Azametle gözlerini yumdu: "Bu basit bir şey," demekle yetindi.

-51-

7. Durum Vahimleşiyor

Güneş hızla yükseliyordu. Ne var ki, ne bir pencere açılmış ne de bir kapı aralanmıştı; bu gün doğuşuydu, uyanma değil. Chan-vrerie Sokağı'nm barikata karşı olan ucunu, önceden de sözünü ettiğimiz gibi, askeri birlikler boşaltmışlardı; sokak boş görünüyordu, uğursuz bir sessizlikle, gelip geçenlere açıktı. Saint-Denis Sokağı, Thebes'deki Sfenks Caddesi gibi sessizdi. Güneş ışıklarının ağartmakta olduğu dörtyol ağızlarında bir tek yaratık yoktu. Issız sokaklardaki bu aydınlık kadar hüznün verici bir şey yoktur.

Hiçbir şey görülüyor, ama işitiliyordu. Bir yerlerde esrarengiz bir kımıldama vardı. Önemli anın yaklaştığına

kuşku yoktu. Bir akşam öncesinde olduğu gibi, devriyeler dönüp geldiler; ama, bu kez hepsi.

Barikat ilk saldırıda olduğundan daha güçlüydü. Beş kişinin ayrılmasının ardından barikatı daha da yükseltmişlerdi.

Enjolras, Halles bölgesini gözetleyen devriyenin fikrinden yola çıkarak, arkadan gelebilecek beklenmedik bir saldırıdan endişelendiği için önemli bir karar aldı: O zamana kadar açık kalan Mondetour Sokağı'nm dar girişine de barikat kurdu. Bu iş için birkaç ev boyunca sokağın taşlarını söktüler. Böylece, üç sokaktan, yani solda Cygne Sokağı ile Petite-Truandarie Sokağı'ndan, sağda Mondetour So-kağı'ndan kapatılınca, barikat gerçekten de hiçbir saldırıyla ele geçirilemez bir duruma gelmişti. Üç cephesi vardı ama, çıkış yeri yoktu.

-52-

"Kale ama, fare kapanı gibi!" dedi Enjolras gülerek.

Sonra, Bossuet'nin "fazladan sökülmüş" dediği otuza yakın kaldırım taşını meyhane kapısının yanına yığırdı. Saldırının geleceği yönde sessizlik öylesine derindi ki, Enjolras, herkesi mevzilendirdi.

Herkese aynı miktarla brandi dağıtıldı.

Bir saldırıya karşı koymaya hazırlanan bir barikat başka hiçbir şeye benzemez. Herkes, tiyatrodaki olduğu gibi kendi yerini seçer. Yan-lanna, dirseklerine, omuzlarına yaslanmışlardır. Kimileri kaldırım taşlarından

kendilerine küçük odacıklar yapar. Şurada bir yerde onları kızdıran bir duvar köşesi vardır; ondan

uzaklaşırlar; burada, belki koruma sağlayabilecek iki istihkâm siperi; bunun içini sığınak olarak kullanırlar.

Solaklar çok değerlidir; bunlar ötekiler için zor, belalı olan yerleri tutarlar. Birçoğu kendilerini oturarak

çarpışmaya hazırlar. Öldürürken zahmete girmekten kaçarlar; ölümlerinde rahatlan bozulmasını isterler.

1848'in ölümcül savaşında kötü niyet taşıyan ve bir damda, terasın tepesinde dövüşen bir asi, yukarıya

Voltaire tarzı bir koltuk taşımıştı; bir hücum müfrezesi onu orada bulmuştu.

Şef, tayfanın savaşmaya hazır olmasını emreder etmez; düzensiz, laubali bütün hareketler anında 'şok' diye

kesilir; artık kimse birbiriyle dalaşmaz; bundan böyle iki taraf arasında heyetler gidip gelmez; saldırganın bekleşi sırasında artık değişiklikler yapılmaz. Tehlikeden önceki bir barikat; kaostur;

-53-

tehlikenin içindeki barikat ise, disiplin. Tehlikeye maruz kalış, düzen üretir.

Enjolras çifte patlar karabinasını alıp ayırdığı mazgallı bir siperde yerini alır almaz, herkes sessizleşti.

Kaldırım taşlarından oluşan duvar boyunca, karmakarışık, hafif, kuru bir patırtı duyuldu. Misketlerini hazırlıyorlardı.

Dahası, tavır ve davranışları önce olduğundan çok daha sert, katı ve kendinden emindi. Fedekârlığın,

kendini kurban etmenin uç hali, bir tür destektir; artık umutlan kalmamıştı; bunun yerine umutsuzlukları,

hayal kırıklıkları vardı. Umutsuzluk, hayal kırıklığı, en son silah, bazen zafer getirir. Vir-gil demiştir bunu. En

üst düzeydeki güç ve kaynaklar, aşın, uç çözümlerden çıkar. Ölümün gemisine binmek, kimileyin bir gemi

kazasından kaçmanın yoludur ve tabutun kapağı kimileyin güven verici, sağlam bir kalas olur.

Önceki akşam olduğu gibi herkesin dikkati başka yöne çevrilmişti ve diyebiliriz ki, ağır caddenin şimdi ışıklandırılmış ve görülebilen ucuna kaymıştı.

Fazla beklemek zorunda kalmadılar. Saint Leu yönünde çok belirgin bir canlılık kendini gösterdi; ancak ilk

saldın hareketine benzemiyordu bu seferki. Zincirlerin şakırtısı, bir kütlenin tehdit edici sarsıntısı, kaldırım

taşları üzerinde seke seke yol alan madenin ta-kırtılan; heybetli bir gümbürtü dev gibi demir bir kütlenin

yaklaştığını haber veriyordu. Savaş tekerleklerinin dev gümbürtüleri için de-

-54-

ğil de insan çıkarlarının ve fikirlerin verimli dolaşımı için inşa edilmiş, birbirini kesen bans dolu, sessiz

caddelerin göbeğinde bir sarsıntıdır gidiyordu. Bütün savaşçıların, caddenin olağanüstülüğüne çevirdikleri

bakışları vahşileşti.

Bir top göründü. Topçuların ittiği bu top ateşlenmeye hazır durumdaydı; ön tekerlekleri ayrılmıştı. İki kişi

topun kundağını tutuyor, dört kişi tekerleklerin yanı sıra yürüyor, ötekiler cephanesandığıyla birlikte arkadan geliyorlardı. Yanan fitilin tüten dumanı görülüyordu.

"Ateş!" diye haykırdı Enjolras.

Bütün barikat ateş açtı. Patlama korkunçtu. Bir duman kütleleri, topu ve adamları örtüp, yok etti. Birkaç saniye

sonra bulut dağıldı, top ve adamlar yeniden belirdi. Topçular ağır ağır, düzenli biçimde, kanışıklığa yol

açmadan, topu barikatın tam karşısına yerleştiriyorlardı. İçlerinden bir teki bile vurulmamıştı. Ardından, topçu

birliğinin komutanı, topu yükseltmek için kundağına abanarak ve

teleskopunu ayarlayan bir gökbilimci

ağırbaşlılığı ile nişan almaya koyuldu.

Bossuet, "Bravo topçular!" diye haykırdı.

Ve bütün barikat alkışladı. Bir süre sonra top, sokağın tam orta yerine güzelce yerleştirilmişti; ortadan,

tekerleklerin arasından akan bir su birikintisi vardı ve top ateşe hazırды.

Barikatın üzerine doğru korkunç bir

canavar ağızıyla açılmıştı.

Courfeyrac:

"Hadi bakalım Courfeyrac. İşte vahşet

-55-

karşımızda. Fiskeden sonra gelen yumruk. Ordu koca pençesini bize doğru uzatıyor. Barikat önemli ölçüde

sarsılacak. Tüfek yoklar, top ele geçirir."

Combeferre de:

"Yeni model, tunçtan, sekizlik bir top bu," diye ekledi. "Bu toplar yüz ölçü bakıra on ölçü kalay koyarak

yapılır; ölçü birazcık aşıldı mı, derhal infilak eder. Kalayın çok olması bunları pek yumuşak bir duruma getirir.

Böyle olunca, içlerinde boşluklar, delikler oluşur. Bunu gidermek amacıyla, belki de ateşi takviye etmek için,

XVI. yüzyılda kullanılan bir yöntem, çemberlemeye; yani topu dışından, kundağından namlusuna kadar le-

himsiz çelik halkalarla kaplama yöntemine başvurulmalıdır. Şimdilik bu eksikliği elden geldiğince gidermek

için çözüm araştırılıyor, toptaki deliklerin, çukurların yerini belirlemek için çok pençeli demir çubuklar

kullanılıyor. Ama daha iyi bir yol var; o da Gribeauville-aVin" hareketli yıldızdır."

"XVI. yüzyılda toplara yiv yaparlardı," diye söze karıştı Bossuet.

"Evet," diye cevap verdi Combeferre, "bu, topun gücünü artırır, ama isabeti azaltır. Ayrıca, kısa mesafeden yapılan atışlarda merminin yolu istenilen kesinlikte olmaz, parabol aşın gider, merminin yolu doğrudan hedeflere vuracak biçimde düz değildir; bu ise, düşmanın yakınlığı, atışın hızı oranında önemi

* Gribeauval: Fransız generali; 1776'da kendi adıyla anılan bir topçuluk sistemi kurdu. Top kundaklarında nişan alma ve yükseltme mekanizmasını uygulamaya koydu.

-56-

artan bir savaş gereğidir. XVI. yüzyılın yivli toplarında, bu merminin çizdiği eğrilik, topa konulan barutun azlığından doğuyordu; bu tür toplara az barut koymak, balistik zorunluluklardan ötürü kaçınılmaz bir durumdu, tıpkı top kundaklarının korunduğu gibi. Kısacası, top denilen bu despot her istediğini yapamaz, büyük eksiklikleri vardır. Bir top güllesi saatte ancak altı yüz üç bin km. yol alır; ışık saniyede üç yüz bin kilometre gider. İşte Napoleon'a karşı Tann'nın üstünlüğü!" "Silah doldur," dedi Enjolras.

Acaba barikat top güllerine dayanacak mıydı? Vuruşlar gedik açabilecek miydi? Bütün sorun buradaydı.

İsyancılar tüfeklerini yeniden doldururken, topçular da topu dolduruyordu.

Barikatta derin bir kaygı vardı.

Ateş edildi, top patladı.

"Buradayım!" diye haykırdı neşeli bir ses.

Güllerin barikata düşmesiyle, Gavroche da içeri daldı. Cygne Sokağı'ndan geliyordu. Petite-Truandarie

köşesinin karşısındaki ek barikatı bir kedi çevikliğiyle aşivermişti.

Gavroche, barikatta güllenden daha büyük etki yarattı.

Gülle enkaz yığınlarının arasında kaybolmuştu. Güllenin verdiği zarar, yolcu arabasının bir tekerleğini

kırmaktan, Anceau'nun eski arabasını tümüyle parçalamaktan öteye gidememişti. Bunu gören barikattakiler gülmeye başladılar.

"Bir daha!" diye haykırdı Bossuet, topçulara.

-57-

8. Topçular Ciddi Bir İzlenim Veriyor

Gavroche'un çevresini sardılar.

Ama çocuk bir şey anlatmaya imkân bulamadı. Marius, titreyerek onu bir kıyıya çekti:

"Buraya ne yapmaya geldin?"

"Hele şuna bak!" dedi çocuk, "peki siz?"

Ve Marius'e destanlara yaraşır bir gururla, gözünü kırpmadan baktı. İri gözleri, bakışlarındaki azametli pırıltıyla daha da irileşi-yordu.

Marius, sert bir sesle devam etti:

"Kim dedi sana dön gel diye? Mektubumu adrese ulaştırdın mı bari?"

Mektup konusunda Gavroche'un içi pek rahat değildi. Barikata acele geri dönmek için acele ettiğinden, onu

yerine vermekten çok, başından atmıştı. Mektubu rasgele, yüzünü bile ayırt edemediği bir yabancıya vermiş

olduğunu kendi kendine itiraf etmek zorundaydı. Adamın şapkasının olmadığı bir gerçektir, ama bu yeterli

değildi. Gavroche kendi kendine kızıyor, Marius'ün azarlamasından da korkuyordu. Bu işten sıyrılmak için en

doğal çareye başvurdu, çok kötü yalan söyledi:

"Mektubu kapıcıya verdim yurттаş. Hanım uyuyordu. Mektubu uyanınca alacak."

Marius'ün bu mektubu yollamakta iki amacı vardı: Cosette ile vedalaşmak ve Gav-roche'u kurtarmak.

İsteğinin yansıyla yetinmek zorunda kaldı. Ardından, hem gönderdiği mektubu hem de M. Fauchelevant'm

barikatta bulunuşunu düşündü; ikisi arasındaki

-58-

bağlantı aklına takıldı. Gavroche'a, M. Fauchevent'i gösterdi:

"Bu adamı tanıyor musun?"

"Hayır," dedi Gavroche. Gerçekten de, az önce anımsadığı gibi, Jean Valjean'ı ancak gece karanlığında

görmüştü.

Marius'ün kafasındaki o bulanık ve mara-zi düşünceler dağıldı birden. M. Fauchevent'in görüşlerini biliyor

muydu ki? Belki de o cumhuriyetçiydi ve bu çarpışmada bulunması da pek doğaldı.

Bu arada Gavroche:

Tüfeğim!" diye haykırarak barikatın öbür ucuna gitmişti bile.

Courfeyrac ona tüfeğini geri verdirdi.

Gavroche, "arkadaşlar"a -onlara her zaman öyle der- barikatın sarılmış olduğunu haber verdi. Gelmekte çok

güçlük çekmişti. Bir tabur, silahlarını Petite-Truandarie Soka-ğı'na çatmış,

Cygne Sokağı'nı gözetliyordu; öte yandan şehir muhafızları Precheurs Sokağı'nı tutmuştu. Ordunun bütün kuvvetleri ise tam karşıdaydı.

Onlara bu bilgiyi veren Gavroche ekledi:

"Bunlara esaslı bir ders vermenizi istiyorum!"

Bu sırada, mazgalından ayrılmayan Enjol-ras kulak kabartmış, ortalığı gözetliyordu. Saldırganlar, güllenin yarattığı etkiden pek hoşnut kalmadıkları için, bir daha ateş etmemişlerdi. Savaş durumundaki bir piyade bölüğü, topun arkasında, sokağın ucunu tutmuştu. Askerler sokağın taşlarını söküyor, bu taşlar-

-59-

la alçak bir duvar örüyorlardı. Bu, tam barikatın karşısında, ancak iki kaç yüksekliğinde olan bir tabyaydı.

Duvarın sol köşesinde de, Saint-Denis Sokağı'nda toplanmış olan bir taşra taburunun ilk safları görülüyordu.

Enjolras, gözetleme yerinde, misket kutularının sandıklarından çıkanlıkken çıkan sesi duyar gibi oldu; topçu

birliğinin komutanının hedef noktasını değiştirdiğini, topun ağzını hafifçe sola doğru eğdiğini gördü. Sonra,

topçular topu doldurmaya başladılar. Komutan fitil sınığını yakaladı, topu falya deliğine yaklaştırdı.

"Başınızı eğin, duvara sokulun!" diye haykırdı Enjolras. "Ve hepiniz barikat boyunca diz çökün."

İsyancılar dağınık biçimde meyhanenin önünde duruyorlardı, Gavroche gelince savaş yerlerinden

aynılmışlardı; şimdi, karmakan-şık bir halde, barikata doğru koştu; ama Enjolras'ın komutu yerine

getirilmeden, top, bir misket, atışının korkunç gürültüsüyle patladı. Bu, gerçek bir misket ateşiydi.

Barikatın çatlağına yöneltmiş olan topun attığı misket duvarın üzerinden sekmişti ve sonuçta, iki ölü, üç de

yaralı vardı. Bu böyle sürerse, barikatın korunması imkânsız olacaktı.

Misket ateşi içeri giriyordu. Bir

şaşkınlık ve korku uğultusu oldu.

"İkinci vuruşa engel olalım," dedi Enjolras.

Karabinasını eğdi, o sırada topun kundağı üzerine eğilmiş, nişan noktasını kesin olarak saptamakta olan

topçu komutanına ni-

-60-

şan aldı. Komutan gencecik, sansın, sevimli, yakışıklı bir topçu çavuşuydu;

korkunçluğunu geliştire geliştire
ileride savaşa son verecek olan bu tarihsel silaha pek yakışan, akıllı bir
görünüştü vardı. Combeferre,
Enjolras'ın yanında ayakta durmuş, bu delikanlıyı inceliyordu.
"Ne yazık!" dedi Combeferre. "Bu kan dökmeler rezalet. Hadi bakalım, bu
yeryüzünde hiç kral kalmayınca,
savaş da kalmaz."

Enjolras, "Sen bu çavuşa nişan alıyorsun ama ona bakmıyorsun. Düşün ki,
pek sevimli bir delikanlı!

Gözüpek biri; kafasının da çalıştığı belli. Topçu sınıfının bu delikanlıları
çok bilgilidirler. Anası, babası, ailesi
vardır mutlaka; belki sevgilisi de vardır. Olsa olsa yirmi beş yaşında; senin
kardeşin olabilirdi."

"Öyle," dedi Enjolras.

"Evet," diye sürdürdü Combeferre, "benim kardeşim de olabilirdi. Öyleyse
onu öldürmeyelim."

Enjolras:

"Bırak beni! Gereken yapılmalı!" dedi.

Heykeli andıran yüzünden bir damla gözyaşı ağır ağır süzüldü.

Aynı anda da karabinasının tetiğini çekti, bir şimşek çaktı. Topçu çavuşu,
kolları öne doğru uzanmış, havayı
solumak istercesine başı yukarı kalkık, iki üç kez bulunduğu yerde döndü,
sonra topun üzerine yanlamasına
düştü, kımıldamadan öylece kaldı. Sırtının orta yerinden dereler gibi kan
akıyordu. Kur-ŞUn göğsünü delip
geçmiş, çavuş ölmüştü.

-61-

Onu düşüştüğü yerden alıp götürmek, yerine başkasını koymak gerekiyordu.

Bu da birkaç dakika zaman

kazanılmasını sağlayacaktı.

9. Şu Eski Kaçak Avcı Becerisinin Yararı

ve 1796 Mahkûmiyetini Etkilemiş Olan

O Şaşmaz Atış

Barikat içinde görüşler çarpışıyordu. Top ateşi yeniden başlayacaktı. Bu
misket ateşine on beş dakika bile

dayanamazlardı. Mutlaka darbelerin hızını kesmek gerekiyordu. Enjolras,
şu emri verdi:

"Şuraya bir şilte koymak gerekir."

"Şiltemiz yok," dedi Combeferre, "üzerinde yaralılar yatıyor."

Jean Valjean, meyhanenin bir köşesinde, binek taşının üzerinde, tüfeği
bacaklarının arasında oturuyordu. O

zamana kadar olanların hiçbirine karışmamıştı. Çevresindeki savaşçıların; "İşte hiçbir işe yaramayan bir tüfek!" dediklerini duymuyordu bile. Enjol-ras'm verdiği emir üzerine ayağa kalktı. Anımsanacağı gibi, isyancılar topluluğu Chanvrerie Sokakı'na geldiğinde yaşlı bir kadın, atılacak kurşunları hesaplayarak penceresinin önüne şiltesini koymuştu. Bu tavana-rası penceresi, barikatın biraz dışında kalan altı katlı bir evin dammdaydı. Şilte yanlamasına konulmuştu; alttan çamaşır asmaya yarayan iki sığa dayanmış; üstten de, pencerenin pervazına çakılı iki çiviye iple tutturulmuştu. Bu iki ip gökyüzünde iki tel saç gibi görünüyordu.

-62-

"Biri bana çift atan bir karabinayı ödünç verebilir mi?" dedi Jean Valjean. Enjolras, karabinasını daha yeni doldurmuştu, ona uzattı.

Jean Valjean, tavanarasma nişan aldı ve ateş etti.

Şiltenin iki ipinden biri kopmuştu.

Şilte şimdi tek bir ipe bağlı olarak sallanıyordu.

Jean Valjean bir kez daha ateş etti. İkinci ip pencerenin camına hızla çarptı. Şilte iki sink arasından kayarak sokağa düştü.

Barikattakiler alkışladılar.

Hep bir ağızdan:

"İşte bir şilte!" diye bağırdılar.

"Evet, kim gidip onu getirecek?" dedi Combeferre.

Gerçekten de şilte barikatın dışına, san-lanlarla saranlar arasına düşmüştü.

Topçu çavuşunun ölümü birliği

kızdırmış olduğundan, askerler birkaç dakikadan beri yükselttikleri taş siperin arkasında yüzükoyun

yatmışlar, hizmete hazır oluncaya kadar susan topun bu zorunlu

sessizliğinin eksikliğini kapamak için,

barikata karşı tüfek ateşi açmışlardı. İsyancılar bu ateşe, cephanelerini boşuna harcamamak için karşılık

vermiyorlardı. Tüfek ateşi barikatta kınılıyordu, ama kurşun yağmuruna tutulan sokağın hali korkunçtu.

Jean Valjean yanktan çıktı, sokağa girdi, kurşun yağmurunu geçti, şilteyi yerden alarak barikata döndü.

Yanğa şilteyi topçulann göremeyeceği şekilde koydu.

Bu iş bittikten sonra şarapnel atışını bek-

-63-

lediler. Çok geçmeden, top korkunç bir sesle domuz saçması parçalarını kustu. Ama bu sefer isabet tamdı.

Misketler şiltenin üzerinde etkisiz kaldı. Amaçlanan sonuç elde edilmiş, barikat korunmuştu.

Bossuet hayranlıkla gülüyordu. Haykırdı: "Bir şiltenin bu kadar güçlü olması ahlaka uygun değil! Bu, teslim olanın, yıldırım yağdırana karşı zaferidir. Ama ne olursa olsun, yaşasın topun etkisini yok eden şilte!"

10. Şafak

Tam o anda Cosette uyanıyordu.

Odası dar, temiz ve evin arka avlusuna bakan penceresiyle gözden uzaktı.

Cosette'in Paris'te olup bitenlerden haberi yoktu. Bir gün önce orada değildi. Toussa-int'in: "Şenlik başlıyor

galiba," dediği zaman Cosette çoktan odasına çekilmişti.

Birkaç saat uyumuştur, ama dinlenmişti. Pek tatlı rüyalar görmüştü; belki bu da küçücük yatağının bembeyaz

olmasından ileri geliyordu. Gözleri ışıklar içinde birisini görmüştü;

Marius'ü bu. Gözüne giren güneşle

uyandı; önce bunu rüyanın devamı sandı.

Bu rüyadan uyanır uyanmaz ilk düşüncesi neşeli olduğuydu. Kendini güvende hissediyordu. Birkaç saat

önce Jean Valjean'da olduğu gibi, o da hiç felaket istemeyen bir ruh hali içindeydi. Neden olduğunu

bilmeden, bütün gücüyle bir şeyler umut etmeye başladı. Sonra içini bir sıkıntı kapladı. Tam üç gündür

Marius'ü görmemişti. Ama mektubu-

-64-

nu almış olacağını, nerede olduğunu bildiğini düşünüyordu; Marius çok

akıllıydı, mutlaka ona ulaşmak için

bir çare bulurdu. Hem de o gün, belki de o sabah gelecekti. Ortalık iyice

ağarmıştı, ama güneş ışığı eğik

geliyordu, vakit erken olsa gerekti. Ama yine de, Marius'ü karşılamak için kalkmalıydı.

Marius'suz yaşayamayacağını hissediyordu. Bunu anlaması bile ona yeterdi;

Marius gelecekti. Muhakkak

gelecekti. Hiçbir itiraz kabul edemezdi. Kesindi bu. Üç gündür acı çekmek

korkunç bir şeydi. Marius üç

gündür yoktu; iyi Tann'nm katında korkunçtu bu. Tann'nın bu çılgın

eğlencesi bitmişti artık. Marius geliyordu

ve iyi haberler getirecekti. Gençlik böyledir işte; gözyaşlarını çabucak

siler, acıyı faydasız bulur, onu kabul

etmez. Gençlik; bilinmeyen bir varlığa geleceğin gü-lümsemesidir. Mutlu olmak doğaldır onun için. Sadece umut solur gibidir gençlik. Zaten Cosette, Marius'ün bir gün sürecek yokluğu hakkında neler söylediğini, kendisine nasıl bir açıklama yaptığını bir türlü hatırla-yamıyordu. Yere düşen bir paranın nasıl bir ustalıklarla yuvarlanıp gizlendiğini, kendisini nasıl ince bir sanatla bulunmaz hale getirdiğini herkes bilir. Bize aynı oyunu oynayan düşünceler de vardır: Beynimizin bir köşesinde büzülüp saklanırlar; artık bitmiş, kaybolmuşlardır; belleğin onları ele geçirmesi imkânsızdır, Cosette belleğinin gösterdiği bu faydasız çabaya öfkeleniyordu. Bunun kendisine hiç yakışmadığını, Marius'ün söylediği sözleri unuttuğu için suçlu olduğunu düşünüyordu.

-65-

Yataktan çıktı; ruhunu ve vücudunu temizlemeye koyuldu: Duasını etti ve kendine çekidüzen verdi. Okur, gerektiğinde bir gerdek odasına sokulabilir; ama bir bekâret odasına asla! Buna ancak şiir cesaret edebilir, nesir bunu hiçbir zaman yapmamalıdır. Henüz gonca halinde bir çiçeğin içidir bu; karanlık içinde bir beyazlıktır; güneş görmedikçe erkek gözünün de görmemesi gereken, kapalı bir zambak çiçeğinin en gizli hücrelidir. Tomurcuk halindeki kutsallıktır. Açılan şu masum yatak, kendi kendinden korkan şu yan çıplaklık, bir terliğin içine sığınan şu beyaz ayak, utanarak örtünen şu göğüs, çatırdayan bir mobilya ya da yoldan geçen bir araba, üzerine doğru kalkıp omzunu örtme telaşına kapılan şu gecelik, bağlanan kordonlar, iliklenen düğmeler, sıkılan bağlar, o titremeler; soğuktan, utangaçlıktan doğan o küçük ürpertiler, tüm davranış-lardaki o tatlı ürkeklik, korkulacak hiçbir şey bulunmayan yerlerde bile adeta kanatlanan o kaygı, giyinme sırasında tanyerinin bulutlan kadar sevimli ve sürekli değişik haller, bütün bunların anlatılması hiç yakışık almaz; hatta onları belirtmek biraz aşın gitmektir. İnsan gözü, bir genç kızın yataktan kalkışı karşısında, bir yıldızın doğuşu karşısında olduğundan daha çok saygı duymalıdır. Ulaşma imkânı, saygı artışına dönüşmelidir. Şeftalinin havı, eriğin incecik buğusu, kar

tanenin parlak kristali, kelebeğin incecik toz serpilmiş kanadı, saflığından haberi bile olmayan bu iffetin yanında pek kaba şeylerdir.

-66-

Genç kız sadece bir hayal ışığıdır, daha bir heykel olmamıştır. Onun yatağı idealin karanlık kesiminde

gizlidir. Bakışın saygısız dokunuşu bu belli belirsiz alacakaranlığı incitir.

Onu seyretmek, günaha girmektir.

Biz de Cosette'in uyanışının bu tatlı küçük kargaşalığından hiçbir şey göstermeyeceğiz. Bir Doğu masalına

göre Tann, gülü beyaz olarak yaratmıştı, tam aralandığı sırada Adem

Peygamber ona baktığı için utandı ve

kırmızılaştı. Biz, saygıya layık oldukları için, genç kızlann ve çiçeklerin karşısında şaşkınlığa uğrayan

kimselerdeniz.

Cosette çabucak giyindi, saçlarını taradı, o tarihlerde kadımlann buklelerini, saç örgülerini küçük destekler,

borularla kabartıp saçlarının içine tel çemberler koymadıklarından, pek kolay yapılırdı. Sokağın bir

parçasını, evin bir köşesini, kaldırımın bir ucunu, Marius'ün gelişini

görebilmek umuduyla pencereyi açtı,

bakışlarını çevrede dolaştırdı. Ama dışarıda bir şey görebilmek imkânsızdı.

Arka avlu oldukça yüksek

duvarlarla çevrilmişti, manzara olarak ancak birkaç bahçe görünüyordu.

Cosette, bu bahçelerin korkunç bir

görünüşü olduğunu kabul etti; hayatında ilk defa çiçekleri çirkin buluyordu.

Sokak başında bir çirkef dereciği

olsa onun daha çok işine yarardı. O da gökyüzüne bakmaya karar verdi.

Sanki Marius'ün oradan geleceğini

düşünüyordu.

Ansızın hüngür hüngür ağlamaya başladı. Bu ruh değişikliğinden değil,

bezginlikle parçalanmış umutlarından

ötürüydü. Belli belir-

-67-

siz, dile gelmez, korkunç şeyler hissetti. Gerçekten de bazı şeyler havadan geçerler. Hiçbir şeyden emin

olmadığını, birbirini görmenin, birbirini kaybetmek demek olduğunu geçirdi

aklından; Marius'ün gökyüzünden

geleceği düşüncesi artık ona sevimli değil hazin göründü.

Böyledir bu bulutlar. Sonra sessizliğe, umuda ve bilinçli olmakla birlikte

Tann'ya güvenen bir gülümseyişe

kavuştu.

Evde herkes yatıyordu. Bir ölüm sessizliği hüküm sürüyordu. Hiçbir panjur açılmamıştı. Kapıcının kulübesi kapalıydı. Toussaint kalkmamıştı. Cosette doğal olarak, babasının da uyuduğunu düşündü. Çok acı çekmişti; hâlâ da çok acı çekiyor olmalıydı, çünkü babasının kötü davrandığını düşünüyordu. Sadece Marius'e güveniyordu. Böyle bir ışık hiçbir zaman kararmazdı. Dua etti. Zaman zaman, uzaktan uzağa birtakım sarsıntılar duyuyor, kendi kendine: "Sokak kapılarını bu kadar erken açıp kapamaları görülmemiş bir şey!" diyordu. Ama bunlar, barikatı döven top sesleriydi. Cosette'in penceresinin biraz altında, duvarın kapkara saçağında bir kırlangıç yuvası vardı. Bu kuş yuvası saçaktan biraz dışarı taşıyordu; öyle ki, yukarıdan o küçük cennetin içi görülebiliyordu. Ana kuş oradaydı; yavrularının üzerine kanatlarını yelpaze gibi germiştii; baba kuş uçup gidiyor, dönüşte gagasında yiyecekler ve öpücükler getiriyordu. Doğan gün bu mutluluğa altın tozu serpiyordu. Doğanın o yüce "çoğalmız" yasası burada gü-

-68-

leryüzlü ve görkemliydi; bu tatlı bilmece sabahın zaferi içinde açılıyordu. Cosette saçları güneşle, ruhu hayallerle yıkanmış; içinden aşkla, dışından günle aydınlanmıştı. Dalgın bir tavırla ve de Marius'ü düşündüğünü itirafa cesaret edemeden, dışarı doğru eğildi; bu kuşlara, bu aileye, bu erkekle dişiye, bu ana ile yavrulara, bir kuş yuvasının bir genç kıza verdiği derin heyecanla bakmaya başladı.

11. Hiçbir Şeyi Iskalamayan, Ama Kimseyi de Öldürmeyen Atış

Saldıranların ateşi sürüyordu. Top ve tüfek ateşleri gerçekte pek zarar vermeden, birbirini kovalıyordu.

Corinthe Meyhanesi'nin cephesinin üst kısmı harap olmuştu; iri saçmalar ve küçük demir güllerle delik

deşik olan ilk katın penceresiyle tavanarası penceresi yavaş yavaş biçimini kaybediyordu. Burada mevzile-

nen savaşçılar çekilmek zorunda kalmışlardı. Barikat saldırılarının bir taktiğidir bu; isyancılar karşılık verme

gafletine düşerlerse, cephanelerini tüketmek için uzun zaman ateş

ederler. Atış hızının kesilmesiyle,

isyancıların kurşunlan ve barutları kalmadığının anlaşıldığı anda saldırıya geçilir. Enjolras bu tuzağa

düşmemiştir, barikat karşı ateşe geçmiyordu.

Gavroche, her atışta, üstün gelmiş gibi bir alay işareti olarak diliyle yanağını şişiriyor, "Şahane," diyor,

"yırtın bakalım bezleri, sargı bezine ihtiyacımız var."

Courfeyrac, misket ateşinin etkisinin neden az olduğunu soruyor ve topa:

-69-

"Adamcağızım, lafı pek uzatıyorsun!" diyor.

Baloda olduğu gibi savaşta da tasalanacak şeyler vardır. Hiç şüphesiz, barikatın bu uzun suskunluğu

kuşatanlara tasa vermeye başlıyor, beklenmedik bir olay olacaktı korkusu uyandırıyor. Bu taş yığınının

arkasını görmek, hiç tepki göstermeden yumrukları yiyen bu duygusuz duvarın ardında ne olup bittiğini

anlamak ihtiyacını hissetmekteydiler. İsyancılar aniden komşu bir damın üzerinde, güneşte parlayan bir

miğfer gördü: Bir itfaiye eri yüksek bir bacaya yaslanmış nöbet bekler gibi duruyordu. Bakışları diklemesine

barikatın içine dalıyordu.

"İşte insanı rahatsız eden bir gözcü!" dedi Enjolras.

Jean Valjean, Enjolras'm karabinasını geri vermişti, ama kendi tüfeği vardı.

Tek kelime bile söylemeden, itfaiye erine nişan aldı ve bir saniye sonra miğfer, kurşunu yemiş, gürültüyle

sokağa düşüyordu. Asker de ürkmüştü, çabucak ortadan kayboldu. İkinci bir gözcü onun yerini aldı. Bir

subaydı bu.

Jean Valjean, tüfeğini yeniden doldurarak yeni gelene nişan aldı, subayın miğferini de, erin miğferinin yanına

yolladı. Subay direnmedi, hemen geri çekildi. Bu defa uyan anlaşılmıştı.

Damın üzerine kimse çıkmadı;

böylece barikatı gözetlemekten vazgeçtiler.

Bossuet, Jean Valjean'a "Herifi niçin öldürmediniz?" diye sordu.

Jean Valjean karşılık vermedi.

-70-

12. Düzensizlik, Düzenin Bir Yandaşı Bossuet, Combeferre'in kulağına fısıldadı: "Soruma cevap vermedi."

'Tüfek atışlarında iyilik ve merhamet gösteren adam bu," dedi

Combeferre.

Artık uzakta kalan o dönemi unutmamış olanlar, taşra milli muhafızlarının saldırılarına karşı kahramanca

davrandığını bilirler. Özellikle de Haziran 1832 günlerinde pek inatçı, pek

korkusuzdular. Pantin, Vertus ya da Cunette meyhanelerinin sahibi, ayaklanmanın işletmeyi müşterisiz bıraktığını, dans salonunun ıssız kaldığını görünce aslan kesiliyor, meyhanenin temsil ettiği düzeni kurtarmak için kendini ölüme atıyordu. Aynı anda hem burjuva hem de kahramanlıklar olan bu devirde, koruyucu şövalyelere sahip bulunan fikirler karşısında, çıkarıcıların da maceracı silahşörleri vardı. Motifin hayal gücünden ve şiirsellikten yoksunluğu, hareketin kahramanca olma özelliğini asla azaltamaz. Para kümesindeki bir düşüş, bankerlerin Marsiel-laise'i söylemelerine yol açmıştı. Tezgâh uğruna kanlarını şiirsel bir biçimde döktüler. Yurdun son derece küçültülmüş bir modeli olan dükkânı bir Spartalı coşkunluğuyla korudular. Gerçekte bütün bunlarda pek ciddi bir yan yoktu. Bunlar dengeye girecekleri bekle-yişiyle mücadeleye sürüklenen sosyal unsurlardı. Bu devrin bir başka belirleyici işareti de parlamenter hükümet rejimine karışmış

-71-

anarşizmdi (dürüst partiye verilen barbar isim). Düzen adına disiplinsizlik yapıyordu. Ulusal muhafız alayının falanca albayının emriyle trampet, beklenmedik bir zamanda keyfi olarak toplanma emrini bildirir; falan yüzbaşı, aklına eser, ateş açtırır; filan muhafız askeri 'akıldan,' kendi hesabına dövüşürdü. Bunalımlı zamanlarda 'harekâтта, komutanlardan çok, içgüdülerin öğütlerine uyulurdu. Gerçi düzenli orduda başıbozuk askerler vardı; kimisi, Fannicot gibi ordudandı; kimisi de, Henri Fonfrede gibi edebiyat adamıydı. Ne yazık ki bu devirde uygarlık, ilke sahibi bir zümre tarafından temsil edilecek yerde, bir çıkarıcılar topluluğu ile temsil edilmekteydi; bunun için, tehlikede idi ya da kendini tehlikede sanıyor ve tehlike çığığı kopanyordu; kendini merkez sanan herkes onu aklına estiğı gibi savunuyor, yardım ediyor, koruyordu; her önüne gelen toplumu kurtarma görevini üzerine alıyordu. İşgüzarlık bazen imha etmeye kadar varıyordu. Falanca muhafız kıtası, kendi yetkisine dayanarak kendini askeri mahkeme ilan ediyor, esir alman bir isyancıyı beş dakikada yargılayıp idam ediyordu. Jean Prouvaire'i

de buna benzer bir topluluk yargılayıp öldürmüştü; vahşi linç yasası. Bundan dolayı hiçbir partinin öbürünü suçlamaya hakkı yoktu, çünkü bu yasayı Avrupa'da krallık, Amerika'da da cumhuriyet kullanıyordu. Bazen yanılmalar da karışıyordu bu linç yasasına. Bir ayaklanma gününde, Paul-Aime Garnier adındaki genç bir şairi göğsüne dayadıkları
-72-

süngüyle Royale meydanında kovaladılar; ancak altı numaralı evin kapısına gizlenerek kurtulabildi. "İşte Saint-Simon'culardan biri daha!" diye haykırıp onu öldürmek istiyorlardı. Koltuğunun altında Saint-Simon'un anılar kitabı vardı. Bir milli muhafız askeri bu kitabın üzerinde Saint-Simon kelimesini okumuş ve; "Ölüm!" diye haykırmıştı. 6 Haziran 1832'de yukarıda sözü edilen Yüzbaşı Fannicot komutasındaki bir taşra muhafız müfrezesi, sonsuz bir düş ve hevesle, Chanvrerie Sokağı'nda kendini ölüme attı. Bu olay, ne kadar garip olursa olsun, 1832 isyanından sonra açılan adli soruşturmada saptanmıştır. Sabırsız ve gözüpek bir burjuva, az önce karakterize ettiğimiz türden bir devşirme subay; fanatik ve itaatsiz bir hükümet yanlısı olan Yüzbaşı Fannicot, vaktinden önce ateş açmak, tek başına kendi müfrezesiyle birlikte barikatı ele geçirme isteğine karşı duramadı. Kırmızı bayraktan sonra, siyah bayrak sandığı o eski elbisenin ortaya çıkmasına sinirlenmiş, generalleri, komutanları yüksek sesle eleştiriyordu: Bu generaller, komutanlar toplantılar yapıyor; ama bir türlü kesin saldırı zamanının geldiğine karar vere-miyorlardı; içlerinden birinin ünlü deyimiyse, "ayaklanmayı kendi haline" bırakmışlardı. Yüzbaşı ise barikatı olgunlaşmış görüyordu ve olgunlaşan her şeyin düşmesi gerekiyordu ve denedi.

Yüzbaşı Fannicot, kendisi gibi kararlı adamlara, bir tanıdığı söylediği "kudurmuşlara" komuta ediyordu.

Müfrezesi, şair Jean

-73-

Prouvaire'i kurşuna dizen taburun, köşe başına mevzilendirilen birinci müfrezesiydi. Yüzbaşı hiç umulmadık bir anda adamlarını barikatın üzerine saldırttı. Stratejiden çok, iyi niyetle

yapılan bu hareket Fannicot müfrezesine pahalıya mal oldu. Sokağın üçte ikisine gelmeden, kendilerini barikattan gelen bir yaylım ateşi karşıladı. Önden koşan en gözü-pek dört kişi, tam barikatın duvarı dibinde, çok yakından isabet alarak vuruldular. Son derece cesur ama askeri düzenden yoksun kimselerden oluşmuş bu atak ulusal muhafız kalabalığı, biraz durakladıktan sonra, kaldırım taşlarının üzerinde on beş ceset bırakarak geri çekilmek zorunda kaldı. Bu duraklama, isyancılara silahlan yeniden dolduracak kadar zaman kazandırmıştı; pek öldürücü olan ikinci bir yaylım ateşi, sığınağı olan köşe başına ulaşmadan müfrezeyi yakalamıştı. Müfreme, bir an için iki ateş arasında kalmıştı. Emir almadığı için ateş kesmemiş olan misketin yağmuruna hedef oldu. Korkusuz, ihtiyatsız Fannicot da bu misket ateşiyle ölenlerden biriydi. Top, düzen tarafından öldürülmüştü. Ciddi olmaktan çok, öfkeli olan bu saldırı Enjolras'ı kızdırmıştı. "Budalalar!" dedi, "boş yere hem kendi adamlarını öldürüyorlar hem de bize cephane harcatıyorlar!" Enjolras, ayaklanmanın gerçek generali gibi konuşuyordu ve gerçekten de öyleydi. Ayaklanma ve bastırma girişimi eşit silahlarla çarpışmaz. Ayaklanma büyük bir hızla tükenebilir; dolayısıyla da sıkacak kurşunu,

-74-

harcayacak adamı sayılıdır. Boşalan bir fişek torbasının ve ölen bir adamın yeri başkasıyla doldurulamaz. Elinde ordu bulunan bastırma güçleri ise adamların sayısına bakmaz ve Vincennes'i olduğundan, attığı toplan saymaz. Barikatta kaç kişi varsa, bastırma güçlerinin o kadar alayı, barikattaki fişeklik kadar da cephaneliği vardır. Onun için bunlar tek'in yüze karşı çarpışmasıdır ve hep barikatların ezilmesiyle sonuçlanırlar. Ancak devrim aniden ortaya çıkarak, terazinin kefesine alev alev yanan kurtancı melek kılıcını atmaya gelmişse, iş değişir. Olur bu. O zaman her şey ayağa kalkar, kaldırım taşları oynamaya başlar, halk barikatları her yanı kaplar, Paris ölçüsüz bir titremeye kapılır, quid divinum' sayılır, havada bir 10 Ağustos vardır, bir 29 Temmuz vardır; mucizevi bir ışık belirir, kuvvetin açık canavar ağzı geriler ve ordu, bu aslan;

kendi önünde, ayakta ve sakin bu peygamberi, Fransa'yı görür.

13. Geçip Giden Parıltılar

Bir barikatı savunan duygular ve tutkular kargaşası içinde her şey vardır; kahramanlık, gençlik, şeref anlayışı, heyecan, ideal, kumarbaz inadı ve özellikle de ara sıra parlayan umutlar vardır.

İşte bu kesik kesik, bu belli belirsiz umut ürpertilerinden biri, aniden, hiç umulmadık bir anda Chanvrerie

Sokağı barikatından da geçti.

* Lal.: Kutsal şey.

-75-

Enjolras hâlâ gözetleme yerindeydi, birdenbire bağırdı:

"Dinleyin, bana öyle geliyor ki Paris uyanıyor!"

İsyan, 6 Haziran sabahında, bir iki saat süreyle biraz daha şiddetlenmişti.

Saint-Merry çanının inatçı, imdat

sesi bazı zayıf iradeleri canlandırmıştı. Poirier Sokağı ve Gran-villiers

Sokağı'nda barikatlar yapılmaya

başlandı. Bir delikanlı, Saint-Martin kapısı önünde elinde bir karabina tek başına bir süvari taburuna saldırdı.

Caddenin ortasında bir dizini yere koydu, silahını omuzladı, ateş ederek tabur komutanını öldürdü. "İşte,

artık bize zarar veremeyecek olanlardan biri daha!" diyerek döndü. Saint-Denis Sokağı'nda bir kadın

muhafız askerlerine ateş ediyor, her atışta panjur tahtalarının titrediği görülüyordu. Cossonnerie Sokağı'nda

cepleri fişek dolu on dört yaşında bir çocuk yakalandı. Birçok karakol

saldırıya uğradı, Bertin Poire Soka-

ğı'nın ağzında, hiç umulmadık bir anda bir yaylım ateşi, başında General Cavaignac de Barague'm ilerlediği

bir süvari alayını karşıladı. Planche-Milbray Sokağı'nda, damların üzerinde askerlerin tepesine kırık çanak

çömlek ve daha bir yığın şey attılar; iyiye alamet değildi. Bu olayı Mareşal Soult'a bildirdiklerinde

Napolyon'un yaşlı yaveri, Zarago-za'da Suchet'in söylediği sözleri

hatırlayarak düşünceye daldı: "Yaşlı

kadınlar oturaklarını başımıza boşalttıkları vakit mahvolmuşuz demektir."

İsyanın mevzileştiği sanıldığı anda kendi-

-76-

ni gösteren bu genel belirtiler, yüzeye çıkan bu öfke nöbeti, Paris

mahalleleri denen o derin ve tutuşan

kitleler üzerinde şurada burada uçuşan kıvılcımlar, komutanları

kuşkulandırdı. Telaşla, bu yangının önünü almaya çalıştılar. Fişkinp gelen pırıltılı çatırtılar bas-ünlincaya kadar yalnız onlarla uğraşmak, hepsini bir çırpıda bitirebilmek için Maubu-ee, Chanvrerie, Saint-Merry barikatlarına yapılması düşünülen saldırıyı ertelediler; kaynaşma halindeki sokaklara askeri müfrezeler yollandı; bunlar büyükleri süpürdü. Küçükleri sağda solda, bazen temkinli, yavaş yavaş, bazen de saldırı adımıyla temizledi. Askerler ateş açan evlerin kapılarını kırıyor, süvari manevraları da caddelerdeki toplulukları dağıtıyordu. Ayaklanmanın bastırılması, orduyla halk arasındaki çatışmalarda hep rastlanan gürültülü gerginlik olmadan yapılamadı. İşte Enjolras'ın mermi atışları arasında işittiği bunlardı. Ayrıca sokağın diğer ucundan sedyeler üzerinde götürülen şarapnelle yaralananları görmüştü. Courfeyrac'a, "Bu yaralılar bizim taraftan değil," diyordu.

Umut çok geçmeden sönuverdi. Yarım saate kalmadan, havada bulunan şey yok oldu; ısı yayan bir ışıltı gibi bir şeydi bu. İsyancılar, halkın ilgisizliğinin direnenler üzerine attığı o kurşun gibi kaftanın tepelerine indiğini sezdiler.

Genişler gibi görünen genel harekât sekteye uğramıştı. Savunma bakanının dikkati ve generallerin stratejisi, artık ayakta kalan üç dört barikatın üzerinde yoğunlaşabilirdi.

-77-

Güneş ufukta yükseliyordu.

Bir isyancı Enjolras'a seslendi:

"Biz burada açız. Gerçekten de aç mı öleceğiz?"

Enjolras hâlâ dirsekleri mazgala dayalı duruyordu. Sokağın ucundan gözlerini ayırmadan, başıyla bir onaylama işareti yaptı.

14. Burada Enjolras'ın Metresinin Adını Okuyacaksınız

Courfeyrac, Enjolras'ın yanında bir taşın üzerine oturmuş, hâlâ topa küfrediyordu: Adına misket denilen o

karanlık mermi bulutunun vahşi, müthiş bir gürültüyle her geçişinde bir alay dalgasıyla karşılaşmaktaydı:

"Nefesini tüketiyorsun, zavallı kaba ihtiyar! Senin durumuna içim paralanıyor. Yaptığın gürültü boşlukta

kayıplara karışıyor. Gökgürültüsü değil bu, bir öksürük sadece."

Etrafındakiler gülüyordu.

Courfeyrac'la Bossuet'nın, tehlike arttıkça, neşesi de artmıştı. Madam Scarron gibi, şakayı besin yerine koyuyor, şarap yerine neşe sunuyorlardı. "Enjolras'a hayranım!" diyordu Bossuet, "sarsılmaz cesareti beni şaşırtıyor. Yalnız yaşıyor, onu bir parça kederli yapan da belki bu. Kendisini dulluğa mahkûm eden üstünlüğünden şikâyet ediyor. Bize gelince, bizi çıldırta, yani yüreklendiren sevgililerimiz var. İnsan âşık olursa, en azından arslanlar gibi vuruşur. O küçük sevgililerimizin bize attıkları okların öcünü almanın bir yoludur bu.

-78-
Roland, Angeliqe'i sinirlendirmek için kendini öldürtür. Bütün bu kahramanlıklarımız kadınlarımızdan geliyor. Kadınsız bir erkek horozsuz bir tabanca gibidir. Erkeği ateşleyen kadındır. İşte böyle, Enjolras'ın kadını yok. Âşık değil, ama yine de cesur olmanın çaresini buluyor. Buz gibi soğuk, ateş gibi cesur olmak duyulmuş bir şey değildir." Enjolras dinler gibi görünüyordu, ama yanında birisi olsaydı, onun alçak sesle; "Vatan!" diye mırıldandığını duyardı.

Bousset hâlâ gülerken, Courfeyrac haykırdı:
"Ne haber!"

Ve sonra anons yapan bir mübaşirin ses tonuyla ekledi:
"Sekizlik top derler adıma."

Gerçekten de sahneye yeni bir oyuncu girmişti. Bu, ikinci bir toptu. Topçular gereken manevrayı çabucak yaptılar, bu ikinci topu ilk topun yanına yerleştirdiler. Sonun başlangıcıydı bu. Birkaç saniye içinde doldurulan her iki top da barikata karşı cepheden ateş açtı, şehir muhafızlarıyla taşra askerlerinin yaygın ateşi de top ateşini desteklemekteydi.

Biraz ötede ise başka bir top sesi duyuluyordu. Chanvrerie Sokağı'ndaki barikata iki top birden yüklenirken, biri Saint-Denis, diğeri Aubry-le-Boucher Sokağı'na dikilen iki ayn top Saint-Merry barikatına ateş yağdırmaktaydı. Dört top karşılıklı olarak acı acı yankılanıyordu. Savaşın endişeli köpekleri birbirlerine havlıyorlardı.

Şimdi Chanvrerie Sokağı'ndaki barikatı

-79-

döven iki toptan biri misket yağdırıyor, öbürü gülle savuruyordu. Gülle atan top yukarı doğru çevrilmişti ve ateşi öyle hesaplamıştı ki, barikatın tam üst tarafına vuruyordu. Tabyanın tepesini tahrip ediyor, taşları ufalayarak, misket mermisi gibi isyancıların üzerine serpiyordu. Bu biçim ateşin amacı, savaşçıları istihkâmın tepesinden uzaklaştırıp içeriye tıklılamaya zorlamaktı; yani bu atış, saldırıyı haber veriyordu. Barikatın tepesindeki savaşçılar gülleyle, meyhanenin pencerele-rindeki misketle uzaklaştırıldıktan sonra, hücum kollar, silahlara hedef olmadan belki de görülmeden sokağa girebilecekler, barikatı tıpkı bir akşam önceki gibi aniden aşacaklar, belki de şaşırtmaca yaparak ele geçireceklerdi. Enjolras:

"Bu toplann yarattığı tehlikeyi mutlaka azaltmalıyız," dedikten sonra. "Topçulara ateş!" diye haykırdı. Zaten hepsi hazır bekliyordu. Bunca zamandır susan barikat, çılgıncasına ateş açtı. Bir çeşit öfkeyle ve sevinçle yedi sekiz ateş birbirini kovaladı. Sokağı gözleri kör edici bir duman doldurdu. Birkaç dakika sonra da, baştan sona alevden çizgilerle dolan bu sisin içinden, topçulann üçte ikisinin toplann tekerlekleri altında yere serildiklerini hayal meyal gördüler. Ayakta kalmış olanlar, amansız bir sessizlik içinde toplan doldurmaya devam ediyorlardı, ama atışın hızı yavaşlamıştı.

Bossuet, Enjolras'a:

-80-

"İşte bu iyi oldu," dedi. "Başardık!" Enjolras, başını salladı: "Basan on beş dakika daha sürerse, barikatta on tane bile fişek kalmaz," dedi. Herhalde Gavroche, bu sözü işitti.

15. Gavroche Dışarıda

Courfeyrac aniden barikatın dibinde kurşun yağmuru altında birini gördü. Gavroche, meyhaneden şişe taşımaya yarayan bir sepet almış, sakın sakın barikatın yamacındaki ölü askerlerin dolu fişek çanta-ları, elinde bulunan sepete boşaltıyordu.

"Sen ne anyorsun orada?" dedi Courfeyrac.

Gavroche başını kaldırarak cevap verdi:

"Sepetimi dolduruyorum yurttaş."

"Misket ateşini görmüyor musun?"

Gavroche cevap verdi:

"Evet, yağmur yağıyor," dedi, "ne var bunda?"

"Gir içeri!" diye haykırdı Courfeyrac.

"Az sonra," dedi Gavroche.

Ve bir sıçrayışta sokağa fırladı.

Hatırlanacağı gibi, Fannicot müfrezesi geri çekilirken arkasında ölüler

bırakmıştı. Sokak boyunca, şurada

burada taşların üzerinde yirmiye yakın ölü yatıyordu. Gavroche için bunlar yirmiye yakın fişek demektir;

barikat için de bir yığın cephane.

Sokaktaki duman sis gibiydi. İki yalçın kaya arasındaki dağ geçidine inen bir bulutu görmüş olan biri, yüksek

evlerin arasında iki

-81-

koyu çizgi halinde adeta kalınlaşan, yoğunlaşan dumanı gözünün önüne getirebilir. Duman yavaş yavaş

yükseliyor ve durmadan yenileniyordu; bu yüzden gün ışığını bile soluklaştıran bir kararma oluyordu. Sokak

uzun değildi, ama savaşanlar yolun bir ucundan diğerine birbirlerini belli belirsiz görebiliyorlardı. Barikat

üzerine yapılacak saldırıyı yönetecek olan komutanların belki de tek istedikleri ve tasarladıkları bu karanlık

Gavroche'a yaradı. Bu duman örtüsünün kıvrımları arasında, küçücük gövdesi sayesinde görülmeden,

sokaktan epeyce uzağa kadar gidebildi. İlk yedi sekiz kişinin çantasını hiçbir tehlike olmadan boşalttı.

Yüzükoyun emekliyor, ellerinin ve dizlerinin üzerinde doğruluyordu. Sepeti dişleriyle yakalıyor, kıvrılıyor,

kayıyor, dalgalanıyor, bir ölüden öbürüne süzülüyordu. Oldukça yakınında bulunduğu barikattan bakanlar,

dikkatleri onun üzerine çekmekten korkarak, geri dönmesi için bağırma cesaret edemiyorlardı.

Gavroche bir onbaşının cesedi üzerinde bir barut torbası buldu, onu cebine koyarken:

"Susuzluğa karşı!" dedi. İleri doğru giderek, tüfeğin ateş sesinin hafiflediği noktaya kadar ulaştı, öyle ki

kaldırım taşlarından örülmüş siperlerin arkasındaki müfrezenin avcılarıyla sokağın köşesine yığılmış taşra

müfrezesinin avcıları, aniden, dumanın içinde kımıldayan bir şeyi birbirlerine gösterdiler.

Gavroche, bir binek taşının yanında yatan

-82-

çavuşu fişeklerin yükünden kurtardığı sırada ölüye bir kurşun isabet etti.

"Vay canına!" dedi Gavroche, "şimdi de benim ölümlerimi öldürüyorlar."
İkinci bir kurşun kaldırım taşını kıvılcım-landırdı. Bir üçüncüsü sepeti devirdi. Gavroche ateşin taşra müfrezesinden geldiğini gördü. Ayağa kalktı; saçları rüzgârda, elleri kalçalarında, gözleri ateş eden milli muhafız askerlerine dimdik bakarak türkü söylemeye başladı. Narterre'de herkes çirkin Voltaire, suçlusu bunun Aptüarsa Palaiseau'da Rousseau'nun suçu bu da
Sonra sepetini yerden aldı, birini bile kaybetmeden, yere dökülen fişeklerini içine koydu, tüfek ateşine doğru ilerleyerek, bir başka fişek çantasını boşalttı. Dördüncü kurşun da hedefini bulmadı. Gavroche türküsüne devam etti:
Ben bir noter değilim Voltaire suçlusu bunun Ben küçük bir kuşum Rousseau suçlusu bunun
Ona türküsünün üçüncü parçasını söyletmekten başka bir şeye yaramadı beşinci kurşun:
Mutluluktur kimliğim Voltaire suçlusu bunun Yoksulluktan gelirim Rousseau suçlusu bunun

-83-

Bir zaman böylece devam etti bu. Manzara hem korkunç, hem de güzeldi. Gavroche ateş yağmuruna tutulmuşken bu ateşle alay ediyordu. Keyifleniyor gibi bir hali vardı. O, avcılarını gagalayan bir serçeydi. Her atışa türküden bir dörtlükle cevap veriyordu. Ona durmadan nişan alıyor, ama hep karavana atıyorlardı. Askerler nişan alırken ona gülüyorlardı. Yere yatıyor, sonra doğruluyor, bir kapının köşesinde kayboluyor, sonra sığıyor, yeniden kayboluyor, yeniden görünüyordu. Bu arada fişekleri yağma ediyor, fişek torbalarını boşaltıyor, sepetini dolduruyordu. İsyancılar kaygıdan, acıdan soluklan kesilmiş onu izliyorlardı. Bütün barikat halkı korkudan titriyor, o ise türkü söylüyordu. Bu çocuk, bir insan değil, kabadayı kılığında bir peri padişahının oğluydu sanki; savaşların kurşun işlemez cücesiydi o. Kurşunlar peşinden koşuyordu, ama o bu kurşunlardan daha ataktı. Ölümle gizemli korkunç bir saklambaç oynuyordu. Hayaletin dost yüzü kendisine her yaklaştığında, ona bir fiske vuruyordu. Ne çare ki iyi nişan alınmış bir kurşun, en sonunda bu ateşböceği çocuğa isabet etti. Gavroche'un sarsıldığı

görüldü, sonra yere yığıldı. Barikattan bir çığlık koptu. Yalnız, bu curcunada bir Antaios vardı. Bu küçük kabadayı için kaldırırma düşmek, devin toprağa serilmesi gibiydi. Yeniden doğrulmak üzere düşmüştü.

Dizlerinin üzerine oturdu; uzun bir kan sızıntısı yüzünü çiziyordu. İki kolunu havaya kaldırarak kurşunun geldiği yöne doğru türkü söylemeye başladı.

-84-

Yeryüzüne düşmüşüm Voltaire suçlusunu bunun Irmak içinde burnum Suçlusunu bunun...

Sonunu getiremedi. Aynı nişancının ikinci bir kurşunu onu aniden durdurdu. Bu sefer yüzükoyun kaldırırma düştü ve artık kımıldamadı. Bu küçük yüce ruh kanatlanmıştı.

16. Kardeş, Nasıl Baba Olur

Tam o anda Luxembourg Parkı'nda -çünkü dramın gözü her yerde hazır olmakdır-elele tutuşan iki çocuk vardı: Biri yedi yaşında, öbürü de beş. Yağmurdan ıslanmış, parkın güneşli yollarında yürüyorlardı. Ağabey, küçüğe yol gösteriyordu. İkisinin de giysileri eski, benizleri soluktu; ürkek kuşlara benziyorlardı. Ufağı, "Çok acıktım," diyordu.

Ağabey, daha o yaşta kardeşini himaye eden bir tavır takınmıştı, sağ elinde bir değnek vardı, kardeşini sol eliyle götürüyordu.

İssiz parkta yalnızdılar, ayaklanma nedeniyle güvenlik olarak demir parmaklıklar konmuştu. Oraya konaklamış olan askerler, savaşa katılmak üzere ayrılmışlardı.

Bu çocuklar nasıl olup da burada bulunuyorlardı? Kapısı aralık kalan bir karakoldan kaçmışlardı belki; belki de o civarlarda Enfer Kapısı'nda ya da Observatoire meydanında ya da cephesinde: Invenerunt parvulum pannis involution yazılı bir anıt bulunan yol kavşağındaki bir sokak cambazının barakasından

-85-

tüymüşlerdi; belki de bir akşam önce, kapanma saatinde, park bekçilerinin gözünden kurtulup, geceyi gazete okunan şu nöbetçi kulübelerinden birinde geçirmişlerdi. Gerçek olan, şu iki başıboş çocuğun dolaşmasıydı.

Başıboş dolaşmak, serbest olmak, kaybolmuş olmaktı. Bu zavallı küçükler gerçekten de kaybolmuşlardı.

Bunlar, Gavroche'un merak ettiği ve okurun hatırlayacağı çocuklardı.

Thenardierler tarafından Magnon'a kiralanan ve M. Gille-normand'ın sanılan çocuklar: Şimdi bütün bu köksüz dallardan düşen ve rüzgârla yerlerde yuvarlanan yapraklar gibiydiler. Mag-non zamanında temiz pak, M. Gillenormand'a karşı birer belge niteliğinde olan elbiseleri paçavra haline gelmişti. Bu yaratıklar artık polisin Paris kaldırımalarında görüp topladığı, kaybedip yeniden bulduğu o 'terk edilmiş çocuklar' istatistiğine aittiler.

Böyle bir heyecanı gerektiriyordu bu küçük sefillerin bahçede bulunması. Yoksa bekçiler onları görmüş olsaydı, bu paçavraları kovardı: Yoksul küçükler parka giremez! Oysa çocuk olarak onları da çiçeklerde hakkı vardı.

Bunlar kapalı kapılar sayesinde buradaydılar. Yasalara aykırı davranmışlardı. Bahçeye gizlice girmişler ve orada kalmışlardı. Kapanan demir kapılar, park bekçilerinin oradan ayrılmasına izin vermiyor, gözetlemenin devam etmesi gerekiyordu. Ama onlar da gevşiyor, dinleniyor, kaygıyla heyecanlanıyorlardı. İçeriden çok, dışarıyla ilgilendikleri için

-86-

artık parka bakmıyorlardı. Bu nedenle suç işleyen bu iki çocuğu görmemişlerdi.

Gece yağmur yağmış, hatta sabahleyin de bir parça sepelemişti. Ama haziran ayında sağanağın ne hükmü olur ki. Fırtınadan bir saat sonra, bu güzel günün ağlamış olduğu anlaşılmazdı. Yazın toprak, bir çocuğun yanağı kadar çabuk kurur.

Yazın en uzun günlerinde öğle güneşi her şeyi acı verecek kadar yakar, kasıp kavurur: Toprağa sanki emer gibi yapışır. Sanırsınız ki güneş susamıştır. Bir sağanak, bir bardak sudur. Yağmur hemen içilir. Sabahleyin

her şey sıırıksıkam, öğleden sonra ise her şey toz içindeydi.

Yağmurla yıkanan ve güneş ışığıyla kuruyan yeşillik kadar güzel şey olamaz, sıcak serinliktir bu. Bahçeler,

çiçeklerinde güneş olduğundan, birer buhurdan haline gelir; bütün kokulan aynı zamanda yayar. Her şey

gülüp türkü söyler ve kendini sunar. İnsan tatlı bir sarhoşluk duyar,

ilkbahar geçici bir cennettir. Güneş

insanın sabırlı olmasına yardım eder.

Hiçbir şey istemeyen insanlar vardır. Gökyüzünün mavisine sahip olanlardır bunlar. "Bu yeter," derler.

Evensel mucizenin emdiği hayalcilerdir bunlar. Doğaya olan aşklann-dan iyi ve kötü karşısında kayıtsız

kalırlar. Kâinatın hayran seyircisi, derin düşüncelere dalan kimselerdir

bunlar. Ağaçlar altında hayal kurmak

dururken, onun bunun açlığıyla, susuzluğuyla, kışın yoksulun çıplaklığıyla, önemsiz bir omurga eğikliğiyle,

kuru bir ot

-87-

yatağın, samanlığın, zindanın ve soğğun etkisiyle titreyen genç kızların giyisileriyle ilgilenenlerden

kesinlikle ayırdırlar. Başı içinde, huzurlu, korkunç ruhlardır bunlar;

merhametten, acıma duygusundan

yoksundurlar. Tuhaf, anlaşılmaz bir şey olan sonsuzluk yeter onlara.

İnsanın o büyük ihtiyacını, birbirine

sarıma ihtiyacını mümkün kılan son-luluğu inkâr eder, görmezlikten gelirler; o yüce çabaya, ilerlemeye

imkân veren sonluluğu akıllarına getirmezler. İnsan ile tanrısalın, sonlu ile sonsuzun birleşmesinden doğmuş

olan tanımlanamazlık, belirsizlik, onlardan kaçır. Sonsuz, sınırsız olan ile yüz yüze geldiklerinde,

gülümserler. Hiç coşup neşelenmezler, sadece kendilerinden geçerler.

Onlar için insanlık tarihi fragmenter halindeki, bölük pörçük bir plandan başka bir şey değildir. Tarihte

'bütün'lük yoktur. Gerçek 'bütün' ötede bir yerdedir. İnsan denilen şu sıradan olay ile uğraşmak neye yarar?

İnsan acı çekiyor olabilir, ama şu doğan Debe-ran yıldızına bakın. Ananın hiç sütü yokmuş, doğan yavru

ölüyormuş! Bu konularda hiçbir fikrim yok, ama siz bu çam ağacı

kozalağının enine kesitinin mikroskop

altındaki o harika şekline bir bakın! Bu düşünürler sevmeyi unuturlar.

Burçlar onları öylesine etkiler ki,

ağlayan çocuğu göremez olurlar. Tann, ruhlarını karartır. Böyle akıllar;

zekâları hem küçük hem de büyük

olanlardan oluşmuş bir 'aile' vardır. Horatius bunlardandı, Goethe

bunlardandı, belki La Fontaine de. Hava

güzel olursa Neron'u göremeyen, sonsuzluğun

-88-

I

muhteşem bencilleri, acı ve ıstırabın kayıtsız, sakın seyircileri; bunlar

giyotini ancak bir ışık olayını
yakalamaya çalışarak seyrederek, ne ölüm hırıltısı ne de matem çanları
duyarlar. Mademki Mayıs ayı vardır,
onlar için her şey iyidir. Başlarının üzerinde kızıl, altın şansı bulutlar
buldukça memnundurlar ve
tükeninceye kadar mutlu olmaya karar vermişlerdir.
Karanlık parlaklıklardır bunlar. Acınacak durumda olduklarının farkında
değildirler. Hiç şüphesiz acınacak
haldedirler. Ağlamayan görmez. Aynı zamanda hem gece, hem gündüz olan,
kaşlarının altında gözü
olmayan, alnının ortasında bir yıldız bulunan yaratığa nasıl hayran olursak,
bunlara da öyle hayran olmak ve
acımak gerekir.

Kimilerine kalacak olursa, bu düşünürlerin kayıtsızlıklarında üstün bir
felsefe yatmaktadır. Olabilir. Ama bu
üstünlükte bir sakatlık vardır. İnsan ölümsüz ve kötürüm olabilir. Vulcain
örneğin. İnsandan fazla da
olunabilir, eksik de. Güneşin kör olmadığını kim bilebilir?
Öyleyse, ne? Kime güveneceğiz? Solem qu-is dicere Jalsum audeat T
Demek ki dehaler, "pek yüce" kişiler,
ünlü insanlar bile aldana-biliyor. Yukanda, tepede, Zenit'teki yeryüzüne
ışık gönderen şey, demek ki az
görecek, kötü görecek, hiç görmeyecek. Bu üzüntü verici bir durum değil
midir? Hayır. Öyleyse güneşten
üstün ne vardır? Tann.

Lat: Güneşin sahte olduğunu söylemeye kim cesaret edebilir?

-89-

6 Haziran 1832'de sabah saat on bire doğru Luxembourg ıssızdı ve pek
sevimliydi. Ağaç sıraları, çiçek
tarhları, ışığın ortasında kokular ve pırıltılar yoUuyorlardı birbirlerine.
Öğle aydınlığında çılgına dönen dallar
birbirleriyle kucaklaşmak için çabalıyor gibiydiler. Firavun inciri
ağaçlarında bir bülbül cümbüşü vardı,
serçeler zafer çiğlikleri atıyordu. Bütün çiçekler zambağın yasal
hükümdarlığını kabul etmişti: Kokuların en
görmeklisi, beyazdan çıkanıdır. Çevreye karanfillerin yakıcı kokusu
yayıyordu. Marie de Medicis'in yıllanmış
kuzgunları ulu ağaçlarda aşk içinde yüzüyorlardı. Güneş, çiçek haline gelmiş
alevin değişik çeşitlerinden
başka bir şey olmayan lalelere altın pırıltıları serpiyor, onları
alevlendiriyordu. Lale tarhlarının çevresinde bu

alevden çiçeklerin kıvılcımı olan anlar uçuşuyordu. Her şey, hatta düşmesi yakın olan yağmur bile zerafet neşesiydi. İnci çiçek-leriyle hanımellerinin yararlanacağı ikinci sağanakta korkulacak bir şey yoktu.

Kırlangıçlar alçaktan uçuyordu; buradaki her şeyde mutluluk solunuyordu. Hayat güzel kokuyordu; gökten dökülen düşünceler bir çocuğun öpülen küçücük eli gibi yumuşacıktı. Ağaçların altındaki çıplak ve beyaz heykellerin ışıkla oyulmuş gölgeden elbiseleri vardı. Bu tannçalar güneşten yapıma paçavralar içindeydiler, her yanlarında ışıklar sallanıyordu. Büyük havuzun çevresindeki toprak, ateş kesilircesine kurumuştı.

Işık bolluğu güven verici bir etki yapıyordu. Her tarafta, hayatın özü ve sıcaklık, ko-

-90-

kvılar saçıyor; her şeyi kaplıyordu. Yaradılışın yanı sıra, kaynağının sınırsız büyüklüğü du-yumsanıyordu.

Aşk dolu bütün bu esintilerde, yansımaların gel-gitinde ve kınıp dağılmalannda, ışın demetlerinin bu

şaşırtıcı ya-yımalannda, erimiş altının bu sonsuz akıtılı-şmda bitmez tükenmez olanın cömertliği vardı. Ve

bu görkemin ardında, bir alev perdesinin arkasındaymış gibi duran o yıldız milyoneri Tann fark ediliyordu.

Kum sayesinde en ufak bir çamur lekesi yoktu. Çiçek demetleri yıkanmıştı. Yağmurun sayesinde bir tek toz

bile yoktu. Toprakta çiçek şeklinde fıskıran bütün kadifeler, bütün satenler, bütün mine işlemleri, bütün

altınlar kusursuzdular. Binbir müzik yerine geçen tanrısal sessizlik, kuş yuvalarının civıltısı, an kümelerinin

vızıltısı, esintinin çarpıntısı. Mevsimin bütün uyumu zarif bir bütünlük içinde geliyordu. İlkbahar belirli bir

düzen içinde oluşuyor, leylaklar bitiyor, yaseminler başlıyordu. Gelişmiş birkaç çiçek, erken gelmiş birkaç

böcek, mayısın beyaz kelebekleri aralannda kardeşlik kuruyorlardı.

Çınarlar elbiselerini yeniliyor ve rüzgâr,

at kestanelerinin yüceliğinde dalgalar oluşturuyordu. Her şey mükemmeldi. Demir parmaklıklar arasından

bakan komşu kışlaya bağlı bir asker:

"İşte, tören üniformasıyla selam duran ilkbahar," diyordu.

Bütün doğa sabah kahvaltısındaydı; yaradılış sofraya oturmuştu; büyük, mavi örtü gökyüzüne serilmişti,

büyük yeşil örtü de

-91-

yeryüzüne; güneş parlak bir ışıkla ortalığı aydınlatıyordu Tanrı, evrensel yemeği dağıtıyordu. Her varlık bundan payım alıyordu. Her şey az çok birbirini yemekteydi. Bu da, iyiye kansan kötünün bilmecesidir.

Olsun, hiçbir hayvanın midesi boş değildi.

Terk edilmiş iki küçük, büyük havuzun yanına gelmiş ve bütün bu aydınlıktan biraz afallamışlardı; bu görkem karşısında, yoksulluk ve güçsüzlüğün içgüdüleriyle saklanmaya çalışıyor ve kuğuların barakasının arkasında duruyorlardı.

Ara sıra, rüzgâr esince şurada burada belli belirsiz haykırımlar ve boğuk vuruşlar duyuluyordu. Top sesleriydi

bunlar. Uzakta seslenir gibi görünen bir çan çalıyordu. Çocuklar bu gürültüyü duymuyorlardı. Bazen alçak

sesle, "Karnım aç!" diyordu küçük.

İki çocukla aynı anda, iki kişi daha küçük havuza yaklaşmaktaydılar; elli yaşlarında bir adamla, onun elinden tuttuğu altı yaşlarında bir çocuktan bunlar. Bir baba ve oğluydu. Altı yaşlarındaki küçük çocuğun elinde bir çörek vardı.

O çağda, Madame ve Enfer Sokağı'ndaki bazı evlerde Luxembourg Parkı'nın anahtarı vardı; böylece

kiracılar bahçe kapalı olduğu zaman parktan yararlanıyorlardı. Bu hak sonraları kaldırılmıştır. Bu baba ve

oğul belli ki bu evlerin birinden gelmekteydiler. İki küçük fakir, "bu beyefendi"nin geldiğini gördüler ve biraz daha saklandılar.

Bir burjuvaydı bu. Marius de, aşk nöbetine yakalandığı günlerden birinde, aynı büyük

-92-

havuzun yanında, bir adamın oğluna 'aşın-lıklar' dan kaçınmasını öğütlediğini duymuştu, belki de bu gelen o

adamdı. Nazik, vakur bir hali, hiç kapanmadığı için sürekli gülen bir ağız vardı. Çene kemiğinin iri

olmasından ve dudakların inceliğinden oluşan bu gülümseme ruhtan çok, dişleri gösteriyordu. Çocuk bir türlü

bitiremediği ısınmış çöreğiyle tıka-basa doymuş gibiydi. İsyân yüzünden milli muhafız üniforması giydirilmiş,

baba da tedbirli davranarak şehirli kıyafetiyle kalmıştı.

Baba ile oğul, kuğunun oynadığı havuzun yanında durmuşlardı. Bu burjuvanın kuğulara karşı özel bir hayranlığı var gibiydi. Bir bakıma onlar gibi yürüdüğü için onlara benziyordu.

Kuğular yüzüyorlardı o anda ve bu, onla-ın asıl becerileridir; yüzerken çok görkemlidirler.

Eğer iki küçük yoksul, konuşmayı dinle-seler ve duyduklarını anlayacak yaşta olsalardı, ciddi bir adamın şu

sözlerini işitirlerdi. Baba, oğluna şöyle diyordu:

"Akıllı insan azla yetinerek yaşar. Beni gözünün önüne getir oğlum.

Şatafatlı hayattan hoşlanmam. Hiçbir

zaman sırmalı, işlemeli elbiseler giymedim. Bu sahte panltılan kötü şekillenmiş ruhlara bıraktım."

Sözün burasında, Halles civanndan gelen derin haykışlar, çan seslerinin uğultusunun artmasıyla

gümbürder gibi oldu.

"Bu ne?" diye sordu çocuk.

Baba, "Sokak eğlenceleri," diye cevap verdi.

-93-

Aniden hırpani kılıklı iki çocuğu gördü:

"İşte başlangıç," dedi.

Ve bir süre sustuktan sonra:

"Anarşi bu parka da giriyor," diye ekledi.

Bu arada çocuk çöreği ısırды ve tükürdü, sonra ağlamaya başladı.

Babası, niçin ağladığını sordu.

"Karnım tok," dedi çocuk.

Babası gülümseyişini artırarak:

"Çörek yemek için karnının aç olmasına gerek yok ki," dedi.

"Bu çörek hoşuma gitmedi. Bayatlamış."

"Yemeyecek misin?"

"Hayır."

Baba, kuğuları göstererek:

"Şuradaki kuşlara atıver," dedi.

Çocuk durakladı. İnsan çöreğini artık yemek istemeyebilir, ama bu, onu

başkasına vermek için bir neden

değildir.

Baba devam etti:

"İyi yürekli ol. Hayvanlara acımak gerekir," dedi.

Oğlunun elinden çöreği alıp havuza attı. Çörek kıyıya oldukça yakın düştü.

Kuğular kendi havalanndaydı. Ne

adamı ne de çöreği görmediler. Burjuva çöreğin batma tehlikesine

düştüğünü görmüş, bu çaresiz batıştan
duygulanmıştı, telegrafik işaretlere girişti, en sonunda kuğuların dikkati
çekti, suyun üzerinde yüzen şeyi fark
ettiler ve gemi gibi dümen kırarak kendilerine yaraşan bir görkemle
çöreğe doğru ağır ağır ilerlediler.

Burjuva, zekâsıyla övünür gibi:

"Kuğular işaretten anlıyor," dedi.

-94-

O anda şehrin uzaktan gelen gürültüsü aniden arttı. Müthiş ve korkunçtu.

Rüzgârın esintileri anlamlıydı. Park

yönündeki esinti tüm sesleri açıkça getiriyordu. Bu durum, güneşi aniden
gizleyen kara bulutun belirdiği

zamana rastladı. Kuğular hâlâ çöreğe ulaşmamışlardı.

"Dönelim," dedi baba, "Tuileri'ye saldırıyorlar."

Çocuk:

"Kuğuları benim çöreği yerken seyretmek istiyorum," dedi.

'Tedbirsizlik olur," dedi babası ve küçük burjuvasını alıp götürdü.

Çocuk kuğuları görmek için parktan çıkıncaya kadar başı havuza çevrili
yürüdü.

Bu arada kuğularla birlikte iki küçük serseri de çöreğe yaklaştılar. Küçük,
yüzen çöreğe bakıyor, büyük ise

uzaklaşan burjuvaya. Baba ile oğul Madame Sokağı'mn yanındaki koruluğa
çıkan büyük merdivene doğru

dolambaçlı yollara dalmışlardı.

Onlar gözden kaybolunca ağabey suya düşecek gibi eğilerek, elindeki

sopayı çöreğe doğru uzattı. Kuğular

düşmanı görünce telaşla ilerleyip, göğüsleriyle, sonucu küçük avcıya

yarayan bir hareket yaptılar; kuğuların

önündeki su dalgalandı. Bu dalgalardan biri çöreği yavaşça çocuğun

değneğine doğru itti. Tam kuğuların

geldiği sırada çörek değneğe dokundu. Çocuk değneği hızla suya vurdu,

Çöreği kendine doğru yaklaştırdı,

kuğuları ürküttü, avını kaptı ve doğruldu. Islanmıştı, ama onlar da aç ve
susuzdular. Büyüğü çöre-

-95-

ği ikiye ayırdı; biri iriceydi, öbürü ise daha ufak; küçük parçayı kendine
aldı, büyüğü kardeşine verdi.

"Şunu mideye indir bakalım," dedi.

J 7. Mortuus Pater, Filium Morituum Expectaf

Marius barikattan dışarı fırlamış, Combe-ferre de onun peşinden atılmıştı,
ama artık iş işten geçmiş,

Gavroche ölmüştü. Combeferre fişek sepetini, Marius çocuğu getirdi. "Yazık!" diye düşünüyordu. Gavroche'un babasının Marius'ün babasına yaptığını Marius, onun oğluna ödüyordu; yalnız Thenar-dier onun babasını sağ olarak getirmişti, kendisi çocuğu ölü olarak geri getiriyordu. Marius kucagında Gavroche'la barikattan içeri girdiğinde, çocuğunki gibi kendi yüzü de kanlar içindeydi. Gavroche'u yerden kaldırmak için eğildiğinde bir kurşun başını sıyırmişti; bunun farkında bile değildi. Courfey-rac, Marius'ün boyunbağmı çözerek, alnına sardı. Mabeuf le Gavroche'u aynı masaya yerleştirdiler, her iki ölünün üzerine de siyah bir şal örttüler. Şal, ihtiyarla çocuğa yetecek kadar genişti. Combeferre, getirdiği sepetteki fişekleri dağıtmıştı. Bu, adam başına on beş atış sağlıyordu. Jean Valjean, hâlâ aynı yerde, binek taşında hiç kıılmıdamadan oturuyordu. Combe-

- Lot.: Ölen baba, ölmeye hazırlanan oğluna bakıyor. -96-ferre, ona fişekleri uzatınca hayır dercesine başını iki yana salladı. Combeferre alçak sesle Enjolras'a: "İşte ender rastlanan garip bir adam!" dedi, "bu barikatta savaşmamanın yolunu buluyor."

Enjolras, "Ama bu barikatı korumasına engel olmuyor," diye cevap verdi. Combeferre: "Kahramanlığın garip temsilcileri vardır," diye fikir yürüttü. Courfeyrac da işitmişti konuşmayı. "Mabeuf Baha'nın bir başka türüsülü!" dedi. Barikatı döven ateş, içeride pek az kargaşalık yaratıyordu. Bu tür savaşların kasırgasından hiçbir zaman geçmemiş olanlar bu heyecanlara kansan garip sessizlik dakikalarını asla anlayamazlar. İnsan gelir, gider, şaka eder, konuşur, avare avare dolaşır. Tanıdıklarımızdan biri, top ateşinin ortasında bir askerin şunları söylediğini duymuştu; "Biz burada delikanlılar şölenindeyiz." Chanvriere Sokağı'ndaki istihkâm, içerden bakınca pek sakin görünmekteydi. Başvurulacak bütün imkânlar tükenmişti ya da tükenmek üzereydi. Durum tehlikeliyken korkulu olmuştu, belli ki çok geçmeden umutsuz bir şekle girecekti. Şimdi kahramanlık ışığı, barikatı daha çok aydınlatıyordu. Yalın kılıcını Epidotas'm dehasına adayan genç bir Spartalı tutumuyla

ciddi, ağırbaşlı Enjolras, barikatta sözüne hükümrandı.

Combeferre, önünde bir önlükle yaralılara

-97-

pansuman yapıyor, Bossuet ile Feuilly de Gavroche'un ölü onbaşından aldığı barutla fişek hazırlıyorlardı.

Bossuet, Feuilly'ye:

"Yakında başka âleme gitmek için posta arabasına bineceğiz," diyordu;

Courfeyrac, Enjolras'ın yanında

kendine birkaç kaldırım taşı ayırmış, bütün cephanesini, kılıçlı bastonunu, ağızdan dolma iki tüfeğini, küçük

cep tabancasını; bir genç kızın değerli eşyalarını yerleştirirken gösterdiği özenle sıralıyor, hazırlıyordu. Jean

Valjean, sessiz sessiz karşısındaki duvara bakıyordu. Bir işçi, Huchelo-up Ana'nın geniş hasır şapkasını

almış, dediğine göre güneş çarpmasından korktuğu için bir kordonla başına yerleştirmişti. Cougourde d'Aix

Derneği'ne bağlı delikanlılar, sanki son defa kendi lehçelerini konuşmak için acele ediyorlarmış gibi

aralarında neşeyle söyleşip şakalaşmaktaydılar. Joly duvardan Huchelo-up kadının aynasını almış, dilini

inceliyordu. Birkaç savaşçı bir çekmecenin içinde buldukları küflenmiş ekmek kabuklarını iştahla

atıştırmaktaydılar. Marius, eğer yaşasaydı babasının kendisine neler söyleyebileceğini düşünerek

kaygılanıyordu.

18. Av Olan Akbaba

Barikatlara özgü psikolojik bir olay üzerinde duralım. Bu şaşırtıcı sokak savaşını ka-rakterize eden unsurların

hiçbiri bir yana bırakılmamalı.

Az önce sözünü ettiğimiz o acaip sessizlik

-98-

ne olursa olsun, barikat içinde bulunanlar için yine eninde sonunda bir görüntüdür.

İç savaşta bir mahşer vardır: O vahşi alevlere karışır, bilinmezliğin bütün sisleri, devrimler Sfenks'tir,

barikattan geçen biri, bir rüya âleminden geçtiğini sanır.

Marius konusunda belirttiğimiz ve ilerde de göreceğimiz gibi, o yerlerde hissedilenler, hayattan fazla ya da

hayattan daha azdır. Bir barikattan çıktıktan sonra insan orada neler gördüğünü hatırlayamaz. Müthiş bir şey

yaşamıştır ve bundan haberi yoktur. Barikattayken, insan yüzlü savaşçı

ideleriyle çevrilmiştir. Başı geleceğin ışığı içindedir. Ayakta duran görüntüler, yere uzanmış cesetler vardır. Saatler geçmek bilmez, sonsuzluk saatlerine benzer. Ölüm içinde yaşanılır. Gölgeler geçip gittiler. Kimlerdi onlar? Orada kana bulanmış eller gördü; sağır edici korkunç bir gürültü vardı; korkunç bir sessizlikte bağırarak açık ağızlar, susan başka açık ağızlar vardı; duman içinde, belki de gece karanlığının içindeydiler. Bilinmez derinliklerin uğursuz sızıntılarına elinin dokunduğunu sanırdı insan. Tırnaklarındaki kırmızı şeye bakıyordu ve artık hiçbir şey hatırlamıyordu. Chanvrerie Sokağı'na dönelim. Birden iki ateş arasında, uzaktan bir saat sesi duyuldu. "Öğle vakti," dedi Combeferre. On ikinci vuruş daha bitmemişti ki, Enjol-ras ayağa fırladı, barikatın üzerinden gür sesiyle emir verdi: "Evin içine biraz kaldırım taşı taşıyın! Pencereleeri bu taşlarla takviye edin! Adamlar-

-99-

nn yansı taşların başına, öbür yansı da tüfek başına! Kaybedecek bir dakika bile yok!"

Sokağın öbür başında, omuzlarında baltalarla savaş düzeninde bir itfaiye takımı belirmişti.

Askeri saldırı kolunun başından başka bir şey değildi bu. Barikatı yıkmakla görevli itfaiyecilerin, onu aşmakla görevli askerlerin önünden gelmeleri gerekiyordu.

Besbelli ki B. De Clermont-Tonnerre'in 1822'de, "Boyunduruğun boyna dolanıp bükülmesi" adını verdiği ana gelinmişti artık.

Enjolras'ın emri, kaçmanın imkânsız olduğu iki savaş ve çatışma alanında, gemide ve barikatta âdet olduğu

hızla yerine getirildi. Bir dakikadan daha kısa bir zamanda, Enjolras'ın Corinthe Meyhanesi'nin kapısına

yiğdirmiş olduğu kaldırım taşlarının üçte ikisi birinci kata, tavanarasma çıkmıştı. İkinci bir dakika

geçmeden, birbiri üzerine büyük bir ustalıkla yerleştirilen bu taşlardan birinci katla tavana-rası pencerelerinin

yansına kadar yükselen siperler yapıldı. Bu siperleri yapan Feuilly, özenle birkaç mazgal da hazırlamıştı, bu

deliklerden tüfeklerin namlularını geçirebilirlerdi. Misket ateşi kesildiği için, pencerelerin düzenlenmesi

oldukça kolay oldu. Şimdi her iki top bir delik, hatta mümkün olursa, saldırı için bir gedik açabilmek amacıyla duvann tam merkezine gülle yağdırmıyordu.

Enjolras, son savunmaya aynan kaldırım taşları yerine konunca, Mabeuf ün bulunduğu masanın altına koydurduğu şarap şişelerini birinci kata taşıttı.

-100-

Bossuet sordu!

"Bunları kim içecek?"

"Onlar," diye cevap verdi Enjolras.

Sonra alt katın penceresini sağlamlaştırdılar ve meyhanenin kapısını içerden kapamaya yarayan demir çubukları hazırladılar.

Kale tamamlandı. Barikat surları, meyhaneye de burçları temsil ediyordu. Kalan kaldırım taşlarıyla da yangı örttüler.

Barikat koruyucuları cephaneleri tutumlu harcamak zorunda oldukları ve de bunu bildikleri için, kuşatanlar

hazırlıklarını sinir bozucu bir ağırlıkla yapar, kendilerini vaktinden önce ateşle karşı karşıya bırakırlar; ama

bu daha çok görünüştedir; hiç telaş etmezler. Saldırı hazırlıkları metoyöntem arayışının gerektirdiği bir

yavaşlıkla yapılır, ondan sonrası ise yıldırım hızıyla yürür.

Bu yavaşlık Enjolras'a her şeyi gözden geçirme, her şeyi yapma fırsatı verdi. Mademki bu vuruşmada

insanlar öleceklerdi, ölümleri şaheser olmalıydı.

Marius'e:

"İkimiz de komutanız," dedi, "ben içerde son emirleri vereceğim. Sen dışarıda kal, oraya gözkulak ol!"

Marius barikatın tepesindeki gözetleme kulesine yerleşti. Enjolras, anımsanacağı gibi seyyar bir hastane olan mutfağın kapısını çiviletti.

"Yaralılara tehlike bulaşmasın," diyordu. Alt salondan, son emirleri kesin, ama son derece sakin bir sesle

bildirdi. Feuilly, onu dinliyor, herkesin adına cevap veriyordu.

-101-

"Baltalar burada mı? Birinci katta merdiveni kesmek için baltalar hazır mı?" "Evet," dedi Feuilly. "Kaç tane?"

"İki balta ve bir oduncu baltası." "Pekâlâ. Kaç tüfek var? Yirmi altı kişiyiz."

"Otuz dört tüfek var." "Sekiz tanesi

fazla. Bu sekiz tüfeği de elimizin altında bulduralım. Tabancalar ve

kılıçlar belde olacak. Altı kişi, kaldırım taşlarının arasındaki mazgallardan, kuşatanlara ateş etmek üzere tavanarasma, birinci kat pencerelerine, yirmi kişi de barikata gitsin. Boş duran hiç kimse kalmasin. Hücum borusu birazdan çabunca, aşağıdaki yirmi savaşçı barikata koşsun. İlk gelenler en iyi yerleri tutacaklar." Bu hazırlıklar bittikten sonra Javert'e döndü.

"Seni az daha unutuluyordum," dedi. Tabancasını masanın üzerine koyarak ekledi:

"Buradan en son çıkan, ajanın kafasını patlatsın." Bir ses:

"Burada mı?" diye sordu. "Hayır, bu cesedi bizimkilere karıştırmayalım! Mondetour Sokağı'na bakan ve yüksekliği ancak bir metre kadar olan bu küçük barikat kolayca aşılabilir. Adamın eli ayağı sıkıca bağlı; onu oraya götürüp hükmü orada infaz etmeli."

O anda Enjolras'tan daha kayıtsız duran biri vardı; Javert'di bu.

-102-

Burada Jean Valjean gözüktü. İsyancı grupların arasından çıktı ve Enjolras'a:

"Komutan siz misiniz?" dedi.

"Evet."

"Az önce bana teşekkür ettiniz."

"Cumhuriyet adına. Barikatın iki kurtarıcısı var; Marius Pontmercy ve siz."

"Bir ödülü hak ettiğimi düşünmüşsünüz-dür?"

"Elbette."

"Öyleyse bir ödül istiyorum."

"Nasıl?"

"Kurşunu bu adamın beynine ben sıkayım."

Javert başını kaldırdı, Jean Valjean'ı gördü, belli belirsiz bir hareket yaptı.

"İyi olur," dedi.

Enjolras'a gelince, karabinasını doldurmaya başlamıştı.

Çevresine bakındı.

"Karşı çıkan var mı?" diye sordu.

"Ajani teslim alın."

Jean Valjean, gerçekten de masanın ucuna oturarak Javert'i teslim aldı.

Tabancayı eline aldı ve hafif bir tıkırtıyla emniyeti açtı.

Aynı anda bir boru sesi işitildi.

Marius barikatın üstünden, "Silah başına!" diye haykırdı.

Javert, kendine özgü o sessiz gülüşüyle isyancılara dik dik bakarak:

"Sizin durumunuz da benimkinden iyi değil!" dedi.

-103-

"Herkes dışarı!" diye haykırdı Enjolras. İsyancılar gürültüyle saldırdılar; kapıdan çıkarken, Javert onların arkasından: "Az sonra görüşürüz!" diyordu.

19. Jean Valjean Öcünü Alıyor

Jean Valjean, Javert'le yalnız kalınca, tutsağı belinden bağlayan, masaya düğümlenmiş ipi çözdü. Kalkması

için ona işaret etti.

Javert, zincire vurulmuş otoritenin üstünlüğünü ve hâkimiyetini özümseyip yoğunlaştıran o tanımlanması

imkânsız sırtışıla ona itaat etti.

Jean Valjean, bir yük hayvanının boyunduruğundan tutar gibi, kayışından tuttu ve onu peşi sıra sürekleyerek

ağır ağır meyhaneden çıktı. Javert, ayaklan bağlı olduğu için ancak küçük adımlarla ilerleyebiliyordu.

Jean Valjean'm tabancası elindeydi.

Barikatın iç trapezinden geçtiler. Beklenen saldırıya kendilerini hazırlayan isyancılar başka yöne

bakıyorlardı.

Yalnız Marius barikatın sol ucunda, yanda duruyordu, onların geçtiğini gördü. Cellatla mahkûmun

oluşturduğu bu topluluk ruhundaki ölüm ışığıyla aydınlandı.

Jean Valjean, sınıksız bağlı Javert'le birlikte güçlkle, ama onu bir saniye bile gözden uzak tutmadan

Mondetour Sokağı'ndaki küçük siperden atladı.

Buradaki duvan tırmandıktan sonra, her ikisi de sokakta yalnız kaldılar.

Artık kimse onları görmüyordu. Evler,

onları isyancılar-

-104-

dan gizliyordu. Barikattan çıkanları ölümler birkaç adım ileride korkunç bir yığın oluşturmuştu.

Ölümler yığını içinde morarmış bir yüz, çözülmüş saçlar, delik deşik bir el ve yan çıplak bir kadın göğsü fark

ediliyordu. Eponine'di bu.

Javert, ölüye şöyle bir baktı ve alçak sesle:

"Bu kız tanıyor gibiyim," dedi sakın bir ses tonuyla.

Sonra Jean Valjean'a doğru döndü.

Jean Valjean, tabancayı koltuğunun altına koydu ve gözlerini Javert'in

üzerine öyle bir dikti ki, "Javert, bu

benim!" dediğini anlamak için söze gerek yoktu.

Javert cevap verdi:

"Öcünü al."

Jean Valjean, yelek cebinden bir bıçak çıkardı ve açtı.

"Bir hançer!" diye haykırdı Javert. "Haklısın, bu daha uygun olur."

Jean Valjean, Javert'in boynundaki kayışı, sonra da bileklerindeki, ardından eğilip ayaklanndaki ipleri kesti

ve doğrularak:

"Serbestsiniz," dedi.

Javert, kolay kolay şaşırılmazdı. Kendine iyice hâkim olmakla birlikte, heyecanını zap-tedemedi. Ağzı açık

öylece kalakaldı.

Jean Valjean, devam etti:

"Buradan sağ kurtulacağımı sanmıyorum, ama tesadüfen kurtularsam,

Fauchelevant adı altında Homme-

Arme Sokağı 7 numarada oturuyorum."

-105-

Javert, ağzının bir köşesini aralayan bir kaplan gibi sıırıttı ve dişlerinin arasından mırıldandı:

"Koru kendini!"

Jean Valjean:

"Hadi," dedi.

Javert:

"Fauchelevant, Homme-Arme Sokağı dedin, öyle mi?"

"7 numara."

Javert, alçak sesle tekrarladı:

"7 numara."

Redingotunu ilikledi, omuzlarını bir asker gibi dikleştirdi, yarım döndü ve Halles yönüne doğru yürümeye

başladı. Jean Valjean onu izliyordu. Birkaç adım sonra Javert arkasına döndü, Jean Valjean'a seslendi:

"Canımı sıkıyorsunuz! Derhal öldürün beni."

Javert, artık Jean Valjean'a "sen" diye hitap etmediğinin kendisi de farkında değildi.

Jean Valjean:

"Defolun buradan!" dedi.

Javert ağır adımlarla uzaklaştı. Bir an sonra Preheurs Sokağı'nın köşesini dönmüştü.

Javert gözden kaybolunca, Jean Valjean tabancasını havaya sıktı.

Sonra barikata döndü ve:

"Bu iş tamam," dedi.

Bu arada olup bitenler şöyle olmuştu:

Marius, içeriden çok dışarıyla ilgilendiği için, o zamana kadar salonun karanlık köşesinde bağlı duran ajana dikkatle bakmamıştı bile.

-106-

Onu gün ışığında, ölüme gitmek üzere barikatı atlarken gördü ve tanıdı. Kafasında birden bir anı canlandı:

Pontoise Sokağı'ndaki polis müfettişini, kendisine vermiş olduğu ve kendisinin de bu barikatta kullandığı tabancayı hatırladı; adamın yalnız yüzünü değil, adını bile hatırlamıştı. Ama bütün düşünceleri gibi, bu anısı da sisli ve bulanıktı. Bu bir kendi kendini doğrulama değildi.

Kendi kendine bir soru yöneltti:

"Bu, bana adının Javert olduğunu söyleyen polis müfettişi mi yoksa?"
Belki de bu adamı kurtarmak için işe girişmek zamanı geçmemiştir, kimbilir?
Ama önce onun Javert olup olmadığını öğrenmek gerekiyordu.

Marius, barikatın öbür ucuna yerleşen Enjolras'a seslendi:

"Enjolras!"

"Ne var?"

"O adamın adı ne?"

"Kimin?"

"Polis memurunun. Adını biliyor musun?"

"Elbette. Bize söyledi."

"Nedir adı?"

"Javert."

Marius doğruldu.

Tam o sırada bir tabanca sesi işitildi.

Jean Valjean göründü ve haykırdı: "Bu iş tamam."

Marius'ün yüreğini derin bir soğukluk bürüdü.

-107-

20. Ölüler Haklı ve Yaşayanlar Hatalı Değil

Barikatın can çekişmesi başlamak üzereydi.

Bu yüce anın trajik görkemine her şey yardım ediyordu. Havada yüzlerce esrarlı gürültü vardı; harekete

geçirilen silahlı kitlelerin soluğu; süvarilerin aralıklı nal sesleri; topçuların ağır ateşleri, top sesleri, damların

üzerinde yükselen savaş dumanları, her yanda korkunç şimşekler. Saint Merry'nin artık hıçkırık sesini

andıran imdat çanı, mevsimin tatlılığı, güneş ve bulut dolu gökyüzünün görkemi; günün güzelliği, evlerin

dehşet verici sessizliği. Bir akşam öncesinden beri, Chanvrerie Sokağı'nm

iki sıra evleri iki duvar kesilmişti:
Ürkek duvarlar, kapalı kapılar, kapalı pencereler, kapalı panjurlar.
İçinde yaşadığımız çağdan çok farklı olan o günlerde artık öyle bir an
gelmişti ki, halk, uzun zamandır sürüp
giden bu durumdan, verilecek bir imtiyazla ya da seçim hakkıyla, artık
kurtulmak istiyordu; bütün havaya
genel bir öfke yayılmıştı, şehir, sokakların ayaklanmasına razı olmuştu.
Ayaklanma, burjuvazinin kulağına
parolayı fısıldayarak onu gü-lümsetmişti. Durum daha olgunlaşmamışsa,
ayaklanma kesin olarak kabul
edilmemişse, kitleler hareketi yalanlıyorsa, savaşçılara olan oldu demekti;
isyanın çevresindeki şehir çöle
dönerdi; sığınaklar kapanır, ruhlar buz kesilir ve sokaklar, barikatı ele
geçirmekte orduya yardım etmek
üzere bir geçit olurdu.

-108-

Bir halk, iradesinin dışındaki çok hızlı bir ilerleme sürecine aniden
sürüklenemez. Onu zorlamak isteyen
vay haline! Bir halk zorla kullanılmasına izin vermez. O zaman o halk
ayaklanmayı kendi haline bırakır.
İsyancılar, lanetlenmiş kişiler olarak görülür. Bir ev dik bir yamaçtır, bir
kapı bir inkâr oluverir, bir evin yüzü
bir duvardır. Bu duvar görür, duyar ve istemez. İsterse aralanabilir ve sizi
kurtarabilir. Hayır. Bu duvar, bir
yargıçtır; size bakar, sizi mahkûm eder. Şu kapalı evler ne hazin şeylerdir!
Ölmüş görünürler, ama
canlıdırlar. Orada durdurulmuş gibi görünen hayat aslında devam
etmektedir. Yirmi dört saattir evden
kimsenin çıktığı görülmemiştir, ama kimse de kayıp değildir. Bu koca
kayanın içinde giderler, gelirler,
yatarlar, kalkarlar; orada aile içindedirler. Korku, bu müthiş
konuksevmezliği mazur görür; hafifletici bir
neden, telaşlı bir dehşet de karışır işe. Hatta korku, bunu zaten gördük,
bir tutku olur; endişe, tedirginlik,
korku, gazaba, öfkeye dönüşür; tedbirli, dikkatli davranış, yerini hışma,
öfke patlamasına bırakır. Şu "aklı
başında deliler" sözü buradan gelir. Öfkenin hüzünlü bir duman gibi çıktığı,
devasa dehşet parıltıları vardır.
"Bu insanlar ne istiyorlar? Zaten hiçbir zaman memnun olmazlar. Sakin
insanları da tehlikeye atıyorlar. Sanki
devrimlerden bıkmamış gibi! Buraya ne yapmaya geldiler? Buradan

gitsinler! Oh olsun onlara! Kendi kabahatleri. Bizim umurumuzda değil, ne halleri varsa görsünler! İşte zavallı sokağımız kurşunlarla delik deşik oldu. Bir

-109-

alay serseri. Aman, sakın ha kapıyı açmayın!" Ev bir mezar görünümüne bürünür. İsyancı bu kapının önünde can çekişmektedir; misket ateşinin, yalın kılıcın geldiğini görür; bağırsa, kendisini işiteceklerini, ama kimsenin gelmeyeceğini de bilir.

Kimi suçlamalı?

Hiç kimseyi ve herkesi.

İçinde yaşadığımız, kusurlarla dolu, mükemmel olmayan çağ.

Ütopyanın her zaman isyana ve çapulculuğa dönüşme ve felsefi bir protesto olmaktan çıkıp, silahlı bir

protesto olma tehlikesi vardır. Minerva iken Pallas olur. Sabırsızlanan ve ayaklanmaya dönüşen ütopya,

kendisini neyin beklediğini bilir ve beklenen şey daima çok erken gelir: O zaman zafer yerine felaketi itirazsız

kabul eder. Kendisini inkâr edenlere bile, hiç şikâyet etmeden ve onları suçlamadan hizmet eder; onun gönül

yüceliği, yüzüstü bırakılma ya razı olmaktır. Engele karşı acımasızdır ama, nankörlük karşısında yumuşaktır.

Peki, bu nankörlük müdür?

İnsanlık açısından evet.

Birey açısından hayır.

İlerleme, insanlığın ayrılmaz niteliğidir. İnsan türünün genel hayatının adı ilerlemedir; ilerleme yürür, semavi

ve tanrısal olana doğru çıkılan insansal ve dünyasal geziyi, o büyük yolculuğu gerçekleştirir. Geciken

sürüleri toplamak için duraklan vardır. Ansızın ufkunu açan parlak bir Kennan karşısında, tefekküre daldığı

istasyonları vardır. Uyuduğu geceleri -no

vardır. Bu uyuyan ilerleyişi uyandırmadan insan ruhunun üzerindeki gölgeyi görmek, karanlıkları el

yordamıyla yoklamak, düşünürün en üzücü kaygılarından biridir.

İlerlemeyi Tann'yla karıştıran, dolayısıyla da hareketinin aksamasını, kesintiye uğramasını, Yaratan'm ölümü

sanan Gerard de Nerval, bu satırların yazarına günün birinde:

"Tanrı belki de ölmüştür!" demişti.

Umutsuzluğa kapılan haksızdır. İlerleme, eninde sonunda uyanır. Ve

uyurken bile yol almıştır; çünkü artmış,
büyümüştür. Onu ayakta görünce boy atmış olduğu anlaşılır. Daima huzur
içinde ve dingin, hareketsiz
olmak, bir nehir gibi, ilerlemenin de elinden gelmez; ilerlemeyi
engellemeyin, onu kayalara fırlatmayın.

Engel, suyun kabarmasına, insanlığın galeyana gelmesine yol açar. Dertler,
belalar bundan kaynaklanır;

yine de bu bunalımlar sırasında bile bir yol oluşmuş olduğunu fark ederiz.

Evensel barıştan başka bir şey
olmayan düzen yerleşinceye kadar, birlik ve uyum hâkim oluncaya kadar,
ilerlemenin aşamaları devrimler
olacaktır.

Öyleyse ilerleme nedir? Dedğimiz gibi: Halkların sürekli, kesintisiz
hayatıdır.

Oysa, bazen bireyin kısa hayatı, insanlığın ölümsüz, sonsuz hayatına karşı
direnir.

Çekinmeden söyleyelim ki, bireyin kendi farklı çıkarı vardır ve birey
saldırganlaşmadan, ilerlemenin karşısına
dikilmeden bu çı-karlarını savunabilir; içinde bulunulan anın olağan
sayılabilecek bir bencillik payı vardır, şu
anki hayatın kendi hakkı vardır ve insan

-111-

hep gelecek uğruna kendini feda edemez. Şu anda, yeryüzü üzerinde kendi
ömrünü sürmekte olan kuşak,

daha sonra gelecek olan, kendisine ait kuşaklar uğruna, kendi haklarını
kısıtlamaya zorlanamaz. Adı Herkes

olan bu biri; "Ben varım," diye mırıldanmaktadır, "Gencim ve seviyorum,
yaşlanıyorum ve dinlenmek

istiyorum; aile babasıyım, çalışıyorum, zengim, iyi işler yapıyorum, kirada
evlerim var, devlet tahvilim var,

mutluyum, eşim ve çocuklarım var, bütün bunlardan hoşlanıyorum, yaşamayı
seviyorum, beni rahat bırakın."

Belirli tarihsel dönemlerde insan soyunun yüce gönüllü öncüleri üzerine
derin bir soğukluğun çökmesi
bundandır.

Hem şunu kabul etmek gerekir ki, ütopya, ışık saçan o alanının dışına, ancak
savaşarak çıkar. O, yani

yarının doğrusu, kendi sürecini, savaş yöntemini dünün yalanından alır.

Ütopya, yani gelecek, geçmiş gibi

davranır. Ütopya, yani salt ide bir güç ve şiddet edimine dönüşür, Ütopya,
kahramanlığını bir şiddetle

uzlaştır; bunun cevabını verebileceğini söyler; ilkelere karşı olan, fırsatçılığın ve çaresizliğin şiddetidir bu ve ütopya bu şiddetin cezasını muhakkak görür. Ayaklanma biçimine giren ütopya, yani yumruğa, kaba güce dayanan eski militer yasa, casusları kurşuna dizer, hainleri idam eder, canlı yaratıkları ortadan kaldırarak bilinmeyen karanlıklara fırlatır. Ölümden yararlanır: Çok ciddi bir şeydir ölüm; sanki karşı konulmaz ve yozlaştın-lamaz gücünü, ışığın huzmeleri içinde yitirmiştir. Kılıçla vurur, oysa hiçbir kılıç küt de-

-112-

gildir. Her kılıcın keskin iki yanı vardır; bir yanıyla yaralayan, öbür yanıyla kendisi yaralanır.

Bu eleştirini hakkını, hem de bütün ciddi-liğiyle kullandıktan sonra, başarıya ulaşımlar ulaşmasınlar, geleceğin şanlı savaşçılarına, hayata inanmışlara hayran olmamak mümkün değildir. Başarısızlığa uğrasalar

bile, yine de saygıdeğerdirler; belki de yücelikleri başarısızlıklarından daha da büyüktür. Zafer, ilerlemeyle

uyum sağladığı ana denk düştüğü durumlarda halkların alkışını hak eder; ama kahramanca bir yenilgi de,

sevgiye, övgüye layıktır. Biri gösterişlidir, öbürü yüce. İdeallerinin ve ilkelerinin başarısı uğruna ölümü ve

işkenceyi yeğleyen John Brown, Washington' dan daha büyüktür; Pisacane de, Garibaldi' den daha yücedir.

Elbette birilerinin mağluplardan yana olması gerekir.

İnsanlar, geleceğe ilişkin deneylere kalkışmış olan bu kimseleri başarısız olunca, haksız şekilde onların

karşısında yer alırlar.

Devrimciler korku salmakla itham edilirler. Her barikat bir suikast gibi görünür. Teorilerine itiraz edilir,

amaçlarından şüphelenilir, art düşüncelerinden korku duyulur, vicdanları mahkûm edilir. Genel toplumsal

olana karşı sefaletten, acıdan, haksızlıktan, kinden ve umutsuzluktan oluşan bir kütleyi yükseltmek,

düzenlemek ve yığmakla, mazgallar meydana getirip savaşmak için, alt tabakalardan karanlık kitleleri

koparmakla suçlanırlar. Onlara, "Cehennem taşlarını

-113-

söküyorsunuz!" diye bağırırlar. Onlar buna şöyle karşılık verebilirler: "İşte bunun için barikatımız iyi niyetten

yapılmıştır."

Şüphesiz, en iyi yol, barışsever olanıdır. Kabul edelim ki, insan, kaldırım taşını görünce nasırını anımsar. Bu, toplumu endişelendiren iyi niyettir. Ama kendi kendini kurtarmak toplumun elindedir; biz onun kendi sağduyusuna sesleniyoruz. Şiddet gerektiren hiçbir çareye gerek yok. Kötülüğü dostça, gönül rızasıyla incelemeli, önce enikonu saptamalı, sonra iyileştirmeli. İşte biz, toplumu buna çağırmaktayız.

Her ne olursa olsun, düşmüş bile olsalar (hele düşmüşlerse), dünyanın dört bir yanındaki, gözleri Fransa'ya çevrilmiş, amacının eğilmez mantığıyla yüce eser için çarpışan bu insanlar ulu kişilerdir. İlerlemeye hayatlarını bağış olarak veriyor; Tann'nın dileğini yerine getiriyor; dinsel bir harekette bulunuyorlar. Vakti gelince, sahne sırası gelen bir oyuncu kadar boşvermişlikle, kaderin senaryosuna uyarak mezara giriyorlar.

Bu umutsuz savaşı, bu metanet ve cesaretle yok olmayı, 14 Temmuz 1789'da karşı çıkılmaz bir şekilde başlayan hareketi de evrensel, parlak, yüce amaçlarına ulaştırmak için kabul ederler. Bu askerler din adamıdır. Fransız devrimi, Tann'nm bir edimidir. Öte yandan, daha önce açıkladığımız bir ayrıntıya şunu da eklemeliyiz: Devrim denen, benimsenmiş ayaklanmalar vardır; isyan adı verilen reddedilmiş devrimler vardır. Patlak veren bir isyan, halk önünde sınav veren bir

-114-

fıkirdir. Halk siyah oy verirse fikir başarısızlığa uğramış demektir; isyan da önemsiz bir kavga olur.

Her çağrıda ve ütopyanın her istediği anda savaşa girmek, halkın harcı değildir. Halkta her zaman, her saatte, kahramanların, fikir şehitlerinin coşkusu yoktur. Halk olumludur. Deney birikimi bile gerektirmeyen bir sezgiyle isyandan nefret eder; çünkü bir kere, sonuç çoğu zaman bir felakettir; ikinci olarak da, çıkış noktası daima soyut bir fikirdir. Çünkü -işte bu güzeldir- özveride bulunanlar her zaman ideal için, ancak ideal için kendilerini feda ederler. İsyân bir heyecandır. Heyecan bazen öfkeye kapılabilir; silahlanmalar ondan doğar. Ama bir hükümete ya da rejime nişan alan her isyan, daha yukarıyı

hedefler. Örneğin -bu konuda ısrar edelim-1832 isyanının komutanlarının, özellikle Chanvrerie Sokağı'ndaki gençlerin savaş açtıkları, tam olarak Louis-Philippe değildi. Açık kalple, içtenlikle konuştuklarında, bu yan devrimci, yan krallık yanlısı kralın yeteneklerini birçoğu kabul ediyordu. Hiçbiri ondan nefret etmiyordu. Ama nasıl ki daha önce X. Charles'ın kişiliğinde krallığın büyük koluna saldırdı ise, Louis-Philippe'in kişiliğinde de küçük kola saldıyordu; Fransa'da krallığı devirirken yıkmak istediği, (daha önce de belirtmiştik) bütün dünyada insanın insan üzerindeki zorbalığı, tahakkümü ve hukuksal imtiyazıydı. Kralsız Paris'in, despotsuz dünya anlamına geldiğini düşünüyorlardı. Şüphesiz hedefleri çok uzaktaydı, belki de belirsizdi, bulanıktı;

-115-

1

çabalamar ve büyük gayretler karşısında geriye çekiliyordu, ama büyüktü. Bu böyledir işte. Ve insanlar kendilerini feda ederler bu görüntü, hayal uğruna ve idealin şehitleri için hayaller, yanılısamar, ol-dumolası hayalden, yanılısamadan başka bir şeydir; bunlar bütün insanlığın ciddiyetiyle harmanlanmıştır. İsyancı isyanını şiir haline sokar, yaldıza bular. İnsan, girişeceği çabaların başdöndürücülüğüyle bu feci işlerin içine dalar. Kimbilir, belki de başarıya ulaşabilirler. Onlar azınlıktadır; karşılarında bütün bir ordu vardır; ama hem hakkı, doğal hakkı, feragat kabul etmeyen herkesin kendi üzerindeki egemenliğini, hem de adaleti, gerçeği korurlar, gerekirse o üç yüz Spartalı gibi ölürlar de. Akıllarına Don Kişot'u değil, Leonidas'ı getirirler. Doğru ve haklı olduğuna inandıkları yolda dosdoğru ilerler; o yola da bir kere girince, artık geri dönmezler; işitilmemiş bir zaferi, tamamlanan devrimi, özgürlüğe kavuşturulan ilerlemeyi, insanlığın yüceltilmesini, evrensel kurtuluşu umarak, gözleri kapalı ileri atılırlar; en kötü ihtimalle Termopil'i umarlar. İlerleme uğruna girişilen bu silaha sarılmalar çoğu zaman başarıya ulaşamaz; nedenini de açıkladık: Halk kitleleri, kahramanların kıskırtmasına direnir. Ağır halk kitleleri,

kalabalıklar, ağırlıkları yüzünden kolay kırılabilir oldukları için, maceraya kalkışmaktan çekinirler; ama idealde de hep macera vardır.

Şunu da akıldan çıkarmamak gerekir: Ortada, amacın ve duygunun pek fazla dostu ol-

-116-

mayan çıkarlar vardır. Bazen mide, kalbi felce uğratır.

Fransa'nın büyüklüğü, güzelliği öteki uluslardan daha az

göbeklenmesindedir; Fransa kemeri daha kolaylıkla

sıkabilir. Fransa ilk uyanan ve uykuya en son dalandır. Önde gider,

arayıcıdır. Sanatçı oluşun-dandır bu.

Yetkinlik gerçeğin dostu olduğu gibi, amaç da mantığın doruğundan başka bir şey değildir.

Sanatçı halklar aynı zamanda en tutarlı halklardır. Güzelliği sevmek,

aydınlığı istemektir. Avrupa'nın, yani

uygarlığın meşalesini bu nedenle önce eski Yunanistan taşıdı, sonra onu

İtalya'ya geçirdi, o da meşaleyi

Fransa'ya devretti. Işık saçan kutsal halklar! "Vitae lampada tradunt. "*

Hayranlık verici nokta: Bir halkın şiiri, onun ilerlemesinin temel unsurudur.

Uygarlık, hayal gücüyle doğru

orantılıdır. Yalnız uygar olan bir halk, güçlü bir halk olarak kalmalıdır.

Korinthos, evet; Sybaris," hayır.

Gevşeyen ırk soysuzlaşır. Ne amatör ne de virtüöz olmalı; sadece sanatçı

olmalı. Uygarlık konusunda

inceltmek değil yüceltmek önemlidir. İnsanlığa idealin şablonu ancak bu koşulla verilir.

Çağdaş ideal, sanatta modelini, bilimde olanaklarını buluyor. Şairlerin şu

büyük hayali olan sosyal güzellik,

ancak bilimle gerçekleştirilebilir. Cennet A + B ile yeniden ya-

* Hayat ışığını ele geçirdiler.

** Lat: Eski Yunanistan'da Korinthos bir sanat şehriydi, Sybaris ise şehvet yaşamıyla ünlüydü.

-117-

ratılacaktır. Uygarlığın ulaştığı noktada doğruluk ve kesinlik, şahanenin

vazgeçilmez bir unsurudur; bilim

sadece sanat duygusuna hizmet etmez; aynı zamanda onu tamamlar; hayal, hesap da bilmelidir.

Mücadeleci sanatın dayanak noktası, her zaman yürüyen bilim olmalıdır.

Çağdaş ruh ve esin, Yunanistan'ın

dehasıdır; onun da taşıtı Hindistan olmuştur; kesin düşüncelerle katılmış

ya da çıkar kaygısıyla ahlakı

bozulmuş ırklar, uygarlığı yönetmeye uygun değildir. Putun ya da paranın karşısında diz çökmek, yürüyen kasları ve ilerleyen iradeyi köreltir. Ruhbanlığa ya da ticarete dalmak, bir ulusun parıltısını azaltır; seviyesini düşürerek ufkunu daraltır. Misyoner halkları yaratan, evrensel hedefin hem o insanca, hem de tanrıca zekâsını ondan geri alır. Babü'in amacı yoktur; Karta-ca'nın amacı yoktur. Oysa Atina'da ve Ro-ma'da yüzyılların kalın karanlıkları arasında bile seçilebilen uygarlık odakları vardır, onları bugün de ellerinde tutuyorlar.

Fransa da, eski Yunanistan ve İtalya gibi aynı halk özelliğini taşıyan bir ülkedir: Mükemmellikle Atinalıdır, yücelikle de Romalıdır. Üstelik iyidir de. Kendini feda eder. Başka uluslardan daha çok vefakâr, özveride bulunacak yaratılıştadır. Yalnız, bu fikirler gelir geçer. İşte bu, o yürümek isterken koşanları, o durmak isterken yürüyenleri bekleyen en büyük tehlikedir. Fransa'nın materyalizm hevesinin depreştiği anlar vardır; kimi zaman bu yüce beyni tıkayan fikirlerin, Fransız büyüklüğünü hatırlatan hiçbir yan-

-118-

I

lan yoktur; o fikirler bir Missouri ya da Güney Carolina ölçüsündedir. Buna ne çare bulmalı? Dev, cüceliğe özenir, engin Fransa'nın da kendine özgü çocuğumsu hevesleri vardır. Hepsi bu.

Buna karşı söylenecek söz yoktur. Yıldızlar ve güneş gibi, halkların da tutulup kararmaya hakları vardır:

Işığın geri gelmesi, kararmanın büsbütün geceye dönmemesi koşuluyla yine her şey yolundadır. 'Şafak' ve 'yeniden doğuş' eşanlamlıdır. Işığın yeniden belirmesi, 'ben'in devam etmesiyle bir ve aynı şeydir.

Bu gerçekleri rahatlıkla belirtelim. Barikatta ölüm ya da sürgünde mezar:

Bunlar özverinin benimseyebileceği

seçeneklerdir. Özverinin gerçek anlamı kişisel bencillik duygusundan

anmış olmaktır. Yüzüstü bırakılanlar

bırakılışlarına, sürgünler sürgün edilişlerine katlansınlar, biz de büyük

halkların gerilediklerinde çok uzaklara

kadar gerilememelerini rica etmekle yetinelim! Doğru yola geri dönmek

bahanesiyle yokuşta çok aşağılara

inmemek gerekir.

Madde vardır; anlar, uğraklar, çıkarlar vardır, mide de vardır; ama, midenin tek bilgelik olmaması gerekir.

Gerçi anlık, günlük hayatın hakkı vardır, onu kabul ediyoruz; ama sürekli hayatın da kendi hakları vardır.

Yükselmiş olmak, ne yazık ki düşmeyi önleyemez. Tarihte bunun çok örneği var. Bir ulus ünlüdür; ideali

tadar, sonra çöplüğe eğilir ve bundan da haz duyar. Kendisine Fals-taff uğruna Sokrates'ten neden

vazgeçtiği so-

-119-

bulduğunda: "Çünkü devlet adamlarını severim," der.

Barikat savaşma dönmeden önce, bir söz daha:

Şu anda anlattığımız gibi bir çatışma, ideal yönünde şiddetli, sarsıcı bir harekettir. Engellenen İlerleme,

hastalanmıştır. Korkunç sara nöbetleri vardır. İlerleme'nin hastalığı olan iç savaşa yolumuzun üzerinde

rastladık. Ekseni bir toplum lanetlisi, gerçek adı da 'İlerleme' olan dramın uğursuz bölümlerinden biri, hem

perdesi, hem perde arasındır bu.

İlerleme!

Sık sık attığımız bu çığlık bizim bütün düşüncemizin ifadesidir. Bu dramın bulunduğu noktada,

içindeki fikir daha birçok değişikliğe uğrayacağından, hiç olmazsa ışığı açıkça ortaya koymamıza belki izin

verilir.

Şu anda okurun eli altında bulunan kitap, eksikleri, üstün ya da zayıf yanları ne olursa olsun, baştan sona,

bütününde de, ayrıntılarında da, kötülükten iyiliğe, adaletsizlikten adalete, sahteden gerçeğe, geceden

gündüze, kör tutkudan vicdana, çürümüşlükten hayata, canavarlıktan göreve, cehennemden cennete,

hiçlikten Tann'ya doğru bir yürüyüştür. Çıkış noktası madde, vardığı nokta ruhtur. Başlangıçta canavar,

sonuçta melektir.

21. Kahramanlar

Hücum borusu aniden çaldı. Saldın şiddetliydi. Bir akşam önce karanlıkta, bir boa yılanı gibi sessizce,

barikata yaklaşmışlardı.

-120-

Bu geniş sokakta güpegündüz, aniden başlan yapmak imkânsızdı; askeri

kuvvet açıkça ortaya çıkmış, toplar
birden ateş açmaya başlamıştı. Ordu barikata saldırdı. Güçlü bir piyade
kolu, milli muhafızlar ve şehir
muhafız-lanıyla da yer yer takviye edilerek, görülmeyen ama işitilen büyük
kitlelere yaslayarak, trampetlerini
ve borularını çalarak, süngüler çatılmış, önde baltacı erler olmak üzere,
koşar adım sokağa girdiler, mermi
yağmuru altında, sakin ve telaşsız, dosdoğru barikatın üzerine yürüdüler.
İsyancılar şiddetle ateş açmıştı. Barikatın şimşekten bir yelesi vardı sanki.
Saldın öylesine zorluydu ki,
barikat bir an için saldıranlarla doldu, ama hemen sonra, aslanın köpekleri
silkelemesi gibi askerleri silkeledi.
Hücum kolu geri çekilmek zorunda kalınca, sokakta, açıkta, olanca
dehşetiyle, korku içinde kaldı ve
istihkâma korkunç bir ateşle karşılık verdi. Havai fişek görmüş olan herkes
'buket' adı verilen ve ışık
çakmalarının kesişmesinden oluşan demeti hatırlar. Bu demeti dikine değil
de yatay olarak, ateş fıskiyesinin
her ucunda bir kurşun, bir domuz saçması, bir mermi taşıyan, gökgürültülü
sal-kımlannda ölüm sıralanan bir
demet olarak düşünün: İşte, barikat böyle bir ateşin altındaydı.
Her iki tarafta da istek ve kararlılık eşitti. Buradaki kahramanlık, vahşete
kadar van-yordu. Bir milli muhafız
askerinin bir Zuhaf gibi savaştığı devirdi. Askeri kuvvet kesin sonuca
varmak; isyancılar çarpışmak istiyordu.

-121-

Bu çarpışmada herkeste ölüm saatinin yüceliği vardı. Sokak ölülerle doldu.
Barikatın bir ucunda Enjolras, diğer ucunda Marius bulunuyordu. Enjolras,
bütün barikatın komutası
kendisinde olduğu için, kendini koruyordu, siperdeydi; bulunduğu mazgalın
altında, onu fark etmeden üç
asker öldü. Marius kendini mermilere hedef etmiş, açıkta savaşıyordu. Bir
rüyadaymış gibi savaşa atılmıştı.
Ateş eden bir hayalet sanırdınız onu.
Kuşatılmış olanların fişekleri tükeniyordu; ama acı alaylar hâlâ sürüyordu.
İçinde buldukları kabrin burgaçlı
rüzgârlan içinde gülüyorlardı.
Courfeyrac'ın başında şapkası yoktu.

Bossuet:

"Şapkanı ne yaptın?" diye sordu.

Courfeyrac:

"En sonunda onu benden gülle ata ata aldılar!" dedi.

Ya da yüce şeylerden söz ediyorlardı.

Feuilly acı acı:

"Bize katılacaklarına, bize yardım edeceklerine dair ant içen, şeref sözü veren bu adamları anlamaya imkân

var mı?" diyordu. "Bize komutan oldular, sonra yüzüstü bıraktılar bizi!"

Bu arada birtakım adlar da sayıyordu: Bunlar, eski ordudan herkesin tanıdığı, birçoğu ünlü kimselerdi.

Combeferre, ciddi bir gülümseyişle şu karşılığı vermekle yetiniyordu:

"Şeref kurallarına, yıldızlan inceler gibi, çok uzaktan bakan kimseler vardır."

-122-

Barikatın içinde yırtılıp atılan o kadar çok fişek vardı ki, yerlere kar yağmış gibiydi!

Kuşatanlarda sayıca üstünlük, kuşatılanlarda ise durum üstünlüğü vardı. Bir duvann tepesindeydiler,

yaralılarla ölümlere ayaklan takılan, dik duvara çarpan askerleri menzilden ateş yağmuruna tutuyorlardı.

Gerçekten bu barikat, yapılış şekliyle de, olağanüstü desteklenişiyle de, bir avuç adamın bir orduyu bozguna

uğratabileceği bir durumdaydı. Ne var ki, sürekli takviye alan, kurşun yağmuru altında gittikçe büyüyen

hücum kolu karşı konulmaz bir şekilde yaklaşıyordu; ordu şimdi, azar azar, adım adım, ama kesinlikle

vidanın mengenevi sıkıştırmaması gibi, barikatı sıkış tınıyordu.

Saldınlann ardı arkası kesilmiyor, dehşet gittikçe artıyordu. İşte o zaman bu taş yığını üzerinde, bu

Chanvrerie Sokağı'nda Troya surlanna layık bir savaş başladı. Bu solgun çehreli, yorgun, yirmi dört saatten

beri yemek yememiş, uyku uyumamış, ancak birkaç atımlık fişeği kalan, hemen hepsi yaralı, başı ya da kolu,

kan içinde, rengi karaya çalan bir bezle sanlı, elbiselerinde kan akan delikler bulunan, kötü tüfekler, ağzı

çentikli eski kılıçlarla yanm yamalak silahlı adamlar, birer dev kesildiler.

Barikata on defa yaklaşıldı, etrafı

sanldı, üzerine tınnanıldı, ama asla ele geçirilemedi.

Bu çarpışma hakkında bir fikir edinmek için, bir yığın korkunç cesaretin ateş açışını göz önüne getirmeli ve

yangını seyretmeli. Bu bir fıındı, savaş değil: Ağızlardan soluk yeri-

-123-

ne alev fişkınıyordu; yüzler olağanüstü bir haldeydi; insan, insanlıktan

çıkmişti; savaşçılar alev alevdi. Bu kıpkırmızı duman içinde, bu semenderlerin gidiş gelişini görmek korkunç bir şeydi. Bu müthiş boğazlaşmanın birbirini kovalayan sahnelerini betimlemekten vazgeçiyoruz. Bir savaşla on iki bin dize doldurmaya ancak destanların hakkı vardır. Veda'nın "Kılıçlar ormanı" adını verdiği o Brahmanlık cehennemi on yedi uçurumun en korkuncu işte buydu denilebilir. Göğüs göğüse, adım adım, kılıçla, tabancayla, yumrukla, uzaktan yakından, yukarıdan aşağıdan, her yandan; evlerin damından, meyhanenin pencerelerinden, bir kısmının siperlendiği bodrum pencerelerinden vuruşuyorlardı. Altmışa karşı bir kişiydiler. Yan yarıya yıkılan Corinthe'in cephesi korkunçtu. Kurşunların dövmeler oluşturduğu pencerede ne cam kalmıştı, ne çerçeve. Pencere artık, korkunç bir gürültüyle taşlarla tıkanan bi-çimsiz bir delikten ibaretti, o kadar. Bossuet öldü; Feuilly öldü; Courfeyrac öldü; Jolly öldü; yaralı bir askeri kaldırırken göğsüne üç süngü yiyen Combeferre, can vermeden önce ancak gökyüzüne bakacak zaman bulabildi. Marius hâlâ çarpışmaya devam ediyordu. Başından öyle kötü yaralanmıştı ki, yüzü kanlar içinde kaybolmuş, kırmızı bir mendille örtülmüş gibiydi. Yalnız Enjolras vurulmamıştı. Artık silahı kalmadığı için elini sağa sola uzatıyordu; isyancılar avucuna ne tutuşturursa, silah

-124-

yerine onu kullanıyordu. Elinde ancak dört lalçılık bir demet kalmıştı; Marignan Savaşı'nda, I. François'nın elinde kalanlardan bir fazla. Homeros der ki: "Diomedes, mutlu Aris-ba'da oturan Teunthras'ın oğlu Aksylos'u boğazladı; Mekistea'nın oğlu Euryalos Dresos'u, Opheltios'u, Aisepeos'u, deniz perisi Abarparee'nin kusursuz Bukolion'dan olan oğlu Pe-dasos'u öldürdü; Odysseus Perkosa'lı Pidy-tes'i devirdi; Antilokhos, Ablers'u; Polyboi-tes, Astyales'i; Polydamas, Kyllenelia'lı Otos'u; Teukros da Aretaon'u. Kahramanların kralı Agamemnon, gürültülü Satnoeis Ir-mağı'nın suladığı sarp yalçın kayalık şehirde doğan Elatos'u hakladı." Bizim eski destanlarımızda Esplandiane, dev gibi Swantibore Markisi'ne

ateşte kızdırılmış baltayla saldırır, o
da kendini korumak için temelinden söktüğü kalelerle şövalyeyi taş
yağmuruna tutar. Eski duvar resimlerimiz
Bretagne ve Bourbon duklerini, silahlı, armalı, savaşa hazır, at üstünde,
elde savaş baltası, demir maskeli,
demir çizmeli, demir eldivenli, birinin sırtında kürk, diğeri mavi atlaslar
içinde, birbirlerine yaklaşırken
gösterir. Bretagne Dükü'nün tacının iki çatalı arasında aslan kabartması
vardır. Bourbon Dükü'nün miğferi
güneşli kocaman bir zambak Çiçeğidir. Ama, görkemli olmak için Yvon gibi
dukalık miğferi giymeye,
Esplandian gibi elinde canlı alev taşımaya, Polydamos'un babası Phylas gibi,
Ephyre'den, kralın Euphe-
tes'in adamlarına hediyesi olan bir zırhla
-125-

dönmeye hiç gerek yoktur; bir inanç ya da dürüstlük uğruna hayatını
vermek yeter. Belinde bir asker
kamasiyla Luxembourg Par-kı'ndaki dadıların çevresinde dolaşan çünkü
Beauce ya da Limousin köylüsü
olan şu küçük askeri, sakalını makasla kesen sansın delikanlıyı, bir anatomi
parçası ya da bir kitap üzerine
eğilmiş soluk benizli şu genç öğrenciyi ele alıp, bunlara bir görev duygusu
esinleyin, Boucherat dörtyol
ağzında ya da Planche-Mibray Çıkmaz Sokağı'nda karşı karşıya getirin; biri
sancağı, diğeri de ideali için
savaşınsın, her ikisi de yurdu için çarpıştığını düşünsün. Karşılaşma muazzam
olur ve insanlığın mücadelesi
ettiği o büyük destansı alanı kaplayan bu mavi ceketin ve paramparça
kemiklerin gölgesi, kaplanlarla dolu
Lik-ya'nın Kralı Megaryon tanınlarla eşit koskoca Ajax'la göğüs göğüse
savaştığında ortaya çıkacak gölgeyle
aynı olur.

22. Adım Adım

Barikatın iki ucundaki Enjolras ve Mari-us'ten başka hiçbir komutan
kalmayınca, uzun süre Courfeyrac'm,
Jolly'nin, Bossu-et'nin, Feuilly'nin, Combeferre'in desteklediği merkez
geri çekildi. Top, geçilebilecek bir
gedik açamamışsa da, istihkâmın ortasında oldukça geniş bir yank açmıştı.
Duvann üstünü güllerle yıkmış,
yok etmiş; bir kısmı içeri, bir kısmı dışarı düşen molozları yığılarak, en
sonunda, barikatın her iki yanında da,

biri içeride, biri dışanda iki yamaç meydana ge-
-126-

tirmişti. Dış yamaç barikata yanaşılabilircek eğik bir alan oluşturmuştu. Son hücum oradan yapıldı ve bu saldırı başanya ulaştı. Ritmik adımla saldıran kitle, süngülerle diken diken, karşı konulmaz bir şekilde geldi, hücum kolunun savaş cephesi dumanlarla kaplı dik duvann içinde göründü.

Bu sefer her şey bitmişti. Merkezi koruyan isyancılar topluluğu karmakarışık bir şekilde geri çekildi.

O zaman, karanlıklara gömülmüş bazı-nnda bir yaşama sevgisi uyandı. Bu tüfek ormanının nişanına hedef

olunca pek çoğu ölmek istemedi. Korunma içgüdüsünün çığıllıklar kopardığı ve insandaki hayvanın ortaya

çıktığı andır bu. İstihkâmın dibini oluşturan altı katlı yüksek eve kadar çekilmişler, oraya **sıkıştınlmışlardı**.

Barikat haline getirilmiş ev, kurtuluşlan olabilirdi. Sanki yukardan aşağı örülmüştü. Savaş birliği istihkâmın

içine girmeden bir kapı açılıp kapanacak kadar zaman bulunabilirdi; bir şimşek çakımı zaman buna yeterdi;

bu evin birdenbire aralanıp hemen kapanıveren kapısı, bu umutsuzlar adamlar için hayat demektir. Bu evin

arkasında, sokaklarda, kaçma imkânı, kurtuluş vardı. Dipçiklerle, bağırarak, yakararak kapıya vurmaya

başladılar. Üçüncü kattaki küçük pencereden ölü bir baş onlara bakıyordu.

Enjolras'la Marius ve onlara katılan yedi sekiz kişi ileri atılmışlar, kaçırdan koruyorlardı. Enjolras, askerlere,

"İlerlemeyin!" diye bağırmış, bir subay söz dinlemeyince de Enjolras onu öldürmüştü. Şimdi barikatın kü-

-127-

çük avlusundaydı; Corinthe Meyhanesi'ne sırtını dayamış, bir elinde karabina, diğer elinde kılıç, saldıranların

yolunu keserek, meyhanenin kapısını aralık tutuyordu. Çırpınanlara:

"Bir tek açık kapı var! O da bu!" diye bağırdı.

Onlara gövdesini siper ederek, bir tabura karşı tek başına durdu. Hepsini oraya daldılar. Enjolras, artık bir

sopa gibi kullandığı karabinasını dört bir yana savurarak, önlerindeki, yanlarındaki süngüleri devirdi, kendisi

de en sonda içeri girdi. Askerler içeri girmek, isyancılar kapıyı kapatmak isterken korkunç bir şey oldu: Kapı

aniden öyle hızlı kapandı ki, bir askerin oraya sıkışan beş parmağı göründü.

Marius dışarıda kalmış, bir kurşun, köprücük kemiğini kırmıştı. Düştüğünü,

bayıldığını biliyordu; gözleri kapandıktan sonra da kendisini yakalayan güçlü bir elin sarsıntısını duydu. İçine düştüğü o baygınlık, Cosette'in son hatırasına kansan şu düşünceye ancak zaman bıraktı: "Esir alındım, kurşuna dizileceğim." Meyhanede bulunanlar arasında Marius'ü göremeyen Enjolras da aynı şeyi düşündü. Ama herkesin ancak kendi ölümünü düşündüğü bir andaydılar. Enjolras kapıyı sürgüle-di, anahtarı iki defa çevirdi, asma kilidi de çengellere taktı. Bu sırada, dışarıdaki askerler dipçikle, itfaiye erleri baltalarla kapıya şiddetle vuruyorlardı. Saldıranlar, kapının önünde toplanmışlardı.

-128-

Şimdi meyhanenin kuşatılması başlıyordu. Şunu da söyleyelim: Askerler öfke içindeydiler: Topçu çavuşunun ölümü onları kızdırmıştı; ayrıca da -daha berbat olanı- saldırıdan önceki bir iki saat içinde, isyancıların esirleri yaraladığı, meyhanede bir askerin başsız ölüsünün bulunduğu söylentisi çıkmıştı. Bu tür uğursuz uyduruk haberler iç savaşların her zamanki söylentileridir; buna benzer yanlış bir haber de, daha sonra Trans-nonain Sokağı felaketine sebep olmuştur.

Kapı sıkı sıkı kapandıktan sonra Enjolras:

"Postu pahalıya satalım!" dedi.

Sonra Mabeufle Gavroche'un yattıkları' masaya yaklaştı. Siyah örtünün altında biri büyük, biri küçük, dimdik, dümdüz iki şekil görünüyordu; kefenin soğuk kıvrımları arasında iki yüz hayal meyal fark ediliyordu. Kefenin altından bir el çıkmış, yere doğru sarkmıştı. Bu, ihtiyarın eliydi. Enjolras eğildi, bu saygıdeğer eli öptü: Hayatı boyunca verdiği ilk ve son öpücük bu.

Kısa kesmek zorundayız: Barikat Teba-i'deki bir kapı gibi mücadele etmişti. Meyhane ise Zaragoza'da olduğu gibi karşı koydu. Bu tür direnmeler zorludur. Af yoktur. Hiçbir anlaşma imkânı yoktur. Herkes ölmek ister; yeter ki öldürsünler. Suchet, 'Teslim olun!' dediği zaman Palafox, 'Topla savaştan sonra, bıçakla savaş!' diye karşılık verir. Hucheloup Meyhanesi'nin zaptedilmesinde hiçbir şey eksik değildi.

Pencerelerden, damdan saldıranların üzerine yağın, korkunç

-129-

ezilmelere neden olduğu için askerleri fena halde öfkeliendiren taş yağmuru; tavanara-sından, bodrumdan açılan ateş, saldırının şiddeti, savunmanın öfkesi, kapı kırıldığında histeri haline gelen öldürme cinnetleri.

Hepsi tamamdı.

Meyhaneye saldıran erler, kınlan ve yere serilen kapının parçalarına ayaklan takılıp sendeleyerek meyhaneye girdiklerinde, tek bir savaşçı bile bulamadılar. Baltayla kınlarak devrilen helozonik merdiven alt

salonun ortasında yatıyor; birkaç yaralı son nefesini veriyordu; öldürülemeyen kim varsa birinci kattaydı.

Orada, tavandan, merdivenin çıkış yeri olan delikten korkunç bir ateş başladı. Bunlar son fişeklerdi. Bunlar

da bitip can çekişenlerin artık cephaneleri kalmayınca, her biri eline, Enjolras'ın ayırtmış olduğu, daha önce

de sözünü ettiğimiz, o şişelerden ikişer tane aldı; korkunç derecede narin olan bu balyozlarla, merdiven

ağzında, yukanya saldıranlara karşı direndiler. Bunlar, kezzap şişeleriydi.

Bu boğazlaşmanın acı olaylarını,

gerçekte olduğu gibi, hiçbir şey gizlemeden anlatıyoruz. Çevresi sanlıp çaresiz kalan -ne yazık ki- her şeyi

silah olarak kullanır. Bizanslı İann Rum ateşi Arkhimedes'in şerefine lekelemedi; erimiş zift Bayard'ın şerefine

gölge düşürmedi. Bütün savaşlar dehşet doludur, seçme hakkı yoktur.

Kuşatanların tüfek ateşi aşağıdan

yukanya doğru olduğu için hayli zorluğa uğramıştı; öyleyken yine de öldürücüydü.

Tavandaki deliğin çevresi, az sonra duman tüten, üzerinden kırmızı iplik şeklinde

-130-

kanlar akan ölü başlarıyla doldu. Gürültü anlatılamazdı. Dehşetin böylesini anlatmak için insan yeterli kelime

bulamıyor. Şimdi cehennemi bir hal alan bu savaşta artık insan kalmamıştı.

Çarpışanlar devler, dev gibi

adamlar değildi artık. Bu sahne Homeros'tan çok, Milton'u, Dante'yi

hatırlatıyordu: Cinler saldırıyor,

hayaletler karşı koyuyordu. Bu, canavarlaşan kahramanlıktı.

23. Orestes Perhiz Yapıyor; Pulades Kafayı Bulmuş

Sonunda, yirmi kadar milli muhafız askeri, şehir muhafızları, birbirlerine arka vererek merdivenin iskeletinden

yararlanıp duvarlara tırmandılar ve tavana asılarak birinci katın salonuna

girdiler, direnmeye devam eden
son adamları da yaraladılar. Darmadağınıklılar; pek çoğu bu korkunç
tırmanma sırasında yüzlerindeki
yaralarla tanınmaz hale gelmişti; akan kanla gözleri körleşmiş, öfkelenmiş,
vahşileşmişlerdi. Orada ayakta
duran bir tek adam vardı; Enjolras. Fişeksizve kılıcsızdı; elinde sadece,
dipçliğini, içeri girenlerin kafasında
kırdığı karabinanın namlusu kalmıştı. Saldıranlarla arasına bilardo masasını
almış; salonun köşesine kadar
geri çekilmişti; bakışlan gururla, başı dimdik, elinde o silah koçanıyla,
kimsenin yanına yaklaşmaya cesaret
edemeyeceği kadar korkunç görünüyordu.

Bir ses yükseldi:

"İşte komutan bu! Topçuyu öldürdü. Şim-
-131-

di tam sırası. Onu hemen şuracıkta kurşuna dizelim."

Enjolras:

"Beni kurşuna dizin!" dedi.

Kırık karabinayı atarak kollarını kavuşturdu, göğsünü açıkta bıraktı.
Korkusuzca ölmenin verdiği cesaret insanları daima duygulandırır. Enjolras
da, sonunu kabul ederek
kollarını kavuşturunca, salonda çarpışmanın gürültüsü son buldu; bu altüst
oluş, bir mezar karşısındaki
kutsal tavırda olduğu gibi, duraladı. Silahsız ve kımıldamadan duran
Enjolras'm ürkütücü heybeti, bu
gürültünün üzerine çökmüş gibiydi; yarasız tek kişi olan, görkemli, kanlar
içinde, son derece sevimli,
yaralanması mümkün olmayan biri gibi ilgisiz duran bu delikanlı, adeta
bakışlarının kudretiyle, bu uğursuz
kalabalığı kendisini saygıyla öldürmek zorunda bıraktı. O andaki gururuyla
daha da artan güzelliği bir
parıltıydı, sanki o geçen korkunç yirmi dört saatten sonra yaralı olmadığı
gibi, yorgun da olamazmış gibi,
yanakları al al, pembe beyazdı. Daha sonra askeri mahkeme önünde
konuşan bir tanık: "Adının Apollon
olduğunu duyduğum bir isyancı vardı!" derken, belki de ondan söz ediyordu.
Enjolras'a nişan alan milli
muhafız:

"Bir çiçeği kurşuna dizecekmışim gibi geliyor bana!" diyerek silahını indirdi.

Enjolras'ın bulunduğu köşenin tam karşısındaki on iki er takım oldular,
sessizce tüfeklerini hazırladılar.

Sonra bir çavuş bağırdı:

-132-

"Nişan al!"

Bir subay işe karıştı:

"Durun!" dedi.

Sonra Enjolras'a döndü:

"Gözlerinizin bağlanmasını ister misiniz?"

"Hayır."

"Topçu çavuşunu öldüren gerçekten siz iniydiniz?"

"Evet."

Grantaire uyanalı birkaç dakika olmuştu. Hatırlanacağı gibi, bir gün öncesinden beri meyhanenin üst salonunda bir sandalye üzerinde, masaya yığılmış uyuyordu. 'Ölü gibi sarhoş' deyimini bütün şiddetiyle duyumsu-yordu. Berbat pelin şarabı onu yan ölü hale getirmişti. Küçük masayı, barikata yararlı olamayacağı için kendisine bırakmışlardı. Hâlâ aynı şekilde oturmaktaydı: Göğsünü masanın üzerine yaslamış, kavuşturduğu kollarının üzerine kafası dayanmıştı; çevresinde içki kupaları, şişeler vardı. Soğuktan uyuşmuş bir ayının ya da iyice doymuş bir sülüğün o ağır uykusuyla uyuyordu. Hiçbir şey, ne kurşunlar, ne gülleler, ne içinde bulunduğu salonun penceresinden giren misket parçaları ne de saldırının korkunç gürültüsü onu rahatsız ediyordu. Yalnız, top sesine arada sırada bir horultuyla karşılık veriyordu. Bir merminin gelip kendisini uyanmak zahmetinden kurtarmasını bekler gibiydi. Çevresinde bir yığın ölü, uzanmış yatıyordu; ilk bakışta onu bu ölüm uykusundakilerden ayırt etmek imkânsızdı. Sarhoşu gürültü uyandırmaz, sessizlik uyandırır. Bu garip olay çoğu zaman görül-

-133-

müştür. Çevresindeki her şeyin yıkılması Grantaire'in perişanlığını artırıyordu. Çöküntü ona ninni gibi geliyordu. Gürültünün En-jolras karşısında bir ara kesilmesi, bu ağır uyku için bir sarsıntı yerine geçti. Dört nala giden bir arabanın birdenbire durması nasıl bir etki yaratırsa, bu da öyle olmuştu. Uyuyanlar işte böyle uyanır. Grantaire sıçrayarak doğruldu, kollarını uzattı, gözlerini ovuşturdu, baktı, esnedi ve anladı. Sona eren sarhoşluk, yırtılan bir perdeye benzer; gizlediği şeylerin hepsi

bütünüyle, ilk bakışta görülür. Her şey birden canlanır o bellekte; yirmi dört saattir neler olup bittiğini bilmeyen sarhoş, gözlerini açar açmaz, kendisini hemen olayın içinde bulur. Her şeyi birden açıkça hatırlar; dimağı örten bir buhar olan sarhoşluğun buğusu ortadan kalkar, yerini gerçeklerin duru, eksiksiz kaygısına bırakır. Grantaire bir kenara çekilmiş, bilardonun arkasına sığınmış gibi görüldüğü için, gözleri Enjolras'a dikili olan askerler onu fark etmemişlerdi bile. Çavuş, "Nişan al!" emrini tekrarlamaya hazırlanıyordu ki, aniden yanlarından gür bir sesin yükseldiğini duydular: "Yaşasın cumhuriyet! Ben de onun yanındayım." Grantaire ayağa kalkmıştı. Yüzünde ve parlak gözlerinde, yetişemediği, katılamadığı bütün savaşın sonsuz parıltısı belirdi. Tekrar, "Yaşasın cumhuriyet!" diye bağırdı. Sert adımlarla salona geçti, Enjolras'ın yanında, tüfeklerin karşısında ayakta durdu.

-134-

"Bir taşla iki kuş vurun!" dedi. Sonra tatlı bir tavırla Enjolras'a doğru döndü: "İzin verir misiniz?" Enjolras, gülererek onun elini sıktı. Bu gü-lümeme daha tamamlanmamıştı ki, ateş sesi duyuldu. Enjolras sekiz kurşun yedi, kurşunlar bedenini oraya çivilemiş gibi, duvara dayalı kaldı. Sadece başını öne eğdi. Grantaire, yıldırımla vurulmuş gibi onun ayaklarının dibine yığılmıştı. Birkaç dakika sonra askerler son isyancıları buldukları yerden çıkarıyor, hâlâ canlı olan yaralıları da ölü sanıp pencereden aşağıya atıyorlardı. Sırtında işçi elbisesi olan bir adam, karnında bir süngü yarasıyla fırlatılmış, yerde can çekişiyordu. Parçalanan bir yolcu arabasını doğrultmaya çalışan iki hafif piyade eri tavanarasından atılan iki karabina kurşunuyla ölmüştü. Bir askerle bir isyancı, damın kiremitleri üzerinden kayıyorlardı; vahşice kucaklaşmış bir durumda birbirlerini sımsıkı tutarak düşmekteydiler. Bodrumdaki savaşın da bundan farkı yoktu. Bağırmalar, tüfek ateşleri, öfkeli ayak sesleri ve sessizlik! Barikat ele geçirilmişti. Askerler yakındaki evleri aramaya ve kaçanları kovalamaya başladılar.

24. Tutsak

Marius, gerçekten Jean Valjean'ın tutsağıydı. Tam yere düşerken onu arkadan ku-cakleyen el, Jean Valjean'ın eliydi.

Jean Valjean çarpışmaya kendisini gözden

-135-

çıkartacak biçimde katılmamıştı. O olmasaydı, can çekişmenin bu son bölümünde yaralıları hiç kimse düşünmezdi. Çarpışmanın her tarafında tanrısal bir varlık gibi hazır bulunan Jean Valjean sayesinde düşenler kaldırılıyor, alt salona götürülerek yaralan sarılıyordu. Ama bir ateşe, bir saldırıya ya da özel savunmaya benzer hiçbir şey onun elinden çıkmadı. Susuyor, sadece yardım ediyordu. Vücudunda birkaç sıyrık vardı. Kurşunlar onu istememişti. Bu mezara gelirken, hayal ettiği şeyler arasında kendini öldürmek düşüncesi var idiyse de, o konuda başarıya ulaşmamıştı.

Jean Valjean, çarpışmanın yoğun bulutu içinde Marius'ü görmüyor gibiydi; gerçekte ise gözlerim ondan hiç ayırmıyordu. Bir kurşun Marius'ü yere devirdiği an Jean Valjean bir kaplan çevikliğiyle Marius'e doğru fırladı ve onu alıp götürdü.

O anda hücumun kasırgası Enjolras'la meyhanenin kapısı üzerinde öyle bir şiddetle yoğunlaşmıştı ki, baygın Marius'e kollarıyla destek olan Jean Valjean'm, barikatın taşları sökümüştü avlusunu geçerek Corinthe

Meyha-nesi'nin dirseği arkasında kaybolduğunu kimse görmedi.

Sokakta bir burun oluşturan bu köşe hatırlardadır; bu köşe birkaç kanşlıkyeri kurşunlardan, mermilerden ve gözlerden koruyordu. Bazen yangınlarda da yanmayan bir oda, en dalgalı denizlerde, bir burun ötesinde ya da sığılık bir küçük koyun dibinde, sakın küçük bir köşe vardır. Eponine barikatın işte bu kıvırm gibi yerinde can çekişmişti.

-136-

Jean Valjean orada durdu. Marius'ü yere kaydırıp, sırtını duvara dayadı, çevresine şöyle bir bakındı. Durum dehşet vericiydi...

Şimdilik, belki de iki üç dakika için bu duvar bir sığınaktı, ama acaba buradan nasıl kurtulmalıydı? Sekiz yıl

önce Polonceau So-kağı'nda duyduğu kaygıyı, sonra nasıl kurtulduğunu

hatırlıyordu; o zaman zordu, bugün
ise imkânsız. Önünde, pencereden sarkan ölü adamdan başka kimse yokmuş
gibi görünen o merhametsiz,
sağır, altı katlı ev; sağında Petite TYuanderie'yi kapatan hayli al-] çak bir
barikat vardı; bu engeli aşmak
kolay gibi geliyor, ama setin üzerinden bir sıra süngü görünüyordu. Bu,
barikatın ötesini gözetlemek için
konulan savaş birliğiydi. Hiç şüphesiz barikatı aşmak, kendini müfreze
ateşinin içine atmak olurdu; taş
duvann tepesini aşmayı göze alan her baş, altmış tüfeğin ateşine hedef
olacaktı. Solunda savaş alanı vardı.

Ölüm, duvann ardımdaydı.

Buradan ancak bir kuş kurtulabilirdi. Ne var ki hemen karar vermeli, bir
çare bulmalıydı. Birkaç adım
ilerisinde çarpışılıyordu; bereket versin hepsi bir noktaya, meyhanenin
kapısına inatla saldırıyorlardı; bir erin,
tek bir erin aklına evi dolanmak ya da yandan saldırmak düşüncesi gelseydi
her şey bitmiş olurdu.

Jean Valjean, karşısındaki eve ve yanındaki barikata baktı; sonra, son anın
şiddetiyle, çılgıncasına, sanki
gözleriyle orada bir delik açmak istiyormuş gibi yere baktı. Birkaç adım
ötesinde dıştan amansızca
korunan,

-137-

gözlenen küçük setin dibinde, onu yan yarıya saklayan bir taş döküntüsünün
altında, toprak hizasında,
dümdüz konulmuş bir demir ızgara gördü. Uzunlamasına kalın çubuklardan
yapılmış olan bu ızgara iki kanş
kadardı. Onu tutan taş çerçeve kopanmış, adeta yerinden sökülmiş
gibi idi. Parmaklıklar arasında açık bir
karanlık, bir ocak bacasına ya da sarnıç ağzına benzer bir şey görünüyordu.

Jean Valjean atıldı. Kaçma
konusundaki eski ustalığı beynini bir şimşek gibi aydınlattı. Taşları çekmek,
ızgarayı kaldırmak, baygın

Marius'ü omuzlarına almak, sırtında bir yük, dirseklerinin, dizlerinin
yardımıyla, bereket versin ki pek derin
olmayan bu kuyuya benzer yere inmek ve sonra üzerine yerinden oynayan
taşların düştüğü ağır demir

kapağı başının üstünde eski yerine yerleştirmek ve yerin üç metre altında
taş döşeli bir zemine ayak

basmak... Bütün bunlar taşkınlık içinde, bir dev gücüyle ve bir kartal hızıyla

yapılan işler gibi yerine getirildi;
her şey sadece birkaç dakika sürdü.
Jean Valjean, hâlâ baygın olan Marius' le birlikte, kendini uzun bir yeraltı koridorunda buldu. Orada derin bir durgunluk, kesin bir sessizlik, gece vardı.
Bir vakitler sokaktan manastıra atladığı zaman yaşadığı duygular, içinde yeniden uyandı. Yalnız, bugün taşıdığı Cosette değil, Marius' tü. Şimdi, meyhanedeki saldırı sonucu oluşan müthiş gürültüyü başının üzerinde belli belirsiz bir **mınlı** gibi güçlkle işitiyordu.

-138-

İKİNCİ KİTAP

LEVIATHANIN BAĞIRSAĞI 1. Denizin Yoksullaştırdığı Toprak Paris, yılda yirmi beş milyonu suya atar. Hem de mecazi anlamda değil. Nasıl ve ne şekilde? Geceli, gündüzlü. Ne amaçla? Hiç amaçsız. Hangi düşünceyle? Hiç düşünmeksizin. Ne yapmak için? Hiç. Hangi uzvuyla? Bağırsağıyla. Nedir onun bağırsağı? Lağım.
Bu konuyla uğraşan bilim hesaplanmın ortalama olarak ortaya koyduğu sayıların en azıdır yirmi beş milyon.
Uzun araştırmalardan sonra, insan gübresinin, gübrelerin en verimli ve etkilisi olduğunu bilim artık biliyor.
Çinliler -utanarak söyleyelim- bunu, bizden önce biliyorlardı. Eckeberg'in söylediğine göre, hiçbir Çinli köylü, iki ucunda bizim pislik diye adlandırdığımız şeyle dolu iki kova bulunan kamışını getirmeden şehre gitmez.
Bu gübre sayesinde de Çin toprağı bugün hâlâ Hz. İbrahim dönemindeki gibi tazedir. Çin toprağı bire yirmi dört verir. Verimlilik konusunda hiçbir kuş gübresi, bir başkent in sürükledikleriyle boy ölçüşemez.
Gübreliklerin en güçlüsüdür büyük kent. Ovanın gübrelenmesinde şehirden yararlanmak en başanlı bir çözüm olacaktır.

-139-

Eğer altınımız gübre ise, gübremiz de altın değerindedir.
Bu altın gübre ne yapılıır? Uçuruma süpü-rülür.
Deniz ördeğı ve penguen pisliğı toplamak için Güney Kutbu'na büyük masraflarla gemiyle kafileler yollanır da, hemen el altında bulunan zenginlikler denize akıtılır. Dünyanın yitirdiğı insan ve hayvan gübresi denize atılacağına toprağı verilmiş olsaydı, herkesi beslemeye yeterdi.

Yol kenarındaki o çöp yığımları, gece sokaklardan sarsılarak geçen o çamur arabala-n, o korkunç süprüntü

fıçılan, kaldıran taş-lannın sizden gizlediği o pis kokulu yeraltı balçık akıntılarının ne olduğunu bilir misiniz?

Çiçeklerle dolu çayır, yemyeşil ot, yani kekik, adaçayıdır; av hayvanı, hayvan sürüleridir; akşam vakti

kocaman sığırların memnun böğürtüsüdür; mis kokulu kuru ot, altın şansı buğday, masanızın üstündeki

ekmektir; damarlarındaki sıcak kan, sağlıktır; neşedir, hayattır.

Yeryüzünde biçim değişimi, gökyüzünde

ruh değişimi olan o esrarlı yaratılış bunu istiyor.

Bunu yeniden büyük potaya koyun; oradan bolluk ve bereket çıkacaktır.

Ovaların beslenmesi, insanların

besinini oluşturur.

Siz bu serveti yitirmekte, üstelik de beni gülünç bulmakta özgürsünüz. Bu ancak cahilliğinizin bir başyapıtı olur.

İstatistikler yalnızca Fransa'nın, ırmakla-nyla her yıl Atlas Okyanusu'na yarım milyar döktüğünü saptadılar.

Şunu da gözden kaçırmayın-

-140-

mamak gerekir ki, beş yüz milyonla bütçe harcamalarının dörtte biri ödenebilir. Şu insan beceriksizliği

böyledir ki, bu beş yüz milyonu ırmağa atmayı daha çok ister.

Lağımlarımızla ırmaklara ulaşan sefil kumuk,

ırmağın akıp giden muazzam kumuk, şurada damla damla, orada ise dalga dalga halkın

öz maddesini alıp götürür. Lağım çukurlarının her hıçkırığı bize bin franga mal olur. Böylece iki sonuca

varır: Yoksullaşan toprak ve kirlenen su. Saban izinden çıkan açlık,

ırmaktan yükselen hastalık.

Şu anda Thames Irmağı'nın Londra'yı zehirlemekte olduğunu herkes bilir.

Paris'e gelince, son zamanlarda

lağım ağızlarından büyük bir çoğunluğunu aşağılara, son köprüünün altına kadar uzatmak zorunda kaldılar.

İngiltere'nin birçok yöresinde, akciğerlerimizde olduğu gibi basit ve ilkel bir boşaltma yöntemi vardır; pistonlu,

supaplı, emme-bas-ma düzenli, çift borulu bir düzenek, kırlarda-ki an ve temiz suyu kentlerimize iletip,

kentlerin zengin suyunu tarlalara göndermeye yeterli olacaktı; hiçbir zorluğu olmayan bu gi-diş-geliş, dışarı

attığımız beş yüz milyonun yurdumuzda kalmasını sağlardı.
Bugünkü yöntemle iyilik yapılmak istenirken kötülük yapılıyor. Amaç iyi,
ancak sonuç acı. Kentin temizliği,
halkın yoksullaştırılma-sına mal oluyor. Bir lağım, bir anlaşmazlığı getiriyor.
Basit olmakla birlikte yoksulluğa
neden olan lağım yerine, her yerde, aldığını geri veren o çift görevli
boşaltma yöntemi kul-
-141-

lanılsa, bu yöntem ekonomik kurallarla birlikte yürütülse; topraktan elde
edilen ürün on kat artar, yoksullar
sorunu da şaşılacak biçimde hafifler. Asalakların ortadan kalkmasıyla da
yoksulluk sorunu çözülmüş olur. Şu
durumda kamu serveti ırmağa gidiyor, yani israf sürüyor. Tam yerinde bir
sözcük israf. Avrupa, böylece
tükeniyor, iflas ediyor; kısaca mahvoluyor.
Fransa'daki bütün zararın miktarını daha önce belirttik. Paris ise bütün
Fransız nüfusunun yirmi beşte birini
barındırdığından, gübresinin de hepsinin içinde en verimli olması
gerektiğinden, Fransa'nın her yıl dışarı
attığı yarı milyarın içinde Paris'in kaybının yirmi beş milyon olarak
hesaplanması, gerçek miktardan çok
altında kalır. Bu saptanan yirmi beş milyon, yarı bağış olarak Paris için
kullanılsa, kentin görkemi büyük
ölçüde artar. Oysa ki kent, bu geliri lağım suyu olarak yitiriyor. Sonuç
olarak denebilir ki, Paris'in israfı, avuç
dolusu altının akıtılması, görkem ve şatafatı, yani tüm zenginliği lağımıdır.
Böylece, kötü bir ekonomik yöntem yüzünden, refahı sağlayacak
zenginlikler suyun akıntısında,
girdaplarında yok olmakta ve buna göz yumulmakta. Kamu servetini korumak
için orada Saint-Cloud'nun
ağlarının bulunması gereklidir.

Ekonomik açıdan özetlenebilir ki, Paris müsriftir. Her ulusun bir kopyasını
yapmaya çalıştığı örnek kent,
Paris, iyi düzenlenmiş kentlerin modeli, idealin başkenti, özel teşebbüsü,
her türlü atılımın, denemelerin yüce

-142-

yurdu, yaratıcılığın merkezi, geleceğin kovani, Babil'le Korinthos'un
mükemmel kanşımı; söz ettiğimiz bu
konuda Fo-Kian'ın bir köylüsüne parmak ısırttırdı.

Paris'i model olarak alın, iflas ederseniz. Belki de bu, ezelden beri
süre gelen, hiçbir mantığı olmayan

anlamsız tüketim de Paris'i izliyordur.
Bu şaşkırtıcı beceriksizlikler yeni bir ahmaklık örneği değildir. Eskiden de böyle dav-ranıldı. Liebig'in dediği gibi; "Roma'nın lağım-lan Roma köylüsünün bütün refahını yuttu." Roma, tarlalarnı kendi lağımıyla yok ettikten sonra, İtalya'yı da mahvetti, kendi çirkefine boğdu, oradan Sicilya'yı, sonra Sardunya'yı, sonra Afrika'yı mahvetti. Roma lağımı bütün dünyayı yuttu. Bu çirkef çukuru hem kendi kentlerini hem de evreni içine aldı. Pek çok şeyde olduğu gibi, Roma, bunda da örnek alınır. Paris de, üretici değişimci kentlere özgü o aptallıkla Roma'yı izlemiştir. Üzerinde açıklama yapmaya çalıştığımız işlemin gerektirdiği ihtiyaçların karşılanması için, Paris'in altında bir başka Paris daha kurulmuştur; bir lağım Paris'i. Onun da sokak-lan, kavşaklan, meydanlan, çıkmaz sokaklan, ana caddeleri, sadece insan şeklinin bulunmadığı, balçıktan oluşan bir trafiği vardır. Böylece hiçbir şeye, hatta büyük bir ulusa bile dalkavukluk etmemek gerektiği ortaya çıkar; her şeyin bulunduğu yerde, yüceliğin yanında alçaklık da vardır; Paris'te, ışık kenti Atina, kudret kenti Tir, erdem kenti Sparta, mucize kenti Ninova olduğu gibi, çamur ken-

-143-

ti Lutecia da vardır. Zaten Paris gücünü de buradan alır; tarih boyunca Machiavelli, Bacon, Mirabeau gibi birkaç adamın ortaya koyduğu şu garip 'yüce küçüklük' ilkesini onay-larcasma, kentin dev yapılı batakhanesi, görkemli anıtlar arasında yükselir. Gözümüz Paris'in bodrum katının içine kadar işleyebilseydi, koloniler halindeki görkemli polip tarlalarını görebilirdi. Bir süngerde bile, eski büyük kentin bulunduğu altı fersahlık toprak yığınmdakinden daha çok geçit delik ve yol yoktur. Her biri ayrı bir bodrum olan cenaze mahzenlerini, havagazı borularının çapraşık kafeslerini, küçük çeşmelere varıncaya kadar içme suyu dağıtılan boru şebekesini söz konusu etmezsek; bunun dışında lağımlar her iki kıyıda da karışık, esrarlı ve olağanüstü, başlıbaşma bir ağ oluştururlar; lağımın akıntısı eğiminde giden çapraşık yollar. Paris'in doğurduğunu varsayabileceğimiz fareler, orada, o ıslak sis içinde

ortaya çıkarlar.

2. Lağımın Tarihi

Paris'in bir kapak gibi kaldırıldığı göz önüne getirilsin. Lağımın yeraltı şebekesi, tepeden, her iki kıvrıda da kente aşılana büyük bir dal gibi görünür. Bu dalın gövdesi sağ rıhtımdaki ana lağımı oluşturur, daha küçük boyda olanlar ve çıkmaz sokaklardakiler de küçük dallardır. Bu benzetmede yan yarıya gerçeklik var-

-144-

I

dır; çünkü bu tür yeraltı şebekelerinde görülen dikaçıya, bitkilerde çok az rastlanır.

Bu anlamsız geometrik plana daha yakın bir fikir edinmek için, karanlık zemin üzerinde düzensiz bir kent gibi karmakarışık bir Doğu alfabesi düşünün; bu alfabenin şekilsiz harfleri, belirli, ama anlaşılmayan bir düzensizlik içinde, adeta tesadüfen, bazen birer köşelerinden, bazen uçlarından birbirine perçinlenmiş gibidir.

Yeraltında oluşan bu bataklıkların ve lağımın, Ortaçağ'da, Bizans İmparatorluğu'nda, eski çağ Doğu ülkelerinde çok önemli işlevleri vardı. Veba buradan doğar, âsiler de burada ölürlerdi. İnsanlar bu kokuşmuş yataklara, ölüm kokan bu korkunç beşiklere adeta dini bir korkuyla bakarlardı. Bena-res'in böcekli kuyuları, Babil'in aslanlı kuyusundan daha az başdöndürücü değildi. Eski Musevi kitapları Teglath-Phalasar'ın Nino-va'daki yeraltı bataklığı üzerine ant içtiğini yazar.

Leyden'li Jan'm yapma ay'ını Munster lağımından çıkarması gibi, onun Doğulu benzeri olan, Horasan'ın peçeli peygamberi Mu-hanna da, yapma güneşini Kehşefin çirkef kuyusundan çıkarıyordu.

Çirkefliğin tarihi, insanlık tarihinin bir yansımasıdır. İşkence çekerek ölenlerin sergilendikleri

Gemoniae'leriyle, Roma anlatılır. Paris lağımı ise eskiden beri korkunçluğunu sürdürür. Mezar olur, sığınak olur. Burası suçluların, toplumun tepkisine uğramışların, özgürlüklerin, düşünce ve yasaların kovala-

-145-

makta ya da kovalamış olduğu kişilerin gizlendiği bir deliktir. XIV. yüzyılda, VI. Char-les'in amcalarının

yönetimi sırasında, vergi baskısına karşı ayaklanan Parisliler, XV. yüzyılda palto çalan gece serserileri, XVI. yüzyılda Protestanlar, XVII. yüzyılda Tanrı sevgisine tutulmuş Morin divaneleri, XVIII. yüzyılda ateşçiler...

Yüzyıl önce, hançerler oradan çekilirdi, tehlikede olan hırsız oraya süzülürdü; ormandaki mağara yerine Paris'in lağımı vardı. Şu Galyalı serseriler ve dilenciler güruhu tarafından, lağım, Seraseriler Yatağı'nın bir şubesi olarak benimsenmişti. Bu düzenbaz kabadayılar akşamları Maubuee'deki pislik akıntılarının altına, yatak odalarına girer gibi girerlerdi. Günlük çalışmalarını Vide-Gousset Çık-mazı'nda ya da Coupe-George Sokağı'nda yürütenlerin, geceleri mesken olarak Chemin-Vert Köprüsü'nü ya da Hurepoix'yi seçmeleri çok olağandı. Bu dönemden bir yığın anı kaldı. Bu uzun ve tenha geçitlerde her türden hayalet vardır, her yanı kokuşmuşluk, pislik birikintileri ile doludur, şurada burada, içerdeki Villon'un dışarıdaki Rabelais ile konuştuğu delikleri görmek mümkündür. Lağım eski Paris'te bütün birikimlerin, denemelerin buluşma yeridir. İktisat bilimi orada bir döküntü görür, toplum felsefesinin bulduğu ise bir tortudan ibarettir. Kentin vicdanıdır lağım. Burası her şeyin yöneldiği ve karşılaştığı yerdir. Bu hareketsiz yer karanlıklar içindedir ama, hiçbir sırrı yoktur. Her şeyin en yalın görünümü ya -146- da hiç değilse kesin görünümü vardır orada. Pislik yığınlarının hiçbir yalanı barındırmamaları iyi yanlarıdır. Saflık oraya sığınmıştır. Basille'in maskesi orada bulunur, ama mukavvası, sicimleri ortada, içi de dışı gibi görünür, dürüst bir çamurla daha belirgindir. Onun yanında da Scapin'in takma burnu bulunur. Çağdaşlığın bütün pisliliği artık kullanılamaz duruma gelince, toplumsal evrimin sonuçlandığı bu gerçeklik çukuruna düşer ve gömülürler, ama yayılarak. Bu kar-makanşıklık bir itiraftır. Orada yapay görünüşler yoktur; hiçbir yanın örtülmesinin imkânı yoktur artık; pislik giysilerini çıkarır; tartışmasız bir çıplaklık, düşlerin geriye kaçıışı... Artık, biten bir şeyin korkunç yüzüne bürünmüş gerçekten başka hiçbir şey yoktur. Gerçek ve yok olma. Şurada görülen bir şişe gibi, sarhoşluğu gizleyemez, bir sepetin sapı,

uşakça bir hayatı anlatır; burada,
eskiden edebi düşünceleri olan bir elma koçanı, yeniden elma koçanı
görünümüne bürünür; madeni paranın
üzerindeki kabartma, görünür bir şekilde pas tutar; Kayfa'nın tük-rüğü
Falstaffın kusmuğuna karışır,
kumarhaneden gelen Louis altını, ucunda intihar ipinin sallandığı çiviye
toslar; geçen karnavalda Öpera'da
dans etmiş olan, telli tüllerle sanlı mosmor bir cenin yuvarlanır durur;
eskiden Margoton'un etekliği olan
çürümüş paçavranın yanında, insanları yargılamış olan bir yargıcın başlığı
uzanır; kardeşlikten de öte bir
samimiyettir bu. Eskiden süslü püslü olan her şey burada kirlenir. Son örtü
-147-

kapatılmıştır. Lağım, bir kinikçidir. Her şeyi anlatır o.
Pislikteki bu içtenlikten hoşlanırsınız, ruhunuzu dinlendirir. İnsan bütün
ömrü süresince, hükümet kararlarının
gerekçelerine, yeminlere, siyaset felsefesine, adalete, meslek ahlakına,
katılıklara, ayartılamaz yargıçların
takındıkları azametli tavırları seyretmeye katlandıktan sonra bir lağım
girdiğinde, hepsine uygun olan
balçığı seyredince avunmaya başlar.
Bunun aynı zamanda öğretici bir yanı da vardır: Az önce söylediğimiz gibi,
tarih lağımdan geçer. Saint-
Barthelemy'ler orada, taşların arasından damla damla sızarlar. Önemli
soykırımlar, siyasal ve dinsel
boğazlaşmalar hep çağdaşlığın yeraltındaki bu bölümünden geçer,
cesetlerini de oraya sürükleyerek.
Düşününün gözünde, eski katiller oradadır; tiksindirici alacakaranlık diz
çökmüş, kefenlerinin bir ucunu önlük
olarak kullanarak, yaptıkları işi silerler hazin hazin. XI. Louis Tris-tan'la,
I. Francois de Duprat ile oradadır;
Lo-uvois da, Letellier de orada, Hebert'le Mail-lard oradadır; taşları
kazıyarak, yaptıklarının izini örtmeye
uğraşarak. Bu hayallerin süpürge sesleri duyulur, kubbelerin altında.
Köşelerdeki kızılımtırak parıltılar, kanlı
ellerin yıkanmış olduğu korkunç sudan yansımaktadır.
Toplumbilimciler bu karanlıklara girmelidir. Bunlar, onun laboratuvarının bir
bölümüdür. Felsefe, düşüncenin
mikroskobudur. Her şey ondan kaçmak ister, ama hiçbir şey
-148-

kurtulamaz. Çetrefil yollara kaçmak boşunadır. Çetrefil yollara sapan insan

hangi yüzünü gösterir; utanılası
yüzünü. Felsefe dürüst bakışlarıyla kötülüğü defeder, uzaklara kaçmasına
izin vermez. Silinip kaybolan,
küçü-lüp yok olan her şeyi tanır. Paçavradan saltanat hırkasını, bez
parçasından da kadını yeniden
oluşturur. Çirkefle kenti yeniden kurar; balçıkla gelenekleri yeniden
yaratır. Kırık parçalarından bile antika
çanağı, testiği bilir. Judengasse Yahudiliği'nin Ghetto Yahudiliği'nden
farkını, bir yazı derisinin üzerindeki
tırnak izinden bulur. Geriye kalanlardan; iyinin, kötünün, yapayın, doğrunun,
sarayın kan lekesiyle,
mağaranın mürekkep lekesinin, genelevin yağ damlasının, katlanılan
eziyetlerin, hoş karşılanan dürtülerin,
kusulan sefaletlerin, kişilerin boyun eğerek edindikleri kırışıklıkların,
ruhlarının kabalıkları yüzünden
sürüklendikleri namussuzlukların, Roma hamallarının ceketlerinin üzerinde
Messalina'nın dirsek vuruşları
izlerinin neler olduğunu anlar.

3. Bruneseau

Ortaçağ'da Paris lağımı efsaneleşmişti. XVI. yüzyılda II. Henri orada,
başansızlığa uğrayan bir araştırma
yaptırdı. Mercier'nin tanıklığına göre, bundan yüzyıl önce bu çir-kef
çukuru kendi haline bırakılmıştı. İsteddiği
kalıba giriyordu.

Kavgalara, kararsızlıklara, bilinçsizliklere bırakılan o eski Paris işte
böyleydi ve uzun

-149-

zaman böyle kaldı. Daha sonra 1789, kentlerin nasıl bilinçlendiğini
gösterdi; ama o güzelim eski zamanlarda
başkent pek akıllı değildi; işlerini ne somut ne de soyut anlamda
sürdürebiliyordu, pisliği temizlemesini
bilmediği gibi, kötülükleri de temizleyemiyordu. Bunu engelleyebilmesi için
gereken her şey bir sorun oldu.

Örneğin lağım, hiçbir plana uymazdı. Bu çöplükte yönünü bulmak güçtü,
tıpkı kentte insanların birbirini
anlamasının güçlüğü gibi; yukarıda anlaşmazlık, aşağıda içinden çıkılmazlık;
dillerin karışıklığı altında,
mahzenlerin karışıklığı; Babil'e eklenen dolambaçlı yollar.

Bazen Paris lağımı taşmaya kalkışırdı; sanki öfkelenmişti bu değeri
anlaşılmayan Nil. İğrenç şey, ama lağım

sulan ortalığı basardı. Zaman zaman çağdaşlığın bu midesi bozulur, kusmuk

gerisin geriye kentin gırtlığına
akardı. Her yanı kendi çamurunun tadı kaplardı. Lağımla vicdan azabının bu
benzeşmesinde bir hayır vardı;
bunlar bir uyarıydı, ama yeterince değerlendirilmesi beklenemezdi. Kent,
pisliğin bu densizliğine öfkelenir,
geri dönmeyi kabul etmezdi. Onu çık-mamacasma defedin!
1802 lağım baskını, seksen yaşındaki Parislilerin anılarında tazeliğini
yitirmemiştir. XIV. Louis heykelinin
bulunduğu Victoires Meydanı'na haç şeklinde yayılan balçık, Champs-
Elysee'deki bir iki lağım ağzından
Saint-Honore Caddesi'ne, Saint Florentin lağımından Saint Florentin
Sokağı'na; Sonnorie lağımından Pierre-
â-Passion Sokağı'na; Che-
-150-
min-Vert lağımından Popincourt Sokağı'na; Lappe Sokağı'ndaki lağımdan
Roquette Sokağı'na girdi,
Champs-Elysee'de caddenin taş oluklarını iki karış kalınlığında kapladı;
güneyde Seine Irmağı'nın ağzını
aksi yöne çevirerek Mazarin Caddesi'ne, Echaude Caddesi'ne, Marais
Caddesi'ne daldı. Yüz dokuz metre
uzunlukta bir yeri kaplamakla birlikte, tam da eskiden Recine'in oturduğu
evin birkaç adım berisinde durdu,
sanki kraldan çok, XVII. yüzyıl ozanına saygı gösteriyordu. En yüksek
düzeğe Saint-Pierre Caddesi'nde
erişti; orada, oluk ağzından taşların üç ayak yukarısına kadar yükseldi, en
geniş alana da Saint-Lobin
Caddesi'nde erişti, iki yüz otuz sekiz metre uzunluğunda yayıldı.
Bu yüzyıl başlarında da Paris lağımı hâlâ sırrını koruyordu. Çamurun hiçbir
zaman iyi bir günü yoktur, ama
burada dehşete kadar varabiliyordu. Paris, altındaki korkunç mahzenin
varlığını, belli belirsiz de olsa
biliyordu. Thebai'de, içinde beş metre boyunda kırkayakların kaynaştığı
bir bataklık varmış, Be-hemoth'un
banyo yapabileceği türden korkunç bir bataklık; Paris lağımına da, sözü
edilen bu bataklık gibi bakılıyordu.
Lağımcıların çizmeleri, bilinen birtakım noktalardan öteye hiç gidemezdi.
Hiç de uzak olmayan çağlarda,
üzerinde Sainte-Foux'la, Crequi Markisi'nin dostluk kurdukları çöp
arabalarının doğrudan doğruya lağıma
boşaltıldığı bilinirdi. Temizlik işi yağmurlara emanet edilmişti; o da
temizlemekten çok, yollan tıkiyordu.

Roma, çirkef kuyusuna, biraz şiirsel bir

-151-

havayla 'Gemoniae' adını vermişti, Paris ise kendisinininkine 'Pis Kokulu Delik' adını vererek hakaret etmişti.

Bilimle boş inanç dehşet konusunda ortak nokta bulmuşlardı. Pis kokulu delik, hem sağlık, hem de efsane açısından iğrençti. Gulyabani, Mouffetard lağımının pis kokulu kemerinin altında göründü, Marmousetlerin cesetleri Barillerie lağımına atılmıştı. Fagon, 1685 yılındaki o korkunç hummanın nedeni olarak, Saint-Louis Cad-desi'nde 'Messenger Galant' levhasının hemen hemen tam karşısında 1833'e kadar açık kalan büyük bir boşluğu, Marais lağımının ağzını gösterir. Mortellerie Sokağı'ndaki lağım ağzı, oradan çıkan pisliklerle ünlüdür; o uğursuz sokakta, bir sıra dişi andıran sivri uçlu demir parmaklıklarıyla bu lağım ağzı, cehennemdeki alevleri insanların üstüne doğru püskürten bir ejderha ağzını andırıyordu. Paris'in bu bulaşık çukuru, halkın düş-gücüyle, iğrenç ve bilinmez bir sonsuzlukla süsleniyordu. Lağımın ucu bucağı yoktu, eşkiya yatağıydı burası. Bu pis yaralı yerleri de deşmek polisin aklının ucundan geçmiyordu. Bu bilinmezliği deşmek, bu karanlığı iskan-dillemek, bu uçurumu keşfe kalkışmak. Buna kim cesaret edebilirdi ki? Bu dehşet verici bir şeydi. Sonunda biri ortaya çıktı. Çirkef kuyusunun Kristof Kolomb'u kendini gösterdi.

1805 yılında bir gün, imparatorun Paris'te pek seyrek görüldüğü günlerden birinde, İçişleri Bakanı -Decres

ya da Crete adında biri- efendisinin yataktan kalkabildiği tö-

-152-

rene katıldı. Büyük cumhuriyetin, yüce imparatorluğun o muhteşem askerlerinin kılıç şakırtıları işitilmekteydi.

Carrousel'de, Napo-leon'un kapısında büyük bir kahramanlar kalabalığı vardı: Rhin'den, Escaut'dan, Adi-

ge'den, Nil'den gelenler, Joubert'in, Desa-ix'nin, Merceau'nun, Hoche'un, Kleber'in arkadaşları; Fleurus'un

baloncu askerleri, Ma-inz'in humbaracıları, Cenova'nın köprücüsü askerleri, piramitlerin seyrettiği hafif

süvariler, Jenot'nun güllerinin serpintilerine uğrayan topçular,

Zuyderzee'de demir atmış donanmayı

baskınla ele geçirmiş olan zırhlı askerler. Kimisi Bonaparte'la Lodi Köprü-

sü'ne, kimisi de Murat'yla Mantua
Boğazi'na gitmişti; kalanlar da Montebello hendeklerine Lannes'dan önce
gelmişlerdi. O çağın bütün ordusu
orada, Tuilleries Sarayı'nın avlu-sundaydı; ya bir takımla ya da mangayla
temsil ediliyorlar, dinlenmekte olan
Napole-on'u koruyorlardı. Bu dönem, Büyük Ordu'nun arkasında
Marengo'nun, önünde Austerlitz'in
bulduğu o en parlak dönemdi. İçişleri Bakanı, Napoleon'a, "Yüce kralım,"
diyordu, "dün
imparatorluğumuzun en korkusuz adamını gördüm." Napoleon, birdenbire,
"Kim bu adam?" diye sordu,
"yaptığı iş nedir?"
"Bir şey yapmak istiyor."
"Ne yapmak istiyor?"
"Paris lağımalarını dolaşmak."
Gerçekten de böyle bir adam vardı ve adı da Bruneseau'ydu.

-153-

4. Bilinmeyen Ayrıntılar

Lağımlar gezildi. Bu müthiş bir yolculuk oldu; vebaya ve havasızlığa karşı
bir gece savaşı, aynı zamanda bir
keşif seferi oldu. Daha bundan birkaç yıl öncesine kadar, bu yolculuğa
katılanlardan bugün sağ kalan biri -o
dönemde çok genç olan akıllı bir işçi- çok ilgi çekici şeyler anlatıyordu.
Bruneseau, bu anlattıklarını, Polis
Müdürü'ne verdiği rapora, resmi yazıya uygun görmediği için koymamış.
O devirde mikroplara karşı kullanılan ilaçlar çok ilkel. Bruneseau yeraltı
şebekesinin ilk bölümlerini geçer
geçmez, yanındaki yirmi işçiden sekizi daha öteye gitmek istemediler.
Yapılacak iş oldukça karışıktı: Bu
gezinti, temizlik yapılmasını gerektiriyordu, dolaşılan yerler hem
temizlenecek hem de ölçülecekti; su
yollarının giriş yerlerini bulmak, ızgaraları saymak, ana yoldan ayrılan
kolların uzun uzun yazmak, kavşak
noktalarındaki akıntılar belirtmek, birçok bölgeden her birinin sınırlarını
çizmek, ana lağıma eklenen yan
lağımın iskandillemek, lağım ve kubbelerinin, hem ızgaraların başlangıcında
hem de bitiminde yüksekliğini,
genişliğini ölçmek, su yollarının girişlerinin lağım kanal tabanına ve sokak
düzeyine olan uzaklıklarını bildirmek
gerekiyordu. Büyük güçlüklerle yol almıyordu. Birçok yerde merdivenlerin
üç ayak derinliğinde batağa

gömüldüğü oluyordu. El fenerleri pis havada can çekişiyordu. Arada sırada bayılmalar oluyordu. Bazı

noktalarda da uçurumlar vardı. Zemin çökmüş, döşeme

-154-

taşlan ortaya çıkmıştı, lağım tam bir dipsiz kuyu görünümündeydi. Ayak basacak yer bulmak imkânsızdı.

Birdenbire bir adam kayboldu, adamı büyük zorluklarla kurtardılar. Fournucroy'nm öğütlerine uyararak, yer yer

bulduk-lan temiz sayılabilecek köşelerde, büyük kafesler içinde, reçineye batılmış üstüğü yakıyorlardı.

Duvarlarda zaman zaman şekilsiz kabanklıklara rastlıyorlardı, insan bunları sanabilirdi. Bu havasız yerde

taşlar bile hasta gibi görünüyordu.

Bruneseau akıntının başından kavşağa" doğru ilerlemeye başladı. Grand-Hurleur'ün iki su borusunun olduğu

noktada, çıkıntı gibi duran bir taşın üzerinde 1550 tarihini okudu. Bu taş, II. Henri tarafından Paris yeraltı

yollarını dolaşmakla görevlendirilen Phi-libert Delorme'un durduğu yeri gösteriyordu. XV. yüzyılın lağımında

bıraktığı bir damgaydı bu taş. Bruneseau, XVII. yüzyıl işçiliğine 1600-1650 yılları arasında kubbeleri yapılan

Ponceau kanalı ile, Vieille-du-Temple Caddesi'ndeki kanalda rastladı; ana yolun batısında, duvan ve

kubbesi 1740'ta örülen kesimde de XVIII. yüzyıl işçiliğini buldu. Bu iki kubbe, hele 1740'ta yapılan yenisi,

1412'de örülen çevre lağım duvarlarından daha harap durumda ve çatlaktı. Bu tarihte Menilmon-tant

Irmağı'nın temiz suları, Paris'in ana lağımını mertebesine yükselmişti; bir köylünün kralın baş uşağı olmasına

benzer bir yükseliş, Gros-Jean'm Lebe] olması gibi bir şey.

Sağda solda, özellikle de Adliye Sarayı'nın altında, lağımın içine kadar uzanan eski zin-

-155-

dan hücrelerini buldular: İğrenç ölüm hücreleri. Bu hücrelerden birinde, demir bir halka gördüler. Tümü duvar

örülerek kapatıldı. Rastladıkları bazı şeyler pek garipti; örneğin bu arada, 1800'de Hayvanat Bahçesi'nden

kaybolan orangutanın iskeleti bulundu. Bu hiç şüphesiz XVII. yüzyılın son yılında Ber-nardins Sokağı'nda

görüldüğü anlatılan şeytanın kayboluşuyla ilgiliydi. Zavallı şeytan sonunda lağım sularında boğulmuştu.

Arche-Marion'a ulaşan kemerli uzun geçitte, ustasını bile hayran bırakacak kadar mükemmel ve iyi korunmuş bir paçavracı küfesi bulundu. Artık lağımcıların korkusuzca karıştırmaya alıştıkları balçığın her tarafında bir yığın değerli eşya, altın, gümüş, süs eşyası, kıymetli taşlar, paralar vardı. Bir dev, bu balçığı bir süzgeçten geçirebilse, yüzyıllardan beri birikmiş bir servetin sahibi olurdu. Temple Sokağı ile Saint-Avoye Sokağı'nm ayrıldığı noktada garip bir Protestan madalyası bulundu; madalyanın bir yüzünde başında kardinal şapkası bulunan bir domuz vardı, diğer yüzünde ise başında papalık tacı bulunan bir kurt... En şaşırtıcı şeyle ana lağımın giriş yerinde karşılaştılar. Bugün sadece rezeleri kalmış olan parmaklık, eskiden burasının kapatıldığını gösteriyordu. Bu rezelerden birinde, geçerken oraya takıldığı şüphe götürmez pis bir paçavra sallanıyordu, karanlıkta yüzüyor, gittikçe de yırtılıyordu. Bruneseau, el fenerini yaklaştırarak paçavrayı inceledi. Bu çok ince bir patiska parçasıydı; en sağlam kalabilmiş

-156-

köşesinde okunabilen yedi harfin -LAVBESP harflerinin- üzerine işlenmiş bir asalet tacından arta kalanlar görülebiliyordu. Bu bir marki tacıydı ve o yedi harf de Laubespine anlamına geliyordu. Gözlerinin önündeki şey, anlaşıldı ki Marat'nm kefeninden bir parçaydı. Marat'nın gençliğinde aşk maceraları olmuştu. Olay Artois Kontu'nun yanında has ahırların veterineri olarak bulunduğu günlerde geçer. Asilzade bir hanımla yaşadığı, tarihe geçen bu aşktan kendisine bir anı olarak ancak sözü geçen yatak çarşafı kalmıştı. Öldüğünde de, onu evinde bulunan en iyi cins çarşaf olan bu kumaş parçasıyla kefenlemişlerdi. İhtiyar kadınlar, şu 'halkın dostu' zavallıyı, gömülmek üzere, şehvet izleriyle dolu çarşafa sarmışlardı. Bruneseau pek ilgilenmedi, geçti gitti. Paçavrayı buldukları yerde bıraktılar, tümüyle yok etmediler. Bu, aşağılamak mı, yoksa saygı mıydı acaba? Marat her ikisini de hak etmişti. Sonra, kader, orada insanın dokunmaya çekineceği biçimde izini bırakmıştı. Zaten öbür dünyaya ait bulguları, kendi seçtikleri yerde bırakmak en doğrusudur. Kısacası, buluntu ilginçti; bir markiz onun içinde uyumuştı, Marat ise orada çürümüştü; aynı bez Pentheon'u geçerek, lağım farelerine kadar ulaşmıştı. Vaktiyle Vatteau'nun bütün kıvrımlarım büyük bir zevkle çizebileceği bu yatak odası kumaşı, en sonunda Dante'nin sabit bakışlarına layık olacak bir duruma gelmişti.

Paris'in yeraltı çöplüğünü bir uçtan bir uca dolaşmak 1805'ten 1812'ye

kadar tam -157-

yedi yıl sürdü. Bu gezinti sırasında Brunese-au, önemli işleri saptıyor, çalışmaları yönetiyor, hatta sonuçlandırıyor: 1808'de Ponceau ızgarasını alçaktı; 1809'da da lağıcı, yeni hatlar açtırarak, Saint-Denis Caddesi'nin altından Innocent çeşmesine kadar büyüttü, 1810'da Froid-Manteau Sokağı'nın, Salpetre-re'in altına kadar bölümü, 1811'de Veuve-de-Petits-Peres, Mail, Echarpe sokaklarının, Ro-yale Meydanı'nın, 1812'de Paix Sokağı'nın, Antin yolunun alttan da lağıcı şebekesinin uzantıları haline geldiler. Bu işleri yaparken bütün ağı dezenfekte ettiriyor, temizletiyordu. İkinci yıldan sonra ise yanına yardımcı olarak damadı Nargaud'yu almıştı. Böylece, bu yüzyılın başında eski toplum, lağıcını süsleyerek astarını temizlemiş oldu. Hiç olmazsa bir parça ayıklanmıştı.

Çatlak taşlar sökülmüş şekilsiz çukurlarla dolu anlamsız engebeler ve garip dirsekler, pis kokulu, vahşi, yabani dehliz, döşemeler yara bere içinde, duvarlar ise delik deşik, korkunç, karanlık bir dehliz... İşte Paris'in eski lağıcı geçmişte böyleydi. Her yöne aynlan kollar, birbirini kesen hendekler, ana borudan aynlan küçük hatlar, birleşen yollar, bağırsaklar, çıkmaz sokaklar, güherçileli kubbeler, pis kokulu çukurlar, çeperlerde balgamlı sızıntılar, tavanlardan düşen damlalar, uçsuz bucaksız karanlık. Babil'in sindirim aygıtına benzeyen o yeraltı mezannın verdiği ürküntüyü verebilecek başka hiçbir şey bulamayız; bir çukur, bir mağara, sokaklarda açılmış bir uçurum, dev bir köstebeğin açtığı bir yuvadır -158-

bu; insan orada, karanlıklar arasında, zamanında bir görkem belirtisi olan çöplüğün içinden geçmiş olduğu söylenen kocaman kör bir köstebeğin dolaştığını görür gibi olur; hâlâ işe yarayan eski bir yuvadır burası. Tekrar ediyoruz; bu, eski devrin lağıcıydı. 5. Çağdaş İlerlemeler

Bugün artık lağıcı temiz, soğuk ve kusursuzdur. İngiltere'de 'saygıdeğer' kelimesinin verdiği anlamı taşır. Ağırbaşlıdır, kurşuniye yakın bir rengi vardır, adeta iki dirhem bir çekirdek sayılabilecek şekilde çeki düzen verilmiştir. Bir müteahhidin Danıştay üyeliğine seçilmesine benzer. İçerisi oldukça iyidir. Balçık usludur. İlk bakışta, 'halkın kralını sevdiği' o eski dönemlerdeki gibi, hükümdarlarla prenslerin kaçmasına yarayan yeraltı geçitlerine benzetilebilir. Bugünkü lağıcı güzeldir, saf bir görünümü vardır; şiiirden kovulup da mimariye sığınmışa benzeyen klasik on iki heceli ölçü, bu uzun, esrarlı, beyazımsı kubbenin her taşına sinmiş gibidir; her savak bir kemerdir; Rivoli Caddesi'nin bir benzerini bu çirkef çukurunda görmek mümkündür. Zaten, büyük bir kentin gübre hendeği, geometrik formlann tam yerine oturduğu yerlerdir. Orada her şey en kısa yola bağlanmalıdır. Bugün lağıcı, artık bir yere kadar resmi bir görünüm almıştır. Bazen kendisinin konu edildiği polis raporlan bile, artık ona saygısızlık yapmıyor. Resmi dilde tarif edildiği kelimeler ağırbaşlıdır. Eskiden 'lağıcı' denilen

şeye şimdi -159-

'galeri' diyorlar; 'delik' denen şeyin adı şimdi 'baca' olarak geçiyor. Villon bile eski yedek barınağını görse, şimdi tanıyamaz. Bu mahzen şebekesinin bilinmeyen çağlardan beri orada olan kemirgen halkı, her zamankinden çok daha kalabalıktır. Arada sırada bir fare, bir kocamış asker, kafasını lağımın penceresinden uzatır, Paris'lileri süzer; ama, bu yeraltı sarayından hoşnut olan o zararlı hayvan bile şimdi evcilleşmekte. Bu çirkef çukurunun eski vahşiliğinden pek bir şey kalmamakta. Eski devirde lağımı kirleten yağmur, şimdi temizliyor. Yine de pek güvenmemek gerekir. Orada hâlâ mikroplu pis bir hava vardır. Kusursuz bir ikiyüzlülük hüküm sürer. Polis müdürlüğü ve sağlık müdürlüğü ellerinden geleni yaptılar. Ama lağım, bütün temizlik yöntemlerine rağmen, Tartufe'ün, suçunu itiraf ettikten sonraki durumuna benzer; belli belirsiz, şüpheli bir koku yaymaktadır. Her şeye rağmen, itiraf edelim ki, temizliğin, lağımın uygarlığa bir saygı göstermesi olduğunu söyleyebilir, Tartuffe'ün vicdanını Augias'ın ahırına* tercih eder ve böylece de Paris'in lağımının adam edildiğini kabul edebiliriz.

Bu, sadece bir ilerleme değil, bundan daha da fazlası, bir değişmedir. Eski lağımın bugünkü haline gelmesi bir devrimdir. Bu devrimi kim yaptı? Hiç kimsenin hatırlayamadığı ve bizim şimdi adını açıkladığımız adam: Bruneseau.

• Efsaneye göre kral, 300 sığırın olduğu ve 30 yıl hiç temizlenmeyen ahırların sahibidir.

-160-

6. Gelecekteki İlerlemeler

Paris lağımının ortaya çıkması hiç de küçük bir iş değildi. Son on yüzyıl boyunca, tıpkı Paris'i bitiremedikleri gibi, bunun da üzerinde çalıştılar ama bitiremediler. Gerçekten de lağım, Paris'in gelişmesinden etkileniyordu. Yerüstündeki kent büyüdükçe, yeraltında da bin kollu ahtapot gibi bir şey büyüyor. Kente yeni açılan her sokağa lağım da bir kol uzatır. Eski krallık devrinde ancak yirmi üç bin üç yüz metre lağım yapılabilmşti, 1 Ocak 1806'da Paris'te varılan nokta buydu. Biraz ileride yine sözünü edeceğimiz bu devirden sonra çalışmalar büyük bir gayretle, başladı ve devam etti. Şu rakamların garipliğine bakın: Napoleon dört bin sekiz yüz metre, XVII. Louis beş bin yedi yüz dokuz metre, X. Charles on bin yirmi metre,

1848 Cumhuriyeti yirmi üç bin üç yüz seksen bir metre ve şimdiki yönetim yetmiş bin üç yüz seksen bir metre lağım yaptırdı; hepsinin toplamı iki yüz yirmi altı bin altı yüz on metre tutuyor. Paris'in muazzam bağıracağı. Hiç durmadan çalışan, sırlarla dolu ağ, sonsuz bir yapı. Görüldüğü üzere, Paris'in yeraltı dehlizleri şimdi, yüzyılın başına göre on kat daha büyüktür. Lağımı, oldukça mükemmel olan bugünkü durumuna getirebilmek için ne kadar sabır ve çaba gerektiğini düşlemek bile kolay değildir. 1806'dan önce açılan yirmi beş km'lik lağım, eski krallık yönetimiyle, XVIII. yüzyılın son on yılında yönetimde olan devrim belediyesi tarafından büyük güçlük-
-161-

lerle açılmıştı. Çalışmanın ilerlemesini engelleyen bir yığın etken vardı; toprağın cinsiyle ilgili engeller bir yana, Paris'in emekçi halkının önyargıları da işe sekte vuruyordu. Paris toprağının, kazmaya, çapaya, iskandile, insan eline şaşılacak derecede karşı gelen bir yapısı vardır, kent çok sert bir zemine oturmuştur. Paris denen o olağanüstü tarihsel yapının oturduğu o jeolojik yapıyı oymak ve içine girmek kadar zor bir şey olamaz; çalışma şu ya da bu şekilde başlayıp, bu balçıklı tabakaya gelindiğinde yeraltında direnmeler, engeller artar. Erimiş halde bulunan kil tabakası, su kaynakları, sert kayalar, konuyla ilgilenen bilim dalının 'hardal' adını verdiği yumuşak ve derin balçık yapı, bu engellerin başlıcalandır; ince lüleci çamuru damarları ve şistli katmanlarla birlikte... Âdem'den önceki okyanuslara eklenmiş istiridye kabuklarından oluşan tabakalarla kireçli katmanların birbirleri üzerine yerleşerek oluşturdukları bu topraklarda sivri kazmalar pek zor ilerler. Bazen, yapılmakta olan bir kubbeyi bir dere alır götürür, işçiler selin ortasında kalır; ya da içinde kireç bulunan bir balçık akıntısı ortaya çıkar ve bir çağlayan hızıyla saldıracak, en kaim destek direklerini bile cam gibi kırar atar. Bir başka olay da pek yakınlarda Villette'te oldu; kanalı boşaltmadan ve seferleri kaldırmadan ana lağımı Saint-Martin kanalının altından geçirmek gerektiğinde, kanalın dibinde bir çatlak oluştu ve her tarafı sular kapladı, suyun gücü, yeraltı şantiyesinin ve pompaların gücünün çok üs-

-162-

tündeydi; bir dalgıç çatlağın nedenini araştırmakla görevlendirildi; büyük havuzun dar liman ağzında oluşan çatlağın kapatılması ise büyük güçlüklerle gerçekleşti. Başka yerlerde, Seine yakınlarında, hatta ırmaktan epeyce uzakta, örneğin Belleville'de, Grande-Rue'de, Lumiere Geçidi'nde, insanın içine gömülüp göz göre göre kaybolduğu dipsiz kumlara rastlanır. Bir de, pis kokulardan boğulmalar, yıkıntılar altında kalmalar, birdenbire oluşuveren çökmeler ve işçileri yavaş yavaş saran tifüs... Bugün ustabaşı Monnot ölmüş bulunuyor. Monnot, on metre derinlikte, Ourcq ana su borusunu da içine alan hendek şeklindeki Clichy galerisini açtı; genel-likte pis kokulu olan yıkıntılar arasında çalışarak, kazıklar, lağım payandaları hazırladı ve Seine'e kadar uzayan Höpital Cadde-si'ndeki Bievre kubbesini yaptı; Paris'i, Montmartre'dan gelen sel sularından korumak amacıyla, Martyrs kapısı yakınındaki bu dokuz hektarlık durgun göle akıntı verdi; Blanche kapısından Aubervilliers yoluna kadar uzayan lağım hattını, dört ay gece gündüz çalışarak on bir metre derinlikte döşedi; şimdiye kadar görülmemiş bir şey uygulayarak, Bare-du-Bec Caddesi'nde, hendek yapmadan, yerin altı metre altına bir lağım yaptı. Bugün, Mimar Duleau da ölmüş bulunuyor. Duleau, Traversiere-Saint-Antoine Cad-desi'yle Lourcine Caddesi arasındaki üç bin metrelik lağımın üzerine, kentin bir noktasında bir kubbe yaptı. Censier-Mouffetard kavşağını yağmur sellerinden kurtarmak için

-163-

Arbalete'in ana boruya bağlanmasını sağladı; kaygan kumların içine atılan temeller ve betonlar üzerine Sainte-Georges lağımını kurdu; Notre-Dame-de-Nazareth kolundaki olağanüstü büyük ızgaranın alçaltılması işini yönetti. Bu kahramanlıklar, resmen bildirilmedi; oysa ki bunlar, savaş alanlarındaki budalaca boğazlaşmaların çok daha üstünde, yararlı şeylerdir. 1832'de Paris lağım şebekesi, bugünkü durumundan çok uzaktı. Bruneseau'nun başlama işaretini vermesine rağmen, sonraki büyük şebekenin ortaya çıkması için koleranın başgöstermesi gerekmişti.

Söylesek şaşarsınız; kentin dışını çepeçevre saran, Venedik'te olduğu gibi Büyük Kanal diye adlandırılan

lağımın bir bölümü Gourdes Cadde-si'nde üstü açık, pis kokular yayan durgun bir göl görünümündeydi. Bu

ayıbın örtülmesi için gereken iki yüz altmış altı bin seksen frank altı santim, ancak 1823 yılında bulunabildi.

Savakları, aygıtları, çukurları, yan kollarıyla, Combat, Cunette, Saint-Mande'de-ki üç kuyu ancak 1836'da

tamamlanabildi. Paris'in iç yolları yeniden yapıldı ve belirttiğimiz gibi, bir çeyrek yüzyıl içinde on kat büyüdü.

Otuz yıl önceki 5-6 Haziran ayaklanması sırasında, birçok yerde hâlâ eski lağım vardı. Bugün hafif

bombeli yolların büyük bir kısmı, o devirde yer yer delik deşik şoselerdi.

Genellikle bir caddenin ya da

kavşağın ulaştığı eğimli noktalarda, gelip geçenlerin ayakları altında parlak bir hale gelen, kaim demir

-164-

parmaklıklı, geniş dört köşe ızgaralar görülür, arabalar için tehlikeli ve kaygan olan bu ızgaralar, zaman

zaman atların düşmesine neden olurdu. Yollar ve Köprüler İdaresi'nce kullanılan resmi dilde, bu eğimli

noktalardaki ızgaraların, 'ters oluk' gibi anlamlı bir adı vardı. 1832'de birçok caddede, Etoile, Saint-Louis,

Temple, Vieille-du-Temple, Notre-Da-me-du-Nazareth, Folie Mericourt caddelerinde, Fleurs nhtım

caddesinde, Petit-Musce, Normandie, Pont-aux-Biches, Marais, Notre-Dame-des-Victoires caddelerinde,

Saint-Mar-tin Mahallesi'nde, Montmartre Mahallesi'nde, Grange-Bateliere Caddesi'nde, Champs-Elye-es'de,

Jacob Caddesi'nde, Tournon Caddesi'nde, bu eski gotik yapılı kuyu, çekinmeden, ağzı açık bekliyordu.

Bunlar, bazen çevresi binek taşlarıyla örülü, şahane bir umarsızlıkla yerleşmiş büyük boşuklar şeklindeydi.

1806'da Paris'in lağım sayısı, 1663 Mayıs-ı'ndaki kayıtlara tıpatıp uyuyordu; beş bin üç yüz yirmi sekiz kulaç.

1 Ocak 1832'de ulaşılan kırk bin üç yüz metre, Bruneseau'dan sonra gerçekleşenlerdi. 1806-1831 yılları

arasında yılda ortalama yedi yüz elli metre lağım yapılmıştır; o zamandan beri de her yıl sekiz bin, hatta on

bin metre, beton temeller üzerinde su kireci kaşımıyla tahta galerilerden oluşan sistem yapıldı. Bugünkü

Paris lağımı, iki yüz yirmi altı bin yüz on metre büyüklüğüyle, metresi iki yüz franktan kırk sekiz milyon eder.

Baştan beri söz ettiğimiz ekonomik gelişmelerin yanı sıra, çok büyük bir yapı oluştu-

-165-

ran Paris lağımları, oldukça önemli sağlık sorunlarıyla da içiçedir.

Paris iki tabaka arasında yer alır: Bir su tabakası, bir de hava tabakası.

Oldukça derinde yer alan, ama yine

de iki defa delinerek yoklanan su yatağı, tebeşir vejura kireci arasında, yeşil kumlu taş tabakasından

oluşturmuştur. Bu tabaka, yüz yirmi beş kilometre yarıçapında bir daire içinde yer alır. Toprak katmanları

arasından sızan bir yığın ırmak ve dere sulan orada birikir. Grenelle kuyusundan içilecek bir bardak suyun

içine Seine, Marne, Yonne, Oise, Aisne, Cher, Vienne, Loire ırmakları

kanşmıştır. Önce gökten, sonra da topraktan gelen su tabakası sağlığa uygundur. Ancak hava tabakasında aynı sağlıktan söz edemeyiz.

Lağımın bütün pis kokuları, buharları, şehrin soluduğu havaya kanşır.

Bilimsel açıdan şu tespit edilmiştir ki,

bir gübreliliğin üzerinde solunan hava, Paris'te alınan havadan çok daha temizdir. Gelişme sağlandıkça, belirli

bir sürenin sonunda, değişik yöntemlerle berraklık elde edilebildiği zaman, havayı temizlemek için su

tabakasından yararlanılacak; yani lağım yıkanabilecektir. Bilindiği gibi, lağımın yıkanması, toprağın balçıkla

temizlenmesi, yani gübrenin kırlara, tarlalara aktarılması demektir. Bu kadar basit olmasına rağmen bu olay

yapıldığında, tüm ülkelerde yoksulluğun azalmasını, sağlığın düzelmesini sağlayacaktır. İçinde yaşadığımız

şu dönemde, Louvre bu vebalı pisliğin hareket noktası olarak kabul edilirse, Paris'te hastalıklar iki yüz elli

kilometrelik bir alana yayılır.

-166-

On yüzyıldan beri lağım, Paris'in hastalığıdır denilebilir. Kentin kanma işlemiş bir kötülük. Halkın içgüdüleri

burada hiç yanılmamıştır.

Bu lağımcılık işi, eskiden tehlikeli ve tiksinti verici bir işti, tıpkı mezbaha işçiliği gibi. Bir duvarcı, ancak çok

yüksek bir ücret karşılığında bu pis kokulu yere inmeye razı oluyordu; kuyucu, merdivenini oraya indirmeye

çekinirdi; "lağımaya girmek, mezara girmektir" deyimi benimsenmişti.
Söylediğimiz gibi, bu muazzam bataklık
üzerine birçok iğrenç söylentiler yayılırdı; hem yeryüzündeki evrimler hem
de insanların yaptıkları devrimlerin
izlerini taşıyan ürkütücü bir bataklığı; öyle ki, Tufan'dan kalma istiridye
kabuklarından Ma-rat'nın
paçavrasına kadar bütün değişimin izlerini bulmak mümkündür burada.
-167-

ÜÇÜNCÜ KİTAP

ÇAMUR AMA RUH

1. Lağım ve Beklenmedik Olaylar

Jean Valjean, Paris lağımındaydı. Paris'le deniz arasındaki benzerliklerden
biri daha: Burada da dalan biri
boğulabilir.

Bu değişme hiç rastlanır cinsten bir şey değildi: Jean Valjean kentin
göbeğinde, kentten ayrılmıştı; hem de
kaşla göz arasında, bir kapağın açılıp kapanma süreci içinde, gün ışığından
zifiri karanlığa, öğle
zamanından geceyansma, gürültüden sessizliğe, gökgü-rültüsünden mezar
dinginliğine, sonsuz bir

tehlikeden mutlak bir güvenliğe geçmişti; Po-lonceau Caddesi'nde daha
önce hiç görülmemiş bir olayla.

Birdenbire bir karanlığa düşüş; Paris'in yeraltı zindanında kaybolma;
ölümün kol gezdiği bu sokaktan, hayat
izleri taşıyan bir mezara geçiş. Oldukça garip bir dakikaydı bu. Birkaç
saniye duraksadı, şaşkın şaşkın
çevreyi dinliyordu. Kurtuluşun kapağı, altında birdenbire açılıvermişti.
Tann'nın merhameti onu adeta hile
yaparak kurtarmıştı onu kaderin hoş tuzakları!
Yaralıda hiçbir kıpırdama yoktu. Jean

-169-

II

Valjean, bulunduğu çukurda, taşıdığı şeyin canlı mı, ölü mü olduğunu
bilmiyordu.

İlk hissettiği şey, ani bir körleşmeydi, birdenbire hiçbir şey göremez oldu.
Bunu bir anlık sağırlaşma izledi.

Hiçbir şey işitmiyordu. Birkaç adım üstündeki şiddetli boğazlaşmanın
gürültüsünü, söz ettiğimiz toprağın
kalınlığı engelliyor, ona ancak çok hafif, belli belirsiz, derinden gelen bir
uğultu gibi geliyordu. Sadece
ayağını bastığı zeminin sağlam olduğunu anlamıştı, o kadar; ayrıca bu da

onun için yeterliydi. Önce bir kolunu, sonra ötekini uzattı, duvarı her iki yandan da hissetti, böylece geçidin oldukça dar olduğunu anladı; ayağı kaydı, zeminin taşları ıslaktı. Bir delik, çukur ya da uçurum bulunabileceğinden korkarak bir ayağını ihtiyatla ileri attı; taş döşeme devam ediyordu. Kokulu bir esinti de nereden olduğunu haber verdi.

Körlüğü birkaç dakika sürdü, şimdi çevresini görebiliyordu. İçeri süzülmesi delikten çok az ışık sızıyordu.

Gözleri mahzene alıştı, bir şeyler fark edebiliyordu. İçine saklandığı koridor -bulunduğu yeri hiçbir kelime bundan daha iyi anlatamaz- arkada duvarla örülüydü. Kendi dilinde 'ana borudan ayrılan kol' diye

adlandırılan o çıkmaz sokaklardan birindeydi. Önünde başka bir karanlık duvar daha vardı. Yukarıdaki delikten sızan ışık, Jean Valjean'ın bulunduğu yerin on on iki adım ötesinde bitiyor, birkaç metrelik bir uzaklıkta donuk bir beyazlık yatıyordu, onun ötesinde karanlık artıyordu. Yola koyulmanın ürkütücü bir yanı vardı; denize batmak gibi

-170-

bir şeydi bu. Oysa ki, bu sis duvarında kaybolabilirdi, hem de kaybolma lıydı; hatta acele etmeliydi. Taşların altında fark ettiği o ızgarayı askerlerin de görebileceğini, her şeyin bu rastlantıya bağlı olduğunu düşündü.

Onlar da bu dehlize girebilirler, araştırma yapabilirlerdi. Kaybedeceği bir dakika bile yoktu. Yere bıraktığı Marius'ü aldı -bu da tam yerinde bir sözdür- yeniden sırtladı, yürümeye başladı, karanlıklar içine büyük bir kararlılıkla daldı.

Jean Valjean'ın sezindiği kurtuluşun henüz gerçekleşmediği açıktı. Onları daha öncekiler kadar büyük, ancak başka türlü tehlikelerle dolu bir yolculuk bekliyordu. Savaşın şiddetli kasırgasından sonra ulaşılan yer pis bataklıklar, tuzaklarla dolu geçitler, onca karışıklıktan sonra bir çirkef çukuruydu. Jean Valjean, sanki bir cehennemden öbürüne düşmüştü.

Elli adım yürüdükten sonra durmak zorunda kaldı. Ortada bir sorun vardı: Geçit bir başka dar, uzun yola ulaşır, onu yanlamasına kesiyordu ve ortada iki yol vardı. Acaba hangisine sapmalıydı? Sağa mı, yoksa

sola mı dönmeliydi? Bu karanlıklar içindeki dehlizde yönünü nasıl bulmalıydı? Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu dehlizlerde, eğim tek yol göstericidir. Eğimi izlemek, ırmağa ulaşmak demektir. Jean Valjean, bunu hemen anladı. Halles lağımında olduğunu, soldaki yolu seçip eğimi izlerse, bir çeyrek saate kadar Pont-au-Change ile Pont-Neuf arasında, Seine üzerinde bir kavşağa ulaşacağını, bunun da güpegündüz Paris' in en kalabalık bir noktasın-

-171-
da ortaya çıkmak anlamına geldiğini düşündü. Bir kavşaktan çıkma ihtimali de vardı: Ayaklarının dibinden kanlara bulanmış iki adamın çıkmasıyla yolcuların düşeceği şaşkınlık, belediye çavuşlarının birdenbire çıkıp gelmeleri, yakındaki karakol askerlerinin silaha sarılmaları. Daha dışarı çıkmadan yakalanırlardı. En iyisi karanlıklara dalmak ve güven duygusunu yitirmemek, bir yerlerde ortaya çıkmak için de Tann'ya teslim olma idi. Eğimin ters yönüne, sağa saptı.

Köşeyi döner dönmez, ızgaradan gelen uzak ışığı artık göremez oldu, karanlık bir perde üzerine yeniden kapandı, Jean Valjean yeni bir körlüğe gömüldü. Yine de yoluna devam etti, hem de hiç duraksamadan.

Mari-us'ün iki kolunu boynuna dolamıştı, ayakları da arkasında sallanıyordu. Jean Valjean bir eliyle iki kolu tutuyor, öbür eliyle duvarı yokluyordu. Marius'ün kanlı yanağı yanağına yapışıyordu. Yaralıdan sızan ılık bir derenin üzerine aktığını ve elbiselerinden içine doğru sızdığını hissediyordu. Yaralının ağzı kulağına değdikçe de, ıslak bir sıcaklık duyuyor, bu da onun soluk aldığını, yani yaşadığını haber veriyordu.

Jean Valjean, şimdi birincisinden çok daha dar bir koridorda yol alıyordu. Burada yürümek oldukça zordu. Bir gün önce yağın yağmurun sulan, ark tabanının ortasında küçük bir sel oluşturmuştu; ayaklarını suya sokmamak için olabildiğince duvara doğru sinmek zorunda kalıyordu. Böylece karanlıklar içinde yürüyor, yeraltında kaybolmuş, gö-

-172-
rünmezlikler içinde el yordamıyla yolunu bulmaya çalışan gece yaratıklanna benziyordu. Ancak, zaman

geçtikçe ya uzaklardaki deliklerin bu yoğun sis içine yolladığı titrek ışıktan ya da gözleri karanlığa alıştığından, giderek belli belirsiz bir görüşe kavuştu. Bazen dokunduğu duvan, bazen de altından geçtiği kubbeyi hayal meyal seçebiliyordu. Geceleri genişleyen gözbebekleri, sonunda bir ışığı seçer; bunun gibi, felaket içinde de ruh genişler ve sonunda Tann'ı bulur. Lağım içinde yön bulmak oldukça zordu. Dehlizlerin planları, üzerinden geçen yollara göredir. O devrin Paris'inde de iki bin iki yüz sokak vardı. Buna bir de lağım denen o karanlık kollar ağını ekleyin. O devirde lağım yolları uç uca eklense elli beş kilometre ederdi. Daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, son otuz yıldaki özel çabalar sayesinde, bugünkü şebeke üç yüz kilometreyi geçmiştir. Jean Valjean, yanılmaya başlamıştı. Sa-int-Denis Caddesi'nin altında olduğunu sandı; orada olmayışı da gerçekten üzücüydü. Saint-Denis Caddesi'nin altında XIII. Louis döneminden kalma eski bir taş lağım vardı; bu lağım doğuda, büyük lağım denen ana boruya ulaşır, sağda eski Serseriler Yatağı hizasında tek bir dirsekle bağlanır, bir kol olarak da Saint-Martin lağımının kolunu alır ve dört kol haç biçiminde kesişir. Yalnızca, girişi, Corinthe Meyhanesi'nin yanında olan Petite-Truanderie'nin dar lağım kanalı Sa-int-Denis ile birleşmez, Montmartre lağımıyla birleşir. İşte, Jean Valjean'ın şu an izledi-

-173-

ği yol buydu. Montmartre lağımı, eski şebekenin en karışık lağımıdır. Ancak Jean Val-jean bir yığın karmakarışık geometrik planlı yelken direği biçiminde görülen Halles lağımını arkada bırakmıştı, ama önünde bir yığın soru işareti gibi duran pek çok sokak köşesi ve can sıkıcı rastlantılar vardı, evet gerçekten bunlar birer sokaktırlar. Birincisi, solundaki geniş Plâtiere lağımı, karmakarışık bir bilmece gibi durmakta; birtakım T ve Z'ler çizerek postane ve buğday halinin altından geçer ve Seine'e ulaşır, Y yaparak sona erer; ikincisi, sağında her biri birer çıkmaz sokakla sonuçlanan üç dişli Cadran Cadde-si'nin eğri koridoru; üçüncüsü, yine solunda hemen girişte bir çatalla karışık olan, zigzag -h yapısıyla her tarafa dağılarak

Louvre'un büyük yeraltı mezarına varan Mail kolu; yine sağda, Jeûneurs Sokağı'nın çıkmaz sokak dehlizi; bu büyük lağım kollarının yanı sıra, sağda solda küçük bölmeler olmakla birlikte, bu çevredeki lağım onu güvenli bir çıkışa ulaştırabilecekti. Burada anlatılanlar hakkında Jean Valje-an'ın en küçük bir bilgisi olsaydı, Saint-Denis Sokağı'nın yeraltı galerisinde bulunmadığını anlaması için sadece duvarları yoklaması yetebilirdi. Elimin altında, lağım içinde bile görkemli, tantanalı olan eski taş işçiliği yerine, tasarruf olsun diye tercih edilen, bugünün ucuz işçiliğini hissedirdi; eski yapı da maliyet, granitten temel taşları, yağlı kireç harcıyla kulacı sekiz yüz franga gelirdi; bugün yapılan ucuz iş ise, beton üzerine hamam döşe-

-174-
mesinde kullanılan taşlar ve sulu harçla metresi iki yüz franga mal olur. Bu anlatılanların tümünden habersiz olan Jean Valjean hiçbir şey görmeden, bilmeden kendini kadere ve tesadüflere bırakarak kaygıyla, ama metanetini koruyarak yoluna devam ediyordu. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, giderek içine bir dehşet yayılmaya başlamıştı. Çevresindeki karanlık, düşüncelerini de etkiliyor, çevresini saran bilinmezlik içinde yürüyordu. İçinde bulunduğu çirkef korkunç ve baş döndürecek kadar karmaşıktır. Karanlıklar Parisi'ne dalmış olmak hazin bir şeydir. Jean Valjean görmeden yolunu bulmak, her adımda onu yeniden yaratmak zorundaydı. Bu sırlar içinde attığı her adım son adım olabilirdi. Acaba buradan nasıl kurtulacaktı? Bir çıkış yeri bulabilecek miydi? Ya da çıkış yerini zamanında bulabilecek miydi? Delikleri taştan olan bu muazzam yeraltı süngerini delip geçmenin imkânı var mıydı acaba? Yoksa hiç beklenmeyen, karanlık bir düğümle mi karşılaşacaktı? Onu içinden çıkamayacağı, aşılmaz bir güçlük mü bulacaktı? Burada, Marius kan kaybından, kendisi de açlıktan mı ölecekti? Her ikisi de karanlıklar içinde kaybolup, bir köşede iskelet mi olacaklardı? Bilmiyordu. Bunların tümünü kendine soruyor, ama bir cevap bulamıyordu. Paris'in bağırsağı uçuruma benzer. Peygamber gibi, o da canavann karşısındaydı.

Ansızın hiç ummadığı bir şey fark etti. Dümdüz yürürken, hiç beklemediği bir anda, artık yukanya doğru çıkmadığını, ortadaki

-175-

derenin ayak uçlarına gelen su düzeyinin şimdi topuklarına kadar yükseldiğini sezdi. Zemin artık aşağı doğru iniyordu. Niçin? Yoksa birdenbire kendini Seine Irmağı'nda mı bulacaktı? Tehlike büyüktü, ama geri çekilmenin getireceği tehlikenin daha fazla olacağını düşünerek yoluna devam etti.

Hayır, Seine'e doğru gitmiyordu. Paris'in oturduğu zeminin, ırmağın sağ yakasındaki bölümü sırt şeklindedir;

bu sırtın bir yanı Seine'e, öbürü de büyük lağıma dökülür. Böylece doruk noktası, sularla gelişigüzel bir

şekilde ikiye bölünmüş olur. Akıntıların ikiye ayrıldığı en yüksek nokta Sainte-Avoye lağımının Michel-Le-

Comte Caddesi'ne rastlayan bölümünün ötesine düşer, Louvre lağımında bulvarların yakınında, Montmartre

lağımın-daysa Halles'in yakınındadır. İşte Jean Valje-an bu en yüksek noktaya ulaşmıştı. Çevredeki lağıma

doğru ilerliyordu. Bilmeden, doğru bir yolda yürüyordu.

Yeni bir kola rastladıkça köşeleri yokluyor, bulunduğu koridordan daha küçük kollara hiç girmiyordu; çok

doğru bir yaklaşımla, her küçük dehlizin bir çıkmazla sonuçlanacağını, bunun kendisini hedeften

uzaklaştıracağını hesaplayarak yoluna devam ediyordu. Böylece, daha önce sözünü ettiğimiz o dört dehlizin

karanlıkta kendisine kurdukları dörtlü tuzağa düşmemiş oldu.

Bir an geldi ki, Paris'in ayaklanmaların olduğu bölümünden geçtiğini anladı; o bölümde, barikatlar nedeniyle

yollardaki trafik durdurulmuştu. Birden başının üstünde, çok de-

-176-

I

rinden gelen, sürekli uğultuya benzer bir ses duydu. Bu, araba tekerleklerinin çıkardığı bir sestti.

Kendi yaptığı hesaba göre, yarım saate yakın bir süredir yürüyordu, dinlenmeyi aklına bile getirmemişti;

yalnızca Marius'ü diğer eliyle tutmaya başlamıştı. Karanlık, her zamankinden koyu ve derindi; ne var ki, ona güven veriyordu.

Birdenbire önüne düşen gölgesini gördü. Gölge, ayaklarının dibindeki ark

tabanını, başının üzerindeki kubbeyi ve sağındaki, solundaki kaygan koridor duvarlarını aydınlatan, çok hafif ve titrek, kırmızımtırak ışığın üzerine düşüyordu. Şaşkınlıkla arkasına döndü. Arkasında, koridorun biraz önce geçtiği kısımda, uzak olduğunu sandığı mesafede, kendisine gözlerini dikmiş gibi görünen korkunç bir yıldız, karanlıklar içinde ışıldıyordu. Polisin kasvetli yıldızıydı bu; lağımın içinde doğmuş, kaygı verici bir yıldız. Arkasında ise ürküntü verici belli belirsiz sekiz on karaltı, düzensizce kıvıldıyordu.

2. Açıklama

6 Haziran günü lağımlarda bir araştırma yapılması için emir verilmişti. Ayaklanmada yenilenlerin orada barınmalarından korkuluyordu. General Bugeaud görünürdeki Paris'i ayıklarken, Vali Gisquet de gizli Paris'i araştırmak zorunda kaldı; bu, üst düzeyde ordunun, daha aşağıda polisin temsil ettiği devlet

-177-

gücünün çifte iş bölümünü gerektiren, birbiriyle ilintili iki eylemdi. Polis memurları ve lağımıcılardan kurulu üç takım, Paris'in yeraltı geçitlerini araştırdılar; birincisi sağ kıyıyı, ikincisi sol kıyıyı, üçüncüsü Cite Adası'nı; polis memurları karabinalar, lobutlar, kılıçlar ve hançerlerle donatılmışlardı.

O sırada Jean Valjean'm üzerine doğru yönelmiş olan ışık, sağ kıyının devriye feneriydi. Bu devriye, Cadran Caddesi'nin altındaki üç çıkmazla yuvarlak galeriyi araştırmıştı. Fenerin titrek ışığı bu çıkmazların içinde dolaşırken, Jean Valjean, yolunun üzerinde rastladığı bu galeriye, içinde bulunduğu koridordan daha dar olduğu için girmemiş, atlayıp geçmişti. Polisler Cadran galerisinden dönerlerken, çevredeki lağımlardan gelen bir ayak sesi duyar gibi olmuşlardı. Gerçekten de bunlar Jean Valjean'm ayak sesleriydi. Devriye başçavuşu fenerini yukarı kaldırmış, diğerleri de sisin içine, sesin geldiği yöne doğru bakmaya başlamışlardı. Bu, Jean Valjean'm unutamayacağı bir dakikaydı. Bereket versin, feneri iyi görebilmesine karşılık, fener onu iyice aydınlatamı-yordu. Fener ışıktı, o ise karanlık. Çok uzakta olduğu için bulunduğu yer karanlıktan ayırt edilemiyordu, adeta karanlığa karışmıştı. Duvarın dibine büzüldü,

hareketsiz kaldı. Zaten arkasında yanan şeyin ne olduğunu anlayamamıştı. Uykusuzluk, açlık ve heyecandan perişandı; bir parıltıyla birlikte kara kara hayaletler görmeye başlamıştı. Neydi bu acaba? Anlayamıyordu.

-178-

Jean Valjean'ın durması gürültüyü de sona erdirmişti. Devriyeler dinliyorlar, ama hiçbir şey duyamıyorlardı; bakıyorlar ama hiçbir şey göremiyorlardı. Analarında fısıllı-daştılar. O dönemde Montmartre lağımının o noktasında, yağmur sularının birikerek küçük bir iç göl oluşturdukları 'servis meydanı' denilen bir kavşak vardı, bu yüzden daha sonra kaldırıldı. Devriye işte bu alanda toplandı. Jean Valjean, o günahkâr ruhların bir halka oluşturduklarını gördü. Yaklaşan buldog başlan fısıldaştı. Bekçi köpekleri bu toplantının sonunda yanıldıklarına karar verdiler; hiçbir gürültü olmamıştı, orada kimse görünmüyordu, çevre lağımlara dalmanın bir anlamı yoktu, zaman kaybı olurdu; aksine, Saint-Mery'ye doğru gitmek için acele edilmeliydi; yapılacak şeyleri varsa, yakalanacak bir 'bousingot' ise, mutlaka oralarda bulunabilirdi. Siyasi partiler, eski sövgülere yeni bir kalıp bulurlar. 1832'de 'bousingot' sözcüğü, eskimiş, jacobin' sözcüğüyle, o dönemde henüz kullanılmayan, ancak o günden bu yana epeyce işe yarayan 'demagog' kelimesi arasında yer alıyordu.

Çavuş, Seine yamacına doğru, sola dönülmesini emretti. İki mangaya ayrılarak iki ayrı yöne gitmeyi akıl edebilselerdi, Jean Valjean yakalanırdı. Ve bu az daha oluyordu. Merkezin emrine göre, bir çarpışma ya da kalabalık sayıda isyancı grubu olması ihtimaline karşı, devriyenin ikiye bölünmesi yasaklanmıştı. Bu -179-

yüzden devriye, ona arkasını dönerek yoluna devam etti. Jean Valjean, bütün bu olan bitenden hiçbir şey anlamamakla birlikte, fenerin aniden geri döndüğünde kaybolması, tek fark edebildiği idi. Tümüyle çekip gitmeden önce, çavuş, polis vicdanının rahatlığı için, geriye, Jean Val-jean'a doğru karabinasıyla bir el ateş etti. Silah sesi, mahzende bu dev bağırsağın gurul-tusuymuş gibi yankı yaptı. Jean Valjean birkaç adım ötesinde dereye düşerek suyu şıkırdatan bir siva parçasından, kurşunun başının üzerindeki kubbeye çarptığını anladı.

Bir süre ark tabanında, tekdüze ağır adımların sesi duyuldu, adımlar uzaklaştıkça da gitgide silindi; siyah şekiller grubu dağıldı, bir ışık titreyerek kubbede gittikçe azalan kırmızımtırak bir çizgi şeklinde uçtu ve kayboldu. Sessizlik ve karanlık yeniden derinleşerek tamamlandı, körlük ve sağırlık uçsuz bucaksız karanlıkları yeniden kapladı. Jean Valjean, kımıldamaya cesaret edemeyerek, uzun zaman duvara dayalı, öylece kaldı; göz-bebekleri iyice büyümüş, kulağı kırıste, uzaklarda

kaybolup giden bu hayalet devriye
koluna bakıyordu.

3. İzlenen Adam

O devirdeki polisin bir konuda hakkını teslim etmek gerekir: En kritik
anlarda bile devriye gezmek, ortalığı
gözetlemek görevini hiç aksatmadan yerine getiriyordu. Onlara göre bir
ayaklanmada hiçbir zaman suçlular
-180-

başiboş bırakmaya, hükümet tehlikede diye toplumu ihmal etmeye hiç
gerek yoktu. Olağanüstü
durumlardaki çalışma temposunun yanı sıra, günlük hizmetler de
aksamadan yapılıyor, hiç kesintiye
uğramıyordu. Beklenmedik bir siyasi olay ortasında, her an patlayacak bir
karışıklığın baskısı altında bile,
ayaklanma ve barikatla oyalanmadan, bir memur bir hırsız
'izleyebiliyordu'.

Haziranın altıncı günü öğleden sonra Sei-ne'in sağ yakasındaki kıyı yolunun
Invalides köprüsünün biraz
ötesine düşen yanında buna benzer bir olay geçiyordu. Bugün orada bir kıyı
yolu yok. Manzarası değişti...

Bu kıyı yolunda, iki adam oldukça uzak bir mesafeden birbirlerinden
kaçınarak, ama birbirlerini gözetler
gibiydiler. Öndeki uzaklaşmaya, arkadaki ise yaklaşmaya çabalıyordu.
Bu, uzaktan sessizce oynanan bir satranç oyununa benziyordu. Ne biri ne
de öteki acele ediyordu. Her ikisi
de, sanki birbirlerini hızlı gitmeye zorlamaktan korkarcasına yavaş
yürüyorlardı.

Bu bir avcının hiç belli etmeden bir avı kovalamasına benziyordu. Avcı
sinsiydi ve tetikteydi.

Kapana kısılmış bir sansar ile peşinden koşan av köpeği arasındaki orantı,
burada da korunuyordu.

Kurtulmaya çalışanın durumu pek iyi değildi; oldukça çelimsiz bir görünümü
vardı; oysa ki, kovalayan uzun
boylu bir delikanlıydı, görünüşünün sertliğinden, onunla karşılaşmanın da
sert olacağı anlaşılıyordu.

-181-

Birincinin kaçışında, zayıf olduğunun bilinci vardı, buna rağmen öfkeliydi,
onu inceleyen kişi, gözlerindeki

kaygılı düşmanlığı, korkunun verdiği cesareti görebilirdi.

Kıyı yolu oldukça ıssızdı, gelip geçen hiç kimse yoktu; öyle ki şuraya buraya
yanaşmış kayıklarda bile ne

kayıkcı vardı ne de hamal.

Bu iki adamı daha rahat görebilmek için karşı kıyıda olmak gerekirdi; o uzaklıktan bunları izleyen birine, ne birinci adam, paçavra gibi olmuş bir işçi ceketi altında titreyen, saçı sakalı birbirine karışmış, hırpani kılıklı, kötü düşünceli, tasalı biri gibi görünür; ne de öteki, sırtındaki beylik redingotu çenesine kadar iliklenmiş, olağan resmi bir kişi gibi. Okuyucu bu iki adamı biraz daha yakından görebilse belki onları tanıyabilirdi.

İkincisinin hedefi neydi?

Belki önden gidene daha sıcak tutacak bir şeyler giydirmek. Resmi elbise giyen bir adam, eski püskü giyimli bir adamı takip ederse, ona da parası devlet tarafından ödenecek bir elbise giydirmek niyetinde olduğu anlaşılır. Ancak bütün sorun renktedir. Mavi elbise onur vericidir. Halbuki kırmızı elbiseyi giymiş olmak hoş bir şey değildir. O zamanlar Fransa'da memurlar mavi üniforma, mahkûmlar kırmızı gömlek giyinirdi.

Bununla beraber halka ait mor elbise de vardır.

Diğeri onun önden gitmesine göz yumuyor ve hâlâ onu yakalamıyorsa, görünüşe göre, öndekinin, önemli bir buluşma yerine, bir av topluluğuna ulaştığını görme umudunu taşıyor demektir.

-182-

Önü ilikli adamın, kıyı yolunda, rıhtım caddesinden geçen boş bir arabayı görünce arabacıya işaret etmesi, bu ihtimali kuvvetlendirdi. Arabacı anladı, işaret edeni tanıdığı belliydi. Arabayı çevirdi, rıhtımdan giderek, iki adamı izlemeye başladı. Önden giden, o şüphelenilen, hırpani kılıklı adam bu olayı fark etmedi. Araba

Champs-Elysee'deki ağaçlar boyunca ilerliyordu. Korkuluğun üstünden, arabacının elindeki kamçısıyla gövdesi görünüyordu.

Zabıta memurlarına verilen gizli emirlerden birinde şu madde yer alır:

Tedbir olarak, daima elinizin altında kiralık olarak kullanılan bir araba bulundurun.'

Her biri kendi oyununu kusursuz bir şekilde oynayan bu iki adam oyunu sürdürürken, rıhtımdaki hafif sırta doğru yaklaşıyorlardı. Yokuşun kıyıya kadar inmesi, o devirde, Passy'den gelen araba sürücülerine, ırmağa gelerek atlarına su içirme imkânı sağlıyordu. O günden bugüne, güzellik

uğruna bu sırt yok edildi; atlar
susuzluktan çatlıyor, ama gözler bu güzelliği görmekten memnun.
İşçi ceketli adamın kaçıp kurtulmasını sağlayacak ağaçlarla bezeli Champs-
Elysee'ye ulaşmak isteyeceği,
bunun için de bu hafif yokuşu tırmanacağı akla en yakın çözümdü. Evet,
orasının ağaçlı olmasına karşılık
polislerin yoğun olduğu da bir gerçekti; öbürü kolaylıkla yardım edecek
birini bulabilirdi.

Bu yöre, 1824'te Albay Brach tarafından Moret'den kopya edilerek
yapılan ve I. Fran-

-183-

çois'nın evi denilen evden pek de uzakta değildi. Hemen oralarda bir de
karakol vardı.

İzleyeni şaşkırtan bir şey oldu; izlenen adam, sözü geçen bu yola
sapacağına, rıhtım boyunca kıyıda
yürümeyi sürdürdü. Durumu oldukça tehlikeliydi. Seine sularına kendini
atmazsa, acaba ne yapabilirdi?

Artık rıhtıma çıkabilmek için hiçbir yol kalmamıştı, ne o yokuş ne de
merdiven; hem de kıyının o noktası,

Iena Köprüsü'ne çok yakındı ki, burada kıyı gitgide daralarak ince bir şerit
olur ve kaybolur. Artık hiçbir çıkar

yol yoktu, sağında dik duvar, solunda ve karşısında ırmak, peşinde de
hükümet güçleriyle kuşatılmış
olacaktı.

Ancak, kıyının bitiminde, altı yedi ayak yüksekliğinde, hangi yıkıntıdan
geldiği pek belli olmayan bir moloz

yığınının olduğu biliniyordu. Ama adam bu moloz yığınının ardında
gizlenmenin kendisine bir yaran

olacağını mı sanıyordu? Bu çözüm pek çocukça olurdu. Bunu aklına bile
getirmediği kuşku götürmez.

Hırsızlar o kadar saf değillerdir.

Kıyıda moloz yığını, rıhtımın duvarına kadar burun şeklinde uzanan bir
çıkıntı oluşturmuştu. İzlenen adam,

bu sözünü ettiğimiz yere geldi, orayı geçti, böylece öbürü onu göremez
oldu.

O da göremediği için kendinin de görülmediğinin bilincinde, gizlenmeyi
bırakıp hızlı hızlı yürümeye başladı.

Birkaç dakika sonra moloz yığınının yanındaydı, etrafını dolandı. Büyük bir
şaşkınlıkla durdu. Kovaladığı işçi

ceketli adam kaybolmuştu.

-184-

Moloz yığınının bitiminde kıyı yolu ancak otuz adım kadar daha sürüyor ve sonra gelip rıhtımın duvarını döven suyun altında kayboluyordu. Kaçan kişi, kendini izleyene görünmeden ne Seine Irmağı'na atlayabilir ne de rıhtıma tırmanabilirdi. Öyleyse olan biten neydi? Redingotu ilikli adam yolun sonuna kadar yürüdü; orada bir süre yumruklan sıkıh, gözleriyle çevreyi yoklayarak düşüncelere daldı. Birdenbire eliyle alınına vurdu. Kıyının bitip suyun başladığı noktada geniş, alçak kemerli, sağlam bir kilidi ve üç ağır rezesi bulunan demir bir ızgara görmüştü. Rıhtımın altındaki bir kapıya benzeyen bu ızgara, ırmağa olduğu gibi, kıyıya da açılıyordu. Altındaki kapkara dere Seine'e boşalıyordu. Paslı parmaklıkların içinden, ötedeki karanlık koridor fark ediliyordu.

Bu gerçek, parmaklığı yerinden oynatmaya çalışan adamın zihninde şimşek gibi çaktı, öfkeden titrerken şöyle bağırdı: "Pes doğrusu! Devletin bir anahtarı onun elinde olsun ha!" Sonra birdenbire sakinleşti ve alaylı bir sesle mınıldandı: "Vay! Vay! Vay! Vay!"

Bunları söyledikten sonra bilinmez bir umutla ya giren adamın geri çıkmasını ya da başka birilerinin girişini izleyebilmek için, bir av köpeği öfkesiyle moloz yığınının ardına yerleşerek gözetlemeye koyuldu.

Öte yandan, onun davranışlarına göre kendini ayarlayan araba, korkuluğun yanında onun yukansında durmuştu. Uzun bir

-185-

bekleyiş olabileceğini hesaplayan arabacı da, atların başına altı nemli yulaf torbasını geçirdi. Sözün burasında belirtelim: Parisliler bu yem torbasını çok iyi bilirler, çünkü hükümetler de bazen onların başına böyle torbalar geçirirler. Çok az da olsa İena Köprüsü'nden geçen yolcular, uzaklaşmadan önce değişmez manzaranın şu iki ayrıntısına: Kıyı yolunda bekleyen adamlar, rıhtımdaki arabaya bakmak için bir an başlarını çeviriyorlardı.

4. O da Kendi Haçını Sırtında Taşıyor

Jean Valjean yüremeye başlamış ve bir daha da durmamıştı. Ancak yürüyüş gittikçe zorlaşıyordu. Tavanın yükseklikleri hep aynı değildir; ortalama yükseklik bir metre yetmiş santim

kadar; yani bir adamın boyuna göre alınmıştır. Jean Valjean, Marius'ün tavana çarpmasını önlemek için eğilmek zorundaydı; her dakika eğilip doğrulmak, bu arada durmadan duvarı yoklamak. Rutubetli taşlar ve kaygan ark tabanı, el ve ayaklar için kötü bir dayanak noktasıydı. Jean Valjean, kentten iğrenç gübreliliği içinde sendeleyecek, güçlüğüyle ilerliyordu. Çok uzun aralıklarla bodrum pencerelerinin aydınlığı beliriyordu. Ancak bu, güneş aydınlığını ay aydınlığına dönüştürecek biçimde, öylesine solgundu ki, onun gerisindeki her şey pis kokulu buhar, donukluk ve zifiri karanlıktı. Jean Valjean acıkmış ve susamıştı; özellikle de susamıştı. Bulunduğu yerdeki su ise, deniz suyu gibi, içilmeyen tür-

-186-

dendi. Bilindiği üzere, olağanüstü gibi görünen, temiz ve azla yetinir tavrı ona, yaşlanmasına rağmen eksilmeyen bir güç kazandırmıştı. Ancak yine de bu güç şimdi gevşemeye başlıyordu. Jean Valjean gittikçe yoruluyor, gücünün azalması, yükünün ağırlığının artmasına neden oluyordu. Belki de, Marius ölmüş ve cansız vücudu ağırlaşmıştı. Jean Valjean onu, göğsü rahat bir durumda, soluk alabilecek şekilde tutuyor, o sırada farelerin bacaklarının arasından hızla kaydığını hissediyordu. Hele bir tanesi onu ısırarak kadar" ürkmüştü. Ara sıra lağım bacalarının aralıklarından temiz hava geliyor, bu da onu biraz olsun canlandırıyor.

Öğleden sonra, yaklaşık üç sularında olsa gerek, çevre lağıma geldi. Önce, bulunduğu yerin birdenbire genişlemiş olmasına şaşırı. Kendini, iki elinin duvarlara yetişmediği bir koridor ve kendini, başının değmediği bir kubbe altında buldu. Hissettiği üzere, büyük lağımın eni iki buçuk, yüksekliği ise iki metre kadardı.

Montmartre lağımiyla büyük lağımın birbirine kavuştuğu noktada iki yeraltı galerisi -Provence Caddesi'nden gelenle, mezbahanın lağımi- bu kavşağı oluştururlar. Daha az kararlı biri olsa orada durur kalırdı. Jean Valjean en genişine, çevre lağıma saptı. Yalnız burada da aynı soru gündeme geldi: Çıkmalı mı, inmeli

mi? Sıkışık bir durumda olduğunu, her şeyi göze alıp Seine Irmağı'na ulaşmak; yani inmek gerektiğini düşünerek sola döndü.

-187-

Yaptığı iş son derece yerindeydi. Çünkü 'çevre' sözünden hareketle onun Paris'in sağ yakasını çevirdiğini sanmak, Bercy ve Passy'ye doğru iki çıkışı olduğunu düşünmek çok hatalı olurdu. Hatırlamakta yarar var: Büyük lağım, eski Menilmontant deresinden başka bir şey olmayıp, yukarı doğru çıkıldığı zaman, bir çıkmaz yola, yani başlangıçta Menilmontant tepesiğinin dibindeki eski çıkış noktasına varır. Popincourt Mahallesi'ni başlangıç olarak alıp, Paris sulannı toplayan, Se-ine'e eski Louviers adasının üzerindeki Ame-lot lağımiyla dökülen kolla hiçbir ilintisi yoktur. Ama lağımın tamamlayıcısı olan bu kol, tam Menilmontant Sokağı'run altında, sulann aşağı ya da yukarı doğru ayıldığını belirten sağlam bir yapıyla ana lağımdan ayrılır. Jean Valjean eğer geçitten yukarı doğru çıkmayı seçseydi, onca güçlükten sonra yorgunluktan bitkin, soluk soluğa, kapkaranlık bir duvara ulaşacaktı. Bu, onun mahvolması demekti. Gerekirse biraz geri dönerek, Boucherat kavşağında duralayarak, Fillus-du-Calvaire dehlizine girer, Saint-Louis geçidini, solda Saint-Gilles dar koridorunu geçebilir, sağa saparak, Saint-Sebastien galerisini atlayarak Amelot lağımina varabilirdi; orada da, Bastil-le'in altındaki o F'ye benzeyen yerde yolunu şaştırmamak koşuluyla, Seine üzerinde tersane yanında bulunan çıkış yerine gelebilirdi. Ama bütün bunlar, lağım diye adlandırılan o kocaman ahtapotun bütün dalları ve bütün delikleriyle iyice tanınmasını gerektirir. Oysa -bu konuda ısrarlı olmalıyız- yol aldığı bu

-188-

korkunç lağım hakkında hiçbir şey bilmiyordu. Eğer neyin içinde olduğu kendisine sorulsaydı, "Gecenin karanlıklarında," derdi. Ona yol gösteren, içgüdüsinin iyi olmasıydı. İnmesi, gerçekten de kurtuluş yolu olabilirdi. Lafitte Caddesi'yle Saint-Georges Caddesi'nin altında pençe gibi dallanıp budaklanan ilk geçidi ve d'Antin şosesinin çatallı koridorunu ardında bıraktı. Madeleine kolu olduğunu

sandığı bir kolun az ötesinde mola
verdi. Büyük bir yorgunluk hissediyordu. Anjou Caddesi'nin lağım bacası
olması muhtemel genişçe bir
ızgaradan epeyce parlak bir ışık sızıyordu. Marius'ü, yaralı kardeşe
ağabeyin göstereceği yumuşak bir
tavırla lağımın yüksek kaldırımına yerleştirdi. Yukandan düşen beyaz ışık
altında Marius'ün kanlı yüzü bir
mezardaymış gibiydi. Gözleri kapalıydı, saç-lan ise, kırmızı boya içinde
kurutulmuş fırçalar gibi şakaklarına
yapışmıştı, sarkan elleri cansız, kollar ve bacakları soğuktu, bir kan izi,
dudaklarının kenarında kurumuştu.
Bo-yunbağının düğümünde bile kurumuş kan pıhtısı birikmişti; gömleği
yaraların içine giriyor, açılmış olan
yaraların kanlı etlerine de elbisenin kumaşı değişiyordu. Elbiseleri aralayarak
elini Marius'ün göğsüne koydu,
kalbi hâlâ çarpıyordu. Üzerindeki gömleği yırtarak, elinden geldiğince
yaraları sardı, akan kanı durdurdu; bu
yan aydınlıkta, henüz ayılma-mış, adeta nefes almayan Marius'ün üzerine
eğildiğinde, bakışlarında
anlatılamaz bir kin vardı.
Marius'ün giysilerini çekiştirirken ceple-
-189-
rinde iki şey bulmuştu; bir gün öncesinden kalma ekmele, Marius'ün
cüzdanı. Ekmeği yedi, sonra da
cüzdanı açtı. İlk sayfada Marius'ün bir kâğıda yazdığı yazıyı buldu.
Hatırlardadır: "Adım Marius Pontmercy.
Cesedimi Marais de Filles-Calvaire Sokağı, No. 6'da oturan dedem Mösyö
Gillenormand'a götürün."
Jean Valjean, bu dört yazıyı, yukarıdan gelen ışığın altında okudu. Bir an
kendi düşüncelerine dalmışçasına,
alçak sesle: "Fil-les-du-Calvaire Sokağı, numara altı, Mösyö Gillenormand,"
diye tekrarladı. Cüzdanı
Marius'ün cebine yerleştirdi. Yediği ekmele ona yeni bir güç katmıştı;
Marius'ü yeniden sırtına aldı, başını
yavaşça omzuna dayadı ve inmeyi sürdürdü.
Ana lağım, Menilmontant vadisinin su toplanma hattına göre yönlendirilmiş
olup, yaklaşık on kilometre
uzunluğundadır. Yolun büyük bir kısmı taş döşenmiştir.
Jean Valjean'ın yerin altında sürüp giden bu yürüyüşünü okuyucuya daha iyi
anlatabilmek için kullandığımız
bu sokak adlarını, o bilmiyordu. Kentin hangi bölgesinden geçtiğini,

çevresinde ne kadar yol aldığım
belirleyen hiçbir şey göremiyordu. Yalnızca, arada sırada karşılaştığı ışık
sızıntılarının etkisini
kaybetmesiyle, gün batımının pek de uzak olmadığını anlıyordu; başının
üstünden gelen gürültülerin de
giderek seyrekleşmesinden, sonra da neredeyse kesilmesinden, artık
Paris'in merkezinde olmadığını, dış
yollara ya da uçtaki nhtımlara yakın ıssız bölgelerden
-190-

birine yaklaştığını tahmin ediyordu. O taraflarda daha az ev ve daha az
sokak olduğundan, lağıma açılan
pencereler daha azdır. Bu yüzden, Jean Valjean'ın bu yüzden çevresindeki
karanlık yoğunlaşmaya başladı.
El yordamıyla yürümeye devam etti; yoğun karanlık gittikçe korkunçlaşıyor
du.

5. Kumun da Kadınlar Gibi Hain Bir İnceliği Vardır

Artık suda bulunduğunu, ayaklanm al-tındakinin de taş değil, balçık
olduğunu seziyordu. Britanya'da,
İskoçya'nın bazı kıyılarda yürüyen birinin -bir yolcunun, bir balıkçının-
sular çekildiği zaman, kıyıda
uzakta, kumsalda ilerlerken, birdenbire uzunca bir süredir zorlukla adım
attığını fark ettiği olur. Ayaklanm
altındaki kumlar adeta zift gibidir; tabanı yapışır kalır; artık kum değil,
öksedir bu. Kumsal kupkuru, ama
her adım atışta ayağın kalkmasıyla oluşan izin içine su dolar. Başlangıçta
gözler, bu değişikliğin farkında
değildir; uçsuz bucaksız kumsal dümdüz ve durgundur; kumun görünüşü
aynıdır; sağlam ve kaygan toprağı
ayırt edici hiçbir şey görünmez ortada; deniz sineklerinin neşeli küçük
bulutu ayaklanm üstünde uçuşup durur. Adam yoluna devam eder, yere
basarak dosdoğru kıyıya yaklaşmaya çalışır. Kaygılı değildir. Neden
kaygılanacaktır ki? Ama sanki her adımında ayaklanm ağırlığı artıyor
gibidir. Birdenbire gömülmeye başlar; önce bu sadece iki üç parmağıdır.
Doğ--191-

ru yol üzerinde olmadığı şüphe götürmez, yönünü bulmak için durur. Birden
ayaklarını görür; ayaklan kaybolmuş, kum onları örtmüştür. Ayaklarını
kumdan çekerek geri dönmek ister; döner ama daha da derine batar.
Kumlar ayak bileklerine gelir, kendini oradan da kurtarır, sola atılır, artık
kumlar bacağının yansındadır; sağa atılır, kumlar dizlerine kadar çıkar.
İşte o zaman, tanımlanamaz, tarif edilemez bir dehşetle anlar ki, yürüyen
kumlara dalmıştır, altında, balığın yüzemeyeceği, insanın ise hiç

yürüyemeyece-ği kadar korkunç bir zemin vardır. Varsa, yükünü hafifletir, fırtınaya tutulup batmak üzere olan bir gemiye benzer biçimde üzerinde ne varsa fırlatıp atar. Ne var ki, artık yapılacak hiçbir şey yoktur; kum dizlerin üzerindedir.

Seslenir, şapkasını, mendilini sallar; kumlara daha fazla gömülür. Kumsal ıssızsa, kara da uzaktaysa, kum tabakasının kötü bir ünü varsa, yakınlarda da kahraman biri yoksa, her şeyin sonu geldi demektir. Kuma gömülmeye mahkûmdur. Bu, kurtuluşu imkânsız, amansız, uzun, korkunç bir gömülmedir; ne geciktirmenin ne de çabuklaştırmanın imkânı vardır.

Saatlerce sürer ve bir türlü bitmek bilmez. Sizi ayakta, serbest, sapasağlam yakalamıştır. Ayaklarınızı tutmuştur, giriştiğimiz her çaba, attığınız her çığlık biraz daha gömülmenizi sağlar, direnmeniz, artan bir kucaklanma ile cezalandırılır gibidir. Ağaçlara, ufka, yemyeşil çayırlara, ovadaki köylerin dumanlarına, denizdeki gemilerin yelkenlerine, uçan ve şakıyan kuşlara, güneşe, gökyüzüne bol bol ba--192-

kabileceğiniz zamanı da bırakarak sizi ağır ağır çeker ve sonunda kuma gömer. Kuma gömülmek, denize benzeyen toprağın derinliklerinden canlı insana doğru yükselen bir mezara girmektir. Her dakika, kaçınılmaz bir ölü gömücüdür. Zavallı insan, oturmayı, yatmayı, emeklemeyi dener; yapılan her hareket onun biraz daha gömülmesini sağlar; doğrulur, gömülür, battığını anlar. Çığlık atar, yalvarır, bulutlara seslenir, kollarıyla kıvrır, perişandır. İşte, artık kumlar göbeğine kadar gelmiştir; göğsünü kaplar;] şimdi ancak omuzları görünen bir heykeldir. Ellerini kaldırarak korkunç inilti kopar. Tırnaklarını kuma gömer, tutunmak ister, bu gevşek kılıftan kurtulabilmek için dirseklerine dayanır, çılgıncasına ağlar. Kum yükselir, omuzlarına çıkar, boynuna gelir. Şimdi ancak yüzü ortadadır, bağırarak ağzı kumlarla doludur. Sessizlik. Gözler hâlâ bakar, kum onları da kapatır ve karanlık. Sonra alın küçülür, kumun üzerinde bir tutam saç titrer. Bir el çıkar, kumsalın yüzünü delerek kımıldanır, sallanır, kaybolur. Bir adamın korkunç bir şekilde yok oluşudur bu. Bazen atıyla birlikte bir süvari, bazen de arabasıyla bir arabacı kuma gömülür; kumun altında her şey kaybolur gider. Bu, sudan başka bir yerde gömülmektir. İnsanı boğan şey, topraktır. Uçsuz bucaksız görünümdeki toprak, aslında bir tuzaktır. Görüntüsü ova gibidir, oysa su gibi yanılır. Uçurumun da böyle hainlikleri vardır. Denizde ya da herhangi bir kumsalda her -193-

zaman başa gelebilecek bu türden acı serüven, otuz yıl önce Paris lağımında da olabilirdi. 1833'te başlamış olan önemli çalışmalardan önce, Paris yeraltı dehlizlerinde aniden çöküntüler oluşuyordu. Hele alttaki toprak tabakası yumuşaksa, su sızabiliyordu; ark tabanı da, ister eski lağımlarda olduğu gibi taş döşeli olsun, ister yeni galerilerdeki gibi beton ve su kireciyle yapılsın, desteğini kaybettiği için çöküyordu. Bu tür

döşemede her çöküntü bir çatlaktır; çatlak da yıkıntı demektir. Ark tabanı belli bir uzunlukta çöküntüye uğruyordu. Bir çamur deryasında çukurun özel adı 'toprak çöküntüsü'dür. Peki, toprak çöküntüsü nedir? Deniz kıyılarının kaygan kumlarına yeraltında rastlanmasıdır. Bir lağımdaki Mont Saint-Michel kumsalıdır. Sular içindeki toprak kaygandır; bütün molekülleri yumuşak ortamın yarattığı boşlukta yüzer gibidir. Bu toprak değildir, su da denemez. Bazen çok derindir. Bu durumda rastlantının daha korkuncunu düşünemezsiniz. Bu ne idüğü belirsiz karışımın su oranı fazlaysa, ölüm çok çabuk gelir, boğulma olur, toprak oranının fazla olması durumunda ise ölüm yavaş yavaş gelir, sonuçta kuma gömülmek vardır.

Böyle bir ölümü gözünüzün önüne getirebilir misiniz? Kumsalda bile korkunç görünen kuma gömülme olayının, bu çirkef çukurunda nasıl olabileceğini tahmin edin! Açık, pırıl pırıl bir hava, günün ortası, şu aydınlık ufuk, şurada işitilen büyük gürültü, hayat yağdıran özgür bulutlar, uzakta fark edilen sandallar, her türlü kalıba giren şu umut, ge--194-

lebilecek yolcular, kurtulma ihtimali, hatta son dakikaya kadar... Bütün bunların yerine sağırlık, körlük, kapkara bir kubbe, ölmeden bir mezarın içini hissetmek, bir kapak ardındaki çamur içinde ölüm, pislikle yavaş yavaş boğulmak, havasızlığın, çamurlu pençesiyle sizi gırtlığınızdan yakaladığı taş bir kutu; ölüm hınlısıyla birlikte hissedilen pis koku, kumsal yerine bataklık, kasırga yerine sül-fürlü hidrojen, uçsuz bucaksız görüntü yerine pislik! Hiçbir şeyden habersiz olan kent, başınızın üzerinde dururken, seslenmek, diş gıcırdatmak, kıvrınmak, debelenmek ve sonunda can vermek!

Bu tür bir ölümün tarife sığmaz dehşeti! Ölüm, kimi zaman büyük bir vakarla kur-kunç gaddarlığını hafifletir.

Ateş yığınının üzerinde ya da batan bir gemide insan yüce-leşebilir; deniz köpüğündeki gibi alevler içinde

bile onurlu davranabilir; insan oralarda bitip tükenirken yüce bir değişikliğe uğrar. Ama burada asla! Burada

ölüm pistir. Son nefes, büyük bir utançla verilir. Uçuşan son hayaller hep iğrençlik üzerinedir. Balçık, utançla

eşanlımlıdır. Bu çirkin, aşağılık, alçak bir şeydir. Clarence gibi bir ton şarabın içinde ölmek değil de,

Escoubleau gibi süprüntü çukurunda ölmek; işte, dehşet verici olan budur.

Pislik içinde çırpınmak ilginçtir; bir

yandan can verirken, bir yandan da tereddüde düşer insan. Cehennemi bir karanlık vardır, mundarlık çukuru

sayılacak kadar da pis bir çamur; ölmekte olan kişi bir hayalete mi döneceğini, yoksa kara bir kurbağa mı

olacağını

-195-

önceden kestiremez. Başka bir yerde mezar uğursuz görünür, burada ise çok çirkindir.

Sözünü ettiğimiz bu çöküntülerin derinliği, uzunluğu ve yoğunluğu, en altta bulunan toprağın az ya da çok kötü cins olmasına göre değişiyordu. Bir çöküntünün derinliği bazen üç dört ayağı, bazen de sekiz on ayağı bulurdu; bazen de dibi bulmak imkânsızdı. Balçık orada oldukça sertti, burada ise suya benziyordu. Luniere çöküntüsünde, adamın yok olması için bir gün yeterliydi, Phelippeaux çukurunda ise beş dakikada yutulup giderdi. Bataklığın etkisi, yoğunluğunun az ya da çok oluşuna bağlıydı. Bir adamın kaybolduğu yerde bir çocuk kurtulabilir. Kurtulmanın da ilk şartı, üzerindeki her türlü yükü boşaltmaktır. Ayağının altındaki toprağın yumuşadığını sezer sezmez, her lağımçı, avadanlık çantasını, küfesini, kovasını atmamakla başlardı işe.

Bu toprak çöküntüleri değişik nedenlerle oluşmuşlardır; yumuşak toprak, çok derinlerdeki bir yıkıntı, şiddetli yaz sağanakları, hiç bitmek bilmeyen kış yağmurları, hafif ama çok uzun süren yağmurlar. Bazen de killi ya da kumlu toprak üzerine kurulu evlerin ağırlığıyla kubbelerin biçimi bozulur ya da bu ezici baskı altında ark tabanı çatlar, yarılırdı. Yüzyıl önce, Pantheon'un basıncıyla, Sainte-Genieve Dağı'ndaki mahzenlerin bir bölümü böyle kapanmıştı. Bazen de, sokakların döşeme taşlarının testere dişleri gibi ayrılmasından, bir lağımın evlerin basıncına dayanamayarak yıkıldığı anlaşılırdı. Kubbe uzunluğunca eğri büğrü çizgilerle gelişen bu çatlaklar, hastalık

-196-

belirlendiğinden, kolaylıkla onarılabiliirdi. Çoğu zaman da yeraltındaki çökmelerde hiçbir dış çatlak görülemezdi. Böylesi durumlarda vay lağımçıların haline! Çöken lağıma hiçbir önlem almadan girdiklerinde kolaylıkla kaybolabilirlerdi. Eski kayıtlar toprak çöküntüsü nedeniyle bu şekilde çamurlara gömülüp giden birkaç kuyucudan söz eder. Ayrıca isim de belirtirler; bu isimler arasında, Careme-Pre-nant Sokağı'nın köşesindeki bir lağım çöküntüsünde gömülüp giden Blaise Poutrain adındaki lağımçı da vardır. Bu Blaise

Poutrain, 1785'te tarihe kansen, Masumlar Evi diye bilinen ve 1785'te tarihe kansen mezarlığın son mezarıcısı olan Nicolas Poutrain'in kardeşi idi. Ayrıca daha önce sözünü ettiğimiz Esco-ubleau Vikontu - başta ipek çoraplar ve kemanlara karşı girilen Lerida kuşatmasının kahramanlarından biri olan şu genç, sevimli vikont- da adı geçenler arasındaydı. Bir gece, dayısının kızı Sourdus Düşesi'nin evinde dük tarafından basılınca, ondan kurtulmak için sığınmak zorunda kaldığı Beautreillis lağı-mındaki bir bataklıkta boğuldu. Düşes, bu ölüm kendisine anlatıldığı zaman, küçük esans şişesini isteyerek onu koklaya koklaya ağlamayı kesti. Bu durumlarda aşkın pek önemi yoktur, çirkef onu yok eder. Hero, Le-andro'nun ölüsünü yıkamaya yanaşmaz, Thisbe de Püramos'un karşısında burnunu tıkayarak "püf der.*

* Artemis rahibesi Hero ile Leandro, yine Thisbe ile Babi-lonlu delikanlı Püramos, Grek ozanı Musaios'ün ve Latin ozan Ovidius'un şiirlerinde yarattıkları, birbirlerine son derece bağlı sevgililerdir.

-197-

6. Toprak Çöküntüsü

Jean Valjean, işte bu türden bir toprak çöküntüsüyle karşı karşıyaydı. Buna benzer çöküntüler, o devirde Champs-Elysee'nin altındaki toprak tabakasında pek sık görülürdü; çünkü bu yörede toprağın yapısı, suyu iletmeye hiç de uygun değildir, aşın geçirgenliği, akışkanlığı nedeniyle, yeraltı yapılarını pek koruyamaz. Buradaki akışkanlık, Saint-Georges Mahallesi'nin kumlarından bile fazladır; suyun içine kurulan beton temeller sayesinde, bu kumulların ve Martyrs Mahallesi'nin pis gazlarla dolu balçık tabakalarının akışkanlıkları engellenebilmiştir. Bu balçık tabakalarında su oranı o kadar fazladır ki, Martyrs galerisinin altındaki geçit, ancak dökme bir boru sayesinde açılabilmiştir. Jean Valjean'm o sırada içinde bulunduğu lağımın Saint-Honore Mahallesi'nin altına gelen bölümü, 1836'da, yeniden yapılmak üzere yıkılmış, ancak, Champs-Elysee'nin Seine Irma-ğı'na kadar olan bölümünün zeminindeki akışkan kum yüzünden çalışmalar -o yakınlardaki, özellikle konaklarda oturan arabalı zenginlerin

bütün feryatlarına rağmen- altı ay
süreyle ertelenmek zorunda kalmıştı. Çalışmalar zahmetli olmaktan da öte,
tehlikeli oldu. Dört buçuk ay
süreyle yağmur yağdığı, bu yüzden Seine'in üç kez taşıdığı da bir gerçektir.
Jean Valjean'ın rastladığı çöküntü, bir gün önceki yağmurdan ötürüydü.
Zemine iyice oturtulmayan taşların
çökmesi nedeniyle

-198-

tıkanıklık olmuştu. İçeriye kadar sızan suların oluşturduğu yıkıntı
yüzünden, ark tabanı parçalanarak
bataklığın içine çökmüştü. Ne uzunlukta? Söylemek imkânsız. Buradaki
karanlık daha yoğundu. Kapkara bir
mağarada bir çamur deliği idi bu.
Jean Valjean artık ayağının altındaki taşları hissedemez olmuştu. Balçığın
içine iyice girdi. Balçık, yüzeydeki
su tabakası ve dibindeki bataklıktan oluşmuştu. Geçmek gerekiyordu, geri
dönmek imkânsızdı. Marius can
çekiyordu ve Jean Valjean da yorgunluktan bitmişti. Gidebilecek başka
neresi vardı ki? İlerledi. İlk
adımlarda çamur tabakası pek derin değil gibiydi. Adım attıkça ayakları
gömülmeye başladı. Kısa zaman
sonra, bacak-lanm yarısına kadar çamura ve dizlerinin üstüne kadar suya
gömülmüştü. Marius'ü
kaldırabildiği kadar su üstünde tutarak yürüyordu. Şimdi ise çamur
dizlerine kadar gelmiş, sular da beline
yükselmışti. Artık dönmek için çok geçti. Gitgide daha çok çamura
gömülüyordu. Bir insanın ağırlığını çe-
kemeyecek kadar yoğun olan balçık, hiç şüphesiz iki kişiyi taşıyamazdı.
Marius ve Jean Valjean, ayrı ayrı
geçebilselerdi belki kurtulabilirlerdi. Jean Valjean, belki de ölmüş olan bu
hareketsiz adamı mümkün olduğu
kadar yüksekte tutarak ilerlemeyi sürdürüyordu.
Sular koltuklarına kadar yükselmışti; dibe doğru çekiliyor, yürümeye
çalıştığı çamurun derinliğinde güçlüklerle
ilerliyordu. Çamurun yoğunluğu yürümesine engel oluyordu.

-199-

O ise hâlâ Marius'ü kaldırıyor, görülmemiş bir çabayla taşıyordu, ama
gittikçe batarak. Artık suyun dışında
sadece başı kalmıştı, iki koluyla Marius'ü kaldırmaya devam ediyordu. Eski
âfetlerin gösterildiği resimlerde,
çocuğunu böyle tutan bir anne figürü vardır.

Daha da gömüldü; suyun engellemesini azaltmak, soluk alabilmek için başını arkaya doğru devirdi. Onu bu karanlıkta bir gören olsaydı, karanlıkta yüzen bir maske sanırdı. Jean Valjean, Marius'ün, üzerinde sallanan başını, morarmış yüzünü belli belirsiz görebiliyordu. Umutsuz bir son çabayla ayağını öne doğru attı. Parmak uçları sert bir şeye çarptı. Bir dayanaktı bu. Tam zamanıydı. Son bir çabayla çılgınca hamle yaparak, bu dayanak noktasına tutunmayı başardı. Bu, onu hayata döndüren bir merdivenin ilk basamağıydı. Bataklık içinde son anda rastladığı bu dayanak noktası, kanal tabanında çöken bölümün öbür ucuydu; kırılmadan eğilmiş, bir tahta gibi, tek parça halinde su altına sarkmıştı. Sağlam yapılı taş döşemeler, bir kubbe oluştururlar ve bundan ötürü dayanıklıdırlar. Bir bölümü su altında kalmış ama sağlamlığını kaybetmemiş olan bu ark tabanı, gerçek bir binek taşıydı; bir kez oraya kendini attıktan sonra kurtuldun demekti. Jean Valjean bu rampaya çıktı ve bataklığın öte yanına geçti. Sudan çıkarken bir taşla çarptı ve dizlerinin üzerine düştü. Şükrederek, ruhu Tanrı'ya

-200-

ulaştırıp ulaştırmadığı bilinmez sözler mırıldanarak bir süre orada kaldı. Soğuktan donmuş, titreyerek, pislik içinde, taşıyıp durduğu bu can çekişen insanın yükü altında iki büklüm olmuş, üzerinden çamurlar aka aka, ama garip bir ışıkla dolu ruhuyla ayağa kalktı.

7. İnsan Bazen Karaya Çıktığını Sandığı Yerde Karaya Oturur
Yeniden yola koyuldu. Bataklıkta can vermemişti, ama bütün gücünü kaybettiği belliydi. Bu son çaba, onu tüketmişti. Şu anda öylesine yorgundu ki, her üç dört adımda bir, Marius'ün durumunu değiştirmek üzere yandaki setin üzerine oturmak zorunda kaldı ve her defasında tekrar doğrulamayacağını sandı. Ancak, bedensel gücü tükenmekle birlikte manevi gücü yerindeydi. Her seferinde yeniden ayağa kalktı. Çaresizlik içinde epeyce hızlı yürüdü; bu halde, başını bile kaldırmaksızın, hemen hemen soluk bile almadan, yüz adım kadar ilerleyebildi ve birdenbire bir duvara çarptı. Lağım bir dirsek veriyordu; sağı solu gözle-mediği için köşeye gelince duvara rastlamıştı. Başını nihayet kaldırdı

ve koridorun tam ucunda, çok
uzaklardan gelen bir ışık demeti sezdi. Bu kez rastladığı, önceki gibi
tehlike habercisi bir ışık değildi; iyi ve
beyaz bir ışıktı bu, gün ışığıydı. Çıkış yerini görebiliyordu.
Ateşin ortasındayken, cehennemden çıkış

-201-

kapısını birdenbire gören günahkâr bir ruh da, Jean Valjean'ın
hissettiklerini hissedebilir, yanmış kanatlarıyla
çılğıncasına kapıya doğru uçabilirdi. Jean Valjean'ın yorgunluğu aniden uçup
gitti; Marius'ün ağırlığını bile
hissetmiyordu. Çelik gibi kaslarına yeniden kavuştu, yürümüyor âdeta
koşuyordu; ilerledikçe, çıkış noktası
daha da belirginleşiyor-du. Kemerli bir köprü çıkışıydı bu; kubbe gittikçe
alçalarak daralıyordu; kubbenin
alçal-masıyla daralan galeriden daha da dardı. Tünelin bitimi huniye
benziyordu; bu, hapishane kapılarından
örnek alınmış tehlikeli bir daralmadır, hapishanedekinin bir mantığı vardır,
ama lağım için oldukça mantık
dışı bir çözüm; o zamandan beri de bu kusur düzel-tilmemiştir.
Jean Valjean çıkışa vardı. Orada durdu. Bu, çıkmanın imkânsız olduğu bir
çıkış yeri idi. Kalın, sağlam bir
parmaklıkla kapalıydı; pas tutmuş rezelerine bakılırsa, çok az kaldırıldığı
anlaşılan parmaklık, pas nedeniyle
kıpkırmızı kocaman bir tuğlaya dönen kalın bir kilitle taş çerçeveye
tutturulmuştu. Anahtar deliği de, demir
kilit yuvasına derin bir biçimde oturmuş olan sağlam kilit de görünüyordu.
Görünüşe bakılırsa, anahtar iki kez
çevrilerek kilitlenmişti. Eski Paris'te, zindanlarda kullanılan kilitlerden
biri idi bu.

Parmaklığın ötesinde, açık ve temiz hava, ırmak, aydınlık, daracık olmasına
rağmen yürümeye elverişli kıyı
yolu, uzaktaki rıhtımlar ve Paris, insanın içinde kolayca kaybolabileceği o
karmaşa, geniş ufuk ve özgürlük -

202-

vardı. Sağda, ırmağın aşağısına doğru İena Köprüsü; solda, daha yukarıda
Invalides Köprüsü görünüyordu.
Geceyi bekleyip kolayca kaçabileceği bir yerdi burası. Paris'in en ıssız
yerlerinden biri idi; Gros-Caillou'nun
tam karşısındaki kıyı yoluydu. Sinekler demir parmaklıkların arasından girip
çıkıyorlardı.

Vakit, akşamın sekiz buçuğu sulan olmalıydı. Gün batıyordu.

Jean Valjean, Marius'ü duvarın dibinde, daha kuru olan ark tabanına bıraktı. Sonra parmaklığın yanma giderek, demir çubukları yumrukları arasında sıkı. Şiddetle salladı, ama hiçbir sarsıntı olmadı. Izgara yerinden bile oynamadı. Jean Valjean, en zayıfını koparabilmek umuduyla demir çubukları teker teker zorladı, belki de bununla kapıyı yerinden kaldırmak ya da kilidi kırmak mümkün olabilecekti. Ancak hiçbir çubuk yerinden kımıldamadı. Bir kaplanın dişleri, bundan daha sağlam olamazdı. Kaldıraç olmadıkça yeterince yüklenemiyordu. Karşısındaki engel yenilmez cinstendi. Kapıyı açmasının hiçbir yolu yoktu. Orada ölecek miydi? Geriye dönmek, geçtiği o korkunç yolu yeniden aşmak zorunda kalmamak için ne yapmalıydı? Ayrıca buna hiç gücü kalmamıştı... Zaten, mucize sonucu kurtulduğu o bataklıktan yeniden nasıl geçebilirdi ki? Bataklıktan başka bir de ikinci kez kurtulması mümkün olmayacak o polis devriyesi yok muydu? Sonra, nereye gitmeli? Ne yana yönelmeliydi? Yokuş yukarı çıkmak, he-

-203-

defe ulaşmak demek değildi ki. Bir başka çıkışa ulaşırdı bile, onu da ya bir tıkağa ya da bir parmaklıkla kapalı bulacağı belliydi. Bütün çıkışlar muhakkak bu şekilde kapanmıştı. İçeri girebildiği izgara kilidini tesadüfen sökebilmişti ama, şüphesiz, lağımın diğer bacaları kilitliydi. Kaça kaçta ancak bir hapis haneye ulaşabilmişti. İşte her şey bitmişti. Jean Valjean'ın bütün yaptıkları yararsızdı. Tanrı istememişti. Her ikisi de ölümün kapkara, sonsuz ağında debeleniyordu. Jean Valjean, korkunç örümceğin o kapkara iplikleri üzerinde, karanlıkta titreyerek kendisine doğru koştuğunu sezebiliyordu. Oturmaktan çok çöker durumda sırtını parmaklığa döndü ve hâlâ kımıldamadan yatan Marius'ün yanına, taşların üzerine yığıldı, başı dizlerinin arasına düştü. Çıkış yoktu. Acının en büyüğüdü bu. Bu derin bitkinlik anında acaba kimi düşünüyordu? Ne kendini ne de Marius'ü. Sadece Cosette'i düşünüyordu.

8. Yırtılmış Elbisenin Eteği

Bu perişanlığın içinde, omzuna bir el kondu, alçak sesle konuşan biri: "Yan yarıya," dedi.

Bu karanlığın içinden birisi mi çıkmıştı? Umutsuzluk, en çok rüyaya benzeyen bir şeydir. Jean Valjean, rüya gördüğünü sandı. Ayak sesi duymamıştı. Bu olacak şey değildi-
-204-

Gözlerini kaldırdı, karşısında bir adam duruyordu.

Üzerinde bir işçi ceketi olan adamın ayakları çıplaktı; ayakkabılarını sol elinde tutuyordu; herhalde Jean Valjean'm yürüdüğünü duymaması için çıkarmıştı.

Jean Valjean bir an bile duraksamadı. Ne kadar beklenmedik bir rastlantı olursa olsun, bu adamı tanıyordu.

Thenardier'ydi!

Adeta sıçrayarak uyanmasına rağmen, Jean Valjean ani baskınlara alışık olduğu, beklenmedik olaylara hazırlıklı bulunduğu için, düşünme gücünü hemen toparladı. Zaten durumu bundan daha kötü olamazdı.

Felaket, artık artamayacağı bir dereceye gelir. Thenardier bile bu karanlığa bir şey ekleyemezdi.

Bir an sessizlik oldu. Thenardier sağ elini alınına götürerek, gözlerine siper etti. Sonra da, gözlerini

kırpıştırarak kaşlarını çattı. Hafif bir ağız bükmesinin de ekleneceği hareket, bir adamın başka bir adamı

hatırlamak için harcadığı çabayı belirtir. Hatırlayamadı. Belirttiğimiz gibi, Jean Valjean'm sırtı ışığa dönüktü;

ayrıca o kadar kir içindeydi ve o kadar çamura bulanmıştı ki, gündüz gözüyle bile tanınmaz bir durumdaydı.

Thenardier ise aksine tam karşıdan, parmaklıktan gelen ışıkla

aydınlanıyordu; aslında mor renkli bir mahzen

aydınlığıydı bu ama, morluğu içinde bile o olduğu kesinlikle belliydi. Onun için, Thenardier, -o yayvan,

basamaklıp deyimi kullanalım- Jean Valjean'ın hemen gözüne çarptı.

Konumlardaki bu eşitsizlik, bu iki durumla

-205-

iki adam arasında başlayacak olan gizemli bir çarpışmada Jean Valjean lehine bazı üstünlükler sağlamaya

yeterdi. Karşılaşma, maskeli Jean Valjean ile maskesiz Thenardier arasında gerçekleşecekti.

Jean Valjean, Thenardier'nin kendisini tanımadığını hemen anlamıştı.

Birbirlerini tar-tarcasma bu

alacakaranlıkta bir süre bakıştılar. Önce Thenardier sessizliği bozdu. "Buradan kurtulmak için ne yapacaksın?" Jean Valjean buna hiç karşılık vermedi. Thenardier devam etti.

"Kapıyı maymuncukla açmak imkânsız. Oysa buradan mutlaka çıkman gerekecek." "Doğru," dedi Jean Valjean. "Pekâlâ, öyleyse yan yarıya." "Ne demek istiyorsun?" "Sen adamı öldürdün; peki. Anahtar bende. -

Thenardier parmağıyla Marius'ü gösteriyordu-. Seni tanımıyorum, ama yardım etmek istiyorum, dostlardan biri olmalısın."

Jean Valjean, anlamaya başlıyordu. Thenardier, onu katil sanıyordu.

Thenardier:

"Bak, dinle arkadaş!" dedi, "sen bu adamı herhalde ceplerinde neler olduğuna bakmadan öldürmedin. Benim payımı verirsen, sana kapıyı açarım." Delik-deşik ceketinin altından koskoca bir anahtar yarıya kadar çekip ekledi. "Bu kaçıışı gerçekleştirecek anahtar nasıl bir şey, görmek ister misin? Bak işte!"

Jean Valjean, "afalladı kaldı", gördüğü şeyin gerçek olduğuna inanamayacak kadar derindi şaşkınlığı. Bu, ya kaderin korkunç

-206-

yüzü ya da Thenardier kılığında yerden biten kurtarıcı melekti.

Thenardier, ceketinin altındaki gizli geniş bir cebe elini sokarak bir ip çıkardı, Jean Val-jean'a uzattı.

"Al," dedi, "ayrıca sana ip de veriyorum."

"Bu ip ne işe yarayacak?"

"Sana bir de taş gerekecek, ama onu dışarıdan da sağlarsın. Şuralarda bir moloz yığını var."

'Taş ne işe yarayacak?"

"Budala, bu ölüyü ırmağa atacağına göre bir taş, bir de ip ister; yoksa suyun üstünde yüzer."

Jean Valjean ipi aldı. Zaman zaman bir şeye böylesine boyun eğmemiş hiç kimse yoktur.

Thenardier, aklına birdenbire bir fikir gelmiş gibi parmaklarını şaklatarak: "Bana bak arkadaş! Balçık çukurundan kurtulmak için ne yaptın kuzum? Ben denemeye bile cesaret edemedim. Pöf! Hiç de güzel kokmuyorsun," dedi.

Thenardier biraz sustuktan sonra yine söze başladı:

"Sana bir sürü şey sorduğum halde cevap vermemekte haklısın. Bu, hâkimin karşısında geçireceğin zorlu

dakikalara hazırlık olur. Sonra, hiç konuşmayan insanın gevezelik etme tehlikesi de yoktur. Her neyse, senin yüzünü görmüyor, adını da bilmiyorum diye, ne olduğunu ve ne istediğini bilmediğimi sanma. Belli ki şu adamı birazcık buruşturmuşsun; Şimdi de onu bir yerlere tıkmak istiyorsun.

-207-

f

Bunun için de sana, o sır saklamayı bilen ırmak gerekir. Seni bu sıkıntıdan kurtaracağım. Başı dertte olan iyi bir insana yardımdan hoşlanırım."

Jean Valjean'ın susmasını doğru bulmakla birlikte, onun konuşmasını sağlamaya çalıştığı da gözden kaçmıyordu. Yüzünü yandan görebilmek için omzunu çevirdi ve sesini yükseltmeden bağırdı:

"Şu çamur çukuru aklıma geldi. Koca bir hayvansın sen! Herifi niçin oraya atmadın?" dedi. Sert bir ses tonuyla.

Jean Valjean, yine sesini çıkarmadı. Thenardier, boyunbağı gibi kullandığı paçavrayı gırtlığına kadar yükseltti, bu ciddi bir adamın kendinden emin havasını tamamlayıcı bir davranıştı.

"Aslında belki de akıllıca hareket ettin. Deliği kapamak için gelen işçiler, kılı kırk yararak, belki de oradaki ölüyü bulabilirlerdi ince eleyip sık dokuyarak izini sürerler ve sonunda seni bulurlardı. Birisi lağımdan geçmiş.

Kim? Nereden çıktı? Çıkarken gören oldu mu? Polis oldukça akıllıdır. Lağım kalleştir, seni ele verir. Böyle bir

işe çok az rastlanır, dikkat ister. Pek az kimse birtakım işleri için lağımı kullanır, oysa, ırmak herkesin

malıdır. Irmak gerçek bir mezardır. Bir ay sonra adamı Saint-Cloud'daki ağlardan çıkarabilirler. Bunun hiçbir

önemi yoktur. Olsa olsa çürümüş bir cesettir, o kadar. Bu adamı kim öldürdü? Paris. Soruşturma açmaya gerek bile duymazlar. İyi ettin!"

Thenardier'nin gevezeliği ölçüsünde Jean

-208-

Valjean susmayı sürdürüyordu. Thenardier, yine omuzlarını silkti:

"Şimdi işimizi bitirelim. Parayı bölüselim. Sen bendeki anahtarı gördün, şimdi bana parayı göster."

Thenardier vahşi, şüpheli, hatta biraz da tehdit eder gibi konuşmasına

rağmen yine de samimiydi. Ancak garip bir şey, davranışları doğal değildi; içinin rahat olduğu söylenemezdi; esrarlı bir hava takmmamakla birlikte, alçak sesle konuşuyor; ara sıra da elini dudaklarına götürerek susmasını işaret ediyordu. Neden böyle yaptığını tahmin etmek zordu. Çünkü orada ikisinden başka kimse yoktu. Jean Valjean, belki de pek uzakta olmayan bir köşede başka haydutların gizlenmiş olabileceğini, Thenardier'nin parayı onlarla bölüşmek istemediğini düşündü.

Thenardier yeniden:

"Bitirelim artık," dedi, "şunun ceplerinde ne kadar para vardı?"

Jean Valjean ceplerini araştırdı. Hatırlanacağı üzere, yanında para bulundurmak onun alışkanlıkları

arasındaydı. Mahkûm olduğu, o acılarıyla dolu kaçak hayatında bunun bir zorunluluk olduğunu biliyordu. Ne

var ki, bu kez hazırlıksız yakalanmıştı. Bir akşam önce, milli muhafız üniformasını giyerken, kafası acı bir

biçimde meşgul olduğu için, cüzdanını almayı unutmuştu. Yeleğinin cebinde otuz frank kadar bir şey vardı.

Çamur içindeki cebini iyice yokladı, bir Louis altını, iki madeni beş frank, beş altı bozuk para çıkarıp, arkın yüksek taş döşemesi üzerine koydu.

-209-

-3

Thenardier, gizli bir anlamı olan dudak bükmeye at dudağını ileriye doğru uzatarak:

"Yok pahasına öldürmüşsün," dedi.

Sonra, büyük bir laubalilikle Jean Valje-an'ın ve Marius'ün ceplerini kaşıtırmaya koyuldu, Jean Valjean ise,

her şeyden çok, ışığın sırtından gelmesini sağlamak kaygısıyla onu rahat bırakmayı tercih ediyordu.

Thenardier, Marius'ün elbisesini ellerken, bir yankesicinin el çabukluğu ile, Jean Valjean farkına bile

varmadan, kumaştan bir parça koparıp cebine atma fırsatını buldu; daha sonra, ölen adamla onu öldüreni

tanımak için bu kumaş parçasından yararlanacağını düşünüyordu besbelli. Otuz franktan başka bir şey

bulamadı.

"Doğru," dedi, "al birini, vur ötekine. İkinizde de bundan başka hiçbir şey yokmuş."

"Yan yana" sözünü unutarak, ne bulduysa aldı.

Bozuk paralann karşısında bir an durakladı. Biraz düşündükten sonra, homurdanarak onları da aldı:

"Ne olursa olsun, yok pahasına insan öldürmek de buna denir."

Sonra, ceketinin altındaki anahtarı çıkardı.

"İşte şimdi buradan çıkabilirsin arkadaş. Panayirlarda olduğu gibi, burada da parayı çıkarırken verirler. Parayı verdin, artık çık."

Gülmeye başladı. Elindeki anahtarla bir yabancıya yardım etmek, bu delikten bir başkasının çıkmasını

sağlamak, bir katili kurtarmak gibi temiz, çıkarırsız, yardımseverlikle mi -210-

doluydu acaba? İşte bu konuda şüphemizin olması en doğal hakkımızdır.

Thenardier, Jean Valjean'a Marius'ü yeniden sırtlaması için yardım etti; sonra arkasından gelmesi için Jean

Valjean'a işaret ederek, parmaklıkları kapıya doğru yürüdü. Dışarıya baktı, parmağını dudaklarına götürüp,

sus işareti yaparak birkaç saniye durdu. Dışarıyı gözden geçirdikten sonra anahtarı kilide soktu. Kilidin dili

kaydı, kapı döndü. Ne çatırtı duyuldu ne de gıcırta. Kapı yavaşça açıldı.

Özenle yağlanan menteşelerinden,

bu parmaklıkları kapının sanıldığından da sık açıldığı belli oluyordu; bu yumuşaklık, insana korkunç şeyler

anımsatıyordu; bu yumuşaklıkta gece insanları gizli geliş gidişleri,

sessizce giriş çıkışlar, suçun sessiz

adımları seziliyordu. Belli ki lağım, bir çeteyle suç ortaklığı yapıyordu. Bu

sessiz demir kapı, bir hırsız yatağı

olarak kullanılıyordu.

Thenardier kapıyı ancak Jean Valjean'ın geçebileceği biçimde araladı; sonra kapadı ve anahtarı iki kez

çevirdi, bir soluktan bile daha sessizce karanlıklarda kayboldu. Kapının kadife ayakları ile yürür gibiydi. Bir

dakika sonra, bu iğrenç kurtancı, görünmez bir dünyaya dalmıştı.

Jean Valjean artık dışarıdaydı.

9. İşten Anlayan Birine Marius Ölmüş Gibi Görünüyor

Marius'ü kıyıdaki yola yere bıraktı. Dışarıdaydılar.

-211-

F

Pis kokulu dumanlar, karanlık ve dehşet dolu anlar artık arkada kalmıştı.

Dışarıda temiz, saf, canlı, neşeli,

rahatça soluk alman bir hava vardı. Çevreye masmavi gökyüzünde batan

güneşin sevimli sessizliği sinmişti.
Alacakaranlık bastırmak üzereydi; büyük kurtarıcı; acılardan kurtulmak için gölgelere sığınmak isteyenlerin dostu olan gece yaklaşıyordu. Gökyüzünün her yanında bir dinginlik vardı. Irmak, bir öpücük gibi ayaklarına ulaşıyordu. Champs-Elysee'nin kara ağaçların-daki kuş yuvalarının birbirlerine iyi geceler dileyen konuşmaları, havada yayılarak ona kadar ulaşıyordu. Göğün açık mavisinde, yalnızca hayali geniş olanlarca görülebilen birkaç yıldızda bu sonsuzluk içinde ancak fark edilebilen küçük pırıltılar vardı. Akşam Jean Valjean'ın başının üzerinde, sonsuzluğun bütün güzelliklerini yayıyordu. Bu an, ne evet ne de hayır diyen, kararsız, olağanüstü güzel bir andı. Uzaklarda insanın içinde kaybolabileceğini hissettiği karanlık, yakında ise insanların birbirlerini tanıyabileceği bir aydınlığa dönüşmüştü.

Jean Valjean, birkaç saniye bütün bu görkem ve okşayıcı sessizliğe karşı koymaksızın durdu. İnsanların böyle kendini bıraktığı anlar vardır; acılar, zavallıyı hırpalamaktan vazgeçer, zihinden her şey silinir, düşeni bir gece gibi huzur kaplar, ruh da, parıldayan alacakaranlık içinde ışılan gökyüzünü taklit eder, yıldızlarla dolar. Jean Valjean, üzerindeki bu aydınlık geniş gölgeyi seyretmekten kendini alamadı; kafasındaki düşüncelerle,

-212-

ölümsüz gökyüzünün görkemli sükûneti içinde kendinden geçiyor, dualarla doluyordu. Sonra aklına yapması gereken bir görevi hatırlar gibi, birdenbire Marius'e doğru eğildi, avucuna su doldurarak, yavaşça onun yüzüne birkaç damla akıttı. Marius'ün gözkapak-lan kımıldamadı, ancak aralık ağzından soluk aldığı belli oluyordu.

Jean Valjean, elini yine ırmağa daldırmak üzereyken, birdenbire içinde anlamsız bir sıkıntı duydu; hani insana, görmediği halde arkasında birisi varmış gibi geldiği olur ya, tıpkı öyle. Herkesin bildiği bu duygudan daha önce söz etmiştik. Arkasını döndü.

Gerçekten de, hissettiği gibi, arkasında biri vardı: Uzun boylu, uzun redingotlu bir adam; kollarını göğsünde

kavuşturmuş, sağ elinde, kurşun yuvarlağı gibi görünen bir lobut tutuyordu, Marius'e doğru çömelmiş olan

Jean Valjean'ın birkaç adım arkasında, karanlığın da yardımıyla bir hayalet gibi duruyordu. Saf bir adam

alacakaranlık yüzünden, akıllı bir adam da lobut yüzünden ondan ürkerdi.

Jean Valjean, Javert'i tanıdı.

Thenardier'yi adım adım izleyip sıkıştıranın Javert'den başkası olmadığını herhalde okuyucu tahmin etmiştir.

Hiç ummadığı bir biçimde barikattan kurtulan Javert, doğru polis

müdürlüğüne gitmiş, sözlü raporunu kısa bir

görüşmeyle polis müdürüne aktarmış, sonra hemen görevine başlamıştı.

Yakalandığında üzerinden çıkan

notlardaki yazı hatırlanırsa, bu görevi bir süreden beri polisin dikkatini

çeken, sağ yakadaki kıyı yolun -

-213-

dan Champs-Elysee'ye kadar olan bölgeyi gözetlemektir. Orada

Thenardier'yi görmüş ve peşine takılmıştı.

Sonrasını biliyoruz.

Jean Valjean'ın önüne, böylesine yumuşaklıkla açılan o demir parmaklıklı kapının da Thenardier'nin

hilesinden başka bir şey olmadığı anlaşılıyordu. Thenardier, Javert'in hâlâ oralarda olduğunu kestiriyordu.

Gözetlenen bir adamın pek fazla yanılmayan bir koku alma becerisi vardır;

bir av köpeğinin önüne bir kemik

atma isteği. Hem de bir katil... Ne nimet! Bu fırsatı kaçırmaya gelmezdi.

Thenardier, kendi yerine Jean

Valjean'ı dışarı çıkararak, polise bir av veriyor, bunun karşılığında kendi izini kaybettiriyordu; daha önemli bir

olayla kendini unutturuyor, Javert'in bekleyişine karşılık, bir armağan

veriyordu; bu da, bir ajanın çok hoşuna

gider; kendisine gelince, bu alışveriş sayesinde kurtulacağını hesaplamıştı.

Jean Valjean bir badireden çıkıp, diğerine düşmüştü. Üst üste gelen iki

rastlantı, önce Thenardier, daha

sonra Javert'le karşılaşmak, doğrusu pek ağırdı.

Söylediğimiz gibi, Jean Valjean eski haline hiç benzemiyordu. Javert bile

onu tanımadı. Kollarını göğsünden

çözmeden, belli belirsiz bir hareketle lobutu avucunda emniyete aldı ve sordu:

"Kimsin sen?"

"Ben."

"Sen kimsin?"

"Jean Valjean."

Javert, lobutu dişlerinin arasına kıştırı-
-214-

rak, dizlerini büktü, eğildi, güçlü ellerini Jean Valjean'ın omuzlarına koydu; omuzlar bir mengene ile sıkılmış gibiydi. Onu inceledi ve tanıdı. Artık yüzleri birbirlerine değecek kadar yakındı. Javert'in bakışları korkunçtu. Jean Valjean ise, bir vaşağın pençesi altındaki aslan gibi Javert'in ellerinin baskısı altında kımıldamadan kaldı.

"Müfettiş Javert," dedi. "İşte şimdi eliniz-deyim. Zaten bu sabahtan beri kendimi sizin esiriniz olarak görüyordum. Elinizden kurtulmak için adresimi vermedim. Beni tutukla-yın. Yalnız bir lütufta bulunun."

Javert hiçbir şey duymuyor gibiydi. Bakışları Jean Valjean'ın üzerine dikilmiş, çenesi kasılmış, dudaklarını burnuna doğru itiyordu; bu da vahşi bir düşüncenin belirtisiydi. Nihayet Jean Valjean'ı bıraktı, bir hamlede doğruldu ve lobutu avucuna aldı, konuşmaktan çok, sayıklamayı andırır gibi: "Burada ne yapıyorsunuz? Bu adam da neyin nesi?" diye sordu.

Jean Valjean'a gene, "Siz" diye hitabedi-yordu.

Jean Valjean, öyle bir ses tonuyla karşılık verdi ki buna, sesindeki havayla Javert'i daldığı rüyadan uyandırır gibi oldu:

"İşte, size bu adamdan söz etmek istiyorum. İsteddiğiniz an emrinizdeyim, ama önce onu evine götürmem için bana yardım edin. Sizden istediğim tek şey bu."

Javert'in yüzü, ancak ödün verebileceği anda görüldüğü biçimde gerildi, "Olmaz" demedi. Yeniden eğildi, cebinden bir mendil çı-

-215-

kardı, suya batırarak Marius'ün kanlar içindeki alnını sildi. Kendi kendine konuşur gibi, yavaş bir sesle:

"Bu adam barikattaydı," dedi, "Marius dedikleri, işte buydu."

Öleceğini hissettiği anda bile, her şeyi inceden inceye süzen, dinleyen, işiten, her şeyi aklında tutan birinci sınıf bir polis; can çekişirken bile gözetleyebilir; mezarlığın ilk basamağına dirseklerini dayayarak her şeyi not etmişti.

Marius'ün elini yakaladı, nabzını yokladı.

"Yaralı," dedi Jean Valjean.

"Ölü," dedi Javert.

Jean Valjean, cevap verdi:

"Hayır, daha ölmedi."

Javert:

"Demek onu barikattan bu yana taşıyorsunuz?" diye sordu.

Son derece düşünceli olduğu, lağımdan gelen bu kuşkulu kurtulmanın üzerinde durmamasından anlaşılıyordu. Sorduğu şeye Jean Valjean'm cevap vermediğini fark etmedi.

Öte yandan, Jean Valjean da sanki tek bir şeyi düşünür görünüyordu:

"Marais'de, Filles-du-Calvaire'de, dedesinin evinde oturuyor. Adını bilmiyorum." Marius'ün elbisesini karıştırarak, cüzdanını çıkardı, karalamış olduğu sayfayı açtı, Javert'e uzattı. Ortalıkta, okumaya yetecek kadar hafif bir aydınlık vardı. Ayrıca Javert'in gözleri gece kuşlarının sinsî fosforlu ışığı ile doluydu. Marius'ün yazdığı birkaç satır okudu: "Gillenor--216-

mand, Filles-du-Calvaire, numara 6," diye homurdandı. Sonra, "Arabacı!" diye seslendi.

Ne olur, ne olmaz diye bekletilen arabayı unutmadınız umarım. Javert, Marius'ün cüzdanını vermedi.

Bir dakika sonra araba, sulama rampasından aşağı inmiş, kıyı yoluna varmıştı. Marius, dipteki sıraya yerleştirilmiş, Javert öndeki sıraya, Jean Valjean'm yanına oturmuştu. Kapısı kapanan araba rıhtımdan Bastille'e doğru hızla uzaklaştı.

Birtakım sokaklara saptılar. Arabacı, kapkara bir hayal gibi yerinde oturmuş, sıska beygirleri kamçılıyor, arabanın içindeyse büyük bir sessizlik hüküm sürüyordu. Marius, dipteki köşeye dayalı bedeni, göğsünün üzerine düşmüş başı, sarkık kollan, dimdik ba-caklan ile kımıldamadan duruyordu; tabut bekler gibi bir görünüşü vardı. Jean Valjean bir gölgeydi, Javert ise herhangi bir taş ve sokak lambasının önünden her geçişte, şimşek çakmış gibi içi bir moranp, bir ağaran karanlık arabada, rastlantı bu ya, bu üç trajik görüntüyü bir araya getiriyor ve trajik bir şekilde birbirleriyle birleştiriyordu: Ölüyü, hayaleti ve heykeli... 10. Hayatına Karışmış Hovarda Bir Çocuğun Dönüşü

Arabanın taşlar üzerinde her sarsılışında Marius'ün saçlarından bir damla kan damlıyordu. Araba, Filles-du-Calvaire Sokağı'ndaki -217-6 numaraya ulaştığında artık gece iyice bastırmıştı.

Önce Javert indi. Sokak kapısı üzerindeki numaraya göz attı. Eski moda uyularak, kafa kafaya gelmiş bir teke ile kır tanrısı figü-rüyle süslenmiş ağır tokmağı kaldırarak, hızlı hızlı vurdu. Kapı kanadı aralandı ve Javert itti. Uyandığı belli olmayan bir kapıcı, elinde bir mumla, esneyerek ortaya

çıktı. Evde herkes uyuyordu. Marais'de, özellikle ayaklanma günlerinde erken yatılır. Bu kocaman eski mahallede, devrimden korkulduğu için, tıpkı öcü geleceği söylendiğinde başlarını çabucak yorganın altına sokan çocuklar gibi uykuya sığınılır di.

Bu sırada Jean Valjean ve arabacı, Mari-us'ü arabadan dışarı çıkarıyorlardı, Jean Valjean, onu koltuklarından, arabacı da dizlerinin altından tutuyordu.

Marius'ü böylece götürürken, Jean Valjean epeyce yırtık olan elbisesinin altına soktuğu eliyle onun göğsünü yokladı, kalbinin hâlâ attığından emindi, hatta Marius'ün kalbi, sanki arabanın sarsıntısından etkilenmişçesine canlılık kazanmış, eskisinden biraz daha kuvvetli çarpar olmuştu. Javert, bir asinin kapıcısının karşısında olmanın verdiği üstünlükle, hükümet görevlisine yaraşacak bir ses tonuyla kapıcıya seslendi: "Burada Gillenormand adında biri var mı?" "Burada. Ne istiyorsunuz?" "Ona oğlunu getirdik." -218-

Kapıcı büyük bir şaşkınlıkla: "Oğlu mu?" diye sordu. "Ölü."

Jean Valjean ise, Javert'in arkasından, o hırpani kılığıyla kanlar içinde geliyordu. Kapıcı ona dehşetle bakıyordu. Jean Valjean ona, başıyla "hayır" anlamına gelen bir işaret yaptı. Öte yandan, kapıcı ne Javert'in sözlerini ne de Jean Valjean'ın işaretini anlamamışa benziyordu. Javert: "Barikattaydı. İşte böyle," diye sürdürdü. "Barikatta mı?" diye hıykırdı kapıcı. "Kendini öldürttü. Gidin babasını uyandırın." Kapıcı şaşkınlıkla yerinden kımıldayamı-yordu. "Gitsene, hadi," diye üsteledi Javert. Ve ekledi:

"Yarın cenaze merasimi var."

Javert'e göre hayatın içindeki bütün olaylar sınıflandırılmıyordu. Bu da ileriye görmenin, gözetlemenin ilk aşamasıydı; her ihtimalin ayn bir yeri vardı; olabileceğine inandığımız bütün olaylar, bir bakıma birer çekmecenin içindeydiler; gerektiği zaman oradan değişik miktarlarda çıkarlardı; sokaklarda her zaman gürültü, ayaklanma, karnaval ya da cenaze alayı bulunabilirdi.

Kapıcı, Basque'i uyandırmayı yeterli buldu. Basque, Nicolette'yi uyandırdı, Nicolette de Gillenormand

Hala'yı. Büyükbabaya gelince, onu uyandırmadılar, nasıl olsa olayı öğrenecekti.

-219-

Komşular farkına varmadan, Marius'ü birinci kata çıkardılar, bekleme odasındaki eski bir kanepenin üzerine yatırdılar. Basque, doktor çağırmaya gittiği, Nicolette ise çamaşır dolabını açtığı sırada Jean Valjean, omuzunda Javert'in elini hissetti. Anlayarak aşağı indi; arkasında

Javert'in ayak seslerini duyuyordu.

Kapıcı, onların gidişlerini, gelişlerinde olduğu gibi aynı uykulu dehşetle seyretti. Arabaya bindiler. Arabacı da yerine geçti.

Jean Valjean:

"Müfettiş Javert," dedi, "bana bir lütufta daha bulunur musunuz?"

Javert, sert bir sesle:

"Nedir o?" diye sordu.

"Bir anlığına eve gitmeme izin verin, ondan sonra bana ne yaparsanız yapın."

Javert bir süre çenesi redingotunun içine girmiş, sessizce durdu, sonra öndeki camı indirip:

"Arabacı," dedi, "Homme-Arme Sokağı, yedi numara."

11. Kesin Bir Sarsıntı

Yol süresince ağızlarını bile açmadılar. Jean Valjean ne istiyordu?

Başladığı şeyi tamamlamak; Cosette'e

haber vermek, Mari-us'ün yerini bildirmek, belki de işine yarayacak bazı bilgiler vermek, yapabildiği takdirde

birtakım son hazırlıklarda bulunmak. Kendini ilgilendiren şeylere gelince, her şey bitmiş, Javert'in eline

düşmüştü, ayrıca, buna da karşı koymuyordu. Bir başkası onun yerinde -220-

olsa, böylesi bir durumda ilk düşüneceği şey, belki de Thenardier'nin verdiği ip ve hapishanenin

parmaklıkları olacaktı; ama Jean Val-jean'da, piskopostan beri, her suikast karşısında, kendi aleyhinde bile

olsa -bu konuda ısrarlıydı- derinden hissettiği dinsel bir kararsızlık vardı.

Bilinmezliğe karşı çözümü imkânsız bir şiddet eylemi demek olan ve içinde ruhun ölümünü taşıyan intihar,

Jean Valjean'm yapamayacağı bir şeydi.

Yolun, arabaların girişini engelleyecek biçimde dar oluşundan dolayı araba Homme-Arme Sokağı'nın

girişinde durmak zorunda kaldı. Javert ile Jean Valjean indiler.

Arabasının Utrecht kadifesinden yapılmış döşemesinin, öldürülen adamın kanıyla ve katilin çamuruyla

kirlendiğini gören arabacı, bunu müfettiş beye acizane bir şekilde bildirdi.

Anladığı tek şey buydu. Kendisine

bir tazminat verilmesi gerektiğini söylüyordu. Cebinden bir kâğıt parçası

çıkarak, müfettiş beyden "bunun

böyle olduğuna dair küçük bir belge" yazıvermesini rica etti. Javert,

arabacının defterini eliyle iterek:

"Bekleme ücretiyle birlikte ne kadar istiyorsun?" diye sordu.

"Yedi saat, bir çeyrek," dedi arabacı. "Kadifem de yepyenydi. Tümü seksen frank ediyor müfettiş bey."

Javert, dört Napoleon altını çıkardı cebinden ve arabayı gönderdi.

Bunun üzerine Jean Valjean, Javert'in kendisini yakınlardaki Blancs-Mantoux ya da

-221-

Archives karakollarından birine yürüyerek götüreceğini düşündü. Sokağa girdiler. Her zamanki gibi sessizdi.

Javert, Jean Valjean'ın arkasından yürüyordu. Böylece 7 numaraya geldiler. Jean Valjean, kapıyı çaldı. Kapı

açıldı.

Javert:

"Pekâlâ," dedi. "Çıkın."

Sanki böyle konuşmaya kendisini zorlu-yormuşcasına garip bir tavırla ekledi.

"Sizi burada bekliyorum."

Jean Valjean, Javert'e doğru başını çevirdi. Bu tür davranışlar Javert'in alışkanlıklarından değildi. Ama

mademki şimdi kendine sonsuz bir güveni vardı -pençesinin uzanabildiği yere kadar fareye bir serbestlik

tanıyan kedinin güveniydi bu- Jean Valjean da teslim olup, bu işi artık bitirmeye kararlıydı; doğrusu bu

Javert'in hiç de şaşıracağı türden bir şey olamazdı. Kapıyı itti ve içeri girdi. Kapıcı yatmıştı, bu yüzden de

kapının ipi yuvasından çekilmişti. Jean Valjean, "Ben geldim!" diye seslendi ve merdivenden yukarı çıkmaya

başladı.

Birinci kata gelince durakladı. Acıyla kat edilen tüm yolların durakları vardır. Merdiven sahanlığının sürme

penceresi açık bırakılmıştı. Eski evlerin büyük bir çoğunluğunda olduğu gibi merdiven, ışığını ve

manzarasını sokaktan alıyordu. Tam karşıdaki sokak lambası basamakları biraz da olsa aydınlatıyor, bu da

ışık parasından tasarruf sağlıyordu.

Jean Valjean, ya hava almak için ya da

-222-

dalgınlıkla, hiç düşünmeksizin başını pencereden çıkardı ve sokağa doğru eğildi. Sokak dar olduğu için

fener ışığı tümünü aydınlatabiliyordu. Jean Valjean'ın şaşkınlıktan gözleri karandı; sokakta kimsecikler yoktu,

Javert gitmişti.

12. Dede

Marius, getirildiğinde yatırdıkları kenepede hâlâ kımıldamadan yatıyordu. Basque ile kapıcı onu salona taşıdılar ve hemen bir doktor çağırmaya koştular; doktor da çabucak bulundu.

Matmazel Gillenormand da kalkmıştı. Dehşet içinde, ellerini kavuşturmuş, "Tan-nm, olur şey değil," demekten öte bir şey yapmadan oradan oraya gidip geliyordu. Arada sırada ağzından, "Her şey kana bulanacak," sözcükleri çıkıyordu. İlk andaki panik geçince, bile bir durum değerlendirmesi yapma isteği uyandı; şu sözleri özetleyebildi: "Sonunda böyle olacağı belliydi." Bereket versin ki, bu türlü durumlarda âdet olduğu üzere; "ben zaten demiştime" kadar ulaşmadı.

Doktorun emri üzerine kanepenin yanına bir de karyola kondu. Nabzının attığı, yaralının göğsünde hiçbir derin yara olmadığı, dudaklardaki kanın ise burun deliklerinden geldiği doktor muayenesi sonucunda anlaşıldıktan sonra, soluk alışını kolaylaştırmak için yastıksız olarak, dümdüz, başıyla bedeni aynı hizada, hatta başı biraz daha aşağıda, belden yukarı çıplak, sırt üstü yatağa yatırıldı.

-223-

Marius'ün elbiselerinin çıkarıldığı sırada Gillenormand Teyze odasına çekildi ve teşbih çekmeye başladı.

Marius'ün bedeninde içten hiçbir yara ve bere yoktu; cebindeki cüzdan nedeniyle hızı kesilen kurşun, yolunu değiştirmiş, kötü bir yırtık açarak kaburgaları dolaşmıştı, ama pek derin bir yara açmamıştı, tehlikesizdi.

Ancak, yeraltındaki uzun yürüyüş sırasında kırık köprücük kemiği tamamen dağılmıştı, o bölgede önemli bir

hasar ve kollarında da kılıç yaralanı vardı, ama yüzünde hiçbir yara izi yoktu. Başında ise önemli yaralar ve

çizikler vardı. Başındaki bu yaraların önemi neydi? Yüzeysel miydi, yoksa kafatasının içine kadar işlemiş

miydi? Bu konuda henüz bir şey söylenemezdi. Önemli bir belirti vardı; hasta baygındı ve bu bayımlardan

hiçbir zaman ayılmak da mümkün olmayabilirdi. Üstelik kan kaybı yüzünden hastanın gücü önemli ölçüde

azalmıştı. Vücudunun belden aşağısını ise barikat korumuştı.

Basque ile Nicolette çarşafları yırtarak, sargı bezi hazırlıyordu. Sargı bezleri yetmediği için, doktor yaralardaki kanı pamuk tamponlarla geçici olarak durdurabilmişti. Yatağın yanındaki cerrahi aletlerle dolu masada üç mum yanıyordu. Doktor, Marius'ün yüzünü ve saçlarını soğuk suyla yıkadı. Kovanın içindeki su, birden kıpkırmızı kesildi. Kapıcı, elindeki mumla ışık tutuyordu. Doktorun yüzünde derin bir düşüncenin izlerini görmek mümkündü. Arada sırada başıyla yaptığı olumsuz bir işaret, sanki kendi

-224-

sorusuna kendisi yanıt verir gibiydi. Doktorun esrarengiz, kendi kendine konuşmaları, hasta için pek hayra alamet değildi.

Hastanın yüzünü kuruyan doktor, hâlâ kapalı duran gözkapaklarına parmağıyla hafifçe dokunurken, salonun dibindeki kapı açılarak, soluk benizli uzun yüzlü biri içeri girdi. Gelen dedeydi.

İki gündür süren ayaklanma, Mösyö Gille-normand'ı heyecanlandırmış, öfkelenmiştir, bütün zamanını almıştı. Bir gece boyunca hiç uyuyamamış, bütün gün de ateşi çıkmıştı. Akşam olunca da, evde her yerin kilitlenmesini ve sürgülenmesini emretmiş, erkenden yatmış, yorgunluktan da hemen uyuyakalmıştı.

Yaşlıların uykusu hafif olur. Mösyö Gil-lenormand'ın yatak odası salonun bitişiğinceydi, alman bütün önlemlere rağmen, gürültü nedeniyle uyanmıştı. Kapısının altından sızan ışık onu şaşırtmış, yatağından kalkarak el yordamıyla gelmişti. Bir eli kapının tokmağında, başı azıcık öne doğru eğik, ürpe-rerek şaşkın bakışlarla eşikte öylece duruyordu; üzerinde, kefene benzer kınışksız beyaz bir entari vardı; bu haliyle, bir mezann içini gözleyen bir hayalet benziyordu.

Dede, önce karyolayı, sonra da şiltenin üzerinde parlak bir ışık altında, kanlar içinde yatan hareketsiz delikanlıyı ve onun mum gibi bembeyaz yüzünü, kapalı gözlerini, açık ağızını, soluk dudaklarını, yan çıplaklığını ve her tarafı kızıl yaralar içindeki bedenini fark etti. İskeletleşmiş kol ve bacaklarından beklenecek derecede şiddetli bir ürpermeyle baştan

-225-

aşağı titredi; ilerleyen yaşının getirdiği aklan sararmış gözlerini donuk bir ışıltı kapladı; yüzü bir anda topraklaşmış köşeli bir kurukafa görünümünü aldı, kollan iki yana düştü, duyduğu şaşkınlığı, titrek iki elindeki bütün par-maklannın açılmasıyla kendisini gösterdi; beyaz kıllarla kaplı zavallı çıplak bacaklan, entarisinin önünden öne doğru büküldü. "Marius!" diye mınıldandı. Basque: "Beyefendi," dedi, "küçükbeyi az önce getirdiler. Barikata gitmiş." Yaşlı adam, korkunç bir sesle: "Ölmüş!" diye haykırdı. "Ah haydut!" Sonra da korkunç bir değişiklikle bu, yüzyıllık ihtiyar, bir delikanlı gibi dimdik oldu. "Mösyö, siz doktorsunuz. Bana önce şunu söyleyin; öldü, değil mi?" Doktor, son derece saygılı bir tavırla susuyordu. Mösyö Gillenormand, korkunç bir kahkahayla ellerini ovuşturdu. "Öldü! Öldü demek! Kendini barikatlarda öldürdü! Benden nefret ederek! Bunu bana inat yaptı! Ah vampir! Bana bu halde dönüyor! Hayatımı zehir etti! Öldü!" Sonra pencereye gitti, boğulurmuşcasına camı sonuna kadar açtı, karanlığın karşısında durarak, sokaktaki karanlığa doğru konuşmaya başladı: "Delik deşik olmuş, kılıçtan geçirilmiş, boğazlanmış, bitmiş, didiklenmiş, parçalanmış! Şu serseriye görüyor musunuz? Onu beklediğimi, odasını hazırlattığımı, çocukluk resmini -226- başucuna koydurduğumu pekâlâ biliyordu! Sadece gelmesinin bana yeteceğini, uzun yıllardır onu çağırdığımı, akşamlan ocak başında ellerim dizlerimde ne yapacağımı bilmeden oturup kaldığımı, bir budala gibi onu beklediğimi biliyordu! Bunlan biliyordun sen! Eve gelip, 'İşte ben geldim' demenin yeterli olacağını da. Evin efendisi sendin, bense sana boyun eğmeye razıydım. Şu ihtiyar mankafa deden ne istersen onu yapacaktı. Bunlann hepsini biliyordun, biliyordun ama, 'Hayır, o kral taraftandır, oraya gitmem!' dedin. Barikatlan tercih ettin. Bana kötülük olsun diye canına kıydırttm! Sana, Berry Dükü için söyledikle-rim yüzünden öcünü almak için! Buna alçaklık derler! Hadi yatın artık, rahatça uyuyun. Ölmüş. İşte uyandım artık." Doktorun kaygısı bu kez çift yönlü olmuştu, bir an için Marius'den ayrılarak, Mösyö Gillenormand'm yanına

gitti, kolunu tuttu.

Dede, ona doğru döndü, büyümüş ve kanlanmış gibi duran gözleriyle baktı, sakın bir tavırla:

'Teşekkür ederim efendim," dedi, "sakinim, kaygılanmayın. Ben bir erkeğim, XVI. Louis' nin ölümünü gördüm, olaylara dayanmasını bilirim. Yalnız korkunç olan bir şey var ki, o da, bütün bu kötülüğün sizin gazetelerinizde çıktığını bilmek. Yazar bozuntula-nnız, sözcüleriniz, avukatlarınız, hatipleriniz, kürsüleriniz, tartışmalarınız, ilerlemeniz, ışıklanız, insan haklarınız, basın özgürlüğünüz olabilir, ama işte bakın, çocuklarınız evlerinize nasıl dönüyor. Ah! Marius! Kor-

-227-

kunç bir şey bu. Katledilmek! Benden önce ölmek! Bir barikat! Ah haydut! Doktor, galiba siz bu mahallede oturuyorsunuz? Oh! Sizi tanıyorum. Pencereden arabanızla geçtiğinizi görüyorum. Bakın, size söyleyeyim, beni öfkeli sanıyorsanız yanılıyorsunuz. İnsan bir ölüye öfkelenemez. Bu çok aptalca bir şey olur. O benim yetiştirdiğim bir çocuktur. Daha küçücükken ben oldukça yaşlıydım. Tuilleries' de, küçük küreğiyle, küçük sandalyesiyle oyunlar oynardı, ben de bekçiler azarlamasınlar diye, onun kürekle toprakta açtığı delikleri bastonumla kapatırdım. Bir gün; 'Kahrolsun XVIII. Louis!' diye bağırarak kalktı gitti. Benim hiçbir suçum yok. Pespembe, sarsışın bir çocuktur. Annesi öldü. Bütün küçük çocuklar sansın olurlar, hiç dikkat ettiniz mi? Bu neden böyle acaba? Loire haydutlarından birinin oğludur o. Ama çocuklar babalarının günahlarını taşımamalıdır. Onu şu kadarıkken hatırlıyorum. Bir türlü 'd'leri söyleyemezdi. Kuş ötüşüne benzer tatlı ve karışık bir konuşması vardı. Bir kez, hatırlıyorum, Farnese Hercules' in heykeli karşısın-dayken, herkes onun çevresinde toplanmış, hayranlık dolu bakışlarla süzüyorlardı, o kadar güzel bir çocuktur! Tablolardakine benzer bir yüzü vardı. Onu bazen azarlar, bastonumla korkuturdum, ama şaka olduğunu bilirdi. Sabahleyin odama girdiği zaman söylenir dururdum, ama onun içeriye girişi bir güneşe benzerdi. Bu yumurcıklara karşı insan kendini koruyamaz ki. Sizi yakalamaları, elde etmeleri çok kolaydır. Gerçek şu ki, bu ço-

-228-

cuktan daha sevimlisi olamaz. Şimdi artık onu öldüren Lafayette'lerinize,
Benjamin Constant'lannıza, Tirecuir
de Corcelles'lerini-ze ne dersiniz? Bu iş böyle yürümemeli."
Marius hâlâ renksiz ve hareketsiz yatıyordu, doktor yeniden onun
başucuna gelmişti. Mösyö Gillenormand,
Marius'e yaklaştı, ellerini ovuşturmaya başladı. Bembeyaz kesilen
dudakları, istem dışı oynar gibi
kımıldıyordu:

"Ah! Kalpsiz! Ah alçak! Ah! Rezil! Ah sep-tempriseur!"

Bunlar can çekişen birinin, bir ölüye alçak sesle çıkışmalarıydı.
Heyecanlar ve taşkınlıklar, ne yaparsanız yapın dışı vurur; onun için
kelimeler yavaş yavaş birbiri ardına
eklenmeye başladı, ama büyükbabanın onları söyleyecek gücü artık
kalmamıştı; sesi son derece boğuk ve
sönüktü, öyle ki, uçurumun öte yakasından gelir gibiydi:

"Cehenneme kadar! Ben de öleceğim eninde sonunda. Koca Paris'te bu sefili
mutlu etmekten mutlu olacak

bir kız bulunmaz mıydı? Eğlenip, keyif çatacağı yerde, gidip savaşıarak
hayvan gibi kendini kurşunlatan bir

alçak bu! Hem de kimin için, ne için? Cumhuriyet için! Delikanlılığın
gereklerini yerine getirip, Chaumiere'de

dans edeceği yerde! Yirmi yaşma yazık! Cumhuriyetçiymiş. Güzel bir
aptallık doğrusu! Zavallı analar, güzel

güzel çocuklar doğurmaya bakın siz. Hadi bakalım, artık ölmüş. Kapıdan iki
cenaze çıkacak. O General

Lamarque'in hatırı uğruna kendini bak ne hallere sokmuşsun! O General La-

-229-
marque sana ne iyilik etti ki? Kaba bir asker! Bir boşboğaz! Bir ölü uğruna
kendini öldürt-tün! İnsan deli

olmaz da ne olur? Şuna bakın, daha yirmi yaşında! Hem de arkasında bir
şey bırakıp bırakmadığına bakmak

için başını bile çevirmeden! İşte şimdi yapayalnız ölmek zorundalar, zavallı
ihtiyarcıklar. Köşede geber,

baykuş! Neyse, aslında belki de daha iyi... Ben de böylesini umuyordum. Bu,
beni aniden öldürür. Çok

yaşlıyım... Yüz bin yaşındayım... Çoktan ölmüş olmalıydım. Bu darbeyle bu iş
de oldu demektir. Her şey bitti

demek? Ne mutlu! Bu amonyakla ilaçlan ona koklatmak ne işe yarar ki?

Bunca emek boşuna budala doktor!

Hadi, işte, öldü, hepten öldü. Ben de bir ölü olduğum için bu işten çok iyi

anlarım. O işi yanm bırakmamıştır
mutlaka. Evet, devir alçaktır, alçak, alçak... İşte, sizler, sizin gibiler, sizin
doktorlarınız, yazar
müsveddeleriniz, serseri filozoflarınız... Altmış yıldan beri Tuilleries'deki
karga sürüsünü korkutan devrimler
hakkındaki düşüncelerim işte bunlar! Mademki böyle can vereceksin,
kendine acımadın, ben de ölümüne
üzülmeyeceğim, anladın mı katil!"
Tam o sırada Marius ağır ağır gözkapakla-nnı kaldırdı, hâlâ baygınlığın
etkisiyle buğulu olan bakışları Mösyö
Gillenormand'm üzerinde durdu.
İhtiyar adam, "Marius!" diye bağırdı, "Marius! Marius! Yavrum! Oğlum!
Benim sevgili oğlum! Gözlerini açtın,
baktın bana, yaşıyorsun... Sağ ol!"
Ve düşüp bayıldı.

-230-

DÖRDÜNCÜ KİTAP

RAYDAN ÇIKAN JAVERT

1. Raydan Çıkan Javert

Javert, Homme-Arme Sokağı'ndan ağır adımlarla uzaklaşmıştı. Ömrü
boyunca ilk kez başı eğik yürüyordu
ve yine ilk kez elleri arkasındaydı. O güne kadar, Napoleon'un
duruşlarından en çok kararlılık sembolü olan;
kollar göğüste kavuşmuş olanını benimsemişti, kararsızlık simgesi olan
ellerin arkada kavuşması, onun için
çok yabancıydı. Oysa ki şimdi bir değişiklik olmuştu; içinden çıkılmaz,
anlaşılmaz bir görünüm alan kişiliği
kaygıyla doluydu.
Sessiz sokaklara daldı. Ne var ki, yine de bir yön tutturmuştu.
Kestirmeden Seine'e doğru yollandı. Ormes
rıhtım caddesine ulaştı, kıyı boyunca yürüdü, Greve Meydanı'nı geçerek,
Notre-Dame Köprüsü köşesinde
Châ-telet Meydanı'ndaki karakolun biraz ötesinde durdu. O yörede Seine,
bir yanda Notre-Dame Köprüsü ile
Pont au Change arasında, öte yanda da Megisserie rıhtım caddesiyle Fleurs
rıhtımı arasında, ortasından bir
akıntının geçtiği dört köşe bir göl oluşturur.
Seine'nin bu noktası, ırmak gemicilerinin en korktuğu yerdir. Köprüdeki
değirmenin

-231-

çarklanm basıncıyla daha da sıkışıp artan bu akıntı oldukça tehlikelidir; değirmen bugün yıkılmıştır. İki köprünün de birbirine bu kadar yakın olması, tehlikeyi daha da artırıyor; kemerlerin altına şiddetle saldıran sular, orada müthiş büyük dalgalar oluşturuyor, toplanıp yığılıyor, söküp koparmak istercesine köprünün ayaklarına yükseliyordu. O bölgedeki suya düşen kişiler, en iyi yüzücülerden bile olsalar bir daha su yüzüne çıkamazlar.

Dirseklerini korkuluğa dayamış olan Ja-vert, çenesini ellerinin içine almış, farkında olmadan tırnaklarıyla favorilerini karıştırırken, bir yandan da düşünüyordu. Benliğinin ta derinliklerinde bir değişim, bir devrim, bir sarsıntı olmuştu; kendi kendine çözmesi gereken bir şeyler vardı. Birkaç saattir tüm doğallığı kaybolmuş, allak bullak olmuştu. Bütün körlüğüne rağmen yine de berrak olan beyni, şeffaflığını kaybetmişti. Bu berraklığın yanı sıra birtakım bulutlar da dolaşıyordu. Vicdanı, ona, görevinin ikiye bölündüğünü söylüyordu.

Seine kıyısında ansızın Jean Val-jean'la karşılaştığı zaman içinde avını yeniden yakalayan bir kurtla, sahibini bulan bir köpek gibi birbirine zıt iki ayrı duygu uyanmıştı. Dümdüz olmakla birlikte, önünde iki yol vardı; hayatında sadece tek bir doğru yol tanımış olduğu için, bu durum oldukça korkutucu görünüyordu. Asıl acı yanı, o iki yolun tamamen birbirine zıt olmasıydı. Bu yollardan birini seçmek, diğersini terk etmek anla-

-232-

mına geliyordu. Gerçek olanı hangisiydi? İçine düştüğü bunalım anlatılır gibi değildi.

Hayatını bir canıye borçlu olmak, bu borcu kabul etmek ve onu ödemek için de, bir sabıkalı ile aynı düzeyde olmak, onun kendisine yaptığı iyiliği, bir başka iyilikle ödemek, kendisine "hadi git" dedirterek, ona "özgürsün" diyebilmek, görev denilen ve genellikle büyük bir ciddilikle yüklendiği bu sorumluluğu, kişisel nedenlerle feda etmek. Ancak bunu yapmış olmakla birlikte, özel saydığı nedenlerde çok önemli, belki de görev duygusundan daha yüce bir şeyler olduğunu sezmemek... İşte bütün bu saçmalıkların gelip kendisini bulması onu çileden çıkarıyordu.

Jean Valjean'ın onu bağışlaması gerçekten çok şaşırtıcıydı; onun da Jean Valjean'ı bağışlaması en az bu kadar şaşırtıcıydı. Peki, ne olmuştu? Kendini arıyor, ama bulamıyordu. Şimdi ne yapmalıydı? Jean Valjean'ı teslim etse olmaz, serbest bıraksa yine olmazdı. Birinci durumda bir hükümet adamı, bir kürek mahkûmunun karşısında küçük düşüyor ikincisindeyse bir kürek mahkûmu yasadan daha üstün sayılıyor, ayağıyla üzerine basıyordu. Her iki durum da Javert için bir şerefsizlikti. Alınacak bütün kararlar, bir düşüşün izlerini taşıyacaktı. Kaderin bazen bütün imkânsızlıkları taşıyan böyle uçları vardır, onların ötesinde ise hayat bir uçurumdan farksızdır; Javert, işte bu uçlardan birindeydi. Düşünmeye böylesine zorlanmış olması

-233-

sıkıntılarının en önemlilerinden biriydi. Bütün bu birbirine zıt heyecanların şiddeti, onu düşünmeye zorluyordu. Oysa ki bu, onun için kullanılmayan ve kullanıldığında acı veren bir şeydi. Düşüncede her zaman biraz içten içe bir isyan havası sezilir. Javert, kendinde de buna benzer şeylerin olmasına öfkeleniyordu. Görevinin kapsamı dışındaki konularda kafa yormak, ona her zaman gereksiz ve boşuna bir yorgunluk gibi gelirdi, hele geçen gün yaşadığı şeylere ait düşünceler adeta bir işkenceydi. Ancak, bu tür sarsıntılardan sonra, insanın vicdaniyla başbaşa kalıp, kendi kendinin hesabını, yine kendine vermesi gerekirdi. Yapmış olduğu şey onu hâlâ ürpertiyordu. O, Javert, bütün polis kurallarına, toplum ve adalet ilkelerine, yani yasaların tümüne karşı gelerek bir suçluyu bırakmaya karar vermiş, bu da ona yapılması gereken en doğru bir iş gibi görünmüştü. Kendi özel işleri, görevlerinin yerine geçmişti, bu çirkin bir şey değil miydi? Yapmış olduğu bu anlamsız hareketin her eleştirisinde baştan aşağı titriyordu. Sonunda neye karar vermeliydi? Tek çare vardı: En kısa zamanda Homme-Arme Soka-ğı'na dönerek, Jean Valjean'ı yakalamak. Yapılması gerekenin bu olduğu açıktı. Ama hayır, yapamazdı. Anlayamadığı bir şey o yolu tıkıyordu. Bir şey mi? Ne olabilirdi bu bir şey? Bu dünyada mahkemelerden, uygulanan yasalardan ve hükümetten başka bir şey

olabilir miydi ki?

Javert'in şaşkınlığı anlatılamaz. Kutsal bir

-234-

I

kürek mahkûmu! Adaletin yakalayamayacağı bir forsa! Hepsi de kendi yüzünden!

Javert'le Jean Valjean, cezalandırmak için yaratılmış bir adamla, cezaya katlanmak için yaratılmış bir insan;

yani her ikisi de yasanın malı olan iki adam, yine yasaların ütüne çıkabilmişlerdi... Bu korkunç bir şey değil

miydi?

Yani bu ne demektir! Bunca densizlikten sonra hiç kimse ceza görmeyecekti, öyle mi? Toplum düzeninden

daha güçlü olan Jean Valjean serbest kalacaktı da, Javert hükümetin ekmeğini yemeyi sürdürecekti, öyle

mi?

Düşünceleri yavaş yavaş korkunçlaşmaya başlamıştı.

Bu düşünceleri arasında bir de, Filles du Calvaire Sokağı'na isyancı konusuna da dönerek, kendini

eleştiriyordu, ama onu pek düşünmüyordu. Küçük suç, büyüğünün içinde kayboluyordu. Zaten bu isyancı,

şüphesiz ölmüştü; yasalara göre, ölüm olduğunda kovuşturma düşerdi. Jean Valjean... düşüncesini ezen

bütün ağırlık işte buydu.

Jean Valjean, onu şaşırtıyordu. Hayatının dayanak noktasını oluşturan ve değişmez gibi görünen tüm

gerçekler bu adamın karşısında çöküyor, Jean Valjean'ın kendisine gösterdiği yüce gönüllülük karşısında

eziliyordu. Belleğini yokladıkça, eskiden yalan ve delice diye nitelendirdiği başka olaylar şimdi birer gerçek

olarak karşısına dikiliyor, sonra Mösyö Madeleine yeniden belirliyordu.

Jean Valjean'ın arkasında ve bu her

iki yüz, Javert'in zihninde saygıdeğer tek bir yüz oluyor-

-235-

du. Korkunç bir şey olarak nitelendirdiği olay başına gelmişti işte, bir forsaya hayranlığı ruhuna kadar

işlemişti. Bir kürek mahkûmuna hayranlık... Olacak iş midir? Bundan ürpermekle birlikte, kendini kurtarması

da artık imkânsızdı. Elinden geldiğince çırpıyor, ama yine ta içinden, bu sefilin yüceliğini itiraf etmek

zorunda kalıyordu. Bu, iğrenç bir şeydi.

İyiliksever bir 'kötü adam', acıma duygusuyla dopdolu, iyi kalpli,
bağışlayıcı, kötülüğe karşı iyilik yapmayı,
kine karşı da affetmeyi bilen, acımayı öc almaya tercih eden, düşmanını
yok etmektense kendini feda eden,
kendine vurana kurtaran, erdemin doruğuna diz çöken, insandan öte meleğe
yakın bir forsa. Javert böyle bir
canavarın varlığını itiraf etmek zorundaydı. Bu böyle süremezdi.
Şüphesiz, bu konuda ısrar ediyoruz, şaşmakla birlikte öfkelendiği bu
canavara, bu alçak meleğe, bu iğrenç
kahramana diren-meksizin teslim olmamıştı. Jean Valjean'la birlikteyken,
içinde yer alan, ona atfedilen
kaplan yirmi kez kükremişti. Yirmi kez Jean Valjean'ı üzerine atılarak
yakalamak, yutmak, kısaca tutuklamak
istemmişti. Bundan daha kolay bir şey yoktu. Önünden geçilen ilk karakola
gidip, "İşte, hapishaneden kaçan
bir sabıkalı!" diye bağırarak, jandarmaları çağırıp, "İşte şimdi bu adam
sizindir," demek ve çekip gitmek, bu
lanetlenmiş adamı orada bırakıp gerisini hiç umursamamak, hiçbir şeyle
ilgilenmemek. Bundan böyle bu
adam ölünceye kadar yasaların esiri olacak-

-236-

tı, yasalar ne isterse onu yapardı. Bundan daha adil bir çözüm olamazdı.
Javert bütün bunları içinden
geçirmiş, umursamadan eyleme geçip, adamı yakalamak istemiş, ama şimdi
olduğu gibi, o zaman da
yapamamıştı; Jean Valjean'ın yakasına elini titreye titreye her uzatışta
kendini büyük bir yük altında
hissetmiş ve geriye çekilmişti, beyninin derinliklerinden gelen bir sesin,
"İyi, iyi! Hayatını kurtaranı teslim et,
sonra da Pontius Pi-latus'un tasını getirterek pençelerini yıka!" diye
bağırıldığını hissetmişti.
Sonra, düşünceleri yine kendine yöneldi. Büyüyen Jean Valjean'dı, kendisi
ise gittikçe küçülüyordu.
Velinimeti, bir kürek mahkûmuydu.
Peki, o halde bu adamın kendisini öldürmemesine nasıl göz yummuştu. O
barikatta ölmeyi hak etmişti. Bu
hakkı kullanmalıydı. Jean Valjean'a rağmen öteki isyancıları yardıma
çağırıp, kendini zorla kurşuna
dizdirmesi, çok daha yerinde bir davranış olurdu.
İşin acı tarafı, kesin yargılarının ve inançlarının yok oluşuydu. Kendini,
köklerinden koparılmış gibi

görüyordu. Yasaların karşısında ancak bir koçan sayılabilirdi. Şimdiye kadar tanımadığı vicdanı kaygılarla doluydu. Tek ölçü olarak kabul ettiği yasal kesinlikten farklı duygular içindeydi. Eski, bildik bir dürüstlüğün sınırları içinde olmak artık ona yetmiyordu. Beklenmedik bir sürü gerçek onu etkisi altına almıştı. Ruhunda yepyeni bir dünya doğuyordu, kabul edilip geri verilen iyilikler, fedakârlık, acıma, hoşgörü; mer-

-237-
hametin şiddete üstünlüğü, kişilerin de artık var olduğu, kesin suçlamaların boşunahğı, lanetlemenin yok oluşu, yasanın da gözünün yaşarabilmesi ve insan adaletinden öte bir Tanrı adaletinin varlığı. Sonsuz karanlıklar içinde bilinmez bir manevi güneşin korkunç doğuşunu görebiliyordu; ondan korkuyor, gözleri kamaşıyordu. Kartal bakışlarına zorlanan bir baykuş. Hükümet kuvvetlerinin de kararsızlık içinde kalacağı bazı kural dışı durumların olabileceğini, bir olay karşısında kuralların yetersiz kalabileceğini, her şeyin yasa çerçevesi içinde olmadığını, beklenmedik olaylar karşısında insanın boyun eğebileceğini, bir kürek mahkûmunun bir memurdan daha erdemli olabileceğini, canavara benzeyen birinin bir melek ve kaderin böylesine şaşırtıcı tuzakları olabileceğini düşünüyor, kendisinin de bu beklenmedik olaylar karşısında çaresiz kaldığını itiraf ediyordu. İyiliğin var olduğunu kabul etmek zorundaydı, bir forsa ona iyilik etmişti; kendisi de az önce iyiliğine karşılık vermişti; olacak iş değildi bu. Öyleyse raydan çıkmak üzereydi. Kendini bir alçak olarak görüyor ve öğreniyordu. Javert için seçkin insan olmak, büyük ve yüce-erdemli olmak değil, kusursuz olmakla eşanlamlıydı, tşte hata yapmıştı. Nasıl olmuştu da o duruma düşmüştü? Bütün bunlar, böyle aniden nasıl olmuştu? Kendine bile bunu açıklamaktan acizdi. Başını ellerinin arasına almış, ne yaparsa yapsın hiçbir şeye bir anlam veremiyordu.

-238-

Kaçınılmaz bir biçimde, tutsağı olduğu yasalara Jean Valjean'ı teslim etmek niyetindeydi. Onu tutukladığı sürece, salıvermeyi bir an olsun düşünmemişti. Ancak kendisi bile farkına

varmadan eli gevşemiş ve onu salıvermişti.

Gözlerinin önünde türlü türlü soru işaretleri belirliyordu. Kendine sorduğu sorulara, yine kendi cevap vermeye çalışıyor, ancak verdiği karşılıklar onu ürkütmekten öte bir yarar sağlamıyordu. Şöyle diyordu; "İşkence edercesine kovaladığın bu forsa, seni ayağının altına almış, öç alabilecek durumdayken, hatta hem içindeki kin hem de güvenliği açısından öç almak zorundayken, seni affetmekle, hayatını bağışlamakla ne yapmaya çalıştı? Görevini mi? Hayır, ondan da yüce bir şeyi... Ya ben, onu bağışlarken ne yapmaya çalıştım? Görevimi mi? Hayır. Daha yüce bir şeyi. Öyleyse, görevden de üstün bir şey mi var?" İşte burada korkuya kapılıyordu, terazisinin dengesi büsbütün bozuluyor, bir kefesi uçuruma düşerken, diğeri göklere yükseliyordu, Javert aşağıdakinden, alt kesimden yukarıdaki kadar kaygılanıyordu. Hiç de, bir Volta-ire'ci, bir inançsız değildi, tam tersine, kiliseye içgüdüsel bir saygınlığı vardı, ama işte onu ancak toplumun kutsal bir parçası olarak biliyordu; kurulu düzen onun için bir dogmaydı ve bu da ona yetiyordu, sözcüğün gerçek anlamıyla, erkeklik ve daha sonra memurluk çağına geldiğinde rahip olur gibi polis müfettişi olduğundan, bütün dini inancı polis mesleği olmuştu. Bir amiri vardı, Mösyö Gisquet;

-239-
o güne kadar öteki amiri, Tann'yı pek düşünmemişti.

Bu yeni amir, Tanrı, kendisini ona hissettiriyor ve onu şaşkına çeviriyordu. Bu beklenmedik durumda yolunu şaşırılmıştı. Bu amire karşı nasıl davranması gerektiğini çıkaramıyordu, oysa ki bir memurun daima sadakat göstermesi, başkaldırma-ması, eleştirmemesi, tartışmaması gerektiğini biliyor, ancak kendisini şaşkınlığa uğratan bir amir karşısındaki tavrın, memurun istifasından başka bir şey olamayacağını kestire-biliyordu.

Peki ama Tanrı'ya istifasını nasıl sunabilecekti.

Nereden başlarsa başlasın, dönüp dolaşıp aynı noktaya geliyordu, ona göre her şeyden üstün bir olay vardı;

korkunç bir suç işlemişti. Hapishane kaçağı bir sabıkaliya göz yummuş, bir kürek mahkûmunu özgür kılmıştı.

Yasalara ait olan bir adamı, yine yasalardan çalmıştı. Bunu yapmıştı işte.

Artık kendi kendini anlama
gücünden yoksundu. Var olduğundan bile emin değildi. Davranışlarının
nedenlerini de anlayamıyor, sadece
başı dönüyordu. O zamana kadar belirsiz bir dürüstlük olan o kör inancın
içinde yaşamıştı. Şimdi ise o inanç
kendisini bırakıp gidiyor, şeref ve haysiyet yok oluyordu. İnanıldığı her şeyi
kaybediyordu. İstemediği birtakım
gerçeklerin hışmına uğramıştı. Bundan böyle başka bir insan olması
gerekecekti. Gözündeki perde, aniden
yapılan ameliyatla ortadan kalkan bir vicdanın acısıyla kıvranıyordu.
Görmekten

-240-

iğrendiği her şeyi görüyordu. Kendisini koflaşmış, yararsız, geçmişinden
kopuk, işinden atılmış biri gibi
görüyordu. İçindeki otorite korkusu yok olmuştu.
Korkunç bir durumla karşı karşıyaydı, duygulanmıştı.
Hem granitten yaratılmış olmak hem de kuşklar duymak; yasa kalıbından,
tek parça, dökme bir ceza
heykeli olmak ve de tunç göğsünün altında birdenbire bir yüreğin varlığını,
anlatılmaz bir şey bulunduğunu
fark etmek! O güne kadar bu iyiliğin, aslında kötülük olduğunu kendi
kendine söylemekle birlikte, iyiliğe
iyilikle karşılık verecek duruma düşmek! Bekçi köpeği olduğu' halde,
ısıracağı yerde yakalamak! Buz olup
erimek! Kıskaç iken, el oluvermek! Parmaklarının birdenbire açıldığını
hissetmek! Tuttuğu şeyi salıvermek!
Korkunç bir şey! Yolunu şaşırıp geri tepen insan kılığmdaki bir mermil
Sonunda şunu kendi kendine itiraf etmek zorundaydı ki, yanılmazlık da
yanılabilir. Her türlü inançta aldanma
payı vardır, bir yasa konuştuğunda son söz söylenmemiş olabilir, toplum
kusursuz değildir, otorite
dalgalanmalarla, kararsızlıklarla, sarsılmaz olan da çatırtılarla dolu olabilir,
yargıçlar da insandır, yasalar
yanılabilir, mahkemeler de alda-nabilir! Bu, gökyüzünün billur gibi
mavisinde bir çatlak görmek gibi bir şeydir.
Javert'in içinden geçenler dümdüz, soru sormayan bir vicdanın, bir ruhun
yoldan çıkması, şaşmaz bir düz
hat üzerinden fırlatılan ve gidip Tann'da parçalanan katı bir dürüst-

-241-

lüğün ezilmesiydi. Kuşkusuz, bu çok garip bir şeydi. Düzenin şaşmaz
yolunda giden demir at üzerindeki

ocakçısı ve otoritenin makinisti bir yıldırım çarpması sonucu yere düşsün!
Yasanın dokunamadığı;
doğrulukta, şaşmaz, etkilenmez, kusursuz biri eğilebilsin! Lokomotif için
bir Şam yolu bulunsun!
Kişide her zaman bulunan ve hiçbir etkiyle bozulmayan Tanrı duygusu:
Aldatan vicdana karşı gerçek vicdan;
kıvılcıma sönmeyi yasaklayan, ışığa güneşi hatırlatan, şaşırtıcı ve düşsel
mutlakla karşılaşan ruha, gerçek
mutlağı gösteren; kaybedilemeyecek bir insanlık, tartışılmayacak bir
insan yüreği demek olan şu harika
olay, belki de iç mucizelerin en güzeli... Javert, acaba bunu anlıyor muydu?
Ona erişebiliyor, farkına varıyor
muydu? Elbette ki hayır. Ancak bu, anlayamadığı, karşı çıkamadığı şeyin
basıncı altında beyninin
aralandığını da seziyordu. Bu inanılmaz olayın değişimine uğrayan bir
kişiden çok, onun bir kurbanıydı.
Üzerindeki etkiye de ancak çileden çıkarak katlanabiliyordu. Bütün olan
bitende, ancak sonsuz bir yaşama
güçlüğü görüyordu. Bundan böyle artık soluk alması güçleşmişti. Tepesinde
bilmediği bir şeyin dolaşıyor
olmasına alışık değildi. Şimdiye kadar kendisini kuşatan her şeyi
bakışlarıyla, açık, yalın, duru bir biçimde
algılıyordu; orada bilinmeyen, karanlık hiçbir şey yoktu; çevresinde, belirli,
düzenli, birbiriyle ilişkili, kesin
olarak çizilmiş ya da bitirilmiş olanın dışında hiçbir şey bulunmuyordu; her
şey onun dışında önceden
düşünülmüş ve planlanmıştı, oto-
-242-
rite dümdüz bir şeydi, hiçbir sapma ve şaşırma olamazdı. Javert
beklenmedik, bilinemez olanı yalnızca
aşağı tabakada görmüştü. Düzen dışı, beklenilmeyen şeyler, karmakarıklık,
bir uçuruma düşme ihtimali,
bütün bunlar ancak alt tabakalara, isyancılara, kötülere özgü olaylardır. Şu
anda Javert tepetaklak devrilmiş,
şu duyulmamış görüntünün karşısında birdenbire korkuya kapılmıştı;
zirvenin uçurumu. Ne demek oluyordu
bu? Neye güvenmeliydi? İyice yıkılmış, çökmüştü! Her şey boşa gitmişti!
İnandığı her şey paramparça
oluyor; çöküyordu.
Vay canına! Tepeden tırnağa felce mi uğramıştı! Kesinlikle çaresiz miydi!
Neye güvenecekti? Adımız gibi

bildiğimiz şey, kof, çürük çıkıyordu! Şuna bak! Demek toplumun kuşandığı zırhtaki hatayı yüce ruhlu bir sefil görebiliyor, ortaya çıkartıyordu. Öyleyse yasaların dürüst bir uşağı, kendisini, birdenbire bir adamı elinden kaçırmak suçu ile onu tutuklamak biçimindeki iki suç arasında bulabilirdi. Demek ki devletin, memura verdiği görev ve talimatlardaki her şey, öyle emin olunabilecek, kesin, doğru şeyler değildir. Öyleyse görevde birtakım çıkmaz sokaklar da vardı. Peki, diyelim ki var; ne yapacağız? Lanetlenmiş, mahkûm edilmiş, boyun eğdirilmiş yaşlı, eski bir mahkûmun başkaldırması ve sonuçta haklı olması mümkün müydü? Gerçek miydi bu? İnanılır şey değildi! Şekli değişen bir suçun karşısında yasaların özür dileyerek geriye çekilebildikleri durumlar var mıydı? Evet, böyle durumlar vardı. Ve Javert, bu-
-243-

nu görmüştü. Ve Javert, böyle bir duruma değmiş, dokunmuştu. Hem de değil karşı çıkmak, onu onaylıyordu. Gerçeklerdi bunlar. Gerçeğin böylesine biçimsizce ortaya çıkması berbat bir şeydi. Gerçeklikler ve olgular üzerlerine düşeni yerine getirdiklerinde, yasanın, hukukun tartı taşı olmaktan memnun olabilirler; gerçekler ve olgular; onları yollayan Tanrı'dır; peki, öyleyse yasaları gerçeklikle sarsarak, anarşiyi yaratan Tanrı mı? Sıkıntı ve üzüntünün yarattığı sağlıksızlık, duygularına hâkim olmasını engelliyor, toplum, insanlık, evren, artık gözünde sadece iğrenç çizgilere bürünüyor; ceza yöntemleri, hükümler, yasal meşruiyet yüce divanların ilamları, memurluk, yargıçlık, hükümet, suçluluk, suçu önleme, cezalandırma, idari bilimler, hukukun yanılmazlığı, hükümetin sözüne güvenirlilik, siyasetin ve güvenliğin dayandığı kurallar, egemenlik, adalet, yasaların mantığı, toplumun mutlak ve genel gerçekleri bütün bunlar bir harabe, bir çöplük, bir kaostu. Düzenin bekçisi, asayiş hizmetinde baştan çıkmazlık timsali, toplumu koruyan buldog köpeği Javert yenilmiş, yere serilmişti, bütün bu yıkıntının üzerinde, başında yeşil başlığı, alnında halesiyle ayakta duran bir adam, işte sonunda vardığı karmaşa; işte ruhundaki korkunç manzara.

İnsan buna nasıl dayanabilirdi? Hayır, dayanamazdı. Karşılaşılabilecek en şiddetli bir durumdu bu.

Kurtulmanın ise ancak iki yöntemi vardı: Biri, karar verip, Jean Valje-
-244-

an'ı, kürek mahkûmunu yeniden zindana göndermek; öbürü ise...

Javert parmaklıktan ayrıldı; bu kez başı yukardaydı, Châtelet Meydanı'nın köşelerinden birinde karakolun

önünde bir çavuş gördü ve oraya doğru yürüyerek içeri girdi. Polis mensupları birbirlerini bir karakolun

kapısını itiş şekillerinden tanıyabilirler. Javert, çavuşa adını bildirdi, kimlik kartını gösterdi, üzerinde bir mum

yanan karakol masasına oturdu. Masanın üzerinde bir kalem, zabıtlar, gece devriyelerinin raporları için

kâğıtlar vardı. Hasır sandalyeyle tamamlanan bir masa bir tesis demektir; üzerinde testere tozu dolu,

şimşirden yapılmış bir tabak ve balmumu desteleri dolu bir mukavva kutu hiç değişmez eşyadandır, bütün

karakollarda vardır ve resmi üslubun en aşağı düzeyini oluştururlar. Devlet edebiyatı onlarla başlar.

Javert, kalem ve bir tabaka kâğıt alarak şunları yazmaya başladı:

GÖREVİN YARARINA BAZI GÖZLEMLER

"Birincisi: Sayın polis müdürünün bir göz atmasını rica ederim.

"İkincisi: Soruşturma tamamlanarak gelen tutuklular, ayakkabılarını çıkararak, üzerlerinin aranması sırasında

taşların üstünde yalınayaktırlar. Hapishaneye girdiklerinde pek çoğu öksürüyor, bu da sağlık masraflarını

artırıyor.

"Üçüncüsü: İzleme yöntemi, belirli aralıklarla memur konmasıyla daha iyi olacaktır, ama önemli olaylarda,

en az iki memurun

-245-

birbirini gözden kaybetmemesi gerekir, bu da bir memurun herhangi bir nedenle hizmet sırasında gücünün

kesilmesi anında, öbürünün onun yerini almasını sağlayacaktır.

"Dördüncüsü: Madelonnettes Hapishane Yönetmeliği'nin, paralarını ödeseler bile, mahkûmlara bir sandalye

verilmesine neden engel olduğu bir türlü anlaşıl原因amamaktadır.

"Beşincisi: Madelonnettes'teki kantinde sadece iki parmaklık bulunuyor, bu durum da mahkûmların kantinde

çalışan kadının elini tutmasına imkân sağlıyor.

"Altıncısı: Diğer mahkûmları görüşme odasına çağıran ve çığırta denilen

mahkûmlar, adlarını daha anlaşılır biçimde bağırarak için her mahkûmdan iki metelik alıyorlar. Bu hırsızlıktır.

"Yedincisi: Dokuma atölyesinde kaçan bir iplik için mahkûmdan on metelik kesiliyor, bu, müteahhidin bir yolsuzluğudur. Çünkü kumaşlar oldukça iyi dokunmaktadır.

"Sekizincisi: Force Hapishanesi'ndeki ziyaretçilerin, Sain te Mene l'Egyptienne görüşme odasına giderken sübyan avlusundan geçmeleri hoş bir şey değildir.

"Dokuzuncusu: Jandarmalar, polis müdürlüğünün avlusunda tutukluların her gün sorgu yargıçları tarafından yapılan sorgulamalarını anlatıyor. Kutsal bir yapısı olması gereken jandarmaların soruşturma odasında duyduklarını anlatmaları, önemli bir düzensizliktir.

"Onuncusu: Henri dürüst bir kadındır ve

-246-

kantini çok temizdir, ancak bir kadının gözetleme hücrelerinin kapısında bulunması doğru değildir. Bu, uygar

olması gereken Conci-egerie Hapishanesi'ne yakışır bir şey değildir."

Javert, yukandaki satırları büyük bir itinayla, en düzgün yazısıyla, tek virgül bile atlamadan, kalemimi kağıdın

üzerinde gıcırdatarak yazdı. Son satırın altına da imzasını attı.

"JAVERT

Chatelet Meydanı Karakolu'nda, 1. sınıf Müfettiş. 7 Haziran 1832, saat sabahın birine doğru."

Yazıyı kurutarak, kâğıdı mektup gibi katladı, mühürledi, üzerine; 'yönetim için not,' diye yazdı ve masanın

üzerine bıraktı, karakoldan çıktı. Camlı ve parmaklıklı kapı ardından kapandı.

Yeniden Chatelet Meydanı'nı geçti, nhtı-ma döndü, dalgın ama kararlı bir tavırla bir çeyrek saat önce

aynıldığı yere döndü; dirseklerini dayadı, korkuluğun aynı yerinde, aynı durumdaydı. Oradan hiç ayrılmamış

gibiydi.

Ortalık zifiri karanlıktı. Geceyansından sonraki mezar ortamını hatırlatan andı bu. Buluttan oluşmuş bir

kubbe yıldızları gizliyordu. Gökyüzü uğursuz bir görünüm almıştı. Cite'deki evlerde tek bir ışığa

rastlanmıyordu; hiç kimse yoktu, görünen bütün sokaklar ve nhtımlar

ıssızdı; Notre Dame Kilisesi ve Adliye

Sarayı'nın kuleleri, gecenin silüetleriy-

-247-

di. Uzakta, bir sokak fenerinin rıhtımın ucunu kızıla boyadığı seçiliyordu. Köprülerin silüetleri, birbiri arkasından sisin içinde bozuluyordu. Yağmur nedeniyle ırmak sulan kabarmıştı.

Javert'in dayandığı yer, hatırlanacağı üzere Seine'deki akıntılann yoğunlaştığı bölümde, sonsuz bir burgu gibi bükülüp, yeniden çözülen korkunç sarmalın ta tepesindeydi. Başını eğerek aşağı baktı. Her şey kapkaraydı, hiçbir şeyi seçemiyordu. Irmağın varlığı aşağıdan gelen bir köpük sesinden anlaşılıyordu. Bu başdöndürücü derinlikte zaman zaman bir ışık beliriyor, belirsizce kıvranıyordu. Çok karanlık gecede bile suyun, nereden geldiği bilinmeyen bir ışığı alarak yılan gibi bir görüntü oluşmasını sağladığı bilinir. Daha sonra ışık kayboluyor, her şey yine belirsiz bir şekle dönüyordu. Sonsuzluk oradaydı. İnsanın altındaki şey su değil, bir uçurumdu. Rıhtımın duvan ise, belli belirsiz, siste kaybolmuş, sanki sonsuzluğun dik bir yamacı gibiydi. Hiçbir şey görünmemesine rağmen, suyun düşmanca soğukluğu, ıslak taşların kokusu seziliyor, uçurumdan gelen vahşi bir esinti yukanya kadar ulaşıyordu. Irmak sulannm görülmeyen, ama sezilen kabarması, dalgaların trajik fısıldaşmaları, köprü kemerlerinin uğursuz büyüklüğü ve sonunda bu karanlık boşluğa düşme tehlikesi, bütün bunlar ürkütücüydü. Javert, karanlıkta açılan bu kocaman ağzı bir süre hiç kımıldamadan izledi, bu görün-

-248-

mez boşluğu, dikkatli ve hiç şaşırmayan bakışlarla seyrediyor, dalgaların sesi işitiliyordu. Birdenbire şapkasını çıkardı, nhtımm ucuna koydu. Bir süre sonra, oralardan geçen, varacağı yere gecikmiş bir yolcunun hayalete benzetebileceği uzun, kara bir figür, korkuluğun üzerinde, ayakta görüldü. Seine sulanna doğru eğildi ve sonra, yeniden doğrularak, dimdik, karanlıklara doğru düştü. Boğuk bir su şapırtısı oldu; suyun atında kaybolan bu belirsiz şeklin gizli kıvrımlarını yalnızca karanlık gördü.

1

-249-

BEŞİNCİ KİTAP

TORUN ve BÜYÜKBABA 2. Çinko Kaplı Ağacın Yeniden Görülmesi

Anlattığımız bu olaylardan bir süre sonra, Mösyö Boulatruelle şiddetli bir heyecana kapıldı. Mösyö

Boulatruelle, kitabın karanlık bölümlerinde daha önce gördüğümüz Montfermeil'deki yol bakıcısıdır.

Boulatruelle, hatırlanabileceği gibi, bir yığın dertle ve çeşitli işlerle boğuşan bir adamdı. Taş kırar ve ana

yolda yolculara zarar ziyan verirdi. Kazıcı ve soyguncu; onun bir hayali vardı; Montfermeil Ormanı'nda

gömülü defineler olduğuna inanıyordu. Günün birinde, bir ağacın dibinde, toprağa gömülü bir para

bulacağını umuyor, ama o zamana kadar parayı, gelip geçenlerin cebinden alıyordu.

Ama gene de şimdilik dikkatli davranıyordu. Tehlikeden güçbela

kurtulmuştu. Bilindiği üzere, kendisi gibi

daha başka haydutlarla birlikte Jondrette'lerin o pis evinde yakalanmıştı.

Bir pisliğin yaran; sarhoş olmak,

onu kurtarmıştı. Onun orada bir hırsız olarak mı, yoksa soyulanlardan biri olarak mı bulunduğu bir türlü

açıklığa kavuşmamıştı. Aynı gece, açık seçik belli olan sarhoşluğuna

dayanarak mahkeme karan ile serbest

bırakılmış

-251-

ve hemen ortalıktan kaybolmuştu. Başı önünde, oldukça düşünceli, az daha mahvolacağı hırsızlık işinden

biraz soğumuş, ama kendisini kurtaran şaraba daha büyük bir sevgiyle bağlanarak, devlet hesabına

yönetimin gözetimi altında, Gagny'den Lagny yoluna taş döşeme işine dönmüştü.

Yol bakım barakasının otlarla örtülü damının altına sığındıktan sonra duyduğu heyecana gelince:

Bir sabah Boulatruelle, her zamanki gibi gün doğuşundan az önce işine, belki de gözetleme görevine

giderken dalların arasında bir adam gördü, ancak sırtını görebilmesine rağmen, o uzaklıktan görebildiği

kadarıyla ona pek de yabancı gelmedi. Ayyaştı, ama şaşmaz ve canlı bir belleği vardı; bu da, yasalarla arası

bir parça bozuk olan bir kişi için vazgeçilmez bir savunma silahıdır.

Kendi kendine, "Şu adama benzer şeyi hangi cehennem dibinde gördüm acaba?" diye sordu. Ancak bu

soruya pek kayda değer bir cevap veremedi; zihninde belli belirsiz izi kalmış biriydi. Tanıyamadığı bu kimliğin yanı sıra, birtakım hesaplar yaparak bir şeyler çıkartmaya çalışıyordu. Adam buralı değildi; dışarıdan gelmişti. O saatlerde Montferme-il'den geçen bir yolcu arabasına rastlamak mümkün değildi. Bütün gece yürümüş olmalıydı. Nereden geliyordu? Herhalde pek uzaktan değildi, çünkü ne yol çantası vardı ne de bir çıkını. Mutlaka Paris'ten geliyordu. Niçin bu ormandaydı? Neden bu saatte buradan geçiyor, ne yapmaya geliyordu?

-252-

Boulatruelle defineyi düşündü. Belleğini zorlayarak, yıllarca önce bu adama benzer biri yüzünden bunun gibi bir telaşa kapıldığını belli belirsiz hatırladı.

Düşüncelerinin yükü altında başını eğmişti, bu, doğal bir şey olmakla birlikte, pek de akıllıca sayılmazdı.

Çünkü başını kaldırdığında, hiçbir şey göremedi. Adam, ormanın karanlığı içinde kaybolup gitmişti.

"Hay kör şeytan," dedi. "Onu mutlaka bulmalıyım. Kim olduğunu anlarım. Bu adamın, karga bokunu

yemeden buralarda gezinmesinin mutlaka bir nedeni olmalı, onu öğrenmeliyim. Benim ormanımda, benden habersiz hiçbir sır barınamaz."

Sivri kazmasını aldı.

Homurdanarak, "İşte," dedi, "bu, hem toprağı hem de bir adamı deşip, araştırmaya yeter."

Yüz adım gitmişti ki, gittikçe yükselen güneşin ışığı ona yardımcı olmaya başladı. Kumun üzerinde ya da yer

yer görülen ayak izleri, ezilmiş otlar, kınlan fundalar, çalılar arasında bükülen ve uykudan uyanmakta olan bir

güzelin kollan gibi zarif bir bükül-meyle doğrulan körpe dallar ona ipuçları veriyordu. Bu izleri izledi, sonra

kaybetti. Vakit ilerliyordu. Ormanın daha da derinliklerine kadar ilerledi, yüksekçe bir yere vardı. Bir avcı

Guillery şarkısını ıslıkla çalarak uzaktaki bir keçi yolundan yürüyordu;

aklına bir ağaca tırmanma düşüncesi

geldi. Yaşlıydı, ama çevikti. Vergilius'un çobanı gibi, Boulatruel-le'e layık yüksek bir kayın ağacı vardı. Ağa-

-253-

cm, elinden geldiğince en yüksek noktasına tırmandı.

İyi bir fikirdi. Ormanın en sık ve vahşi kesimini gözleriyle araştırırken, birden adamı gördü.

Görür görmez de, onu tekrar gözden kaybetti.

Adam ormanın yüksek ağaçlarla kaplı, oldukça uzak, açıklık bir yerine girmiş, daha doğrusu kayıvermişti.

Orayı iyi bilirdi, çünkü orada kocaman bir değirmen taşı yığınının yanında, gövdesine bir çinko levha

çivilenmiş yaşlı bir kestane ağacı görmüştü. Bu açıklık alan eskiden Blaru arazisi denilen yerd. Otuz yıl önce

orada keşfedilen ve hangi işte kullanıldığı kesinlikle saptanamayan o taş kuşkusuz hâlâ oradaydı. Bir taş

yığınının kalıcılığına hiçbir şey ayak uyduramaz; kazıklı bir başka parmaklık oraya öylesine, geçici olarak

konulmuştur. Kalıcı olması için amma da gerekçe değil mi?

Bouletruelle duyduğu sevincin hızıyla ağaçtan kendini atarcasma indi. İn bulunmuştu, şimdi hayvanı ele

geçirmesi söz konusuydu. Hayal ettiği o ünlü hazine kesinlikle oradaydı.

Binlerce kıvrımdan oluşmuş keçi

yollarından geçerek oraya ulaşması için bir çeyrek saat isterdi. Dosdoğru gittiği takdirde, şaşılacak derecede

sık dikenli, haşin bir görünümü olan ormandan geçmesi gerekecekti ki, bu da en az yarım saatini alırdı. İşte

Bou-latruelle'in anlamamak gafletinde bulunduğu şey buydu: Dosdoğru gitmesi gerektiğine inandı; saygın

bir görüşün yanılması, pek

-254-

çok insanı mahveder. Ne kadar diken olursa olsun, sık orman ona en uygun çözüm olarak görünmüştü.

"Kurtların geçtiği Rivoli yolunu kullanmalıyım," diyordu.

Oysa ki zigzagh yolda gitmeye alışkındı, bu kez doğru gitmek gafletinde bulundu. Büyük bir azimle

çalılıkların arasına daldı. Çoban püskülleri, ısırğanlar, akdikenler, yaban gülleri, devedikenleriyle, öfkeli

böğürtlenlerle çarpışmak zorunda kaldı. Her yanı fena halde tırmalandı.

Sel yatağındaki suyu da geçmek

zorunda kaldı. Sonunda, kırk dakika sonra sıırılsıklam, ter içinde, soluk soluğa, her tarafı yara bere içinde,

oldukça vahşi bir görünümle açıklık yere vardı. Ancak hiç kimseyi bulamadı.

Taş yığınınına doğru koştu. Yerindeydi, onu götürmemişlerdi. Adam ise, ormanın içinde yok olup gitmişti.

Kaçmıştı. Nereye? Ne yana? Hangi yöne? Kestirebilmek imkânsızdı.

Asıl hayıflanacak şey, taş yığınının arkasındaki çinko levhalı ağacın önünde, taptaze, yeni açılmış toprak ve unutulmuş ya da bırakılmış bir kazma ve çukur vardı. Ancak çukur boştu. Boulatruelle, iki yumruğunu havaya doğru sallayarak, "Hırsız!" diye bağırdı.

2. Marius, tç Savaştan Çıkıp Aile Savaşına Hazırlanıyor

Marius, uzun süre ne ölü, ne de canlı bir durumda kaldı. Haftalarca sayıklamalar içinde yüksek ateşle yattı, en çok da başındaki

-255-

yaralar yüzünden oldukça ciddi rahatsızlık belirtileri gösterdi.

Ateşin getirdiği acıklı gevezelikle, can çekişmenin kaygı verici durumuyla geceler boyu Cosette'i sayıkladı.

Bazı büyük ve derin yaralar onun için tehlikeliydi. Büyük yaraların biri iltihaplanarak, bazı hava koşulları

altında hastayı öldürebilirdi; onun için, her hava değişiminde, en ufak bir fırtınada doktor kaygılanıyor, "Aman

hasta sakın heyecanlanmayın!" diyordu. İnsanların giysilerinin ve bantların yapışkan bantlarla tutturulması

o deride henüz bilinmediğinden Nicolette, 'tavana kadar uzayan' büyük bir çarşafı gazlı bez olarak kullandı.

Klorürlü losyonlar ve gümüş nitrat bir hayli zorlukla kangreni yendi.

Tehlike devam ettiği sürece, torununun

ba-şucundan ayrılmayan Mösyö Gillenormand da Marius gibiydi; ne ölü ne de canlı.

Her gün, hatta bazen günde iki kez kapıcının tarifine göre ak saçlı, temiz giyimli biri gelip yaralının ne

durumda olduğunu soruyor, pansuman için bir paket gazlı bez bırakıyordu.

Nihayet, 7 Eylül'de Marius'ün dede evine koma halinde getirildiği günden tam dört ay sonra doktor tehlikenin

artık atlatıldığını bildirdi. Artık iyileşme dönemi başlıyordu. Ancak kırık köprücük kemiğinin oluşturduğu

aksaklıklar yüzünden Marius iki aydan fazla bir süre daha şezlongta yatmak zorundaydı. Hastayı,

pansumanların süresini uzattığı için isyan ettiren ve kapanmak bilmeyen ve sürekli pansuman gerektiren bir

son yara vardır.

-256-

I

Ancak bu uzun süren hastalık ve iyileşme dönemleri, Marius'ü izlenmekten kurtardı. Fransa'da altı ayın

söndüremediği hiçbir öfke yok gibidir, bu, genel bir öfke bile olsa.

Toplumun içinde bulunduğu durumda, o kadar çok kişinin hatası vardı ki, arkalarından bir yere kadar göz yummak kaçınılmazdı. Ayrıca, doktorları, tedavi ettikleri her yaralıyı bildirmeye mecbur eden o yakışıksız Gisquet emri yalnızca halkı değil, kralı bile kızdırdığı için, bu öfke yaralılan ispiyondan korudu; askeri mahkeler savaşta esir aldıkları dışında hiç kimseyi rahatsız etmeyi göze alamadılar. Böylece Marius'e dokunulmadı. M. Gillenormand, baştaki bütün sıkıntılardan sonra bütün coşku dönemlerinden de geçti. Her geceyi yaralının yanında geçirmesine engel olunmak istendiyse de, büyük koltuğu Marius'ün yanına getirtti; kızını, evin en güzel çarşafından kompres ve sargı bezi hazırlamaya zorladı. Gillenormand Teyze de akıllı, uslu bir insan olarak, dedeyi, emirlerinin yerine geldiğine inandırmakla birlikte, o güzel çarşafı da koruyabildi. M. Gillenormand, sargı bezi olarak ince patiskanın kalın dokuma bezden, yeni ketenin de eski kullanılmış ketenden daha az uygun olduğuna dair hiçbir açıklamaya kulak asmadı. Kızının utanarak uzaklaştığı her pansumanı izliyor, ölmüş etlerin makasla kesimesi sırasında "Ay, ay!" diye bağmıyordu. Yaşlı ellerin o tatlı titremesiyle, yaralının çay fincanını tutmaya çalışması kadar dokunaklı bir şey olamazdı. Doktora, hep aynı sorulan sordu-

-257-

đunu fark etmeden soru üstüne soru yağdırıyordu.

Doktorun kendisine, Marius'ün tehlikeyi atlattığını bildirdiği gün

adamcağız çılğınlar gibi sevindi. Kapıcıya üç

altın bahşış verdi. Akşam, yatak odasına girince başparmağıyla orta

parmağını şıkırdatarak oynadı ve şu

türküyü söyledi:

Jeanne Fougere'de doğdu Kadın çobanlar yuvası Ne güzeldir onun havalı

Eteği

Aşk, sen onda yaşıyorsun Onun gözbebeklerine Sadağını koyuyorsun Sinsi

sinsi

Jeanne'ı söyler şarkılarım Diane'dan çok seviyorum Hele de o memelerini

Diri diri

Sonra bir sandalyenin üzerine diz çöktü ve Basque, onu aralık kapıdan

gözetlerken, yakıyor sandı. M.

Gillenormand o ana kadar Tann'ya pek inanmamıştı.

Büyükbaba, gitgide belirginleşen her yeni iyileşme aşamasında saçma sapan şeyler yapıyor, çılgınca hareketlerde bulunuyordu. Nedenini bilmeden basamakları inip inip çıkıyordu. Oldukça güzel bir bayan olan komşusu, bir sabah koca bir buket çiçek alınca pek şaşırıldı; bunu ona M. Gillenormand göndermişti. Kocası kıskanarak, karısıyla kavga etti. Mösyö Gillenormand, Nicolette diz çök-

-258-
türmeye çalışıyor, Marius'e Mösyö Baron diyor, "Yaşasın Cumhuriyet!" diye bağıriyordu. Dakika geçmiyordu ki doktora, "Artık hiç tehlike kalmadı değil mi?" diye soruyordu. Marius'e bir nine gibi bakıyor, yemek yerken gözlerini onun üzerinden ayırmıyordu. Kendini artık unutup gitmiş; kendine güvenmez olmuştu. Marius, evin efendisiydi; sevincinde, bulunduğu konumdan vazgeçme vardı; o artık kendi torununun torunu olmuştu.

Yüreğinin bu apaydınlık haliyle, en yaşlı, en saygıdeğer çocuktuktu o. İyileşmekte olan hastayı yormaktan, tedirgin etmekten çekindiğinden, ona gülümsemek gerektiğinde yatağın arkasına geçiyordu. Hoşnut, neşeli, hayran, sevimli bir genç olmuştu. Ak saçları yüzündeki sevinçli aydınlığa tatlı bir haşmet katıyordu. Yüzdeki kırışıklıklara incelik karışınca bir hayranlık uyandırır bu. Yaşlılıkta anlatması zor bir şafak aydınlığı vardır.

Marius'e gelince, kendini pansumanlara ve bakıma bırakırken kafasında sabit bir fikri vardı: Cosette.

Yüksek ateşten ve sayıklamadan kurtulduğundan beri bu adı anmıyordu ve artık onu düşünmüyormuş gibi görünüyordu. Suskunluğunu, sakinliğini koruyordu, çünkü kesinlikle ruhu oradaydı.

Cosette'nin ne durumda olduğunu bilmiyordu. Chanvrerie Sokağı'nda geçen bütün olayı hayal meyal

hatırlıyor, düşüncesinde belli belirsiz düşler dolaşıyordu: Eponine, Gavroche, Mabeuf, Thenardier'ler, acıklı bir

-259-

biçimde barikatın dumanına karışan bütün dostları.

Bu kanlı macera arasından, M. Fauchele-vent'in bu tuhaf geçişi, ona fırtına içinde bir bilmece gibi geliyordu.

Hiçbir şey anlamıyor-du; nasıl kurtulduğunu, kendisini kimin kurtardığını bilmiyordu; çevresindekilerden de

bunu bilen yoktu, kendisine bütün söylenenler, bir gece arabayla Filles du Calvaire Soka-đı'ndan getirildiğiydi. Geçmiş, bugün, gelecek ve bütün her şey, onun içinde belirsiz bir düşünce sisi gibiydi, yalnız bu sisin içinde hareketsiz bir nokta vardı; belirli, kesin bir çizgi; granit gibi sağlam bir şey; bir karar, bir istek; Cosette'i bulmaktı bu; kendisi için hayat düşüncesi Cosette düşüncesinden ayn, farklı bir şey değildi; içinden, biri olmazsa ötekini kabul etmeyeceğine karar vermişti; onu yaşamaya zorlayacak olan her kim olursa olsun, büyükbabası, kaderi, cehennem, Marius yi-ten cennetin geri getirilmesini ondan istemeye kesinlikle kararlıydı.

Ama, engeller bulunduğunu da görmezlikten gelmiyordu. Burada şu noktayı belirtelim: Büyükbabasının bütün özenine, sevgisine rağmen biraz olsun yumuşamamış, hiç değışmemiştı. Bir defa, bu sevginin ve özenin nedenini arılamıyordu; sonra, belki de hâlâ ateşin etkisinde olan hasta düşünceleriyle, kendisini aldatma amacını güden garip, yeni şeylermiş gibi, tüm yumuşak ve şefkatli davranışlardan kuşkulanıyordu. Davranışları soğuktu. Büyükbaba, o zavallı ihtiyar, gülüşünü boş yere harcıyordu.

-260-

Marius içinden, tüm bunların, onunla konuşmadığı, onu istediğini yapmakta özgür bıraktığı sürece mümkün olacağını düşündü; ama Cosette söz konusu olunca bir başka tavırla karşılaşacağını, işte o zaman büyükbabanın gerçek yüzünün ortaya çıkacağını tahmin ediyordu. Durumun biraz daha sertleşeceği açıktı; aile sorunlarının hatırlanması, durum karşılaştırmaları, bütün ince alaylar, karşı koymalar, Fauchelevant, Coupelevant, servet, güç, yoksulluk, sefalet, ensesindeki taş ve gelecek, bütün bunlar ortaya serilecekti, direniş; sonuç; reddedilme. Marius buna daha baştan kendini hazırlıyordu. Ve sonra, yeniden hayata döndükçe, eski dargınlıklar ortaya çıkıyor, belleğinde kalan eski yaralar deşiliyordu. Geçmişini düşünüyordu. Albay Pountmercy, yeniden M. Gille-normand'la Marius'ün arasındaki eski yerine yerleşiyordu. Kendi kendine, babasına karşı bunca haksız ve sert tavır koymuş olan birinden

hiçbir gerçek iyilik umulmayacağımlı söylüyordu. Ve sağlığını yeniden kazandıkça, dedesine karşı duyduğu tepki yeniden beliriyor-du. Yaşlı adam sessiz bir acı içindeydi. Mösyö Gillenormand, bu konuda hiçbir şey belli etmemekle birlikte, Marius'ün eve getirildiğinden ya da kendine geldiğinden beri ona bir kez olsun babacığım dememiş olduğunu görüyordu. "Mösyö," demiyordu, doğru, ama konuşmalarını evirip çevirerek, ne birini ne de ötekini söylememeyi başanyordu. Beklenen bunalımın çok uzakta olmadığı kuşkusuzdu.

-261-

Marius, bu gibi durumlarda her zaman olduğu gibi, kendini sınamak için asıl savaşa başlamadan önce ufak çarpışmalar yaptı. Buna, zemini yoklamak denir. Öyle oldu ki, M. Gillenormand, eline düşen bir gazete yüzünden konvansiyon hakkında bir sabah biraz ileri geri laflar etti ve Danton, Saint Just, Robespierre üzerine kral yanlısı bir nutuk çekti.

Marius, sert bir tavırla:

"93'ün insanları birer devdi," dedi.

İhtiyar susarak gün boyunca ağzını açmadı. Marius'ün aklında hep o eski yılların katı ve hoşgörüsüz büyükbabası kaldığı için, bu sessizlikte, yoğunlaşmakta olan bir öfkeyi sezer gibi oldu, bundan da şiddetli bir savaş patlayacağına inanarak, düşüncesinin arka köşelerinde çıkması muhtemel bir savaşa karşı hazırlıklarını artırdı. Olumsuz herhangi bir cevapta, tüm aletleri kıracağına, bandajlarını sökeceğine, köprücük kemiğini dağıtacağına, bütün yiyecekleri geri çevireceğine dair kesin bir karara vardı. Yaralan, onun savaş malzemeleriydi. Ya Cosette'e kavuşacak ya da ölecekti. Hasta bir insanın sinsisi sabıyla uygun bir an bekledi ve o an geldi.

3. Marius Saldırıyor

Bir gün, kızı komodinin mermeri üzerindeki şişeleri ve flncanları düzeltmeye uğraştığı sırada, M.

Gillenormand, Marius'e doğru eğilmiş, ona en şefkatli sesiyle şunları söylüyordu:

-262-

"Bak Mariusçüğüm, ben senin yerinde olsam şimdi balıktan çok, et yerdim.

İyileşme dönemindeki bir insan

için dil balığı şahanedir, ama bir hastanın ayağına kalkması için bir pirzoladan

daha iyi bir şey
düşünemiyorum."

Marius, bütün gücünü toplayarak oturduğu yerden doğruldu, yumrukları sıkarak yatak çarşafının üzerine

bastırdı ve dedesinin yüzüne baktı, yüzü korkunçtu:

"Bu beni size bir şey söylemeye zorluyor," dedi.

"Neyi?"

"Evlenmek istediğimi."

"Bu bilinen bir şey," dedi büyükbaba bir kahkaha atarak.

"Nasıl, bilinen şey mi?"

"Evet, bilinen şey. Kızcağızına kavuşacaksın."

Marius şaşırmış, bu şaşkınlık onu bitkin düşürmüştü, bütün bedeni titredi.

Mösyö Gillenormand, konuşmasını sürdürdü:

"Evet, o güzel dilberine kavuşacaksın. Yaşlı bir adam olarak, her gün gelip senden haber alıyor. Sen

yaralandığından beri bütün zamanı ağlamak ve sargı bezi yapmakla geçiyor.

Araştırdım; Homme Arme

Sokağı'nda 7 numarada oturuyor. Ya! İşte asıl konuya geldik. Sen onu istiyorsun. İyi ya, alırsın. Yakalandın.

Kendi kendine bir düzen hazırlamıştın, içinden şöyle düşünüyordun;

'Büyükbabaya, Regence'in ve

Directoire'in şu mumyasına, şu eski hovardaya, şimdi pinponlaşmış şu eski çapkına açıkça söylerim, onun da zamanında

-263-

birtakım hafiflikleri, sevgilileri, Cosette'leri olmuştur, o da gösteriş yaptı, onun da kanatları vardı, ilkbahar

nimetlerinden tattı, şimdi bunları hatırlaması gerekir. Görüşeceğiz.'

Savaş... Ah! Sen mayıs böceğini

boynuzlarından tuttun, bu iyi. Ben sana pirzola ye diyorum, sense bana,

'Söz açılmışken evlenmek

istiyorum,' diyorsun. Bir sözü değiştirmek diye buna derler işte. Ya!

Demek sen incir çekirdeğini doldurmaz

bir kavgaya hazırdın! Benim ko-camış bir korkak olduğumu biliniyordun.

Şimdi ne diyeceksin bakalım?

Hayal kırıklığına uğradın işte! Dedeni, kendinden daha aptal buluyorsun.

Bunu hiç beklemiyordun. Bana

vereceğin nutku unuttun avukat bey! Pek hoş doğrusu! Olsun, bana ne,

senin bileceğin iş. İsteddiğini

yapıyorsun işte, seni şaşırttım budala! Dinle. Ben de araştırma yaptım, ben

de kurnazın biriyim. Kız çok

sevimli ve akıllı. Mızraklı süvari de doğru değil. Bir yığın sargı bezi yaptı. Pırlanta gibi bir kız. Ayrıca sana da delice âşık. Eğer sen ölseydin, üç kişi olacaktık; onun tabutu da bana eşlik edecekti. Sen biraz iyileşir iyilemez onu senin başına oturtmayı düşündüm, ama genç kızları ilgilendikleri yaralıların yanına teklifsizce ancak romanlarda sokarlar. Yapılacak gibi değildi. Teyzen ne derdi sonra? Zamanının dörtte üçünde tamamen soyunuktun yavrucağım. Nicolette yanından bir dakika bile ayrılmadı, ona sor da, bak, senin yanına bir kadın almanın imkânı var mıydı? Sonra, bu işe doktor ne diyenekti? Güzel bir kız, bir hastalığın geçmesini sağlamaz.

-264-

"Neyse, iyi işte, artık bu konuyu kapatalım, konuşuldu ve bir anlaşmaya varıldı. Al onu. Benim canavarlığım böyle işte. Görüyor musun bak, beni sevmediğini biliyordum; kendi kendime, 'acaba şu hayvanın beni sevmesi için ne yapabilirim,' diye sordum. Sonra 'Elimin altında Cosette var ya, onu kendisine verirsem, o zaman beni biraz olsun sever, sevmezse de, neden olduğunu söylemesi gerekir,' dedim. Senin düşüncene göre ihtiyar kıyametleri koparacak, bağırap çağırarak, doğan bu güneşin üzerine bastonunu kaldıracaktı. Hiç de öyle değil. Cosette mi, aşk mı, peki. Oysa ki, benim de istediğim buydu. Lütfen evlenmek zahmetine katlanın mösyö. Mutlu olmalısın sevgili yavrum." Sonra hıçkırık hıçkırık ağlamaya başladı. Marius'un başını kollarıyla göğsüne bastırdı. Her ikisi de ağlamaya başladılar. İşte bu, yüce mutluluklardan biriydi...

"Babacığım!" diye bağırdı Marius.

"Ya! Demek ki beni seviyorsun?" dedi ihtiyar.

Sözle anlatımayacak bir andı. İkisi de konuşamıyor, adeta boğuluyorlardı. Sonunda yaşlı adam kekeleydi:

"Hadi bakalım! İşte sonunda açıldı ve bana babacığım dedi."

Marius, başını dedesinin kollarından kurtararak, alçak sesle:

"Ama babacığım," dedi. "Artık iyileştim, bana, onu görebilirim gibi geliyor."

"Bu da düşünülüyor. Yann onu görecek."

-265-

"Babacığım!"

"Ne var?"

"Neden bugün değil?"

"Pekâlâ, bugün. Hadi bugün olsun. Bana üç kez babacığım dedin. Doğrusu buna değer. Ben hemen bu işle ilgilenirim. Onu sana getirirler. Sana düşünüldü dedim ya. Bunu zamanında şiire de dökmüşlerdi. 'Genç Hasta' adlı ağıtın sonudur. Andre Chenier yazmıştı. Canilerin... 93 aslanlarının boğazladıkları Andre Chenier."

M. Gillenormand, Marius'ün kaşlarını hafifçe çattığını görür gibi oldu, oysa Marius hayranlıktan kendinden geçtiği için, 1793 konusunda söylenenleri pek duymuyor sadece Cosette'i düşünüyordu.

Büyükbaba, Andre Chenier'yi pek uygunsuz bir şekilde araya karıştırdığından içi ür-pererek, sözünün arkasını çabucak getirdi.

"Boğazlandı, tam yerinde bir sözcük değil. Gerçek olan şu ki, büyük devrimci dehaler her zaman kötü insanlar değildirler, bu inkâr edilemez şüphesiz, kahramandırlar! Yalnız, Andre Chenier'yi bir parça kendilerini rahatsız eder gibi görüyorlardı, onu böylesine; yani, o büyük adamlar, 7 Termidor'da, genel kurtuluş uğruna Andre Chenier'den bu dünyadan gitmesini istediler..."
M. Gillenormand kendi sözleriyle kısıvrak bağlanmıştı; sözünün arkasını getiremedi: Sözlerini ne bitirebilir, ne de sürdürebilirdi. Kızı, Marius'ün arkasındaki yastığı düzeltirken, böylesine heyecanla sarsılan yaşlı adam, yaşının elverdiği hızla yatak odasından
-266-

kendini dışarı attı, arkasından kapıyı kapattı; mosmor olmuştu, boğulur gibi ağzı köpü-rerek, gözleri yuvalarından uğramış bir şekilde yandaki odaya daldı, ayakkabıları parlatan zavallı Basque'la burun buruna geldi. Basque'm yakasına yapışarak şiddetli bir öfkeyle onun suratına doğru haykırdı:

"Yüz bin şeytana lanet olsun ki bu haydutlar onu katlettiler!"

"Kimi mösyö?"

"Andre Chenier'yi!"

Basque, ürkerek:

"Evet mösyö," dedi.

4. Matmazel Gillenormand,
Sonunda Fauchelevent'in Koltuğunun

Altındaki Şeyle İçeri Girmesinin O Kadar
da Uygunsuz Bir Şey Olmadığını
Düşünüyor

Cosette ve Marius yeniden görüştüler.

Görüşmenin nasıl geçtiğinden söz etmek istemiyoruz. Öyle şeyler vardır ki,
-güneş gibi-bunlann resmini
çizmeye çalışmamak gerekir.

Cosette içeri girdiği anda, Basque ve Nico-lette de dahil olmak üzere,
bütün aile Marius'ün odasında
toplanmıştı.

Cosette, eşikte görüldüğü zaman bir ışık çemberi içinde gibiydi. Tam o
sırada burnunu silmek üzere ayağa

kalkan büyükbaba, mendili burnunda, öylece Cosette'e bakakaldı.

"Hayranlık verici!" diye bağırdı, sonra da burnunu gürültülü bir biçimde
sildi.

Cosette kendinden geçmişti, hayran ve ür-
-267-

kekti, göklerde uçuyordu. Bir insan mutluluktan ne derece korkarsa, o da o
derece korkmuştu. Yüzü sapsarı kesilmiş, kekeliyordu. Marius'ün kollarına
atılmak istiyor, ama cesaret edemiyordu. Bu kalabalığın karşısında
sevmekten utanıyordu. Mutlu sevgililere herkes acımasız davranır, onların
en fazla yalnız kılmak istedikleri anda, bir türlü oradan ayrılmazlar.

Onların ise, o anda insanlara gereksinimleri yoktur. Cosette'le birlikte
içeri ak saçlı, ciddi, yine de gülümseyen, ama anlamlı, belli belirsiz ve
dokunaklı bir şekilde gülümseyen bir de erkek girmişti. M. Fauchelevent'di
bu; Jean Valjean'dı...

Kapıcının söylediği gibi iyi giyinmişti gerçektende, siyah elbisesi
yepyenyidi, kravatı ise beyaz. Kapıcı, belki de noter olan bu düzgün
kıyafetli burjuvada, 7 Haziran gecesi aniden kapıda beliren, çamur içinde,
pis ve iğrenç, şaşkın, suratı kan ve çamurla kaplı, kucağında baygın
Marius'ü taşıyan, o korkunç ölü taşıyıcıyı görmekten oldukça uzaktı;
bununla birlikte kapıcılık duygusu uyanarak, karısına, alçak sesle, şunları da
söylemekten kendini alamamıştı: "Neden bilmem, bana öyle geliyor ki, ben
bu yüzü daha önce gördüm." M. Fauchelevent, Marius'ün odasında,
onlardan ayrıymış gibi, kapının yanında duruyordu. Kolunun altında ise,
kitabı andıran, kâğıda sanlı bir paket vardı. Paketin kâğıdı küflü görünümlü,
yeşilimtıraktı. Matmazel Gillenormand, kitapları hiç sevmezdi. Nicolette'e
alçak sesle sordu: -268-

"Bu mösyö, hep böyle, kolunun altında kitap mı taşır?" M. Gillenormand,
bunu duymuştu, o da sesini açılarak:

"E, bilgin bir adam. Ne varmış bunda? Adamın suçu mu? Bir zamanlar

tanıdığım M. Boulard da sokağa kitapsız çıkmazdı; onun da yüreğinin üzerinde daima bir kitap bulunurdu." Sonra yeni geleni selamlayarak, yüksek sesle: "Mösyö Tranchelevent!" dedi.

Gillenormand Baba bunu kasıtlı yapmıyordu, ama soyadlarını aklında tutmamak, onda bir tür kibarlık alışkanlığıydı."

"Mösyö Tranchelevent, torunum Baron Marius Pontmercy adına kızınızı istemekten onur duyuyorum." Mösyö Tranchelevent' eğildi: "Durum böyle," dedi.

Sonra kollarını uzatarak onları kutsar gibi, Marius'le Cosette'e doğru döndü: "Artık birbirinizi sevebilirsiniz," dedi.

Gençler bu sözü tekrarlatmadılar. Derhal, hemen civıltı başladı. Alçak sesle konuşuyorlardı. Marius, şezlonga kollarını dayamış, Co-sette de onun yanında ayaktaydı. Cosette:

"Aman Tanrım," diye mırıldandı. "Seni yeniden görebildim. Gerçekten hurdasın. Sensin! Kalkıp çarpışmaya gitmek! Ama, neden? Bu korkunç bir şey. Dört aydır ölü gibiyim. Ah! Savaşa gitmek ne haince bir şey! Ben size ne yapmıştım ki? Seni bağışlarım, ama bir -269-

daha yapmazsan. Biraz önce bizi çağırmaya geldiklerinde yine öleceğimi sandım, ama bu kez sevinçten! Öyle kaygılıydım ki, giyinmeye bile zaman bulamadım. Beni bu berbat kıyafetle görünce ailen ne der sonra? Bir şeyler söylesene, ben kendi kendime konuşuyorum. Biz yine Homme-Arme Sokağı'ndaki evdeyiz. Söylediklerine göre, omzun çok kötüymüş. İçine bir yumruğun sığabileceğini söylüyorlardı. Sonra da, etlerini makasla kesmişler, işte asıl bu çok korkunçtu. Ağladım ama artık gözyaşım tükendi. Doğrusu böyle acı çekmek çok garipti. Büyükbaban çok iyi bir insana benziyor. Rahatsız olma, dirseğine yaslanma, dikkat et, bir yerini inciteceksin. Ah! Ne kadar mutluyum! Demek ki artık felaket bitti.

Aptallaştım. Size bir sürü şey söylemek istiyordum, ama hepsini unuttum, hiçbirini anımsamıyorum. Beni hâlâ seviyor musun? Homme-Arme Sokağı'nda oturuyoruz, bahçemiz yok. Durmadan sargı bezi hazırladım; işte, bak, suç sende, parmaklarım nasır bağladı." "Melek," dedi Marius. Melek, dilin hiçbir zaman eskimeyen sözcüğüdür. Başka hiçbir sözcük, sevgililerin amansızca kullanmasına onun kadar dayanamaz.

Sonra, odada başkaları olduğunu anımsayarak sustular, yavaşça ellerini dokundurmakla yetindiler, tek bir söz dahi söylemeden öylece kaldılar.

M. Gillenormand odadakilere dönerek:

"Aman biraz yüksek sesle konuşun! Siz-
-270-

ler, sahne dışındakiler, yani gürültü yapın! Hadi bakalım canım, biraz

patırtı! Şu çocuklar rahatlıkla
civıldaşabilsinler."

Sonra Marius ile Cosette'e yaklaşıarak, oldukça alçak bir sesle:

"Rahatça konuşun, çekinmeyin," dedi.

Gillenormand Teyze, evdeki ışık baskınını şaşkınlıkla seyrediyordu. Bu şaşkınlıkta saldırgan bir yan yoktu; bu hiç de iki kumruyu seyreden baykuşun rezilce ve utanmış görünen o kıskanç bakışı değildi, elli yedi yaşındaki zavallı bir masumun aptal bakışıydı; başarısızlığa uğramış bir hayatın aşka, zafere bakışıydı.

Babası:

"Matmazel Gillenormand," diyordu. "Başına bir gün böyle bir şeyin geleceğini sana söylemişim." Bir süre

susmuş ve sonra eklemiştir: "Başkalarının mutluluğuna bak."

Sonra Cosette'e doğru döndü:

"Aman ne kadar güzel kız! Ne güzel! Greu-ze'ün bir tablosu! Çapkın, demek bunu sen yalnız başına

alacaksın, ha? Ah! Seni yaramaz seni! Doğrusu elimden iyi kurtuldun.

Şanslısın. On beş yaş daha genç

olsam, onu elinden almak için kılıç kılıca vuruşurduk. İşte bakın matmazel size âşığı! Bu kadan da

normaldir. Bu sizin hakkınızdır. Ah! Ne güzel, ne hoş, ne tatlı düğün olacak!

Bağlı olduğumuz kilise Saint-

Denis De Saint-Sacre-ment'dir, ama papadan özel izin alırım. Sa-int-Paul Kilisesi'nde evlenirsiniz, o kilise

daha iyidir. Cizvitler yaptırdı, daha zariftir. Bi-rague Kardinali Çeşmesi'nin karşısında. Ciz-

-271-

vit mimarisinin başyapıtı Namur'dedir. Adı da Saint-Loup'dur. Evlenince oraya gitmelisiniz, yolculuğa değer.

Ben tamamen sizden yanayım matmazel; sizlerin evlenmesini isterim. Onlar bunun için yaratılmışlardır.

Ermiş Catherine diye biri var, ben onu hep başı açık görmek istedim.

Bakire kalmak güzeldir, ancak

soğuktur. İncil şöyle der: 'Çoğahnız.' Ulusu kurtarmak için Jeanne d'Arc ister, ulusu yaratmak içinse Gigogne

Ana şarttır. Onun için güzeller, evlenin. Doğrusu bakire kalmanın ne işe yaradığını hiç anlamıyorum. Kilisede

ayrı bir yerleri olduğunu, Meryem birliğine dahil olduklarını iyi biliyorum, iyi ama, hay Allah! İyi bir koca,

namuslu bir insan... Bir yıl sonra da sanşm, koskoca bir bebek, kuvvetle

meme emen, tombul bacaklı, şafak
mutluluğu içinde gülerek pembe küçük pençeleriyle göğsünüzü mıncıklayan
bir yavru, akşam dualarında
mum tutarak Turn's eburne-al! ilahisi söylemekten daha iyidir".
Topuklanm üzerinde bir fımlak gibi dönen büyükbaba, boşalan bir yay gibi
konuşmaya başladı.

"Böylece düşlerinin akışını sınırlıyorsun Alcippe, doğru mu, sen de evleniyor
musun?"

"Aklıma geldi."

"Nedir babacığım?"

"Senin samimi bir dostun yok muydu?"

"Evet, Courfeyrac."

"O ne oldu?"

"Öldü."

"Pekâlâ."

-272-

Yanlanna oturdu, ellerini; onlann yaşlı, buruşuk ellerinin arasına aldı.

"Bu, çok zarif, sevimli, küçük bir şey. Bu Cosette bir başyapıt! Hem
minimini bir küçük hanım hem de soylu
bir bayan. Soyluluk derecesi düşecek, ama bir barones olacak; oysa markiz
olarak doğmuş. Şu kirpiklere
bakın! Çocuklanm, şunu iyice aklınıza koyun, gerçeğin tam içindesiniz.
Birbirinizi sevin. Aşktan serseme
dönün. Aşk, inanlann aptallığı, ama Tann'nın ruhudur. Birbirinize tapın.
Yalnız..."

Birdenbire üzgün bir tavırla ekledi: "Ne felaket! İşte şimdi düşünüyorum
da! Ben ölünceye kadar varlığımın

yansından çoğu benim; ben sağ oldukça bu böyle sürer, aşağı-yukan yirmi
yıl sonra, ben ölünce, ah zavallı

evlatlanm, bir meteliğiniz bile kalmayacak! Madam barones, o güzel
elleriniz meteliğe kurşun atacak!"

Burada ciddi, sakın bir ses duyuldu:

"Matmazel Euphrasie Fauchelevent'in altı yüz bin frangı var!"

Bu, Jean Valjean'ın sesiydi.

O ana kadar bir tek sözcük bile söylememişti, orada olduğunun kimse
farkında bile değildi. Bütün bu mutlu

insanlann arkasında, ayakta, kıpırdamadan duruyordu.

Büyükbaba telaşlanarak:

"Kimmiş o söz konusu olan Matmazel Euphrasie?" diye sordu.

"Ben!" diye söze katıldı Cosette.

"Altı yüz frank," diye cevap verdi M. Gille-normand.

-273-

"Belki de on dört, on beş bin frank eksiktir," dedi Jean Valjean.

Gillenormand Teyze'nin kitap zannettiği paketi masanın üzerine koydu ve açtı. Bu, bir deste banknottu.

Karıştırdılar, saydılar. Beş yüz tane bin frankla, yüz altmış sekiz tane beş yüz frank vardı. Tümü birden beş yüz seksen dört bin frank ediyordu.

M. Gillenormand:

"İşte güzel bir kitap," dedi.

"Beş yüz seksen dört bin frank!" diye mırıldandı teyze.

Büyükbaba:

"Mademoiselle Gillenormand, bu birçok şeyi çözer değil mi?" diye yine söze başladı. "Şu yaramaz Marius, hayal ağacından bir milyoner bulup çıkarmış. Haydi, şimdi gelin de delikanlının sevgisine güvenin bakalım.

Okullu delikanlılar, okullu milyoner kızlar buluyorlar. Toy bir delikanlı, Rothschild'den daha iyi iş görüyor."

Matmazel Gillenormand, alçak sesle:

"Beş yüz seksen dört bin frank!" diye tekrarlıyordu. "Beş yüz seksen dört mü? Altı yüz bin demek daha doğru olur, değil mi?"

Marius ve Cosette'e gelince... Onlar sürekli birbirlerine baktıkları için bu ayrıntı dikkatlerini çekmedi.

5. Paranızı Falanca Notere Yatırmaktansa, Filanca Ormana Yatırın
Uzun uzun açıklamalara gerek kalmadan, elbette anlamışsınızdır: Jean Valjean, Champ-

-274-

mathieu olayından sonraki birkaç günlük kaçışında Paris'e gelmiş,

Montreuil-sur-Mer'den M. Madeleine adı

altında kazandığı parayı Laf-fitte'ten tam zamanında çekmişti; ancak, yeniden yakalanmaktan da

korkuyordu, nitekim, az bir süre sonra böyle de olmuştu, bu parayı

Montfermeil Orman'nda, Blaru arazisi

denen yere gömmüştü. Altı yüz bin frank olan banknot halindeki para az yer tutuyordu, bir kutuya sığınıştı,

ama kutuyu nemden korumak için, içi kestane ağacı yongasıyla dolu olan meşe ağacından bir kasaya, diğer

serveti olan piskoposun şamdanlarıyla birlikte koymuştu. Anımsanacağı

üzere, Montreuil-sur-mer'den

kaçarken bu şamdanları da yanına götürmüştü.

Bir akşam Bouletruelle tarafından ilk kez görülen adam, Jean Valjean'dı.

Daha sonraları Jean Valjean,
paraya her gereksinimi olduğunda, gelip ormandan alıyordu. İşte, sözünü
ettiğimiz ortadan yok olmalar
bunlardı. Orada, fundaların arasında, yerini yalnız kendisinin bildiği gizli
bir yerde kazması vardı. Marius'ün
iyileşme dönemine girdiğini duyduğunda, bu paraların artık yararlı
olabileceğini düşünerek gidip almıştı.
Bouletraul-le'in ormanda gördüğü oydu ama bu kez akşam değil sabahtı ve
kazma ona miras kalmıştı.
Gerçek miktar beş yüz seksen dört bin beş yüz franktı. Jean Valjean, beş
yüz frangı kendisine ayırdı.

İçinden:

"Sonra düşünürüz," diyordu.

Bu miktarla Laffitte'ten çekilen altı yüz

-275-

frank arasındaki fark, 1823 ile 1833 yılları arasındaki on yılın masrafıydı.

Manastırda kaldığı beş yıl içinde

ancak beş bin frank harcamıştı.

Jean Valjean, iki gümüş şamdanı ocağın üzerine koydu, onlar pırıl pırıl

parladıkça To-ussaint hayran hayran

bakıyordu. Jean Valjean, artık Javert'ten kurtulduğunu biliyordu. İntihar

ettiğini anlatmışlar, kendisi de

Moniteur gazetesinden okumuştı: Javert adında bir polis müfettişi Pont-

au-Change'la Pont-Neuf arasında,

bir çamaşırcı kayığının altında boğulmuş olarak bulunmuştu. Amirlerinin çok
takdirini kazanmış olan bu

kusursuz adamın bıraktığı bir yazı, onun aniden bir çılgınlığa kapılıp intihar
ettiğini düşündürüyordu.

Jean Valjean da öyle düşündü: "Gerçekten de, elinde olduğum halde beni

serbest bıraktığına göre, mutlaka

daha o zaman çıldırmış olmalı."

6. İki Yaşlı Adam, Her Biri Kendi Tarzında, Cosette Mutlu Olsun Diye Her
Şeyi Yapıyorlar

Evlilik için her şeyi tamamladılar. Danıştıkları doktor, şubatta olabileceğini
bildirdi. Aralık ayındaydılar.

Mutlulukla dolu güzel birkaç hafta geçmişti. Büyükbaba onlardan daha az

mutlu değildi. Cosette'in karşısına

geçip saatlerce onu izliyordu.

"Harika güzel kız!" diye haykırıyordu. "Ve de ne kadar iyi bir insan! Canımın
içinden

-276-

başka söyleyecek tek söz yok doğrusu; hayatımda gördüğüm en sevimli kız bu. Sonraları menekşe kokulu özellikleri de çıkacaktır ortaya. Bir lütuf bu, öyle ya! Böyle bir yaratıkla ancak bir soylu hayatı yaşanır,
Marius, oğlum, baronsun, varlıklısın, avukatlık yapma, yalvarırım."
Cosette ile Marius birdenbire bir mezardan çıkıp cennete geçmişlerdi. Geçiş pek hazırlıksız olmuştu; gözleri kamaşmamış olsaydı, bu geçiş onları serseme döndürürdü.
Marius, Cosette'e:
"Sen bundan bir şey anlıyor musun?" diyordu.
Cosette de:
"Hayır," diyordu. "Yalnız, bana, Tanrı bize bakıyormuş gibi geliyor."
Jean Valjean her şeyi yaptı, her şeyi yoluna koydu, her şeyi uzlaştırdı, her şeyi kolaylaştırdı. Cosette'in mutluluğuna Cosette'in kendisi kadar çabuklukla, sevinçle koşuyordu. Geçmişte belediye başkanlığı yapmış olduğundan, sırrını kendisinden başkasının bilmediği ince bir konuyu; Cosette'in kimlik işini çözebildi. Gerçeği açıkça söylemek, kim-bilir, belki de evlenmeyi engelleyebilirdi. Cosette'i tüm güçlüklerden kurtardı. Hiçbir itirazla karşılaşmamak için, ona, hepsi ölmüş kişilerden bir aile düzenledi: Cosette, sönüp giden bir ailenin son çocuğuymuş. Kendi öz çocuğu değilmiş, ama bir başka Fauchelevent'm kızıymış. İki Fauchelevent kardeş Pe-tit-Picpus Manastın'nda bahçıvanlık yapmışlar. O manastıra gittiler, bu konuda gayet güzel bilgiler aldılar, saygıdeğer sözler duydular. Saf rahibeler, babalık konularına pek akıllan ermediği ve bu gibi konulara ilgi duymadıkları için, hileden, dalavereden anlamadıklarından, küçük Cosette'in iki Fauchelevent'den hangisinin kızı olduğunu hiçbir zaman tam olarak kestirememişlerdi. İstenileni söylediler. Hem de büyük bir çaba ve istekle söylediler. Resmi bir belge düzenlendi. Cosette yasalar karşısında Matmazel Euphrase Fauchele-vent oldu. Öksüz olduğu yazıldı. Jean Valjean, kendisinin Fauchelevent adı altında Co-sette'e koruyucu atanmasını sağladı. Gille-normand da ikinci vâsi oldu. Beş yüz seksen dört bin franga gelince; bu parayı adını bildirmek istemeyen ölmüş birisi Cosette'e

miras bırakmıştı. Asıl miras beş yüz doksan dört bin franktı, ama on bin frank Euphrasie'nin eğitimine kullanılmış, bunun da beş bin fransı manastıra ödenmişti. Bir üçüncü kişinin güvencesine verilen bu miras, Cosette'e ergenlik yaşma geldiğinde ya da evlendiğinde verilecekti. Görüldüğü gibi, tüm bunlar onaylanabilir şeylerdi, hele hele ortada yarım milyondan fazla para olunca. Ortada bazı gariplikler yok değildi, ama onları görmediler; ilgililerden birinin gözleri aşkla, ötekilerin de altı yüz bin frankla bağlanmıştı. Cosette, uzun süredir baba dediği bu ihtiyar adamın kızı olmadığını öğrendi. Ne var ki, bir akrabanın, bir başka Fauchelevent'in kızımıymış. Başka zaman olsa, bu olaydan çok üzülürdü, ama içinde bulunduğu anlatılmaz saatlerde bu ancak bir parça gölge, hafif bir

-278-

karartı olabildi; öylesine neşeli ve sevinçliydi ki, bu bulut pek kısa sürdü. Onun Marius'ü vardı. Delikanlı geliyor, yaşlı adam siliniyor-du. Hayat böyledir. Ve uzun yıllardır çevresinde bilmeceler görmeye alışmıştı; gizemli çocukluk devresi geçirmiş olan her insan bazı özverilere katlanmaya hazırdır. Ama Jean Valjean'a yine "Baba," diyordu. Kızcağz göklerde uçuyordu. Bu arada, Gil-lenormand Baba'yı da pek seviyordu. Gerçek olan şu ki, o Cosette'i şiirlere, armağanlara boğuyordu. Jean Valjean, Cosette'e toplum içinde doğru dürüst bir konum, her türlü tehlikeden uzak bir kimlik sunmaya çalışırken, M. Gillenormand da çeyizle ilgileniyordu. Eli açık olmak kadar hiçbir şey onu memnun etmezdi. Bu arada, Cosette'e, büyükannesinden kalma bir giysi de vermişti. "Bunlar yeniden moda oluyor," diyordu. "Antikalar pek ilgi görüyor; yaşlılığımın genç kadınları, çocukluğumun yaşlı kadınları gibi giyiniyorlar." Yıllardan beri açılmamış olan yuvarlak karınlı Coromandel lake konsollarını boşaltıyor: "Bu ihtiyarların günahını çıkartalım," diyordu, "bakalım iri göbeklerinde neler var!" Bütün eşlerinin, metreslerinin, bütün ninelerinin eşyalan ile dolu olan çekmeceleri paldır küldür yağmalyordu. Çin canfesi, Şam ku-maşlan,

ipekliler, menevişli kumaşlar, yanardöner kalın Tours ipeklisinden giysiler,
yıkabilir sırma tellerle işlenmiş
Hint mendilleri, tersi yüzü bir çiçekli ipekliler, Cenova Alen-
279-

çok dantelleri, antika bilezikler, mini mini savaş betimlemeleri ile bezenmiş
fildişi şekerlikler, süsler,
kurdeleler... Cosette'e hiçbir şey esirgemedi her şeyi veriyordu. Cosette
de hayranlık içinde, Marius'e âşık,
M. Gille-normand'a minnetle dolup taşarak, satenler, kadifeler giyinmiş
sonsuz bir mutluluk düşünüyordu.

Ruhu, göklere dantelden kanatlarla yükseliyordu. Dediğimiz gibi, büyük
babanın hayranlığı, sevgililerinin
mest olmasına eşitti. Filles-du-Calvaires Sokağı'nda şenlik vardı sanki. Her
sabah büyükbabadan Cosette'e
bağışlar yağıyordu. Akla gelen her türlü süs, genç kızın çevresinde
görmekli bir biçimde açılıp saçılıyordu.

Marius, mutluluğunun arasında ciddi konuşmalar da yapıyordu. Bir sabah,
bilmem hangi olaydan ötürü
şunları söyledi:

"Devrimin adamları öylesine büyüktürler ki, Cato gibi, Phocion gibi,
yüzyılların saygısını şimdiden
kazanmışlardır; onların her biri eski antik bir anı gibidir." Yaşlı adam:
"Eski zaman işi menevişli kumaş!" diye haykırdı, "sağol Marius. İşte bu tam
benim aradığım şey!"

Ertesi gün eski zaman işi menevişli kumaştan çay rengi görmekli bir giysi
Cosette'in çeyizine ekleniyor,
büyükbaba bu eski kumaşlardan birtakım buluşlar yapıyordu:
"Aşk, iyi bir şey, ama yanında bunları da ister. Mutlulukta, yararsız şeylere
de ihtiyaç vardır. Mutluluk,
sadece asıl, öz, temel olandır. Onu gereksiz özünde olmayanla süsle-
-280-

yin bana. Abartık süslü bir saray ve bir yürek, onun yüreğiyle Louvre
Sarayı. Onun yüreğiyle Versailles'in
büyük sulan. Çoban kızını verin bana ve uğraşın da düşes olsun. Başında
peygamberçiçeklerinden tacıyla
Philis'i getirin, ona yüz bin livre de gelir ekleyin. Mermer sütunlar arasında
bana göza-labildiğine bir kır
hayatı gösterin. Köy hayatına da, mermer ve altın cümbüşüne de razıyım.
Kuru mutluluk, yavan ekmeğe
benzer, insan doyar, ama yemek yemiş olmaz. Ben gereksizi, çok olanı, aşırı
olanı, hiçbir işe yaramayanı

isterdim. Strasbourg Katedra-li'nde, üç katlı bir ev yüksekliğinde, saati bildiren, ama hiç de bu iş için yapılmışa benzemeyen bir saat gördüğümü anımsıyorum; öğleyi, gece yansını, güneşin saati olan öğleyi, aşkın saati olan geceyarısını ya da istediğiniz herhangi bir saati çaldıktan sonra, size aynı yıldızlan, topraklan, denizi, kuşları, balıkları, Phebus ve Phebe'yi bir yuvadan çıkan yığınla şeyi, on iki havariyi, İmparator Char-les-Quint'i, Eponine'le Sabinus'u, daha bir sürü yaldızlı, üstelik de trampet çalan küçük adamcağızlan gösteriyordu. Neden bilinmez, her durumda çevresine yaydığı neşeli sesler de cabası. Saatleri göstermekten başka hiçbir marifeti olmayan bu kötü kadran, bu kadar şeye değer mi? Ben Strasbourg'un kocaman saatiyle aynı düşüncedeyim, onu Fortet-Noire'm guguklu saatine tercih ederim." M. Gillenormand, özellikle de düğün konusunda iyice saçmalıyordu; karmakaşık -281-
sözlerinde XVIII. yüzyıla ait bütün köhne fikirler kendini gösteriyordu: "Siz eğlence sanatını bilmiyorsunuz! Böyle zamanlarda bir eğlence günü yaratmasını bilmiyorsunuz!" diye haykırıyordu. "Sizin XIX. yüzyılınız güçsüz, çabasız. Onda aşırılık eksik. Zenginliği bilmiyor, soyluluğu bilmiyor. Her konuda dibinden kırılmış. Sizin halk tabakanız tatsız, kokusuz, renksiz bir şey. Evlenen kadınlarımızın bütün düşü, onların dediği gibi söyleyeyim: Pelesenk ağacından eşya ile, hassa kumaşıyla yeni süslenmiş sevimli küçük bir salon. Savrulun! Savulun, Mösyö Grigou, Matmazel Grippe-sou ile evleniyor. Ne şaşaa, ne soyluluk! Mumlardan birine bir altın yapıştırdılar! İşte devir bu. Sar-matlardan daha öteye kaçmak istiyorum. Ah! Daha 1787'de, Leön Prensi, Chabat Dükü, Montbazon Dükü, Soubise Markisi, Thouars Kontu, Fransa Senato üyesi, Rohan Dü-kü'nün Longchamps'a tahtirevanla gittiğini gördüğüm gün, her şeyin yıkıldığını hemen anlamıştım; meyvelerini verdi işte. Bu yüzyılda herkes iş görüyor, borsa oyunlarına katılıyor, para kazanıyor, cimrilik yapıyor. Dış görünüş temizlenip cilalanıyor; herkes iki dirhem bir çekirdek; yıkanmış, sabunlanmış, traş olmuş, cilalanmış, düzeltilmiş, parlatılmış, fırçalanmış, temizlenmiştir; ama hep dıştan; bir çakıl taşı parlaklığında, ağız sıkı, saygılı, ama aynı zamanda da yemin ederim ki vicdanın derinliklerinde, eli ile sümküren sığır çoban kızını ürkütecek gübre yığınları, çirkef çukurları taşıyarak. Bu yüzyıla ben -282-
'kirli temizlik' adını veriyorum. Marius, izin ver de konuşayım. Halkına karşı söylediğim sözler işte boğazımda takıldı. Bırak da burjuvaya bir tokat atayım. Ben de onlardanım, kişi sevdiğine acı söylermiş. Şimdi bak, açıkça söylüyorum; bugün evleniyor, ama evlenmesini bilmiyorlar. Ah! Gerçek bu, eski geleneklerin sevimliliğini özledim. Her şeyi özledim: O

güzellik, o şövalye ruhu, o ince, güzel davranışlar, herkeste neşeli bir süslenme; müzik, düğünün bir parçasıdır, yukarıda senfoni, aşağıda trampet, danslar, sofraya basma kurulmuş keyifli yüzler, süzme şiirler, şarkılar, havai fişekler, içten gülmeler, kocaman kurdelenen fiyonklar. Gelinin çorap lastiğini özledim. Gelinin çorap lastiği Venüs kuşağıyla kardeş çocuğu olur. Troya Savaşı'nın dayandığı şey nedir? Kuşkusuz, Helena'nın çorap bağına dayanır. Niçin çarpışıyorlar, niçin kutsal Diomedes on sivri uçlu tunç miğferi Merionea'nın başında kırmıştır? Niçin Akhile-us'la Hektor koca mızraklarla birbirlerine saldırıyorlar? Çünkü Helena çorap bağını Paris'e kaptırdı. Cosette'nin çorap lastiği ile Ho-meros, İlyada destanını yaratırdı. Şiirine benim gibi bir geveze yerleştirir, adını Nestor koyardı. Eski devirde, o sevimli eski devirde, insanlar sanatçı gibi evlenirlerdi dostlarım. Sağlam bir sözleşme yapılırdı, sonra da yenip içilirdi. Cujas çıkar çıkmaz Gamache girerdi. Ama ne yaparsınız? Mide-alacağına isteyen, kendisi de bayram etmek isteyen mide- sevimli bir aptaldır. Eksiksiz şölen olurdu; masada, yanbaşıınızda gerdanını peksaklama--283-

yan, dantel yaka kullanmayan güzel bir hanım olurdu. Oh! O gülen geniş ağızlar! O devirde herkes ne kadar neşeliydi! Gençlik bir çiçek demeti gibiydi; her delikanlı sözünü bir leylak dalı ya da bir demet gülle bitirirdi; savaşçı bile olsalar, gönül çobanıydılar; Dragon süvari yüzbaşı idiyseler, Florian adını taşımanın bir yolunu bulurlardı. Güzel olmaya önem verirlerdi. İşlemeler, süsler kullanırlardı. Bir beyefendi, çiçeğe benzerdi, bir marki, değerli taş gibiydi. Pantolonların ayak kayışı yoktu, çizme giyen yoktu. Delikanlılar, parlak, menevişli, mor renkli kumaşlarla pek zarif giyinirlerdi, daldan dala konan, sevimsiz züppeler gibiydiler, ama bu, kılıç taşımalarına engel değildi. Dişli, pençeli sinekkuşu. O zaman Indes Galante'lann zamanıydı. Yüzyılın bir yanı zarif, öbür yanı görkemliydi ve inanın herkes eğlenirdi. Bugün insanlar asık yüzlü. Burjuva eli sıkıdır, burjuva erdem taşlar; sizin yüzyılınızın kaderi kötü. Hani neredeyse perilerini bile giysilerinin yakalan çok açık diye kovacaklar. Ne yazık! Güzelliği bir çirkinlikmiş gibi görüyorlar. Devrimden beri her şey pantolonlu, dansözler bile. Meydan soytansı asık yüzlü olmak zorunda. Sizin dans havalannız papaz kılıklı. Görkemli olmak gerekir. Bir delikanlının çenesi, boyun-bağım içinde olmazsa üzüyorlar. Evlenen yirmi yaşındaki haylazın amacı Mösyö Royer-Collard'a benzemektir. Ve bu görkemle insan nereye ulaşır bilir misiniz? Küçük olmaya. Şunu öğrenin: Sevinç ve neşe yalnız neşeden ibaret değildir, büyüktür. Neşeyle tutkunla--284-

şm! Evlenin bakalım, evlendiğiniz zaman da ateşiyle, çılgınlığıyla, gürültüsüyle, patırtısıy-la evlenin! Kilisede ağırbaşlılık, peki. Ama, tören biter bitmez yeni gelinin çevresinde bir düşler evreni savrulmalı. Bir evlilik

töreni görkemli olduğu kadar da düşlerle dolu olmalıdır; evlenme kendi törenini Reims Katedra-li'nden Chanteloup pagoduna taşımalıdır. Korkak bir düğünden hiç hoşlanmam. Hiç olmazsa o gün Olimpos Dağı'nın doruğuna çıkın, tanışın! İnsan, cin, aşk ve oyun tann-sı. Büyük İskender'in koruma askeri olabilir; ama onun yerine birer pinti oluyorlar! Dostla-nm, her damat Aldobrandini Prensi olmalıdır. Hayatın bu tek güzel anından yararlanmak, ertesi gün kurbağaların kentsoyluluğuna düşmek bedeli de olsa, kuğularla, kartallarla birlikte tannların bulunduğu yedinci kat gökyüzüne uçun. Düğün konusunda cimrilik etmeyin; onun pırıltılarını kemirmeyin; ısıdığınız bir günün üzerine pazarlık etmeyin. Düğün töreni, ev yönetmek değildir.

Ah! İstediyimi yapabilseydim çok hoş olurdu; ağaçlardan bile keman sesleri gelirdi. İşte benim programım; gök mavisi, gümüş rengi cümbüşe kır tannlarını katardım; orman perileriyle su perilerini de çağırdım. Deniz Tannçası Amp-hitrite'nin düğünü, pembe bir bulut; süslü, çmlçiplak periler; tannçaya dizeler sunan bir akademi üyesi; deniz canavarlarının çektiği bir zafer arabası. Denizkızı giderken pullarından ses çıkar Hayran olur bu güzel sesleri tüm duyanlar

-285-

"Alın size güzel bir düğün programı. Ya da ben hiç bir işten anlamıyorum demektir, atın çöp sepetine!"

Büyükbaba şiirsel coşkunuğa dalmış, kendi söylediğini kendi dinlerken, Cosette ile Marius birbirlerini özgürce seyretmenin sarhoşluğuna dalmışlardı.

Gillenormand Teyze bütün bunları o sarsılmaz sükûnetiyle izliyordu. Beş altı aydır epeyce heyecan

geçirmişti; dönüp gelen Marius, kan içinde getirilen Marius, bir barikattan getirilen Marius, ölü, sonra da canlı

Marius, barışan Marius, nişanlanan Marius. Onu en son şaşırtan, altı yüz frank olmuştu. Ondan sonra ilk

defa dinsel ayine katılan masum kızcağz yine aynı ilgisizliğine dönmüştü. Hiç kaçırmadan kilisedeki ayinlere

gidiyordu; evdeyken de teşbihini çekiyor, dua kitabını okuyordu; evin bir köşesinde / love you diye

fısıldarken, öbür köşesinde Ave duasını mırıldanıyordu. Marius ile Cosette'i belli belirsiz iki gölge gibi

görüyordu. Oysa asıl gölge kendisiydi.

Cansız bir dindarlık hali vardır ki, ruh, uyuşukluğun elinde nötralize olur.

Yaşamak sorunu diyebileceğimiz
şeye yabancılaşır; depremlerin, felaketlerin dışında hiçbir insanca duygu
hissetmez; ne hoş giden duygulan
ne de kederli olanları. Gillenormand Baba, kızma, "Bu tür dindarlık,"
diyordu, "nezleye benzer. Hayatın
kokularını almanı engeller. Ne kötü kokulan alabilirsin, ne de güzel
kokulan."

Ayrıca altı yüz bin frank yaşlı kızın karar-
-286-

sızlığını büsbütün derinleştirmişti. Babası onu o kadar az hesaba katmaya
alışmıştı ki, Marius'ün evliliği
konusunda onun görüşünü sormamıştı bile. Alışkanlığı gereği birden
heyecanlı davranmış; zorbayken köle
olmuştu, Marius'ü hoşnut kılmaktan başka hiçbir şeyi düşünmüyordu.
Tezeye gelince, babası onun
varlığını, onun da bir düşüncesi olabileceğini aklına bile getirmemişti ve
kızı, kuzu gibi bir insan olmasına
rağmen, bu, tezeyi gücendirmişti. Belli etmese de oldukça öfkelenmiş,
isyan etmişti, ama dıştan
üzüntüsünü hiç belli etmemişti. Kendi kendine, "Babam, evlenme konusunu
bensiz hallediyor; ben de miras
sorununu onsuz çözerim," diyordu. Gerçekten de kendisi zengindi, babası
değildi. O da kararını bu konuya
saklamıştı. Bu evlilik yoksul bir evlilik olsaydı, onu öylece o yokluğun içinde
bırakabilirdi belki. "Oh olsun
yeğenim! Bir dilenciyle evleniyor, o da varsın dilenci olsun," derdi. Ama
Cosette'nin yanm milyonu teyzenin
hoşuna gitti, bu da sevgililere karşı onun iç dünyasını değiştirdi. Altı yüz
bin frank, saygı görmeye değerdi.
Demek ki artık ona ihtiyaçları yoktu, varlığını bu gençlere bırakmaktan
başka bir şey yapamayacağı belliydi.
Çiftin, büyükbabanın evinde oturmaları kararlaştırıldı. M. Gillenormand evin
en güzel odası olan kendi yatak
odasını onlara vermekte ısrar etti. "Bu beni gençleştirir," diyordu. "Bu,
eski bir taşandır. Odamda cümbüş
yapmak, her zaman düşündüğüm bir şeydi." Bu odayı bir yığın eski bibloyla
süsledi. Tava-

-287-

nı yeniletti, duvarları pek değişik bir kumaşla kaplattı; kendisinde parça
halinde, Utrecht kumaşı sandığı bir
kumaş vardı, bu kumaş, parlak san üzerine kadifeden çiçek serpili bir

kumaştı.

"La Roche-Guyon'da Anville Düşesi'nin karyolası işte bu kumaşla kaplı," diyordu.

Ocağın üzerine, Saxe porseleninden çıplak karnının üzerinde manşon taşıyan bir heykel koydu.

M. Gillenormand'm kütüphanesi, Marius için çok gerekli olan avukat yazıhanesi oldu; anımsanacağı gibi, bu yasal bir zorunluluktu.

7. Mutluluk ile Harmanlanan Rüya Etkileri

Sevgililer her gün görüşüyorlardı. Cosette-te, M. Fauchelevant'le birlikte geliyordu. Gil-lenormand: "Dünya

tersine döndü," diyordu. "Gelin, damadın evine gelsin de, kendine kur yaptırın!" Marius'ün iyileşme devri

bunun böyle olmasına yol açmıştı. Ayrıca, Filles-du-Calvaire Sokağı'nda oturdukları koltuklar başbaşa

kalmak için, Homme-Arme Soka-ğı'ndaki koltuklardan daha rahat olduğundan, bu bir alışkanlık olmuştu.

Marius ile M. Fauchelevant birbirlerini gördükleri halde konuşmuyorlardı.

Sanki kararlaştırılmış gibiydi. Her

genç kızın bir koruyucuya ihtiyacı vardı. M. Fauchelevant olmasaydı, Cosette dışarı çıkamazdı. M.

Fauchelevant, Marius'ün gözünde Cosette'in ayrılmaz bir parçasıydı. Bunu kabulleniyordu. Siyasal konula-

-288-

rı, belirsizce, üstü kapalı bir şekilde, toplum yazgısının düzelmesi açısından ele alıyorlardı. Evet ya da hayır

dışında da bir şeyler söyleyebiliyor lar di. Bir keresinde eğitim konusunda uyuştular; Marius, eğitimin parasız

ve zorunlu olmasını, herkese hava ve güneş gibi bol bol verilmesini, özetle; bütün halkın eğitimden

yararlanmasını savunuyordu. Buradan giderek M. Fauchelevant'ın iyi, hatta biraz da üstün bir dille

konuştuğunu fark etti. Yalnız onda adını koyamadığı bir eksiklik vardı: M. Fauchelevant'da bir hayat

adamından hem eksik hem de fazla bir şeyler vardı.

Marius düşüncesinin derinliklerinde, kendisine karşı iyi niyetli, ama soğuk davranan M. Fauchelevant'ı çeşitli

sessiz sorularla kuşatıyordu. Zaman zaman kendi hatırladıklarından bile kuşkulanıyordu. Belleğinde bir

delik, kapkara bir yer; dört ay süren komanın yarattığı bir uçurum vardı.

Pek çok şey orada kaybolmuştu. Bu

kadar ciddi, sakın bir adam olan M. Fauchelevent'in, barikatta gördüğü
adamlarla aynı adam olup olmadığını
konusunda kuşku duyar hale gelmişti.
Bu, geçmişin bir görünüşü, bir kaybolmasının onda bıraktığı tek şey şaşkınlık
değildi. Hayatta, memnun ve
mutlu bile olsak belleğimiz bizleri üzgün üzgün geriye doğru bakmaya
zorlar. Marius de belleğinin bu
kaygılarından tümüyle kurtulmuş değildi. Kaybolan ufuklara doğru
dönemeyen bir kafada ne düşünce ne de
aşk olabilir. Marius, ara sıra başını ellerinin arasına alıyor, belli belirsiz
-289-

I

ve gürültüyle, geçmiş zaman, beyninin alacakaranlığında canlanıyordu.
Mabeufün düştüğünü görüyor,
Gavroche'un top ateşi altında türküyü söylediğini işitiyor, Eponine'in alnının
soğukluğunu dudaklarında
hissediyordu. Enjolras, Courfeyrac, Jean Prouvaire, Combeferre, Bossuet,
Grantaire, bütün dostları önce
karşısına dikiliyor, sonra da kayboluyordu. Bütün bu sevgili, yiğit, sevimli ya
da trajik yaratıkların hepsi birer
hayal mi olmuşlardı? Gerçekten yaşamışlar mıydı? Ayaklanma, her şeyi bir
sis bulutu içine yuvarlamıştı.
Büyük coşkunlukların büyük hayalleri vardır. Kendi kendine sorular soruyor,
kendini yokluyordu, bütün bu
gerçeklerin yok olması onu çarpıyordu. Neredeydiler hepsi? Acaba
hepsinin öldüğü doğru muydu?
Karanlıkların içine yuvarlanma, kendisi hariç her şeyi ondan
uzaklaştırmıştı. Bütün bunlar ona bir tiyatro
perdesinin arkasında kaybolmuş gibi geliyordu. Hayatta böyle perdelerin
indiği zamanlar da vardır. Tanrı,
piyesin bir perdesini kapatıp, diğer perdesine geçer.
Peki, kendisi gerçekten aynı adam mıydı? Eskiden yoksulken şimdi zengindi;
kimsesizken şimdi bir ailesi
vardı, umutsuzluğa boğulmuşken, şimdi Cosette'le evleniyordu. Sanki bir
mezardan geçmiş, oraya kapkara
girmiş, bembeyaz çıkmıştı. Diğerleri ise bu mezarda kalmıştı. Kimi
zamanlar, geçmişteki bütün bu insanlar
geri gelip onun çevresinde halka oluyor, onu kaygılandırıyorlardı; o zaman
Cosette'i düşünüyor, yeniden
sakinleşti-

-290-

yordu. Ama o felaketi unutturmak için gerekli olan tek şey böyle bir mutluluktu.

M. Fauchelevant da, hemen hemen bu kaybolan insanlar arasındaydı. Barikattaki Fauchelevant ile Cosette'in yanında öylesine ağırbaşlılıkla oturan, bu etten ve kemikten yapılmış Fauchelevant'm aynı insan olduğuna Marius bir türlü inanamıyordu. Birinci Fauchelevant, hiç kuşkusuz sayıklama anla-nndaki kâbuslarından biriydi, kaldı ki her ikisi de zor insanlar olduklarından, Marius'ün M. Fauchelevant'a bir şey sorması imkânsızdı. Bu fikir onun aklına bile gelmedi. Bu dikkate değer noktayı daha önce de belirtmiştik. Ortak bir sırrı olan ve bu konuda sessiz bir anlaşmayla hiçbir şey konuşmayan iki erkeğe sanıldığından da az rastlanır. Marius, bir defasında bir girişimde bulundu; sözü Chanvrerie Sokağı'nda getirdi ve M.

Fauchelevant'a dönerek:

"O sokağı bilirsiniz değil mi?" diye sordu.

"Hangi sokağı?"

"Chanvrerie Sokağı'nı!"

M. Fauchelevant, dünyanın en doğal sesiyle:

"Bu sokağın adını bile duymadım," dedi.

Sokağın yalnız adıyla ilgilenen, sokağın kendisinden hiç söz etmeyen bu cevap, Marius'e olduğundan daha da inandırıcı göründü.

"Mutlaka düş gördüm," diye düşündü, "hayal görmüş olmalıyım. Sanırım ona benzeyen biriydi. M.

Fauchelevant değildi."

-291-

S. Bulunması İmkânsız İki Adam

Büyülü sevinç ne kadar büyük olsa da, Marius'ün zihninde bazı düşünceleri sileme-di. Evlenme hazırlığı

içinde kararlaştırılan tarih beklenirken, geriye dönük zor ve dikkatli araştırmalar yaptı.

Pek çok yönlerden minnet borcu vardı; hem babası hem de kendi adma.

Thenardier vardı ve ayrıca kendini

büyükbabasına getiren o yabancı adam vardı. Marius, bu iki adamı bulmaya çok önem veriyor, evlenip mutlu

olduğunda bile onları unutmayı kesinlikle düşünmüyordu. Bu ödenmeyen borçlarının bundan sonra da, ne

kadar aydınlık olursa olsun, hayatına gölge düşürmesinden korkuyordu.

Bütün bu geciken borçlan geride,
sürüncemede bırakmak onun için imkânsızdı; geleceğe neşeyle girmeden
önce geçmişin bütün hesabını
temizlemek istiyordu.

Thenardier'nin bir alçak olması, onun Albay Pontmercy'yi kurtarmış olması
olgusunu değiştiremezdi. Marius
dışında, Thenardier herkes için bir hayduttu. Marius da, Waterloo savaş
alanındaki gerçek sahneyi bilmediği
için, işin şu garip tarafmdan habersizdi; babası -acayip bir durum-
Thenardier'ye hayatını borçluydu, ama
teşekkür borcu yoktu.

Marius'ün görevlendirdiği adamlardan hiçbiri Thenardier'nin izini
bulamamıştı. Bu açıdan kaybolma tamdı.

Thenardier'nin karısı soruşturma sırasında hapishanede ölmüştü. O
yürekler acısı topluluktan geri kalan iki
kişi; Thenardier ile Azelma karanlıklara gö-
-292-

mülmüşlerdi. Toplumun bilinmezlik girdabında kaybolmuşlardı. Girdabın
yüzeyinde o noktaya bir şeyin
düşüğünü, oraya bir iskandil atılabileceğini haber veren o karanlık iç içe
halkalar, o titreme, o ürperme bile
görünmüyordu.

Madam Thenardier'nin öldüğü, Boulatru-elle dava dışı bırakıldığı, Calqu,
Esous, kaybolduğu, önemli sanıklar
da hapishaneden kaçtığı için, Gorbeau viranesindeki pusu davası da aşağı
yukarı düşmüştü. Olay oldukça
karanlıkta kalmıştı. Cinayet mahkemesi ikinci derecedeki suçlularla
Manchaud, namı-di-ğer Bahar Çiçeği ya
da Sarmısakçı ve Demi-Liard namı-diğer İki Milyar'ı yargılayıp, bunlara
hüküm giydirmekle yetinmek zorunda
kaldı. Bunlar onar yıl küreğe mahkûm oldular. Kaçan diğer suç ortaklarına
ise gıyaben müebbet hapis cezası
verildi. Elebaşı olan Thenardier de gıyaben ölüme mahkûm edilmişti. Bu
mahkûmiyet Thenardier'ye ait tek
şeydi; bir tabut taşıma sedyesinin yanındaki mum gibi, gömülmüş olan o
isme uğursuz ışığını saçıyordu.

Ayrıca bu mahkûmiyet, yeniden ele geçmek korkusu içindeki Thenardi-
er'yi en derin karanlıklara itiyor ve bu
adamı örten esrarengiz karanlığı daha da artırıyordu.
Diğerine, Marius'ü kurtaran bilinmeyen adama gelince başlangıçta
araştırmalar bazı sonuçlar verdi, sonra

birdenbire kesildi. 6 Haziran gecesi, Marius'ü Filles-du-Calvaire Sokağı'na getiren araba bulundu.

Arabacının anlattığına göre, 6 Haziran gü-
-293-

1

nü bir polis memurunun emriyle öğleden sonra saat üçten geceye kadar Champs-Elysee nhtımında, ana lağımın çıkış noktası üzerinde beklemişti, akşam saat dokuzda doğru kıyı yoluna bakan lağım kapısı açılmış, sırtında ölüye benzeyen birini taşıyan bir adam dışarı çıkmıştı; o noktayı gözetleyen memur, canlı adamı tutuklamış, ölüyü de ele geçirmişti; memurun emri üzerine, arabacı, "bütün bu kalabalığı" arabasına almıştı; önce Fillos-du-Calvaire Sokağı'na gitmişler, ölü adamı oraya bırakmışlardı; ölü adam dediği Marius'tü; her ne kadar bu defa 'canlı' idiyse de, arabacı onu tanımıştı; ondan sonra yine arabaya binmişler, atlarını kırbaçlamıştı; Archives Kapısı'nın birkaç adım ötesinde durmasını söylemişler, orada onun parasını vermişler ve ayrılmışlardı; memur, diğer adamı alıp götürmüştü. Bundan başka bir şey bilmiyordu, çünkü hava çok karanlıktı.

Marius, dediğimiz gibi, hiçbir şey anımsamıyordu. Yalnızca barikatta, sırtüstü düşerken kuvvetli bir elin kendisini arkadan yakaladığını anımsıyor; ondan sonra da her şey siliniyordu. Ancak M. Gillenormand'ın evinde kendine gelebilmişti.

İçinde kaybolduğu bir sürü tahminler yürütüyordu.

Kendi kimliğinden kuşkuya düşmesi imkânsızdı. O halde nasıl oluyordu da yolu Chanvrerie Sokağı'na düşüyordu ve kendisini bir polis müfettişi, onu Invalides Köprüsü yanında, Seine kıyısında buluyordu? Halles Mahallesi'nden Champs-Elysee'ye onu birisi

-294-

taşımıştı, ama nasıl? Lağımdan. Duyulmamış bir özveri! Birisi.

Kim?

Marius'ün aradığı o meçhul adamdı.

Kurtarıcısı olan adamdan hiçbir haber, hiçbir iz yoktu; en küçük bir ipucundan bile yoksundu.

Marius, bu yandan her ne kadar büyük bir dikkat göstermek zorundaydı da, araştırmalarını polis

müdürlüğüne kadar uzattı. Başka yerlerde olduğu gibi, burada elde edilen bigiler de hiçbir netlik sağlamadı. Polis müdürlüğü bu konuda arabacıdan daha az şey biliyordu. 6 Haziran'da lağımın demir kapısında yapılan herhangi bir tutuklamadan haberleri yoktu; bu olay hakkında hiçbir görevliden rapor alınmamıştı; bu konuya bir masal gözüyle bakıyordu. Bu masalın uydurulmasını arabacıya yüklüyorlardı. Bahşış koparmak isteyen bir arabacı her şeye yatkın olabilir; hatta düşlere bile. Oysa olay gerçektir, Marius, daha önce de dediğimiz gibi kendi kişiliğinden kuşkuya düşmedikçe, bundan da kuşkulanamazdı. Bu garip bilmecede hiçbir şey anlaşılır gibi değildi.

Arabacının, sırtında baygın Marius'ü taşıyarak ana lağım kapısından çıktığını gördüğü, polis görevlisinin de bir isyancıyı kurtardı diye tutukladığı o adam, o esrarengiz adama ne olmuştu? Ayrıca, polise ne olmuştu. Polis niçin susmuştu? Adam kaçabilmiş miydi? Yoksa polisi rüşvetle baştan mı çıkarmıştı? Bu adam, kendisine her şeyini borçlu olan Marius'e niçin hayatta olduğuna dair hiçbir

-295-

işaret vermiyordu? Kendi menfaati peşinde olmaması da fedakârlığından daha az şaşılacak şey değildi.

Belki her türlü ödülün üstündeydi, ama hiç kimse borçluluk duygusunun üstünde olamaz. Acaba ölmüş müydü? Acaba ne biçim adamdı? Yüzü nasıldı? Hiç kimse, hiçbir şey söylemiyordu.

Arabacı, "Gece çok karanlıktı," diye cevap veriyordu. Basque ve Nicolette şaşırılmışlar, ancak kanlar içindeki küçük beylerine bakmışlardı.

Marius'ün acıklı gelişini mumuyla aydınlatan kapıcı, söz konusu adamı fark eden tek insandı, onun verdiği tanım da şuydu:

"O korkunç bir adamdı!"

Marius, kendisini dedesine getirdiklerinde, üstünde bulunan kanlı giysilerini araştırmalarında yararlanmak üzere saklattı. Giysiyi incelerken, bir eteğinin garip bir biçimde yırtılmış olduğunu fark edebildi: Bir parçası eksikti.

Bir akşam Marius, Cosette'le Jean Valje-an'm yanında, bütün bu garip

maceradan elde ettiği sayısız bilgilerden, çabalarının boşa çıktığından söz ediyordu. 'Feuchelevent'm soğuk yüzü delikanlının sabrını tüketti. Sanki öfkeden titreyen bir şiddetle haykırdı: "Evet, bu adam, kim olursa olsun, yüce ruhlu bir insandır! Ne yaptı, biliyor musunuz? Koruyucu bir melek gibi yetişti. Savaşın ortasına atıldı, beni alıp kaçırdı, lağımı açtı, beni oraya sürükledi, sırtında taşıdı. Korkunç bir çirkefte yedi buçuk kilometreden fazla yol aldı. Hem de sırtında bir cesetle. Hem de ne

-296-

amaçla? Bu cesedi kurtarmak amacıyla. O ceset bendim. Kendi kendine, 'Belki hâlâ bir hayat ışığı vardır, bu zavallı kıvılcım için kendi hayatımı tehlikeye atacağım,' diyordu. Hayatını bir defa değil, yirmi defa tehlikeye attı. İşte kanıtı; lağımdan çıkar çıkmaz tutuklandı. Bu adam bütün bunları yaptı, biliyor musunuz? Hiçbir ödül beklemeden! Ben neyim? Bir asi. Ben neydim? Bir mağlup. Ah! Cosette'in altı yüz bin frangı benim olsaydı."

Jean Valjean:

"Onlar sizin," diye sözünü kesti.

Marius:

"Evet," diye sürdürdü, "o adamı bulmak için hepsini verirdim!"

Jean Valjean, hiç sesini çıkarmadı.

-297-

i

ALTINCI KİTAP

UYKUSUZ GEÇEN GECE

1. 16 Şubat 1833

1833 yılının 16-17 Şubat gecesi kutsal bir geceydi. Gecenin karanlığının-
üzerinde açık gökyüzü, bu

Marius'le Cosette'in düğün gecesiydi.

Gün çok güzel geçmişti.'

Bu, büyükbabanın hayal ettiği mavi şenlik, yeni evlilerin başı üzerinde, aşk
perile-riyle meleklerin uçuştuğu,

bir zafer takını süslemeye layık tablolan andıran bir düğün değildi; ama
tatlı ve güler yüzlü bir düğündü.

1833'te düğünler bugünküler gibi değildi. Fransa, karısını kaçırmak,

kiliseden çıkar çıkmaz savuşmak,

mutluluğundan dolayı utançla saklanmak, bir iflasın yol açtığı davranışı,

kutsal şarkılarla kombine etmek gibi

incelikleri henüz, İngiltere'den kapmamıştı. Cennetini posta arabasında sarsmanın, kendi gizemini nallann tak tak sesleriyle bozmanın, meyhaneli bir otel yatağını gelin yatağı olarak almanın ve gecesi şu kadardan sıradan bir yatak odasında hayattaki anılannın en kutsalını yaşamak için sabırlı kondüktör ile otel hizmetçisinin başbaşa kalmalarını
-299-

kollamanın iffetli ve güzel, ahlâklı bir şey olduğu henüz anlaşılmamıştı. XIX. yüzyılın içinde olduğumuz şu ikinci yansında belediye, rahip, yasa, Tanrı artık yetmiyor; bunları Longjumeau sürücüsüyle tamamlamak gerek: Yenler ve yakası kırmızılı mavi ceket, çingiraklı düğmeler, kolda plaka, deri yeşil pantolonlar, kuyruğu bağlı Nor-mandiya atlarına sallanan küfürler, sahte sırmalar, muşamba şapkalar, pudra kokulu saçlar, uzun bir kamçı, sağlam çizmeler. Fransa, zerafeti İngiliz 'kibarlığı' derecesine ulaşarak, yeni evlilerin bindiği posta arabasına, tabanları patlamış terlikler, eski pabuçlar yağdırmak durumuna gelmemişti daha; bu âdet, daha sonraları Marlborough ya da Malbrouck olan Churchill'in evlendiği gün öfkeli bir teyzenin, kendisine uğurlu gelen saldırısının anısından kalmadır. Pabuçlar, terlikler evlenme törenlerimize daha katılmamıştı; ama, sabredin biraz; sağduyu yayılmaya devam ettiğine göre, pek yakında o da gelir. 1833'te alelacele düğünler yapılmıyordu. Garip ama, o devirde, evliliğin toplum içinde özel bir eğlence olduğu düşünülüyordu; büyükbabanın evindeki ziyafet ailenin şerefine gölge düşürmüş sayılmazdı, neşenin aşın bile olsa mutluluğa, dürüst, namuslu olduktan sonra hiçbir kötülüğü dokunmazdı; yeni bir ailenin doğacağı bu iki kaderin birleşmesinin evin içinde başlaması, gelin odasının yuvanın tanığı olması, pek saygıya değer, yerinde bir şeydi.
-300-

Bu düşüncelerle, herkes kendi evinde evlenme ayıbını işlemekteydi. Böylece, Cosette'le Marius'ün düğünleri de, şimdi artık köhne, saydam bir modaya uyarak M. Gillenormand'ın evinde yapıldı. Şu evlilik olayı ne kadar doğal ve olağan bir şey olursa olsun, yayınlanacak

ilanlar, hazırlanacak sözleşmeler, kilise ve belediye, insanlara daima birtakım güçlükler çıkarır. Hazırlıklar 16 Şubat'tan önce bitirilemedi.

Sadece gerçeği yansıtmak için, 16 Şu-bat'm karnavalın son günü olduğunu da ekleyelim. Özellikle

Gillenormand Teyze'den gelen kuruntular ve tereddütleri...

"Karnavalın son günü!" diye haykırdı büyükbaba. "Aman ne iyi! Bir atasözü vardır:

Karnavalın son gününde evlen Çocuğun hayırsız olmaz o zaman

"Kulak asma, 16'sı olduğuna, tamam. Düğünü ertelememizi ister misin

Marius." "Elbette hayır!" dedi genç âşık. "Öyleyse evleniyorsunuz," dedi büyükbaba.

Böylece düğün ayın 16'sında neşe içinde yapıldı. O gün yağmur yağıyordu; ama geri kalan tüm evren bir şemsiyenin altından ibaret bile olsa, yine de gökyüzünde yalnız âşık-lann gördüğü, mutluluğun emrinde küçük bir mavi köşe vardır.

Bir gün önce Jean Valjean, Marius'e, Mösyö Gillenormand'ın yanında, beş yüz seksen dört bin frangı vermişti.

Evlenme mal birliği esasına dayandığından, sözleşmeler pek sade oldu.

-301-

Artık Jean Valjean'm Toussaint'e ihtiyacı yoktu. Cosette'e miras kaldı; o da onu kendi hizmetine aldı. Jean Valjean'a gelince, Gille-normand'ann evinde kendisi için özel olarak döşenmiş güzel bir oda vardı, Cosette de ona ısrarla, sürekli, "Babacığım, rica ederim! Ne olur burada kalın," demişti ve Jean Valjean, orada oturacağına hemen hemen söz vermek durumunda kaldı.

Düğün gününden birkaç gün önce Jean Valjean'ın başına bir kaza geldi; sağ elinin baş parmağını biraz ezmişti. Pek önemli bir şey değildi; hiç kimsenin ilgilenmesine, pansuman yapmasına, yarasını görmesine izin vermemişti, hatta Cosette'e bile. Yalnız, bu yara onun elini bir bezle sarıp, kolunu boynuna asmak zorunda bırakmış, bir şey imzalamasına engel olmuş, Cosette'in vâsi vekili olarak, onun yerine M. Gillenormand imza atmıştı.

Okuru ne belediye dairesine ne de kiliseye götürmeyeceğiz. Hiçbir zaman iki sevgilinin ardından oraya kadar gidilmez; göğsüne damat çiçeğini yerleştirir yerleştirmez yaşanan drama sırtını çevirmek âdet olmuştur.

Biz, sadece düğün halkının fark etmediği bir olayı anlatmakla yetineceğiz;

bu olay, Filles-du-Calvaire Sokağı'ndan Saint-Paul Kilisesi'ne kadar olan yolculuğa damgasını vuran olaydır. O tarihte Saint-Louis Sokağı'nın kuzey ucuna kaldırım döşenmekteydi. Parc-Royal Sokağı'ndan yukarısı ulaşım

kapatılmıştı. Düğün arabalarının doğruca Saint-Paul'e git--302-

mesi imkânsızdı. Yolu değiştirmek gerekiyordu, en doğrusu da caddeden dolaşmaktı. Davetlilerden biri, karnaval şenlikleri dolayısıyla, orada yolun arabalarla tıklalı olacağını hatırlattı. Gillenormand Baba: "Niçin?" diye sordu. "Maskeliler yüzünden."

Büyükbaba, "İyi ya işte!" dedi, "oradan geçelim. Bu gençler evleniyor; hayatın ciddiyetiyle yüzyüze gelecekler. Bir parça maskaralık görmek, onları ciddiyete daha iyi hazırlar."

Bulvara saptılar. İlk düğün arabasında Cosette'le Gillenormand Teyze, M. Gillenor-mand'la Jean Valjean vardı. Marius, âdet öyle olduğu üzere, nişanlısından ayn oturuyordu; ikinci arabadaydı. Düğün alayı, Filles-du-Calvaire Sokağı'ndan çıkınca, Madeleine'den Bastille'e, Bastille'den Madeleine'e kadar uzun bir konvoy oluşturan bir araba kafilesinin içine daldı.

Gerçekten, bulvarda maskelilerden geçilmiyordu. Ara sıra yağmur yağmasına rağmen Paillase, Pantalon ve Gille direnmekteydiler. Paris, bu 1833 kışının neşesi içinde Venedik kılığına girmişti. Bugün artık o karnavallar kalmadı. Çünkü artık her şey karnaval oldu!

Ara yollarda bir yiğin yolcu, pencerelerde de meraklılar doluydu.

Tiyatroların giriş yerlerini süsleyen teraslara seyirciler sıralanmıştı.

Maskelilerden başka, Longchamp'da olduğu gibi, karnavala da özğü çeşit çeşit araba defilesini seyrediyorlardı. Bütün bu de--303-

ęiřik türdeki arabalar, polis kurallarına uyarak uc uca eklenmiş de, rayların üzerinde gidiyormuş gibi bir düzen içinde ilerliyordu. Bu arabalardan herhangi birinde bulunan biri, hem seyredilen, hem seyredendi. Belediye çavuşları, birbirine ters yönlerde giden bu iki sonu gelmez konvoyu caddenin dış taraflarında tutuyordu, biri aşağıya, öbürü yukarıya, biri Antin şosesine, öbürü Saint-Antoine Ma-hallesi'ne doğru akan bu iki araba selinin çift yönlü akışını hiçbir şeyin engellememesi için özellikle çaba harcıyorlardı. Senato

üyeleriyle elçilerin armalı arabaları yolun ortasını kaplamış, serbestçe gidip gelmekteydiler. Görkemli ve

neşeli kafilelerden bazıları, özellikle Bosuf Gras aynı ayrıcalıktan yararlanıyordu. Paris şenliğinin içinde

İngiltere, kamçısını şaklatıyordu; Lord Seymour'un arabası ayak-takımının arasından, büyük bir gürültüyle

geçip gitti.

Belediye zabıtasının, çoban köpekleri gibi yanlarında dörtnala yol aldığı bu çift araba konvoyunda, büyük

teyzeler ve ninelerle dolu aile yakınlarının kapı ve pencerelerinde kıyafet değiştirmiş körpe çocuklar

salkımlar gibi sarkmışlardı; yedi yaşında soytarı oğlanlar, altı yaşında

paskal kızlar, canayakm minicik
yaratıklar; hep bu genel şenliğin ve neşenin bir parçası olduklarını
farkındaydılar; mas-karalıklanmn
ağırlığını kavramış ve bir memur ciddiyeti takınmışlardı.
Arada sırada, araba dizisinin bir yerinde bir zorluk, bir tıkanıklık oluyor ve
düğüm çö-zülünceye kadar iki yan
sıranın birinden biri

-304-

duruyordu; geride kalan bir araba bütün sırayı durduruyor, sonra yeniden
yürümeye koyuluyorlardı.
Düğün arabaları, caddenin sağından Bas-til'e doğru giden kuyruktaydı.
Pont-aux-Cha-ux Sokağı'nın başında
bir süre durdu. Hemen hemen aynı anda bulvarın karşı tarafında,
Madeleine'e doğru giden sıra da durdu:
Sıranın orasında maskelilerin bindiği bir araba vardı.
Bu arabalar, daha doğrusu araba dolu maskeler, Paris'te pek ünlüdür. Bir
karnavalda ya da Büyük Perhiz'de
görünmeyecek olsalar kötüye yorulur ve hemen, "Mutlaka işin içinde bir iş
var. Galiba hükümette değişiklik
olacak!" denir. Cassandre'lar, Arlequin'ler ve Colombine'ler yığını yolculara
tebelleş olurlar. Türk'ten vahşiye
kadar, akla gelen her türlü gülünç kılık; markizi havaya kaldıran Herküller,
Rabelais'ye bile kulaklarını
tıkatacak ağız bozuk bayanlar, Aristofanes'i bile utandırıp, önüne
baktıracak ahlaksız kadınlar; kenevir
tıftığından perukalar, pembe etekler, sık züppe şapkalar, şaşlı gözlükleri,
bir kelebeğin konup tadına baktığı
üç köşe Janot şapkaları; yayalara savrulan çığlıklar, kalçalara dayanmış
yumruklar, cüretkâr pozlar, çıplak
omuzlar, maskeli yüzler, zincirden boşanmış hayasızlıklar, başı çiçeklerle
süslü bir arabacının dolaştırdığı
küstahlıklar kargaşası; işte bu şenlik budur.
Eski Yunanistan'ın Thespis'in el arabasına ihtiyacı vardı. Fransa'nın da
Vade'nin kiralık arabasına ihtiyacı
vardır.

-305-

Her şey taklit edilebilir, taklit bile. Eski çağ güzelliğinin bir yüz
buruşturması olan Saturn şenlikleri, kabalaşarak karnaval haline gelir; çok
eskiden yapraklı asma dallarıyla süslenen, güneşle yıkanan, kutsal bir yan
çıplaklık içinde mermer göğüslerini gösteren eski şarap şenlikleri bugün
Kuzey'in ıslak paçavra elbiselerinin içinde biçimini kaybetmiş ve maskara

maskesi adını almıştır.

Maskeliler arabası geleneği, monarşinin en eski dönemlerine kadar uzanır. XI. Louis maliyesi, saray vekilharcına 'dört yol ağızla-ndaki üç maskara arabası için yirmi metelik ödenek' verirdi. Günümüzde gönüllü insan yığımları genel olarak tepesine doluştuk-ları rastgele eski bir arabayla dolaşmakta ya da tentesi indirilmiş bir şirket arabasını şamata yapan topluluklarla doldurmaktalar. Altı kişilik bir arabaya yirmi kişi tikişir. Sıraları üzeri, açılır kapanır iskemleler, tentelik-ler, arabaların okları insanlarla doludur. Arabanın fenerlerine bile binenler vardır. Ayakta olanlar, yatanlar, oturanlar, dizlerini büken-ler, bacaklarını sallayanlar. Kadınlar, erkeklerin dizlerini işgal eder. Uzaktan, başları kaynaşması üzerinde onların oluşturduğu çılgın piramitler görünmektedir. Bu arabalar kalabalığın ortasında neşe dağları gibi durur. Bunlardan kabadayı ağızla bir kat daha zenginleşen Colle, Panard, Piron dökülür. Halkın üzerine aşağılık sözler tükürülür gibi yağdırılır. Yükünün fazlalığıyla alabildiğine büyüyen araba bir fetih seferine katılmış havası taşır. Gürültü önde, kargaşa arkadadır. Orada avaz -306-

avaz bağırır, çığlık atılır, haykırır, kahkahalar koyverilir, mutluluktan kıvranılır, neşe ler gürlür, alaylar alevlenir, güneş gibi açılmış şapkayı iki uyuz beygir taşır; bu, kahkahanın zafer arabasıdır. Rahat, doğal olmayacak kadar alaycı bir kahkaha. Gerçekten de bu gülüş kuşku uyandırır. Bu gülüşün gizli bir görevi vardır. Paris'lilere karnavalı ispat etmek! İçlerinde anlatılmaz karanlıklar sezilen bu ayaktakımı arabaları filozof için pek düşündürücüdür: İçlerinde hükümet vardır. Halk adamlarıyla kötü kadınların esrarlı benzerliği orada artık elle tutulur bir hal almıştır. Birbirini üzerine kurulu rezaletlerin bir eğlence görünümünü vermesi, alçaklığın yüze karşıyla el ele tutuşup, bir halkın iştahını kabartması, fuhuşa bir taşıyıcı olarak gizlice hizmet eden aldaticılığın kafa tutarak yığımları eğlendirmesi, halkın bir arabasının dört tekerleği üzerinde bu hırpani ve yan pislik, yarı ışık olan ve hem uluyup, hem şarkı söyleyen canavarımsı korkunç canlı yığınını geçişini görmekten hoşlanması, bütün ayıpların bir araya gelişiyle oluşmuş bu zafere el çırpılması, kalabalıkların, ancak polisin o yirmi başlı sevinç ejderini aralarında dolaştırdığı vakit cümbüş yapması elbette hazin bir şeydir. Ama elden ne gelir? Kurdeleli, çiçekli çamur arabaları önce hakarete, sonra halkın kahkahasıyla affa uğrar. Herkesin kahkahası genel bir

çöküşün suç ortaklığıdır. Bazı zararlı şenlikler vardır ki, halkın bağlarını koparıp, onu ayaktakımı yapar; zorbalara olduğu gibi,

-307-

ayaktakımına da soytarılar gereklidir. Kralın Roquelaure'u var, halkın

Paillase'ı. Paris, o büyük ve soylu yüce
kent olmadığı zamanlarda, büyük çılgınlığın kentidir. Orada karnaval,
siyasetin bir parçasıdır. Paris, itiraf
edelim ki, alçaklığın komedisini gönül hoşluğuy-la kabul eder.
Efendilerinden -efendileri olduğu zaman- bir
tek şey ister: Çamuru süslemelerini. Roma aynı yaratılıştaydı. Roma,
Neron'u severdi. Neron dev bir
karnaval soy-tansıydı.
Yukarıda dediğimiz gibi, düğün alayı tesadüfen bulvarın sağında dururken,
bu maskeli kadınlarla erkeklerin
meydana getirdiği, büyük bir arabanın taşıdığı biçimsiz salkımlardan biri
de sol tarafta durdu. Maskelilerin
olduğu araba, bulvarın öbür ucunda gelin arabasını gördü.
Maskelilerden biri:
"Bak, bak!" dedi, "bir düğün alayı!"
"Yalancı bir düğün alayı!" dedi bir başka maske. "Gerçek düğün alayı
bizimki."
Düğün alayına seslenemeyecek kadar uzakta bulduklarından, ayrıca
inzibatların da dikkatini çekmekten
korktuklarından, iki maske başka tarafa baktılar.
Birkaç dakika sonra araba dolusu maskelilerin başı derde girdi. Halk, onları
yuhalamaya başlamıştı; bu,
halkın maskaralıkları okşayışıdır. Az önce konuşan iki maskeli,
arkadaşlarıyla birlikte halka karşı koymak
zorunda kaldılar; halkın korkunç ağız dalaşına karşılık vermek üzere, sokak
edebiyatının olanca cephaneliği
seferber edildi. Maskelerle
-308-

halk arasında korkunç bir hazırcevaplık alışverişi yaşandı.
Bu arada, aynı arabadaki iki maskeli, ihtiyar tavırlı, kocaman burunlu, uzun
bıyıklı bir İspanyol'la, yüzünde
kadife maske bulunan, sıska, alt tabakadan, çok genç bir kız da gelin
arabasını görmüşlerdi; arkadaşları
gelip geçenlerle küfürleşirken, aralarında alçak sesle konuşmaya başladılar.
Onların bu gizli konuşmaları gürültüyle karışıyor, kayboluyordu. Yağmur,
üstü açık arabayı ıslatmıştı. Şubat
rüzgârı sıcak değildir. İspanyol'a karşılık verirken, göğsü bağı açık sokak
kızı soğuktan titriyor, gülüyor,
öksürüyordu.
İşte konuşma:
"Baksana."

"Ne var daroni?"*

"Şu moruğu görüyor musun?"

"Hangi moruğu?"

"Şurada, ilk düğün arabasında, bizden yana olanı."

"Kolu siyah bir boyunbağına asılı olan mı?"

"Evet."

"Peki, ne olmuş?"

"Onu tanıdığıma eminim."

"Ya!"

"Ben bu Parisliyi tanıyorsam kellemi kessinler."

"Paris, bugün başkent oldu."

"Biraz eğilirsen, gelini görebilir misin acaba?"

* Daron: Baba; babalık.

-309-

"Hayır."

"Ya damadı?"

"Bu arabada damat yok."

"Amma yaptın ha!"

"Yo, damat öbür ihtiyarsa, doğrusu diyecek sözüm yok."

"İyice eğil de, gelinin yüzünü görmeye çalış."

"Göremiyorum."

"Boş ver. Yakasında bir şey olan şu ihtiyarı tanıyorum, buna eminim."

"Tanırsan ne olacak?"

"Belli olmaz... Bazen..."

"Moruklar benim hiç umurumda değil."

"Onu tanıyorum!"

"Canın istediği kadar tanı!"

"Acaba nasıl olmuş da düğüne katılmış?"

"Biz de düğün alayındayız ya!"

"Bu düğün nereden geliyor acaba?"

"Ne bileyim ben!"

"Dinle!"

"Ne var?"

"Bir şey yapmalısın."

"Ne?"

"Bu arabadan inip, o düğün alayının peşine takıl!"

"Neye yarar?"

"Nereye gittiğini, neyin nesi olduğunu öğrenirsin. Çabuk iniver. Koş kızım, sen gençsin."

"Arabadan ayrılamam."

"Nedenmiş?"

"Kiralandım."

"Vay canına!"

-310-

"Bütün gün polis müdürlüğünün hesabına çalışacağım."

"Doğru."

"Arabadan ayrılırsam, beni gören ilk polis müfettişi derhal enseler. Bunu sen de biliyorsun."

"Evet, biliyorum."

"Bugün beni hükümet kiraladı."

"Boş ver. Şu moruk canımı sıkıyor."

"Moruk canını mı sıkıyor? Ama sen de genç kız değilsin ya!"

"İlk arabada oturuyor."

"Ne olmuş yani?"

"Gelinin arabasında."

"Peki, sonra?"

"Demek gelinin babası o."

"Beni ilgilendirmiyor!"

"Kızın babası diyorum sana!"

"Ondan başka baba yok değil ya!"

"Dinle."

"Ne var?"

"Ben sokağa ancak maskeli çıkabilirim. Burada saklanıyorum, kim olduğumu kimse bilmiyor. Ama yarın, artık maske yok. Karnavalın ertesi çarşamba karnaval bitiyor. Yakayı ele verme tehlikesi var. Yeniden deliğime girmem gerekiyor. Sense serbestsin."

"E, peki, sonra?"

"Bu düğün alayının nereye gittiğini öğrenmeye çalışmalısın."

"Nereye gittiğini mi?"

"Evet."

"Ben biliyorum."

"Nereye gidiyor öyleyse?"

-311-

"Cadran-Bleu'ya."

"Bir kere Cadran-Bleu bu tarafta değil."

"Öyleyse Râpee'ye."

"Ya da başka bir yere."

"Nereye giderse gitsin. Düğünler serbesttir."

"Bildiğin gibi değil. Bana şu ihtiyarın katıldığı bu düğünün kimin düğünü olduğunu, bunların nerede

oturduğunu öğrenmeye çalışmalısın diyorum sana."

"Amma da yaptın! Tuhaf iş doğrusu! Paris'te karnaval gününde olan bir düğünü sekiz gün sonra bulmak

kolay mı? Bu, zaman ambanında iğne aramaya benzer! İmkân var mı?"

"Ne olursa olsun, öğrenmeye çalışmalısın. Anladın mı Azelma?"

Her iki konvoy da bulvarın iki yanında yeniden birbirine ters yönde yola koyuldular. Maskelilerin arabası, gelin arabasını gözden kaybetti.

2. Jean Valjean'ın Kolu Hâlâ Askıda

Hayalini gerçekleştirmek; bu kime kısmet olmuştur ki?

Bunun için gökyüzünde seçim yapılması gerekir; biz, seçimin bilinçsiz adaylarıyız. Co-sette'le Marius adaylar arasından seçilmişlerdi.

Cosette, kilisede de, belediye dairesinde de göz kamaştırıcı ve çekiciydi.

Onu Nicolet-te'in yardımıyla

Toussaint giydirmişti. İnce dantelden elbisesi, beyaz tafta bir etek üzeri-

-312-

ne küçük çiçeklerle işlenmiş duvağı, değerli inci gerdanlığı ve limon çiçeğinden de bir tacı vardı; bütün

bunlar beyazdı, Cosette bu beyazlık içinde ışık saçıyordu. Kendini bir berraklığa doğru genişleten ve

dönüştüren ince, zarif bir içtenlikti. Hani, tanrıça olmak üzere olan bir bakireyi andırıyor denebilirdi.

Marius'ün o güzel saçlarına kokular sürülmüştü; dalgalı gür saçları arasında, yer yer barikatın yara izleri olan soluk çizgiler görünüyordu.

Tuvaletinde her zamankinden daha çok, Barras devrinin bütün inceliklerini birleştiren büyükbaba gururlu ve

azametli bir görünümle Cosette'e eşlik ediyordu. Boynunda asılı kolu yüzünden, gelinin elini tutmasına imkân

olmayan Jean Valjean'a vekâlet etmekteydi. Jean Valjean, gülümseyerek siyah elbiseleriyle arkadan geliyordu.

Dede, ona, "Mösyö Fauchelevent," diyordu.

"İşte, şahane bir gün! Dertlerin, kederlerin, üzüntülerin bitmesi yönünde oyumu kullanıyorum ben. Bundan

böyle herhangi bir yerde herhangi acı ve üzüntü olmasın. Tanrı aşkına! Neşelenilmesini emrediyorum.

Kötülüğün varolma hakkı bulunmamaktadır."

"Yeryüzünde felaketlere uğramış insanların bulunması, gökyüzünün mavisine yakışmaz. Kötülüğün,

gerçekte iyi olan bir insandan geldiği söylenemez. Bütün sefaletlerin

başkenti cehennemdir; yani şeytanın
Tuilleri-es Sarayı. Şimdi de saçmalamaya başladım, demagoji yapıyorum.
Artık hiçbir siyasal

-313-

inancım yok aslında. Bütün insanlar zengin, neşeli olsunlar, bu da benim için yeter."

Yapılan bütün törenlerin sonunda, belediye başkanıyla rahibin karşısında gerekli bütün evet'leri deyip, belediye ve kilise kütüğüne gerekli imzalar atıldıktan sonra yüzüklerini taktılar. Buhurdanın dumanı arasında işlemeli beyaz örtülü masanın altına diz çöktüler. Elele tutuşarak, herkesin hayran bakışları arasında Marius, siyahlar, Cosette beyazlar içinde, önlerinde kargısını döşeme taşlarına vuran albay apoletli kilise kavası olduğu halde, hayranlıktan kendinden geçmiş misafirlerin arasından geçtiler. Arabaya binmek için, ardına kadar açılan kilisenin kapısına geldiler. Her şeyin bu kadar çabuk olup bitmesine Cosette hâlâ inanamıyordu.

Marius'e bakıyordu, bir rüyadan ve uyanmaktan korkar gibiydi. Üzerindeki şaşkın ve kaygılı hali ona daha esrarengiz bir hava veriyordu. Dönüşte, ikisi de aynı arabaya bindiler.

Marius, Cosette'nin yanındaydı, M.

Gillenormand'la Jean Valjean onların karşısında oturuyorlardı. Gillenormand Teyze bir adım gerilemişti, ikinci arabada oturmaktaydı.

Büyükbaba:

"İşte şimdi siz, yıllık geliri otuz bin frank olan Baronla ve Barones oldunuz evlatlarım," diyordu. Cosette de

Marius'e kulağını okşayarak fısıldadı: "Demek gerçek bu. Artık adım Marius. Madam Marius yani."

Bu iki varlık, etraflarına göz kamaştırıcı ışıklar saçıyorlardı. Keşfedilmesi, bulunması mümkün olmayan, bir

kez bulunduktan son-

-314-

ra da artık değiştirilemez bir anda bütün gençliğin sevinciyle doruk noktasındaydılar. Jean Prouvaire'in

mısrarını canlandırıyorlardı. Bu iki zambak birbirlerini görmüyorlar.

Cosette Marius'ü bir parıltı ve ihtişamın içinde, Marius Cosette'i bir mihrabın üstünde seyrediyordu. Ve o

mihrabın üstünde ve o ihtişamın içinde iki kutsal varlık, Tanrı ve Tanrıça, geri düzlemde, esrarengiz bir

şekilde, Cosette bir bulutun arkasında, Marius patlayan bir alevin içinde birbirine karışıp tekleşiyorlardı; orada ideal vardı; gerçek; öpüşmelerin randevusu; hayal, düş; zifaf yatağının yastığı. Yaşamış oldukları bütün sıkıntılar; çektikleri onca eziyet, cefa onlara bir esriklik olarak geri dönmüştü. Sanki kederleri, uykusuz geçirdikleri günler, acı gözyaşları, korkular, umutsuzluklar, şimdi okşayışlara dönüşmüşler, yaklaşan saati daha da güzelleştiri-yordu, sanki üzüntüler neşeyi süsleyen birer hizmetçiydiler. Ne güzel şey acı çekmek! Geçirmiş olduğu ızdıraplar şu anda mutluluklarına ışık saçmaktaydı. Aşklarının uzun can çekişmeleri, şimdi bir yükselişle sonuçlanıyordu. Her ikisinde de aynı sevinç vardı: Mari-us'deki şehvetle, Cosette'de utançla renkleniyordu. Sessizce birbirlerine; "Plumet Soka-ğı'ndaki küçük bahçemizi görmeye gideriz," diyorlardı.

Böyle bir gün hayalle gerçeğin anlatılmaz bir karışımıdır. İstedığınızı elde etmişsinizdir; hayal edebilirsiniz artık. Tahminde bulunmak için insanın önünde uzunca bir vakit -315-

vardır. O gün, öğle saatinde olup da, geceyi düşünmek anlatılmaz bir heyecandır. Bu iki yüreğin duyduğu zevk, kalabalığın üzerine taşıyor, yoldan geçenlere de neşe veriyordu. Saint-Paul Kilisesi'nin önünde, arabanın camlan arkasından Cosette'nin başındaki portakal çiçeklerinin ahenkli salmışını izlemek için arabayı durdurdular.

Sonra Filles-du-Calvaire Sokağı'na, evlerine döndüler. Her ikisi yan yana, daha önce kendisini yan ölü bir halde sürükleyerek çıkarttıkları o merdivenden bu kez mutlu ve zafer kazanmış bir komutan havasıyla ışıklar saçarak çıktı. Kapının önünde biriken, onların serptiği parayı paylaşan yoksullar onlara dualar ediyorlardı.

Her yanda çiçekler vardı; evde en az kilise kadar koku dolmuştu. Tütsü kokusunun ardından güller.

Sonsuzluklarda şarkı söyleyen sesler duyar gibi oluyorlardı. Sanki Tanrı, onların yüre-ğindeydi ve kaderleri

onlara yıldızlı bir tavan gibi görünüyordu; başlarının üzerinde doğan bir güneş ışığını görüyorlardı. Aniden

saat çaldı. Marius, Cosette'in sevimli çıplak koluna, danteller arasında belli

belirsiz fark edilen pembeliklere
baktı. Onun bakışını fark eden Cosette, gözlerinin aklarına kadar kızardı.
Gillenormand ailesinin çok sayıdaki eski dostları davetliydi. Herkes
Cosette'nin etrafını sarmıştı, ona 'Madam
Barones' demek için adeta bir yarış başlamıştı.
Şimdi yüzbaşı olan Theodule Gillenormand, Chartes'dan düğüne katılmak
için gel-

-316-

mişti. O da yakışıklılığının kadınlarca sürekli söz konusu edilmesine alıştığı
için, herhangi bir kadın gibi,
Cosette'i de hiç hatırlamadı.

Gillenormand Baba, içinden:

"Bu mızraklı süvari hikâyesine kanmamakta ne kadar haklıymışım!" dedi.
Cosette, Jean Valjean'a karşı hiçbir zaman bu kadar şefkatli olmamıştı. Ve
bu şefkati Gillenormand Baba'yla
aynı düzeydeydi: Büyük baba çevresini tatlı konuşmaları ve atasözleriyle
yüceltirken, Cosette de güzel bir
koku gibi sevgi, neşe ve iyilik saçıyordu. Mutlu olan, herkesi mutlu görmek
ister.

Jean Valjean'la konuşurken küçük bir kız olduğu zamanlardaki ses
titreşimlerine geri dönüyordu.

Gülümseyişiyle adeta onu okşuyordu.

Ziyafet sofrası yemek odasına hazırlanmıştı. Bol bir ışık, büyük bir
sevincin zorunlu süsüdür. Mutlu olanlar,
karanlığı kesinlikle kabul etmez, kapkara olmaya razı olmazlar. Gece, evet,
gece ve korkunç karanlık, asla
benimsenemez. Güneş yoksa, onu yaratmalı.

Yemek odası, neşeli şeyler ocağıydı. Üzeride mumların bulunduğu ortadaki
bembeyaz pırıl pırıl masanın

üzerine mavi, mor, kırmızı, yeşil kuşlar konmuştu. Tavandaki avizenin
çevresinde şamdan kollan, duvarda

üç beş kollu aplikler, aynalar, kristaller, cam eşya, yemek tabakları,
porselenler, çini tabaklar, toprak

çanaklar, altın ve gümüş takımlar, bütün bunlar bir renk cümbüşü içinde
etrafına ışık saçıyordu, hepsi sevinç

içindeydiler.

-317-

Şamdanlar arasındaki boşluk çiçek demetleri ile doldurulmuştu. Öyle ki,
ışık olmayan yerde çiçek vardı.

Yandaki odada üç kemanla bir flüt Haydn'dan parçalar çalıyordu.

Jean Valjean salonda kapının arkasında, bir iskemlede oturuyordu. Kapı onu

hemen hemen gizleyecek
şekilde arkaya kıvrılmıştı. Sofraya oturmadan birkaç dakika önce, sanki
aklına esmiş gibi Cosette geldi, iki
eliyle gelinliğinin eteklerini yayararak, derin bir referans yaptı, tatlı ve
muzip bir bakışla: "Memnun musunuz
babacığım," dedi. "Evet," diye cevap verdi Jean Valjean, "Memnunum."
"Peki, gülün öyleyse." Jean Valjean, gülmeye başladı. Bir süre sonra Basque
yemeğin hazır olduğunu
bildirdi. Konuklar, kolunda Cosette'le önden giden M. Gillenormand'm
arkasından yemek odasına geçtiler;
gereken pro-tokola uyararak masaya oturdular. Gelinin sağında, solunda iki
büyük koltuk vardı, birincisi M.
Gillenormand, ikincisi Jean Valjean içindi. Ve Gillenormand yerine oturdu,
her nedense öbür koltuk boş
kaldı.

Herkes gözleriyle "Mösyö Fauchelevent"ı aradı. Ancak o görünürlerde
yoktu. M. Gillenormand, Basque'yi
çağırdı.

"Mösyö Fauchelevent nerede, biliyor musun?"

"Ben az önce, rahatsız olan elinin kendisine ıstırap verdiğini, Baronla,
Baronesle birlikte yemekte
bulunamayacağını size söyle-

-318-

memi bildirdi efendim. Yarın sabah gelecekmiş, dışarıya çıktı."

Bu boş koltuk düğün yemeğinin sevincini kısa bir süre için söndürdü. M.
Fauchelevent yoktu ama, M.

Gillenormand oradaydı. Büyükbaba etrafına iki kişilik neşe saçıyordu. M.
Fauchelevent'in rahatsızlığından

ötürü erken yatmakta haklı olduğunu söylüyordu ve bu açıklama yeterli
görüldü. Zaten böyle bir neşe

taşkınlığı içinde şöyle karanlık bir noktanın ne hükmü olabilirdi ki? Cosette
ile Marius mutluluğu

hissetmekten başka hiçbir duyguya yer olmayan, bencil, ama kutsal
anlardan birindeydiler; derken, M.

Gillenormand'm aklına bir şey geldi.

"Şu koltuk boş. Gel; buraya otur Marius. Halanın senin üzerinde hakkı var,
buna izin verir. Çünkü bu koltuk
senin için. Bu hem haklı hem de hoş bir şey olur. Bayan mutlunun yanında
bay mutlu!"

Bütün masanın bu sözleri alkışlamasından sonra Marius, Cosette'in yanında,
Jean Valjean'ın yerini aldı.

Cosette, Jean Valjean'ın yokluğundan dolayı önce üzüldü, ancak işler öylesine bir düzene girdi ki, sonunda sevindi. Cosette, o anda Tann'yı bile aramazdı, Jean Valjean'ın yerine gelen Marius olduktan sonra!
Cosette, Marius'ün ayağının üzerine beyaz saten iskarpinli sevimli, narin ayağını koydu.

Koltuğa bir başkası oturunca M. Fauchelevent zihinlerden silindi; hiçbir eksik kalmadı. Kısa süre sonra, masada bulunanlar unutmamanın verdiği coşkunlukla gülüp eğleniyordu.

-319-

M. Gillenormand, yemeğin sonunda, elinde, -doksan iki yaşın verdiği titremelerin ta-şirmaması için- ancak yarıya kadar dolu şampanya kadehi ile doğrularak ayağa kalktı, yeni evlilerin sağlığına içti.

"İki vaiz dinlemekten kurtulamazsınız!" diye haykırdı. "Sabahleyin rahibi dinlediniz, şimdi de büyükbabayı dinleyeceksiniz. Beni dinleyin, sizlere bir nasihat vereceğim: Birbirinizi sevin, ben bir sürü cilve yapacak değilim, doğruca hedefe giderim, mutlu olunuz. Bütün bir evrende kumrulardan daha zekî yaratık yoktur. Filozoflar şöyle der; 'Neşenizi ölçülü tutun.' Bense diyorum ki, neşelerinizi serbest bırakın. Şeytanlar gibi âşik olun. Çılgınlasın. Filozoflar saçmıyorlar. Onların görüşlerini gırtlaklarına tıkmak isterdim. Hayatta hiç fazla koku, fazla yeşil yaprak, yeni açmış fazla gül, şakıyan fazla bülbül, fazla şafak olur mu? Sevmenin de fazlası olur mu? Birbirinden hoşlanmanın fazlası olur mu? Dikkatli ol, Estelle, sen aşın güzelsin! Dikkat et, Nemorin, sen aşın yakışıklısın! Ne aptalca şey! İnsan birbirini aşın büyüler mi, fazla nazlandım mı, fazla sever mi? İnsan aşın canlı olabilir mi? Mutluluğun fazlası olur mu? Sevincinizi kısıtlayacakmışsınız! Aman! Kahrolsun filozoflar! Bilgelik, neşenin coşmasıdır. Sevinin, sevinelim. Mutlu olduğumuz için mi iyiyiz, yoksa iyi olduğumuz için mi mutluyuz? Sancy dedikleri elmas, Harley De Sancy'e ait olduğu için mi Sancy adını almıştır, yoksa yüz altı krat olduğu için mi? Bu konuda hiçbir şey bilmiyorum. İşte hayat böyle -320-

sorularla doludur. Önemli olan, Sancy dedikleri elmasa ve mutluluğa sahip olmaktır. Tartışmadan mutlu olmak! Güneşe körlemesine itaat edin. Güneş nedir? Aşktır; aşk diyen, kadın demektedir. Evet! Evet! İşte sarsılmaz güç; kadındır bu. Şu demagog Marius'e sorun bakalım. Şu küçük zorba Cosette'in tutsağı değil mi? Üstelik kendi isteğiyle, ödle hain! Kadın! Buna karşı duracak bir tek Robespierre yoktur; kadının sözü geçer, ben ise o krallığın kralcısıyım. Adem kimdir? Havva'nın saltanatı. Havva için 89 diye bir şey yoktur. Üstünde zambak çiçeği olan kral asası vardır. Üzerinde bir küre bulunan imparator asası vardır. Şarlman'ın demirden asası, Louis Le

Grand'ın altın asası vardı; devrim onları beş parmağı ile işaret parmağı arasında bükte, tıpkı iki paralık saman çöpü gibi. Her şey bitti; kırıldı, yere devrildi, artık asa yok; ama şu mis gibi kokan işlemeli küçük mendile karşı devrim yapın da göreyim! Bir deneyin. Bu neden dayanıklıdır? Bir kumaş parçası olduğu için. Ah! Siz XIX. yüzyıl mısınız? E, sonra? Biz de XVIII. yüzyıldık! Bizler de aptaldık. Şeylerin adını değiştirmekle dünyada büyük değişiklikler yaptığınızı sanmayın! Kadımları daima çok sevin! Ve bu yoldan ayrılmayı size yasak ederim ki, o şeytancıklar bizim melek-lerimizdir. Evet, aşk, kadın, öpüşme bir dairedir, onun içinden çıkmayın. Bana gelince, ben onun içine yeniden girmeyi pek isterdim. Uçurumun ulu güzeli Okyanusun Celimene'i olan Venüs yıldızının, hükmü altındaki her şeyi yatıştırarak bir kadın gibi dalgalara ba--321-

karak sonsuzlukları içinde doğduğunu hanginiz görmüştür? Okyanus, işte hırçın Alceste, ama boş yere homurdanır durur. Venüs yıldızı görününce gülümsemeden duramaz. Ona boyun eğer. İşte hepimiz böyleyizdir. Öfke, fırtına ve yıldırım; göklere kadar yükselen köpük. Bir kadın sahneye girer, bir yıldız doğar; hemen yerlere kapanırız; altı ay önce Marius çarpışıyordu; bugün evleniyor. Çok güzel oldu, evet Marius, evet, Cosette, haklısınız. Cesaretle birbiriniz için yaşayın, çok sevişin, sizler gibi yapamadığımız için de bizi kudurtun; birbirinize tapın. Gagalarınıza dünyadaki bütün mutluluk kırıntılarını alın, onlarla kendiniz için bir hayat yuvası kurun. Sevmek ve sevilme gençliğin en güzel mucizesidir! Bunu sizler icat ettiniz sanmayın. Ben de hayal ettim, düşündüm, içimi çektim, benim de ay ışığı gibi bir ruhum vardı. Aşk, altı bin yaşında bir çocuktur. Aşk, uzun beyaz bir sakal taşımaya hak kazanmıştır. Cupdon'un yanında Mathusalem çocuk kalır. Altmış yüzyıldan beri erkekle kadın severek işin içinden sıyrılıyorlar. Kurnaz şeytan erkekten nefret etti, ondan daha da kurnaz olan erkek de kadını sevmeye başladı. Böylece, kendi kendine, şeytanın ona yaptığı kötülükten daha çok iyilik yaptı. Bu incelik, yeryüzü cenneti kurulduğunda keşfedilmişti. Dostlarım, keşif eskidir, ama hâlâ yepyenidir. Dolayısıyla ondan yararlanmaya bakın. Philemon'la Baulcis oluncaya kadar Daphnis'le Chloe olun. Bir arada olunca hiçbir eksiğiniz olmayacak şekilde davranın birbirinize; Cosette, Marius'ün -322-

güneşi, Marius de Cosette'nin evreni olsun. Cosette, senin için güzel hava, eşinin gülüşü olsun; Marius, senin yağmurun da eşinin gözyaşları olsun. Yuvanızda hiç yağmur yağmamasını dilerim. İkramiyenin büyüğünü buldunuz; evliliğinizi aşk üzerine kurdunuz; işte, size en büyük ikramiye çıktı. Bu ikramiyeyi iyi kullanın ve gelişigüzel harcamayın. Birbirinizi taparcasına sevin, gerisine aldırış etmeyin. Bütün bu söylediklerime inanın. Deneylerimin sesidir bu. Gerçeklerin sesi. Gerçekler ki yalan söylemez. Birbiriniz için bir din kadar kutsal olun. "Tanrı'ya herkes kendine göre

tapınır. Tann'ya tapınmanın en iyi yolu eşini sevmektir. Seni seviyorum!
Benim kateşizmim budur. Kim seviyorsa, orta-dokstur. IV. Henri'nin
yemini, kutsallığı oburluk ile sarhoşluğun arasına yerleştirir. Ventre-Saint
Gris! Ben bu yeminin dininden değilim. Orada kadın unutulmuştur. IV.
Henri'nin yemininin bu bölümü beni şaşkırtıyor. Dostlarım, yaşasın kadın.
Kulağıma geldiği kadarıyla ben ihtiyarmışım, kendimi ne kadar gençleşmiş
hissettiğimi bilseler şaşarlardı. Ormana gidip gayda dinlemek isterdim.
Güzel, mutlu olmayı başaran bu çocuklar benim başımı onduruyor. İsteyen
biri olsa, hemen evlenirdim. Tann'nın bizi taparcasına sevmek, kumrular
gibi guguklamak, süslemek, güvercin olmak, sabahtan akşama kadar dudak
dudağa cıvıdamak, sevimli küçük eşimizde kendi hayalimizi görmek,
gururlanmak ve gevezelik etmekten başka bir şey için yaratmış olduğunu
düşünmek imkânsızdır; -323-

hayatın amacı sadece bunlardır. İşte, siz ne dersiniz deyin, bizler gençken
böyle düşünüyorduk. Ah! O
tarihlerde ne güzel kadınlar, ne sevimli yüzler, ne zarif endamlar vardı!
Ben de nice basanlar elde ettim.
Kısaca seviniz. İnsanlar sevişmeseydi, ilkbahar neye yarardı ki . Bana
gelince, Tann'dan dilerim ki bize
gösterdiği tüm güzel şeyleri bir araya getirsin, bizden alsın, çiçekleri,
kuşları, güzel kızları, kutusuna saklasın.
Çocuklanm, bu yaşlı adamın hayır dualarını kabul edin."
Gece, canlı, neşeli, güzel ve çok neşeli geçti. Büyükbabanın canlı neşesi
geceye bayram havası verdi ve
herkes kendini bu yüzyıllık samimiyete göre ayarladı. Biraz dans edildi, çok
gülüşüldü; saf, temiz, neşeli bir
düğün oldu. Oraya, pekâlâ "Geçmiş Zaman" adındaki adamcağız da
çağnabilirdi. Zaten o, Gille-normand
Baba'nın kişiliğinde temsil edilmekteydi.
Gürültü ve sonra sessizlik. Genç evlilerin kaybolmasıyla birlikte, gece
yansından az sonra Gillenormand'ın
evi sessizliğe büründü.
Burada duralım. Gerdek gecelerinin eşiğinde, bir parmağı dudaklarında, bir
melek ayakta durur. Ruh, aşkın
ayını yapıldığı bu tapmak karşısında hayranlığa dalar. Bu evlerin üzerinde
mutlaka ışıklar vardır. Onlardaki
sevinç, duvar taşlarının arasından kaçıp karanlıklar belli belirsiz
aydınlatıyor dur. Bu kutsal, kaçınılmaz
şenliğin, ölümsüzlüğe Tann'dan bir **pınlı** yollamaması imkânsızdır. Aşk,
kadınla erkeğin içinde eridiği bir
kaptır!

-324-

İnsanın üçlü varlığı buradan çıkar. İki ruhun bir tek olarak doğması, karanlıklar için bir heyecan kaynağıdır; âşık bir rahiptir; kendinden geçmiş bakire korkudan donmuştur. Bu sevincin bir parçası Tann'ya gider. Gerçekten evlilik olan yerde, yani aşk olan yerde, hayal de vardır. Bir gerdek yatağı karanlıklarda bir şafak yaratır. İnsan gözü, yüce hayatın korkunç, sevimli hayallerini görebilseydi, belki de gecenin şekillerini, bilinmez kanatlarını, görünmez mavi yolcularını, kapkara başlar gibi, aydınlık evin etrafında, birbirlerine yeni gelin bakireyi sevinçle göstererek, hafifçe ürkek, kutsal yüzlerinde insanlık mutluluğunun aydınlığını taşıyarak eğildikleri görülürdü. O ulu anda şehvetle şaşırın, hayrete düşen eşler kendilerini yalnız sandıkları odala-ı dinleselerdi belli belirsiz kanat sesleri duyarlardı. Büyük mutluluk, meleklerin işbirliğine dayanır. Bu küçük karanlık yatağın tavanı bütün gökyüzü, bütün cennettir. Aşkın kutsallaştırdığı iki dudak; yaratmak için birbirine yaklaştıklarında bu anlatılmaz öpüşmenin üzerinde, **yıldızların** sonsuz suskunluğu içinde bir ürperme olmaması imkânsızdır. Gerçek mutluluklar, bu gibi mutluluklardır. Bu sevinçlerin dışında başka sevinç yoktur. Orada aşk, coşkunun birliğidir. Geri kalan her şey ağlar. Sevmek ve sevmiş olmak. Bu kadan yeter. Gerisi? Başka bir şey istemeyin. Hayatın karanlık kıvımları içinde bulunacak başka inci yoktur. Sevmek bir tamamlanmaktır.

-325-

3. Ayrılmaz Olan

Ne olmuştu Jean Valjean'a? Cosette'in kendisini uyarması üzerine güldükten sonra, kimse kendine dikkat etmezken, ayağa kalkmış, fark edilmeden bekleme odasına geçmişti. Burası sekiz ay önce tamamıyla çamur, kan ve barut içindeki torunu dedesine getirdiğinde girdiği odaydı. Eski tahta kaplamalar yapraklarla, çiçeklerle süslenmişti. Çalgıcılar o gece Marius'ü üzerine yatırdıkları kanepede oturuyorlardı. Basque, siyah elbisesi, kısa pantolonu, beyaz çorapları, beyaz eldivenle-riyle sofraya götürülecek tabakların kenarlarına güller yerleştiriyordu. Jean Valjean, ona boynuna asılı kolunu göstererek,

gidişini açıklamasını tembih etti ve çıktı.

Yemek odasının pencereleri sokağa bakıyordu. Jean Valjean, bu ışık saçan pencerelerin altında karanlıkta birkaç dakika durdu. Dinliyordu. Belli belirsiz gürültüler ona kadar geliyordu. Büyükbabanın yüksek, emredici sesini, kemanları, tabakların, bardakların şakırtısını, kahkahaları, bütün bu neşeli uğultu arasında

Cosette'nin tatlı, neşeli sesini seçebiliyordu.

Jean Valjean Filles-du-Calvaire Sokağı'nı arkasında bırakıp, Homme-Arme Sokağı'na saptı.

Oraya gelmek için Saint-Luis, Culture-Sa-int-Carherine, Blancs-Manteaux sokaklarından geçti. Yol biraz uzundu, ama bu, Vielle-du-Temple Sokağı'nın çamurlarından, tıkanıklığından kurtulmak için üç aydan beri

Co-

-326-

I

sette'le hergün Homme-Arme Sokağı'ndan Filles-du-Calvaire Sokağı'na giderken geçtiği yoldu.

Cosette'in geçtiği bu sokaklar başka her yolu dışlıyordu.

Jean Valjean, evine girdi. Mumu yaktı, yukarıya çıktı. Ev bomboştı;

Toussaint bile ortalarda yoktu. Jean

Valjean'm ayak sesleri her zamankinden daha gürültülü çıkıyordu. Bütün dolaplar açıldı. Cosette'in odasına

girdi; yatakta çarşaf yoktu. Kılıfsız, dantelsiz keten yastık, dokuma yüzü görünen, artık kimsenin

yatmayacağı şiltenin ayak ucuna yığılmış, bırakılmış battaniyelerin üzerinde duruyordu. Cosette'in önem

verdiği bütün o küçük kadınca eşyanın hepsi götürülmüş, sadece büyük eşyayla dört duvar kalmıştı. Tous-

saint'in yatağı bozulmuştu. Bir tek yatak hazırlanmıştı, birini bekler gibi duruyordu. Bu, Jean Valjean'm

yatağıydı.

Duvarlara baktı, açık olan dolapların kapağını kapadı, odalar arasında dolaşmaya başladı. Sonra kendisini

odasında buldu; mumu masanın üzerine koydu. Sargılan kolundan çıkardı; sağ elini de sanki acı çekiyormuş

izlenimi vererek kullanıyordu.

Yatağına yaklaştı, gözleri; kim bilir belki bir rastlantı sonucu belki de isteyerek Cosette'in kışkandığı o şeyin,

yanından ayrılmaz olanın, Jean Valjean'ı, hiç yalnız bırakmayan, küçük bavulun üzerinde durdu. 4

Haziran'da Homme-Arme Sokağı'na gelir gelmez onu başucundaki bir sehpanın üzerine koymuştu. Telaşla o sehpaye doğru yürüdü; cebinden

-327-

anahtarını çıkararak bavulu açtı. İçinden, on yıl önce Cosette'in Montfermeil'den ayrıldığında sırtına geçirdiği elbiseleri çıkardı. Öncelikle, küçük siyah elbisesini, daha sonra siyah atkısını ve kaba çocuk ayakkabılarını aldı; Coset-te, bunları bugün bile giyebilirdi; ayaklan öylesine ufacıktı; sonra kaim pazen gömleğini, yün etekliğini, yün çoraplarını çıkardı. Hâlâ küçük bir bacağın biçimini koruyan bu çoraplar, Jean Valjean'm elinden daha uzun değildi. Bunların hepsi siyahtı. Bu giyecekleri Montfermeil'e kendisi götürmüştü. Onları bavuldan çıkarıp tek tek yatağın üzerine yaydı. Çocuk soğuk bir aralık ayında, hırpani elbiseler içinde yan ıçiplak soğuktan titriyordu; soğuktan morarmış o zavallı ayaklan tahta tabanlı pabuçlar içindeydi. Kendisi, Jean Valjean, ona o dökük elbiseleri çıkarıp bu matem kıyafetini giydirmişti. Kızını matem kıyafetleriyle gören anası mezannda memnun olmuştur ama, daha çok, üstünde elbise olduğu ve ısındığı için sevinmiştir. Jean Valjean, Montfermeil Orma-nı'm düşünüyordu. Oradan birlikte geçmişlerdi. O günkü havayı, yapraksız ağaçları, kuş-suz ormanı, güneşsiz gökyüzünü düşünüyordu. Bu küçük eşyayı yatağın üzerine yerleştirdi; atkısını etekliğinin, çorapları ayakkabıların, gömleği etekliğin yanına koydu ve hepsine tek tek baktı. Boyu kısacaktı; ama kucağında kocaman bebeği vardı, altın parasını o önlüğün cebine koymuştu, çocuk gülüyordu, el ele tutuşarak yürüyorlardı ve çocuğun dünyada ondan başka kimsesi yoktu.

O zaman, kutsal başı yatağın üzerine düş-

-328^A

I

tü; bu yaşlı kalp paramparça oldu ve yüzü Cosette'in elbiselerinin içine gömüldü. O anda merdivenlerden biri geçseydi hıçkınıkları herhalde duyardı.

4. Ölümsüz Jecur

Çeşitli aşamalarını görmüş olduğumuz eski korkunç mücadele tekrar başlamıştı.

Yakup, meleklerle bir gece savaştı, oysa Jean Valjean'ın sonsuz karanlıklarda vicdanıyla karşı karşıya gelerek

onunla çılıncasına mücadelelere girdiğini kaç kere gördük!

Görülmemiş savaş! Bazen ayaklar kayar, bazen de toprak çöker. İyice çılıncıca sanlan bu vicdan, kaç kez

onu yakalamış, ezmişti. Kaç defa amansız gerçek onu yere vurup, dizini göğsüne bastırmıştı. Kaç kez

kendisini yere seren ışıktan aman dilemişti. Kaç kez piskoposun onun içinde, üzerinde yaktığı o ışık hiçbir

şey görmek istemediği anlarda zorla onun gözlerini kamaştırmıştı. Kaç kez savaşta ayağa dikilmiş, kayalara

tutunmuş, safsataya yaslanmış, topraklar içinde sürünmüştü; bazen de toprağa ait olarak! Kaç kez yaşadığı

bir çelişkiden önce bencilliğin aldatıcı itirazından sonra, öfkelenen vicdanının, kulağına, "Çelme atma sefil,"

diye bağırdığını duymuştu. Kaç kez, kaçamak yapan düşüncesi, yapması gereken görevinin kaçınılmazlığı

karşısında titreyerek inlemişti. Tann'ya direniş. Ecel terleri. Kanadığını sadece kendi duyduğu nice gizli

yaralar. İçler acısı hayatında nice kesikler, sıynklar. Kaç kez kan içinde, yaralı, parça

-329-

parça, nurlanmış, yüreği keder içinde, ruhu huzura kavuşmuş olarak doğrulmuştu. Yenildiği halde kendini,

yenmiş gibi görüyordu. Vicdanı, onu parçaladıktan sonra, üzerine dikilir, korkunç, pırıl pırıl, sakın bir sesle

ona, "Şimdi, huzur içinde yürü," derdi.

Ama, böyle korkunç bir mücadeleden çıkarken ne acı bir huzurdu o, hayret! Jean Valjean, bu akşam son mücadelesini yaptığını anlıyordu.

Yüreğine işleyen bir soru kendisini gösteriyordu.

Alın yazılarının çizgilerinin hepsi düz değildir. İnsanın önünde dümdüz caddeler gibi açılıp gelişmez; çıkmaz

sokakları vardır, kör düğümleri vardır, karanlık dönemeçleri, birçok yola açılan korkulu dört yol ağızları

vardır. Jean Valjean, şu anda yol kavşaklarının en tehlikelisinde mola vermişti.

İyi ile kötünün son yol ayrımına gelmişti, o kapkaranlık kesişme noktası gözlerinin önündeydi. Daha başka

acıklı olaylarda olduğu gibi, bu kez de önünde iki yol açılıyordu: Biri çekici,

öbürü korkunçtu. Hangisini seçmeliydi?

Onu dehşete düşüren şey, gözlerimizi gölgeye her dikişimizde hepimizin algıladığı o yol gösterici parmak tarafından önerilmişti.

Jean Valjean, bir kere daha o korkunç sığmak ile gülümseyen tuzak arasında bir seçim yapmak durumuna gelmişti.

Demek bu doğrudu? Ruh iyileşebilir, ka-derse düzelmezdi.

Kendini gösteren soru; Cosette'le Mari-
-330-

us'ün mutluluklarında Jean Valjean nasıl davranacaktı? Bu mutluluğu kendisi istemiş, kendisi yaratmıştı.

Onu kalbine kendisi sap-lamıştı; ona dikkatle bakınca, kalbinden çıkardığı kanı damlayan bıçağın üzerinde kendi emeğinin markasını gören silahçının duyacağı acı sevinci duyabilirdi. Cosette'in Marius'ü vardı, Marius, Cosette'e sahipti. Her şeyleri vardı, hatta servetleri bile. Bu da kendi eseri idi.

Mademki bu mutluluk artık yaratılmıştı ve şimdi karşısındaydı, Jean Valjean nasıl bir tutum takınacaktı bu mutluluk karşısında? Bu mutluluğa kendini zorla mı kabul ettirecekti? Ona, kendine aitmiş' gibi mi

davranacaktı? Gerçi Cosette bir başkasındı ama, Jean Valjean, Cosette'den elde edebileceği kadarını isteyecek miydi? O güne kadar olduğu gibi, yine ara sıra farkına varılan, ama saygı gören bir baba durumunda kalacak mıydı? Sakin sakin Cosette'in evine yerleşebilecek miydi? Bu geleceğe, geçmişini taşıyabilecek miydi? Bu aydınlık yuvada kendini saklayarak oturabilecek miydi? Bu iki masumun ellerini gülümseyerek kendi yürekler acısı ellerinin arasına alabilecek miydi? Gille-normand'ın salonundaki sakın

ocak demirlerine, kanunun yüz kızartıcı gölgesini arkasından sürükleyen ayaklarını dayayabilecek miydi?

Şansını ve alinyazısını Cosette'le Marius'ünkiyle birleştirebilecek miydi?

Kısacası, bu mutlu iki yaratığın yanında kaderin uğursuz dilsizi gibi mi olacaktı?

Bazı sorular zihnimizde korkunç ve acı

-331-

çıplaklığıyla belirlediğinde, gözlerimizi aralaya-bilmeye cesaret edebilmemiz

için, bu soruların uğursuzluklarına, rastlan ularına alışık olmak gerekir. İyiyle kötü, bu ciddi soru işaretinin arkasındadır.

Sfenks soruyordu: Ne yapacaksın?

Jean Valjean, mahkemelere alışıktı. Sfenks'e gözlerini kırpmadan baktı. Bu amansız konuyu bütün yönleriyle

kafasında tarttı. O sevimli varlık, Cosette, bu adamın, bu kazazedenin deniz ortasındaki salıydı. Ne

yapmalıydı? Ona sarılmalı mı, yoksa uzattığı eli bırakmalı mıydı?

Ona satılırsa, felaketten sıyrılacak, yeniden gün ışığına çıkacak, elbiselerinden, saçlarından acı sulan

akıtacak; kurtulacaktı; yaşayacaktı. Onun elini bırakacak olursa? İşte o zaman, açılın önünde uçurum.

İşte düşünceleri ile acı bir muhasebe yapıyor, tartışıyor, daha doğrusu, mücadele ediyordu; korkunç bir

öfkeyle bazen iradesine, bazen inançlarına saldırıyordu.

Ağlayabilmiş olması, Jean Valjean için iyi oldu. Bu, belki de onu aydınlattı aydınlatmasına, ama başlangıç

çok vahşiceydi. Kendisini vaktiyle Arras'a sürükleyen fırtınadan daha şiddetlisi patlak verdi. Geçmiş, bugün

ile yüz yüze geliyordu. İkisini karşılaştırıyor, hıçkırarak ağlıyordu.

Gözyaşlarının bendi açılınca talihsiz adam

acı çekiyordu. Gitmekten alıkonduğunu hissetti. Yazık! Bencilliğimiz ile görevimiz arasındaki bu ölesiye

çekişmede, değişmez idealimiz karşısında böyle şaşkın, inatçı, boyun eğ-

-332- mekten hırs duyarak, mevkiimizi korumaya çalışarak, mümkün bir kaçıışı umarak, bir kurtuluş yolu arayarak

adım adım gerilediğimiz de, arkamızdaki duvar, birden, uğursuz bir şekilde direnir!

Yolu kapayan kutsal gölgeyi hissetmektir.

İnsafsız görünmezlik; ne korkunç bir takıntı.

Vicdanımızla hesaplaşmayı hiç bırakmayız. Yolunu vicdanına kulak vererek seç Brü-tüs; yolunu vicdanına

kulak vererek seç Ca-to! Vicdan, Tanrı olduğu için, sonsuzdur. Bu kuyuya insan bütün hayatının emeğini

atar, servetini atar, zenginliğini atar, başarısını atar, özgürlüğünü ya da yurdunu atar, rahatını atar,

mutluluğunu atar. Atar da atar! Vazoyu boşaltın, kabı ters çevirin! En sonunda oraya kalbini atmak gerekir.

Eski cehennemlerin sisleri içindeki bir yerlerde buna benzer bir kuyu

vardır.

İnsan sonunda reddetmekle affa uğramaz mı? Tükenmezliğin bir hakkı olabilir mi? Sonsuz zincirler insan

gücünün üstünde değil midir? Sisyphé'le Jean Valjean'ı: Yeter artık, dedikleri için kim ayıplayabilir?

Maddenin itaati sürtünmeyle sınırlıdır, peki ruhun boyun eğmesine hiçbir sınır yok mudur? Mademki devamlı

hareket imkânsızdır, devamlı fedakârlık zorunlu olabilir mi?

İlk adım hiçbir şey değildir, zor olan sonuncusudur. Cosette'in evlenmesi ve bu evliliğin sorunları yanında

Champmathieu işi neydi ki? Yoksulluğa düşmenin yanında, küreğe düşmek nedir ki?

-333-

Ey aşağı indiren ilk basamak, sen ne kadar kasvetli, boğucusun!

Ey ikinci basamak, sen ne kadar karasın!

Bu kez başını başka yere çevirmeden edebilecek gibi değildi.

Dava uğrunda ölmek, bir yüceliştir, yakıcı bir yüceliş. İnsan, kutsallaştırılan bir işkencedir. Bu ilk anda ona razı

olur, kızgın demirden tahtın üzerine oturur, alnına kızgın demirden tacı

yerleştirir, kızgın demirden küreyi

kabul eder, kızgın demirden asayı eline alır, ama alevden gömleği giymek de gerek. Sefil tenin isyan ettiği

işkence tahtından feragat edilen bir an yok mudur?

Jean Valjean, en sonunda yorgunluğun sakinleştirici havasına girdi.

Tarttı, düşündü, ışıkla gölgenin esrarlı terazisinin bütün ihtimallerini dikkatle inceledi. Işık saçan bu iki

çocuğa kendi kürek mahkûmiyetini empoze etmek ya da çaresiz batışını kendi elleriyle başlatmak. Bir yanda

Cosette'in, öte yanda kendinin kurban edilmesi.

Hangi çözümde karar kıldı? Nasıl bir karar aldı? Kaderin atlatılamaz

sorusuna kendi içinden nasıl bir karşılık

verdi? Acaba hangi Kapıyı açmaya karar verecek? Acaba hayatın hangi yanını yakalayıp, mahkûm etmeye

karar verdi? Onu çevreleyen bütün bu aşılmaz dik yamaçlar arasında acaba hangisini seçti? Hangi sonucu

kabul etti? O uçurumlardan hangisini işaret etti başıyla?

Başdöndürücü düşünceleri bütün gece sürdü.

-334-

I

Sabaha kadar orada, aynı durumda, yatağın üzerinde iki kat olmuş, kaderin ağırlığı altında ezilmiş,

yumruklan sıkılmış bir halde, kollan çarmıha çivilenip yüzükoyun yere atılmış bir insan gibi, kollan açık öylece kaldı. On iki saat, uzun bir kış gecesinin on iki saati, soğuktan donarak, başını kaldırmadan, bir tek kelime söylemeden orada kaldı. Düşüncesi kâh yerlerde yuvarlanır, kâh bir kartal gibi havalarda uçarken, o, bir ölü gibi hareketsizdi. Onu gören ölü sanırdı. Birdenbire titreyerek ürperiyor, Cosette'in elbiselerine yapışan dudakları onları öpüyordu. İşte bunlara tanık olan biri onun yaşadığını görebilirdi. Kimdi gören peki? Jean Valjean yalnız olduğuna ve orada kimsecikler bulunmadığına göre? Karanlıkta olan tek kişi; o.

-335-

YEDİNCİ KİTAP

KADEHTEKİ SON DAMLA ZEHİR KÂSESİNİN SON YUDUMU

2. Yedinci Dönence ve Sekizinci Gök

Düğünlerin ertesi günü تنها olur. Mutlu insanların yalnızlığına saygı gösterilir. Bir de, biraz geciken uykularına. Ziyaretlerin ve kutlamaların gürültü patırtısı daha sonra başlar. 17 Şubat sabahı, Basque, bekleme odasını toz beziyle temizlemekte iken, kapının hafifçe vurulduğunu işittiğinde vakit öğleyi geçiyordu. Kapının çingırağı çalınmamıştı, böyle bir günde saygılı bir davranıştı bu. Basque, kapıyı açtı Mösyö Fauchelevent'i gördü. Onu, hâlâ dağınık, altı üstüne gelmiş, bir gün önceki cümbüşten sonra şimdi savaş alanına benzeyen salona aldı.

"Görüyorsunuz mösyö, geç uyanıyoruz da!"

"Efendiniz kalktı mı?"

"Kolunuz nasıl oldu?" diye cevap verdi Basque.

"Daha iyi. Efendiniz kalktı mı?"

"Hangisi. Eski mi, yeni mi?"

"Mösyö Pontmercy."

"Baron mu?" diye dikleşti Basque.

Baron, her şeyden önce evdeki uşakları

-337-

için barondur. Bundan uşaklara bir şeyler yansır; bir filozofun dediği gibi, 'unvanın ser-piştirilmesi' gibi bir şeydir bu. Pohpohlanmış olurlar böylelikle. Marius, -şöyle geçerken değinelim- militan bir cumhuriyetçiydi; bunu da ispat etmişti; şimdi ise kendisine rağmen barondur. Bu unvan

konusunda, ailede küçük bir devrim
olmuştu. Mösyö Gillenormand bu unvana sarılırken, Marius şu anda onu
hafife alıyordu. Ama Albay
Pontmercy: "Oğlum unvanını taşıyacaktır!" demişti.
Marius, buna boyun eğiyordu. Sonra, Co-sette de içinde yavaş yavaş
kadınlık filizlenmeye başladığı için,
barones olmaktan mutluydu.
"Baron mu? Gidip bakayım, geldiğinizi kendisine bildireyim."
"Hayır, Mösyö Fauchelevent geldi demeyin. Kendisiyle özel olarak
görüşmek isteyen birinin geldiğini
söyleyin." "Ya!" dedi Basque.
"Kendisine bir sürpriz yapmak istiyorum." "Ya!" diye tekrarladı Basque,
ama bu ikinci "ya"yı söyleyişinde
kendisine yönelik bir açıklama vardı adeta.
Uşak çıkmış, Jean Valjean yalnız kalmıştı. Dediğimiz gibi, salon
karmakarışıktı. Parkenin üzerinde
çelenklerden ve kadınların saçlarından düşmüş her çeşitten çiçekler vardı.
Diplerine kadar yanmış mumlar
avizenin kristallerine mumdan uzantılar ekliyordu. Bütün eşyanın yeri
değişmişti. Köşelerde birbirine
yaklaştırılıp, daire biçimine sokulmuş üçer ya da dörder koltuk hâlâ bir
sohbeti sür-

-338-

I

dürür gibiydiler. Sonuç olarak neşeliydi burası. Ölü bir festivalin içinde
hâlâ belli bir ze-rafet vardı. Birbirine
karışmış odanın içindeki sandalyelerin üzerinde, şu solan çiçeklerin
arasında, şu sönmüş ışıkların altında
insanlar sevinç düşleri görmüştü. Güneş şu anda avizenin yerini almakta ve
salonu neşeye

aydınlatmaktaydı .

Aradan birkaç dakika geçti. Jean Valjean. Basque'm kendisini bıraktığı
yerde duruyordu. Rengi soluktu,
gözleri çukurlaşmışü; uykusuzluktan kaybolmuş duygusunu uyandıracak
kadar derinlemesine yuvalarına
gömülmüşlerdi. Siyah kostümünde gece sırttan çıkarılmayan bir elbisenin
kırıksıklıkları vardı. Jean Valjean,
ayaklarının dibine, parkenin üzerine güneşin çizdiği pencereye bakıyordu.
Kapıda duyduğu sesle irkildi. Marius, başı yukarıda, dudaklarında
gülümseyiş, yüzünde bilinmez bir ışık, alnı parlak, bakışı zafer dolu içeri
girdi. O da uyumamıştı. Jean Valjean'ı görür görmez:

"Babacığım, siz misiniz?" dedi. "Şu sersem Basque esrarlı havalar takınmıştı! Çok erken geldiniz. Daha saat yanm. Cosette uyuyor."
Marius'ün Mösyö Fauchelevent'a söylediği bu; "Babacığım," sözü yüce bir mutluluk demektir. Bilindiği gibi, aralarında sürekli soğukluk, gerginlik, kırılması ya da eritilmesi gereken buzlar olmuştur. Marius, mest olmamın aralarındaki bariyerleri yıktığı, buzları eritmeye başladığı bir düzeye çıkmıştı. Mösyö Fauchelevent, Cosette için olduğu kadar, onun için de bir baba olmuştur. -339-

"Sizi gördüğüme ne kadar sevindim! Bilseniz dün sizi ne kadar çok aradık. Eliniz nasıl oldu? Daha iyi değil mi? İkimiz de sizi andık. Cosette, sizi fazlasıyla seviyor; odanızın burada olduğunu sakın unutmayın. Artık Homme-Arme Sokağı'nı istemiyoruz. Bozuk, gürültülü, çirkin, bir ucunda parmaklık olan, insanı üşüten, içine girilemeyen öyle bir sokakta nasıl da oturabildiniz? Buraya yerleşeceksiniz. Hem de şu andan itibaren. Bakın haber vereyim. Cosette ikimizi de parmağının ucunda oynatmak istiyor. Odanızı gördünüz değil mi? Bizimkinin yanı başında, bahçelere bakan bir penceresi var. Her şey sizin için hazırlandı, geriye sadece gelmeniz kaldı. Cosette, yatağınızın yanına Utrecht kadifesiyle kaplı büyük bir koltuk yerleştirdi. Pencerenizin karşısındaki akasya ağaçlarına iki aya kalmaz bülbül gelir. Onun yuvası solunuzda, bizimkisi ise sağınızda. Gece bülbül şakır, gündüz de Cosette konuşur. Cosette, odanızın güneye bakan kısmına kitaplarınızı yerleştirir. Kaptan Cook'un gezileri, bir de öbürü, Vancouver'inkini. Galiba sizin çok önem verdiğiniz küçük bir valiz varmış; onun için de özel bir yer ayırdım. Büyükbabamla iyi uyuşuyorsunuz. Hep beraber yaşarsınız. Whist oyununu bilir misiniz? İşte o zaman büyükbabamı mutlu edersiniz. Benim, adliyede meşgul olduğum günlerde Cosette'i siz gezdirirsiniz. Eskiden Luxembourg'da olduğu gibi ona kolunuzu takarsınız. Biz, fazlasıyla mutlu olmaya karar verdik. Siz de bizim mutluluğumuza katılacaksınız babacığım, anladınız -340-

mı? Elbette bugün yemekte bizimle berabersiniz, değil mi?" "Mösyö, size söyleyecek bir çift sözüm var. Ben eski bir kürek mahkûmuyum!"
Duyulabilecek tiz seslerin sının kulağın içinde aşılabilir, zihin için de. Şu, Mösyö Fauchelevent'm ağızından çıkan, Marius'ün kulağına giren "Ben eski bir kürek mahkûmuyum" sözü de, duyma algısının sınırlarını aşıyordu. Marius duymadı. Kendisine bir şey söylendiği izlenimini edindi, ama ne olduğunu anlayamadı. O zaman kendisiyle konuşan adamın korkunç bir görünüşü olduğunu fark etti. Kendi parlak ruhsal durumunda, o ana kadar karşısındaki korkunç soğukluğu fark etmemişti.

Jean Valjean, sağ kolunu tutan siyah gra-vatı çözdü, eline sanlı bezleri açtı, başparmağını açığa çıkardı, Marius'e gösterdi: "Elimde bir şey yok."
Marius, başparmağa baktı:

"Zaten parmağıma bir şey olmamıştı. Sizin evlenmenizde bulunmamam gerekiyordu. Elimden geldiği kadar da bulunmadım. Bir sahtekârlık yaparak, evlenme anlaşmamızı geçersiz kılmamak için, imza atmaktan kaçmak amacıyla bu yarayı uydurdum." Marius, kızarak sordu: "Ne demek istiyorsunuz?"

"Bunun anlamı şu," diye cevap verdi Jean Valjean, "Küreğe mahkûm olmuştum." "Beni delirtiyorsunuz!" diye haykırdı Marius, dehşetle. Mösyö Pontmercy, on dokuz yıl kürek--341-

teydim, hırsızlıktan. Sonra müebbet hapis, hırsızlıktan, sabıkadan. Şimdi ise hapishane kaçağıyım." Marius için gerçek karşısında gerilemek, olguyu reddetmek, aşikâr olana direnmek bo-şunaydı. Gerçeğe teslim oluncaya zorlanıyordu. Böyle durumlarda her zaman olduğu gibi, kavrayışı doğrunun, hakikatin köklerine kadar uzandı. İğrenç bir olayın ortaya çıkmasının korkunçluğunu duydu. Aklından bir düşünce geçti, titredi. Kendisi için ürkütücü bir kader görür gibi oldu. Bağırarak. "Hepsini anlatın, anlatın. Siz Cosette'in babasısınız." Anlatılmaz bir kurku ve endişeyle, iki adım geriye çekildi.

Jean Valjean, öylesine bir tavırla başını doğrulttu ki, neredeyse tavana değecek sanırdınız. "Burada bana güvenmeniz gerekir mösyö. Her ne kadar bizlerin ettiği yemin adliyece geçerli sayılmasa da..." Bir süre sustu. Sonra yüce ve gizemli bir otoriteyle hecelerin üzerine basa basa sözünün arkasını getirdi. "Buna inanacaksınız. Ben Cosette'in babası mıyım? Ulu Tann huzurunda yemin ederim ki, hayır. Baron Pontmercy, ben Faverol-les'lü bir köylüyüm. Ağaç budayarak geçimimi sağlıyordum. Adım Fauchelevent değil. Benim adım Jean Valjean. Cosette'in hiçbir şeyi olmuyorum. Dolayısıyla içiniz rahat etsin.

-342-

Marius:

"Bunu kim ispat edebilir?"

"Mademki söylüyorum, ben."

Marius, adama baktı, acıklı ve sakin bir hali olduğunu gördü. Böylesine sakin bir insanın yalan söylemesi imkânsızdı. Ve bu sakin yüzde gerçek sezilmekteydi.

"Size inanıyorum."

Jean Valjean, bunu bir söz verme sayıyor-muş gibi başını eğdi:

"Cosette için ben neyim? Bir yolcu. Onun on yıl önce varlığımdan haberi bile yoktu. Doğru olan, onu

sevdiğimdir. Yaşlı bir insan, küçük bir çocuğu görürse sever. Yaşlanınca kendini bütün çocuklar için bir

büyükbaba gibi görür. Elbette, bende de kalbe benzer bir şey olduğunu kabul edebilirsiniz. Ne anası vardı,

ne babası. Bir babaya ihtiyacı vardı. İşte bundan dolayı onu kendi çocuğummuş gibi sevmeye başladım. Çocuklar o kadar çaresizdir ki, ilk karşılaştığı, hatta benim gibi biri bile onların koruyucusu olabilir. Ben de bana rastlayan Cosette'e karşı bir görevi yerine getirdim. Benim yerimde olan herkesin yapabileceği bir davranış için iyi bir davranış denemez sanıyorum. Ama iyi bir davranışsa, diyelim ki iyi davrandım. Bu hafifletici nedeni kaydedin. Bugün Cosette hayatımdan çıkıyor, ikimizin de yollar ayrılıyor. Bundan sonra onun için bir şey yapmak elimden gelmez. O artık Madam Pontmercy'dir. Bütün hayatı değişti. Üstelik bu değişiklik Cosette'e yaradı da. Artık her şey yoluna girdi. Altı yüz bin franga gelince, siz ondan söz etmiyorsunuz,

-343-

ama ben sizin düşüncenize karşılık vereyim. O bir emanettir. Bu emanet benim elime nasıl geçti? Bunu düşünmeyin. Ben emaneti geri veriyorum. Dolayısıyla benden isteyebileceğiniz başka bir şey yok. Bu işlemi, gerçek adımları söyleyerek tamamlıyorum. İşin bu yanı da beni ilgilendirir. Benim kim olduğumu bilmenizi arzu ediyorum."

Jean Valjean, doğrudan Marius'ün yüzüne baktı. Marius'ün bütün duygulan, fırtınalı, çelişkiliydi. Kaderin buna benzer esintileri ruhumuzda böyle dalgalar yaratır. Hepimizin, içimizdeki her şeyi dağıtan böyle karışık anlar olmuştur. Aklımıza ilk gelen şeyleri söyleriz; oysa onlar her zaman tam olarak söylenmesi gereken şeyler değildir. İnsanın dayanamayıp ansızın yaptığı birtakım açıklamalar vardır ki, uğursuz bir şarap gibi insanı sersemletirler. Marius, karşısına çıkan bu yeni durumda şaşkına dönmüştü; konuşmasından dolayı bu adama öfkelenmiş gibiydi.

"Peki, ama bütün bunları bana niçin anlatıyorsunuz? Hangi nedenler sizi bu açıklamayı yapmaya zorluyor?"

Bu sıranı açıklamayabildiniz. Ne sizi kovalayan ne de zorlayıp sıkıştıran var. Bu kadar rahat bir şekilde itirafta bulunmak için bir nedeniniz olmalı? Bu itirafı ne maksatla yapıyorsunuz? Tamamlayın."

"Ne maksatla mı?"

Bunu söylerken, alçak ve boğuk bir ses tonu kullanmıştı. Marius' ten çok, kendi kendiyile konuşur gibiydi.

-344-

"Bir kürek mahkûmu neden bu itirafı yapıyor? Bunun nedeni gariptir.

Namuslu olan kaygısından dolayı.

Bakın, şurada, yüreğimde beni bağlayan bir bağın bulunması, işin en açıklı yandır. Hele insan ihtiyarlayınca

bu bağlar daha da sağlamlaşır. Etraftaki bütün hayat dağılır, çözülür, ama bu bağlar dayanır. Bu bağı

koparabilseydim, düğümü çöze-bilseydim, ya da kesebilseydim, uzaklara gidebilseydim kurtulurdum. Bouloi

Sokağı'nda posta arabalan vardır. O ipi koparmayı çok denedim, ama kopmadı, onunla birlikte kalbimi de

yolladım. Dedim ki, buradan başka yerde yaşayamam. Kalmam gerekir. Ben bir budalayım, aptalın tekiyim.

Oturup kalsam ya! Evinizde bana bir oda veriyorsunuz. Madam Pontmercy beni çok seviyor; şu koltuğu, 'ona

kollanı uzat' diyor. Büyükbabanız beni büyük bir sevgiyle karşılıyor.

Onunla çok iyi anlaşırız. Hep

beraber oturacağız ve aynı şeyleri paylaşacağız, Cosette'i, pardon,

alışkanlık, Madam Pontmercy'yi yanıma

alıp, gezmeye götüreceğim. Her şeyi, ama her şeyi birlikte paylaşacağız. Bu sevinçtir, bu mutluluktur. Ailece

yaşayacağız."

Jean Valjean, bu söz üzerine garip ve ürkütücü bir hal aldı. Kollanı kavuşturdu, ayaklanm ucundaki

döşemeye adeta uçurum kazacakmış gibi dikkatle baktı, ses tonu birdenbire yükseldi:

"Ailece! Hayır," dedi. "Ben hiçbir aileden değilim. Sizin ailenizden değilim.

Ben, insanoğlu ailesinden değilim.

Ben, insanların başbaşa buldukları yerlerde fazlalığım. Ai-

-345-

leler var, ama bunlar benim için değil. Ben bahtsız biriyim, dışarıdayım.

Acaba annem ve babam oldu mu?

Şüphe ediyorum. Bu çocuğu evlendirdiğim gün her şey bitti. Onu sevdiği kişinin yanında mutlu gördüm.

Burada iyi yürekli bir ihtiyarla iki meleğin yuvasının olduğunu, bütün sevinçlerin bu evde bulunduğunu, her

şeyin yolunda gittiğini gördüm. Kendi kendime, 'senin bu mutlu kişiler arasında olman doğru değil' dedim.

Yalan söylemeye devam edebilir, hepinizi aldatarak, Mösyö

Fauchelevant olarak kalabilirdim. Onun hatın için yalan söyleyebilirdim. Bu sefer de kendim için yalan söylemiş olurum. Buna da hakkım yok. Sesimi çıkarmamak yeterliydi. Her şey eskisi gibi sürüp giderdi. Evet! Beni konuşmaya neyin zorladığını soruyorsunuz? Vicdanım. Susmak o kadar kolay olmadı. Bütün geceyi kendimi kandırmakla geçirdim. Siz bana günah çıkarttırıyorsunuz. Size burada anlattıklarım o kadar olağanüstü şeyler ki, böyle davranmakta haklısınız. Evet, bütün gece bir neden bulmaya uğraştım. Kendi kendime bir sürü bahane buldum. Elimden geleni yaptım, ama başaramadığım iki şey vardı: Ne beni kalbimden yakalayan ipi koparabilirdim ne de yalnız benimle konuşan o sesi susturabilirdim. İşte bu nedenle her şeyi size anlatmaya geldim; aşağı yukarı her şeyi. Yalnız beni ilgilendiren şeyi söylemekte bir fayda yok, onu kendime saklıyorum. Asıl olayı biliyorsunuz. Böylece bilmecemi alıp size getirdim. Sizin, gözlerinizin önünde sırrımı açıkladım. Pu, kolayca alınan bir karar değil. -346-

Bütün gece kıvranıp durdum. Bu bir Champ-thieu olayı değildi. Adımı saklayarak, kimseye kötülük etmemiştim. Fauchelevant adını bana o vermişti. Bu adı yine kullanabilirdim. Bana ayırdığınız o odada mutlu olabilir, hiç kimseyi tedirgin etmezdim. Bir köşede durur, siz Cosette'e sahipken, ben de onunla aynı evde olmanın düşüncesiyle avunabilirdim. Bunları düşünmedim mi sanıyorsunuz? Herkes kendine göre mutlu olurdu. Mösyö Fauchelevant olmaya devam etmek her şeyi hallediyordu, evet, yalnız benim ruhum bir yana. Benim dışımda her yerde sevinç vardı, ama ruhumun derinlikleri kapkaraydı. Mutlu olmak yetmez, memnun olmak da gerek. Böylece sizin aydınlık gelişmeniz karşısında benim bir sırrım olurdu. Sizin gün ışığınız karşısında benim sonsuz karanlıklarım olurdu. Böylece, size hiç haber vermeden, rahat rahat, yuvanıza kürek mahkûmluğumu sokacaktım. Sofranıza benim kim olduğumu bilseler kovarlar düşüncesiyle oturacaktım. Bilseler, 'ne iğrenç şey' diyecek olan uşaklarınız bana hizmet edeceklerdi. İstememekte haklı olduğunuz dirseğimi size dokunduracaktım. Elinizi sıkarak, şerefınızı çalacaktım. Evinizde saygıya değer ak saçlarla lekelenmiş ak saçlar arasında saygı ikiye bölünecekti. En gizli saatlerinizde, bütün kalpler birbirleri için bütün derinliklerine kadar açıldığında, dördümüz bir arada olduğumuz zamanlarda dedeniz, siz ikiniz, ben ve orada yabancı biri olacaktı. Sadece hayatınızda sizinle omuz omuza olacak, o korkunç kuyunun kapağını 347-

oynatmamaya çalışacaktım. Böylece bir ölü olan ben, canlı olan sizlere kendimi kabul ettirecektim. Siz, Cosette ve ben, yeşil başlığın içinde üç başlı olacaktık. Bu sizi tedirgin etmiyor mu? Şimdi, insanların en acı olanı

iken, o zaman en zalimi olacaktım. Bu suçu da hergün işleyecek, o karanlık görünüşü her zaman yüzümde taşıyacaktım. Alnımdaki lekeden size de düşen payı azar azar verecektim. Siz sevgililerime, siz evlatlarıma, masumlarıma. Susmak bir şey değil, öyle mi? Sessiz kalmak kolay, öyle mi? Hayır, kolay değil. Yalan söyleyen bir sessizlik vardır. Ben de yalanımı, sahtekârlığımı, kötülüğümü, alçaklığımı, ihanetimi, suçumu damla damla içecektim. Onu tükürüp, sonra yine içecektim, geceyansını bitirip, öğleyin yeniden başlayacaktım. Günaydınlarım, iyi gecelerim yalan söyleyecekti; ben de o yalanla uyuyacaktım; onu ekmeğime katık edecektim. Coset-te'in gözlerinin içine bakacak, onun melek gülümsemesine karşılık lanetlenmişin gü-lümsemesiyle karşılık verecek, iğrenç bir hile-kâr olacaktım. Ne için? Mutlu olmak için. Benim mutlu olmaya hakkım var mı acaba? Ben bu hayatın dışında kalan biriyim mösyö." Jean Valjean durdu. Marius dinliyordu. Buna benzer bir düşünce, bir acı zinciri aniden kesilmez. Jeal Valjean, yeniden ses tonunu alçalttı. Bu, artık boğuk bir ses değil, korkunç bir sestir. "Niçin itirafta bulunduğumu mu soruyorsunuz? İhbar eden, kovalayan, sıkıştıran yok -348-

diyorsunuz. Evet! İhbar edildim, kovalanıyorum, sıkıştırıyorum. Kim tarafından? Kendi tarafımdan. Kendi yolumu kapayan yine benim. Kendi kendimi sürüklüyorum, kendi kendimi itiyorum, kendimi yakalıyorum, hükmümü yerine getiriyorum, insan kendi kendini yakalayınca, kolay kolay salıvermez." Kendi yakasını tutup Marius'e doğru çekti.

Şu yumruğu görüyor musunuz? Şu yakayı bir daha bırakmamak üzere yakaladığını biliyor musunuz? İşte, vicdan da böyle bir bilektir. İnsan mutlu olmak istiyorsa, üstüne düşen görevin ne olduğunu anlamak zorundadır. Çünkü anlar anlamaz, görev de büyüyüp o baş edilmez hale gelir. Sanırsınız ki anladığınız için sizi cezalandırıyor. Yo, hayır, anladığınız için sizi ödüllendiriyor, çünkü görev sizi hemen yanınızda Tann'ı hissettiğiniz bir cehenneme yerleştirir. İnsan kalbini parçalar parçalamaz kendi vicdanıyla baş yapar Mösyö Pontmercy, bu mantığa aykırı bir şey, ama ben dürüst bir adamım. Kendimi sizin gözünüzde alçaltarak kendi gözümde yükseltiyorum. Bu bir kere daha başıma geldi. Yalnız o bu kadar acı olmamıştı, o hiçbir şey değildi. Evet, dürüst bir insanım. Benim yüzümden siz, bana saygı göstermekte devam etseydiniz dürüst olmazdım, ama mademki şimdi beni hor görüyorsunuz, namuslu bir adamım. Benim öyle bir kaderim var ki, çalınmış bir itibardan başka, itibarım olmadığı için, bu saygı beni küçük düşürüyor. Kendi kendime saygı duyabilmem için, başkalarının -349-

beni hor görmeleri gerek. İşte o zaman kendi gözümde dürüst biri oluyorum. Ben kaderime boyun eğen bir kürek mahkûmuyum. Bunun pek akla yakın bir şey olmadığını biliyorum, ama ne yapabilirim, bu böyle.

Kendime karşı sorumluluklarım var, onları yerine getiriyorum. Bizi bağlayan karşılaşmalar, bize düşen, görevimizi yapmaya sürükleyen tesadüfler vardır. Bilseyiz Mösyö Pontmercy, hayatta başıma neler geldi." Jean Valjean, bir süre durakladı. Sanki sözleri ağzında acı bir tad bırakmış gibi güçlkle yutkundu, sonra yeniden başladı.

"İnsanın üzerinde böyle bir dehşet olunca, onu hiçbir şeyden haberi olmayan başkalarıyla paylaşmaya hakkı yoktur. Kendileri farkında olmadan onları da uçurumuna sürüklemeye hakkı yoktur, kendi kırmızı kazağını onların üzerine geçirmeye hakkı yoktur, kendi sefaletiyle başkalarının mutluluğunu kapmaya hakkı yoktur.

Sağlam insanlara yaklaşır, karanlıkta, görünmez yaralarını onlara sürmek iğrenç bir şeydir. Fauchelevent, istediği kadar adını bana vermiş olsun, onu kullanmaya hakkım yok; o bana adını verebilir, ama ben kabul edemem. Bir ad, bir kişiliktir. Bakın mösyö, bir köylü olmama rağmen ben biraz düşündüm, biraz okudum; böylece, olayları anlayabiliyorum. Düzgünce konuşabildiğimi de görüyorsunuz. Kendime göre kendimi öğitebildim. İşte böyle evet, bir adı çalmak, onun altında gizlenmek namussuzluktur. Etiyle, kemiğiyle sahte bir insan olmak, canlı maymun olmak, namuslu insan-

-350-
ların kilidini maymuncukla açarak, onların evine girmek, açıkça bakmamak, içinden daima alçak olmak.

Hayır. Acı çekmek, yüreği yanmak, ağlamak, tımaqlanıyla etinin derisini koparmak, işkenceler içinde geceler boyu kıvrınmak, kalbini, ruhunu kemirmek daha iyidir. İşte bunun için her şeyi size anlattım! Gönül rahatlığıyla, sizin söylediğiniz gibi."

Güçlkle soluk aldı, şu son sözü söyledi:

"Çok eskiden, yaşamak için ekmek çaldım; bugün yaşamak için bir isim çalmak istemiyorum."

Marius:

"Yaşamak için mi?" diye onun sözünü kesti. "Yaşamak için bu isme muhtaç değilsiniz sanırım?"

Jean Valjean, başını iki yana sallayarak:

"Ah! Ne dediğimi bilirim ben!" diye karşılık verdi.

Bir sessizlik oldu. İkisi de aynı ayrı bir düşünce girdabına dalmış, susuyordu. Marius, bir masanın yanına

oturmuş, kivanık parmak-ları ağzının kenarına dayamıştı. Jean Valjean, gidip geliyordu. Bir aynanın önünde durdu, kıvıldamadan öylece kaldı. Sonra, sanki bir iç konuşmaya karşılık veriyormuş gibi, görmeden baktığı o aynaya doğru:

"Şimdi ferahladım," dedi, yine yürümeye başladı, salonun öbür ucuna kadar gitti. Tam döndüğü sırada, Marius'ün yürüyüşünü seyrettiğini gördü. O zaman ifade edilemeyen bir ses tonuyla:

"Bacağımı biraz sürüklüyorum. Neden olduğunu şimdi anladınız," dedi.

-351-

Sonra Marius'e doğru döndü:

"Ve şimdi şunu düşündüm mösyö; diyelim ki size hiçbir şey söylemedim.

Fauchelevant olarak kaldım,

evinizdeki yerimi aldım, sizlerden biri oldum; yatak odamdayım, sabahleyin, ayağında terlikle, kahvaltı ettim;

akşam üçümüz birlikte tiyatroya gidiyoruz, Madam Pont-mecry'ye

Tuileries'de, Royale Meydanı'nda eşlik

ediyorum; hep bir aradayız, beni denginiz sanıyorsunuz; günün birinde, ben buradayım, siz şurada, sohbet

ediyoruz, gülüyoruz. Aniden bir sesin haykırdığını duyuyorsunuz; "Jean

Valjean!" O korkunç el, polis,

karanlıktan birdenbire maskemi koparıp alıyor!"

Yine sustu. Marius, ürpererek ayağa kalkmıştı. Jean Valjean sözünün arkasını getirdi:

"Evet, buna ne diyorsunuz?"

Marius'ün sessizliği yeterli bir cevaptı. Jean Valjean devam etti:

"Görüyorsunuz ya, susmakta haklıyım. Bakın, mutlu olun, göklerde uçun, bir meleşin meleşin olun, güneşte

yaşayın, onunla yetinin, zavallı bir lanetlinin kalbini parçalayı-şıyla, görevini yerine getirişiyi hiç

tasalanmayın. Karşınızda sefil bir adam var."

Marius, yavaş yavaş yürüdü, Jean Valjean'ın yanına gelince elini uzattı.

Uzanmayan eli kendisi tutup,

kaldırmak zorunda kaldı. Jean Valjean, elini bıraktı; Marius'e mermerden bir el sıkıyormuş gibi geldi.

Marius:

"Büyükbabamın dostları var, affedilmenizi sağlayabilirdim," dedi.

Jean Valjean:

-352-

"Faydasız, beni öldü sanıyorlar, bu yeter. Ölümler gözetlenmez. Onların

rahat rahat çürümeleri beklenir. Ölüm,
afla aynı şeydir."

Ve Jean Valjean, Marius'ün tuttuğu elini çekerek, gururla:

"Görevimi yerine getirmek; işte benim başvurduğum dost; bir tek affa ihtiyacım var; vicdanımın affına," dedi.

O sırada salonun öbür ucundaki kapı yavaşça aralandı. Cosette'in başı görüldü. Saçları karmakarışık; gözkapaklan hâlâ uykuluydu. Başını yuvadan uzatan bir kuş gibi, önce kocasına baktı, sonra Jean Valjean'a; insan, bir gülün içindeki gülümsemeyi görür gibi oluyordu; gülerek onlara seslendi.

"İddiaya girerim ki politikadan söz ediyordunuz! Ne saçma şey, yanıma gelmek varken!"

Jean Valjean, titredi.

"Cosette!.." diye kekeleydi Marius.

Durdu. İki suçluya benziyorlardı.

Cosette, ışık ve neşe saçan gibiydi. Sırayla bir ona, bir ötekine bakmaya devam ediyordu. Gözlerinde cennet görüntüleri vardı.

"Sizi suçüstü yakaladım," dedi. "Kapının arkasından Fauchelevent Baba'nın 'vicdan... görevi yerine getirmek,' dediğini duydum. Politikadan konuşuyordunuz, biliyorum. Ama istemiyorum. Düğünün hemen ertesi günü siyaset konuşulmamak. Hiç doğru değil."

Marius:

"Yanıyorsun Cosette! İş konuşuyoruz. Senin altı yüz bin frangı daha iyi bir işe yatırmaktan söz ediyoruz."

-353-

Cosette:

"Hiç sanmıyorum," diye onun sözünü kesti. "Geliyorum işte. Beni aranızda istiyor musunuz?"

Kararlı bir halde eşiği aşmış, salona girdi. Sırtında, boynundan ayaklarına kadar inen, uzun, bol kollu, bir sürü kıvrımları olan, geniş, beyaz bir sabahlık vardı. Eski gotik tabloların altın göklerinde, içine bir melek konacak böyle çantalar vardır. Büyük bir aynada kendini baştan aşağıya seyretti, sonra anlatılamaz bir hayranlığın verdiği taşkınlık haykırdı:

"Çok eski zamanlarda bir kralla, bir kraliçe varmış. Ah! Ne kadar mutluyum!"

Bu sözlerden sonra, Marius'le Jean Valje-an'ın önünde eğilerek selam

verdi.

"İşte böyle," dedi. Sizin yanınızda bir koltuğa yerleşeceğim. Yarım saat sonra öğle yemeği yenecek. Ne isterseniz söyleyebilirsiniz. Erkeklerin konuşmaları gereklidir, bunu biliyorum, ben de uslu uslu otururum."

Marius, onun kolunu tuttu, sevgi dolu bir sesle:

"Biz iş konuşuyorduk," dedi.

Cosette, buna karşılık:

"A, sahi, aklıma geldi, penceremi açtım, az önce bahçeye bir yığın soytarı girdi. Maskeli soytarılarından değil; sadece kuşlar. Bugün karnavalın ertesi günü, ama kuşlar için değil elbette."

"İş konuştuğumuzu sana söyledim Cosetteciğim. Bizi yalnız bırak, rakamlarla uğraşıyoruz. Senin canın sıkılır."

"Bu sabah çok güzel bir boyunbağı tak-

-354-

mişim Marius. Pek şıksınız mösyö. Hayır, hiç de canım sıkılmaz."

"İnan ki sıkılırsın."

"Hayır. Mademki konuşan sizlersiniz. Konuştuklarınızı anlamasam da dinlerim. İnsan sevdiği sesleri duyduğu zaman ne söylediklerini anlamaya ihtiyacı yoktur ki, burada, hep bir arada olmak, bütün istediğim bu. Sizin yanınızda kalıyorum işte."

"Sen benim sevgili Cosetteciğimsin! Olmaz!"

"Olmaz mı?"

"Evet."

"Pekâlâ," dedi Cosette, "Size verilecek bir sürü haberim vardı.

Büyükbabamın hâlâ uyuduğunu, teyzenin ayinde olduğunu, Fa-uchelevant Baba'nın ocağının tüttüğünü, Ni-colette'in ocakçıyı getirttiğini, Toussaint'le

Ni-colette'in daha şimdiden kavga ettiklerini, Ni-colette'in kekemeliğiyle alay ettiğini söyleyecektim. İyi ya işte, hiçbir şey öğrenemeyeceksiniz. Ya! Olmaz, öyle mi? Ben de size olmaz derim efendim, bak

görürsünüz! Bakalım hangimiz zararlı çıkarız! Rica ederim Marius-çüğüm, bırak da burada, ikinizin yanında kalayım."

"Yemin ederim ki ikimizin yalnız kalması gerekiyor."

"Peki, ama ben herhangi biri miyim?"

Jean Valjean, bir tek kelime söylemiyordu. Cosette, ona doğru döndü:

"Önce babacığım, gelip beni öpmenizi istiyorum. Orada ne yapıyorsunuz,

benden yana çıkacak yerde,
ağzınızı açıp tek kelime söyle-
-355-

mediniz, acaba böyle bir babayı bana kim verdi? Görüyorsunuz ki aile hayatında çok mutsuzum. Kocam beni dövüyor. Hadi bakalım, hemen beni öpün!"

Jean Valjean yaklaştı, Cosette, Marius'e doğru döndü.

"Size gelince, size surat asıyorum!"

Sonra alnını Jean Valjean'a doğru uzattı. Jean Valjean, ona doğru bir adım attı. Cosette geriledi.

"Babacığım, yüzünüz sapsarı. Kolunuz mu acıyor yoksa?"

"Kolum iyileşti," dedi Jean Valjean.

"Yoksa iyi uyumadınız mı?"

"Yo."

"Kederli misiniz?"

"Hayır."

"Öpün beni. Sağlığınız yerindeyse, iyi uyuyorsanız. Memnunsanız, ben de sizi azarlamam."

Yeniden ona alnını uzattı. Jean Valjean, tanrısal pırıltılar içindeki bu alnı öptü.

"Gülümseyin."

Jean Valjean, bunu da yerine getirdi. Bu, bir hayaletin gülüşüydü.

"Şimdi de beni kocama karşı koruyun."

"Cosette," dedi Marius.

"Öfkelenin babacığım. Burada kalmam gerektiğini ona söyleyin. Benim yanımda pekâlâ konuşabilirsiniz.

Demek beni bu kadar aptal buluyorsunuz ya da söyledikleriniz o kadar şaşılacak şeyler! İşler, paranın bir

bankaya yatırılması, gibi önemli şeyler! Zaten erkekler bir hiç için esrarlı havalara bürünürler. Ben

-356-

burada kalmak istiyorum. Bu sabah çok güzelim; bana bak Marius."

Tatlı bir omuz oynatışıyla anlatılmaz nefis bir gücenme içinde Marius'e baktı. Sanki bu iki yaratık arasında

şimşek çaktı. Orada birisinin olması hiç önemli değildi.

"Seni seviyorum," dedi Marius.

"Sana tapıyorum," dedi Cosette.

Karşı konulmaz bir atılışla birbirlerinin kollarına düştüler.

Cosette, sabahlığının kıvrımını düzelterek, zafer kazanmış bir tavırla dudak büktü:

"Şimdi artık kalıyorum!" dedi.

Marius, yalvaran bir sesle:

"Olmaz. Bitirilecek bazı işlerimiz var!" diye cevap verdi.

"Yine mi hayır?"

Marius, ciddi bir sesle:

"İnan Cosette, imkânsız!" dedi.

"Ah! Bakıyorum şimdi de erkek tavrıyla konuşmaya başladınız mösyö. Peki, peki, gidiyorum. Babacığım, siz beni desteklemediniz. Sayın eşim, sayın babam, ikiniz de zalimsiniz. Bunu büyükbabama söyleyeceğim.

Yine geleceğim, boyun eğeceğimi sanıyorsanız, yanılıyorsunuz. Ben azimliyimdir. Şimdi ben, sizi

bekleyeceğim. Ben olmayınca bakın ne kadar sıkılacaksınız! İşte gidiyorum, iyi oldu."

Çıktı. İki saniye sonra kapı yine açıldı. Co-sette'in kızaran körpe başı iki kanadın arasından bir kere daha uzandı.

"Fena halde öfkelen dim!" diye bağırdı.

Kapı kapandı, ortalığı tekrar bir karanlık

-357-

kapladı. O, yolu kesilen güneş ışığı gibiydi; hiç farkında olmadan, birdenbire karanlığın içinden geçiveren

güneş ışığı. Marius, kapının iyice kapandığına emin olduktan sonra, "Zavallı Cosette! Gerçeği öğrendiği vakit!" diye mırıldandı.

Bu söz üzerine Jean Valjean baştan aşağı titredi. Marius'e şaşkın şaşkın baktı.

"Cosette! Oh! Evet, doğru. Bunu Cosette'e söyleyeceksiniz. Haklısınız, bak hele, bunu hiç düşünmemiştim.

İnsan bir şey için kendinde güç buluyor da, başka bir şey için bulamıyor.

Yalvarırım size, rica ederim, bana

namus sözü verin; ona bundan söz etmeyeceksiniz. Sizin bilmeniz yetmez mi? Bunu ben kendiliğimden, hiç

kimse beni zorlamadan söyledim, herkese, bütün dünyaya da söyleyebilirim, umurumda bile değil. Ama, o

bunun ne demek olduğunu bilmiyor; bu, onu dehşete düşürür. Bir forsa da neymiş? Bunu ona açıklamak,

kalyonlarda zincire vurulan bir adam demek gerekecek. Bir gün onlardan bir kısmının geçtiğini görmüştü.

Aman Tanrım!"

Bir koltuğun üzerine çöktü, yüzünü iki elinin arasına aldı. Sesini ayarladı, ama omuzlarının sarsılmasından

ağladığı belli oluyordu. Sessiz gözyaşları, korkunç gözyaşları. Hıçkırıkta bir boğulma vardır. Onu bir boğulma yakaladı; sanki soluk almak istermiş gibi koltuğun arkasına yaslandı. Gözyaşlarıyla sıırıslıklam olan yüzünü Marius'ün gözlerinden saklayamadı. Marius, onun sonsuz bir derinlikten gelircesine, çok alçak bir sesle mırıldandığını duydu."

-358-

"Ah! Ölmek isterdim!" Marius:

"Gönlünüz rahat olsun. Sırrımı yalnız kendime saklayacağım," dedi.

Belki de olabileceğinden daha az duygulanmıştı; yalnız bir saatten beri bu korkunç ve hiç ummadığı, sıradışı duruma alışmak zorunda kalmıştı; gözlerinin önünde Mösyö Fauchelevent'in yerini yavaş yavaş bir kürek mahkûmunun alışını seyretmiş; bu acı gerçeği ağır ağır kavramış, durumun doğal akışına kapılarak, bu adamlarla kendisi arasına yerleşmiş mesafeyi belirlemeye yöneldi.

"Sizin bana o kadar sadakatle, dürüstlükle teslim ettiğiniz emanet konusunda size bir şeyler söylemeden duramayacağım," diye ekledi. "Bu, son derece dürüst bir davranış. Size bir ödül verilmesi yerinde olur. Ne kadar istediğinizi siz belirleyin, size o miktar ödenecektir. Miktarı yüksek tutmaktan çekinmeyin."

Jean Valjean, buna tatlı bir sesle:

'Teşekkür ederim mösyö," diye cevap verdi. Bir süre düşünceli kaldı, sonra sesini yükseltti.

"Her şey aşağı yukarı sonuca bağlandı. Benim için son bir şey kalıyor."

"Neymiş o?"

Jean Valjean, son bir kez durakladı; sesi tıkanarak, adeta soluk bile almadan, konuşmaktan çok, mırıldandı.

"Şimdi gerçeği öğrendiniz; evin efendisi de sizsiniz; Cosette'i bir daha görmemem gerektiğini mi düşünüyorsunuz?"

-359-

Marius, soğuk bir tavırla: "Öylesi daha iyi olur sanırım," dedi. "Bir daha onu görmem," diye mırıldandı Jean Valjean.

Ve kapıya doğru yürüdü, elini kapının topuzuna doğru uzattı. Geçebilmek için kapıyı açtı; bir saniye kımıldamadan durdu, sonra kapıyı kapadı. Marius'e doğru döndü. Yüzü morarmıştı. Gözlerinde yaş değil de

korkunç bir alev vardı. Sesi yine garip bir şekilde dur-gunlaşmıştı.
"Bakın, isterseniz onu görmeye gelirim. İnanın çok istiyorum. Cosette'i görmeye önem vermeseydim, size bu itirafı yapmaz, çıkar giderdim; Cosette'in bulunduğu yerde kalmak istediğim, onu görmeye devam etmek istediğim için, dürüstçe, her şeyi size anlattım. Düşüncelerimi anlıyorsunuz değil mi? Bunlar kolay anlaşılacak şeylerdir. Bakın, dokuz yıldan fazla bir zamandır o benim yanımda. Önce caddedeki o virane evde oturduk, sonra manastırda, sonra Luxembourg yakınında. Siz onu ilk defa işte orada gördünüz. Mavi kadife şapkasını hatırlarsınız. Ondan sonra In-valides Mahallesi'nde, kapısı demir parmaklıklı olan bahçeli eve taşındık; Plumet Sokağı. Küçük bir arka avluda oturuyordum, oradan onun piyanosunun sesini duyuyordum. Birbirimizden hiç ayrılmıyorduk. Bu böylece dokuz yıl, birkaç ay sürdü. Onun babası gibiydim, o da benim çocuğum; bilmem beni anlıyor musunuz? Mösyö Pontmercy. Şimdi çekip gitmek, onu bir daha görmemek, onunla bir daha konuşmamak, her şeyden yoksun kal-

-360-
mak, bu çok zor. Sizce bir sakıncası yoksa, arada sırada gelip Cosette'i görürüm. Çok uzun zaman kalmam. Beni zemin kata almalarını tembih edersiniz. Arkadaki uşak kapısından da girebiliriz ama, belki bu başkalarını kuşkulandırır. Herkesin girdiği kapıdan girmek daha uygun sanırım. Cosette'i tekrar görmek isterdim. İstedığınız kadar seyrek. Kendinizi benim yerime koyun. Ondan başka hiçbir şeyim yok. Hem dikkatli olmak gerek; hiç gelmeyecek olsam, kötü bir etki yapar, garip karşılanır. Mesela şöyle yapabilirim; akşam, ortalık karardıktan sonra gelirim."

"Her akşam gelebilirsiniz, Cosette sizi bekleyecektir."

"Çok iyi yüreklisiniz," dedi Jean Valjean.

Marius, Jean Valjean'ı selamladı; kapıya kadar uğurladı. İki adam birbirlerinden ayrıldılar.

2. Bir İtirafın Taşıyabileceği Karanlıklar

Marius altüst olmuştu.

Cosette'in yanında gördüğü bu adama karşı eskiden beri beslediği uzaklık duygusu şimdi açıklığa kavuşmuş

oluyordu. Bu adamda garip bir şey vardı; Marius, bunu içgüdüleriyle

sezinliyordu. Bu bilmece meğerse ayıpların en iğrenci olan, kürek mahkûmluğuymuş; bu M. Fauchelevent, forsa Jean Valjean'mış.

Mutluluğunun ortasında böyle bir sır bulmak, kumru yuvasında akrep bulmaktan farksızdı.

Marius'le Cosette'in mutlulukları, bundan

-361-

böyle bu dostluğa mahkûm mu edilmişti? Bu bir oldu bitti miydi? Bu adamın kabul edilmesi, daha yeni

başlayan evlilik hayatının bir parçası mıydı? Yapılacak başka bir şey kalmamış mıydı?

Marius, aynı zamanda bir forsayla da mı evlenmişti?

İnsan istediği kadar ışık ve neşeyle çevrilmiş olsun, hayatın parlak yüce saatini, mutlu aşkı istediği kadar

tatsın, bu gibi sarsıntılar, kendi halindeki bir meleği, zafer içindeki yan tanrıyı bile titretirdi.

Ortaya çıkan yeni gerçekler karşısındaki görüş değiştirmelerde hep olduğu gibi, Marius da, "Acaba hatalı mı

davrandım," diye soruyordu kendi kendine. Uzak görüşlülükten mi yoksundu? İhtiyatlı mı değildi? Elinde

olmayarak tedbirsizlik mi etmişti? Evet, biraz, belki de, Cosette'le evlenmesine kadar varan bu aşk

macerasına, etrafı aydınlatmak için yeterli dikkati göstermeden mi girişmişti? Kendimize ait hayat bizi

adım adım cezalandırır, evet, yaratılışın hayalci ve tuhaf yanını, çoğu yaratıklara özgü o bir çeşit deruni

bulutu görüyordu, o bulut ki, ihtiras ve acının son kertesinde, ruh hararetinin değişmesinden ötürü genişler

ve insanoğlunu, sisler içinde yüzen bir vicdandan ibaret bir şey haline getirerek tamamen sarar. Marius'ün

kişiliğindeki bu kesin özelliği pek çok defa belirttik.

Anımsıyordu; aşkının sarhoşluğu içinde, Plumet Sokağı'nda, şu heyecan dolu yedi, sekiz hafta içinde,

Gorbeau viranesinde geçen o olayda kurban olan kimsenin, bütün müca-

-362-

i

dele süresince garip bir sessizliğe büründü-ğünü, sonra da acayip bir şekilde ortadan kaybolduğunu

Cosette'e hiç anlatmamıştı. Nasıl olmuştu da, Cosette'e bunu hiç söylememişti? Oysa, o kadar yakında

olmuş, o kadar korkunç bir şeydi ki! Nasıl olmuştu da ona Thenardier'lerin

adını bile anmamıştı, hele Eponine'e rastladığı gün? O zamanki suskunluğunu şimdi kendine açıklamakta zorluk çekiyordu. Yalnız bir şeyin farkındaydı; unutkanlığının. Cosette'in verdiği sarhoşluğu hatırlıyordu; aşkı her şeyi yutuyordu; hayal içinde birbirlerini kaçınıyorlardı. Belki de içinde, hem şiddetli hem de sevimli ruh haline kansan az miktardaki düşünce gibi, sağır, belirsiz bir içgüdü vardı; dokunmaktan bile ürktüğü, içinde hiçbir rolünün bulunmasını istemediği o korkunç macerayı saklamak istiyordu; ondan kaçınıyordu, çünkü suçlanan olmaksızın bu maceranın ne anlatıcısı olabilirdi; ne de tanığı. Zaten o birkaç hafta şimşek hızıyla geçmişti; birbirlerini sevmekten başka hiçbir şeye vakitleri olmamıştı. Şu da var ki, ölçüp, tasarlayıp, inceledikten sonra, Grobeau tuzağını Cosette'e anlatsaydı, Thenardier'lerin adını söyleseydi, kendisi de Jean Valjean'm eski bir forsa olduğunu keş-fetseydi, ne olacaktı? Marius'ün düşüncelerini değiştirecek miydi, bu, Cosette'i değiştirecek miydi? Marius gerileyecek miydi? Hayır. Meydana gelen olaylarda bir değişiklik yapacak mıydı? Hayır. Demek ki kendilerini suçlayacak ve pişman olacak hiçbir konu yoktu. Her şey yolundaydı. Âşıklar denen şu sar-

-363-

hoşlar için bir tek Tann vardı. Marius, gözü kapalı olarak da, akli başındayken de gideceği yoldan yürümüştü. Aşk onun gözlerini bağlamıştı; nereye götürmek için? Cennete. Ne var ki, bu cennet bundan böyle bir cehennemin yakınlığıyla karmaşıklaşmıştı.

Marius'ün bu adama, Jean Valjeanlaşan bu Fauchelevent'e karşı eskiden beri duyduğu uzaklığa şimdi ürküntü karışıyordu. Bu ürküntüde hemen söyleyelim ki biraz acıma, bir parça şaşkınlık bile vardı. Bu sabıkalı hırsız bir emaneti, yerine teslim etmişti. Altı yüz bin frank. Emanetin sırrını yalnız o biliyordu. Hepsini alıkoyabilirdi, ama hepsini geri çevirmişti. Bunun dışında, durumunu da kendiliğinden açıklamıştı. Onu zorlayan hiçbir şey yoktu. Kim olduğu biliniyorsa, bildiren kendisiydi. Bu itirafta hor görülmeyi kabul etmekten çok, tehlikenin kabul edilmesi vardı.

Bir mahkûm için maske, maske değil, bir barınaktır. O, bu barınaktan vazgeçmişti. Sahte ad bir güvenliktir; o bu sahte adı reddetmişti. Onun gibi bir kürek mahkûmu, namuslu bir aile yuvasında sonsuza kadar gizlenebilirdi; o bu iç-dürtüye karşı koymuştu. Hem de niçin? Vicdan rahatlığı için, bunu kendisi gerçekliğin karşı durulamaz etkisiyle açıklamıştı. Sonuç olarak, bu Jean Valjean her kim olursa olsun, itiraz kabul etmez bir şekilde, uyanık vicdandı. Bu davranışta başlamış olan esrarlı bir düzelme vardı; hatta bütün görünüşe bakılırsa, vicdanın sesi uzun zamandır bu adama hükmediyordu. Dürüstlük ve iyiliğin böyle nöbet-

-364-

leri aşâğılık yaratılıştaki kimselerde görülemez. Vicdanın uyanışı, ruhun yüceliğidir.

Jean Valjean samimiydi. Kendisine verdiği acıyla bile belli olan samimiyet, gözle görülen, elle tutulan bu

samimiyet, araştırmaları gereksiz hale sokuyor, bu adamın söylediği her şeye bir güç kazandırıyor. Bu

arada Marius için pek garip bir durum değişikliği vardı. M. Fauchelevent, neyi telkin ediyordu? Güvensizliği;

Jean Valjean'dan çevreye yayılan neydi? Sonsuz güven.

Marius, Jean Valjean için zihninde hazırladığı esrarlı bilançoda aktife bakıyor, pasifi inceliyor, bir denge

kurmaya çalışıyor. Yalnız, bütün bunlar bir fırtınanın içinde gibiydi. Bu adamın hakkında apaçık bir fikir

edinmek isteyerek, Jean Valjean'ı düşüncesinin derinliklerine kadar kovalayarak, bazen uğursuz bir sis

içinde kaybediyor, bazen de ele geçiriyordu.

Dürüstçe geri verilen emanet, itirafın doğruluğu... Bunlar iyi şeylerdi, bulutlar arasında bir aydınlık

yaratıyordu. Sonra bulut yine kapkaranlık oluveriyordu. Marius'ün düşünceleri ne kadar bulanık olursa olsun,

yine de bazı gölgeleri hatırlayabiliyordu.

Şu Jondrette'nin kulübesindeki macera aslında neydi? Polis gelince, bu adam şikâyet edeceğine niye

kaçmıştı? Marius, buna verilecek karşılığı bulabiliyordu; çünkü bu adam hapisten kaçan bir sabıkalıydı.

Başka bir soru: Bu adam niçin barikata gelmişti?

Marius, şimdi hatıralarının, ateşe tutulan

-365-

gizli bir mürekkep gibi, heyecanlarının arasından açıkça ortaya çıktığını görüyordu: Bu adam barikattaydı.

Savaşmıyordu. Oraya ne yapmaya gelmişti? Bir hayalet, bu sorunun karşısına dikiliyor ve cevabı meydana getiriyordu:

Marius, şimdi Jean Valjean'ın eli kolu bağlı, Javert'i barikatından dışına sürükleyen o uğursuz hayalini mükemmel bir biçimde hatırlıyor, Mondetour Sokağı'nın dirsek arkasından gelen korkunç silah sesini

işitiyordu. O ajanla bu kürek mahkûmu arasında, görünüşte kin vardı. Biri öbürünü tedirgin ediyordu. Jean

Valjean, barikata öç almak için gelmişti. Yalnız geç kalmıştı. Belki de Javert'in orada tutsak edildiğini

biliyordu. Korsikalla-ın kan davası bazı alt tabakalara sinmiştir, orada kanun yerine geçer; bu o kadar

olağandır ki, yan yarıya iyiliğe yönelen kişiler bile buna hiç şaşmazlar; bu kalpler öylesine yapılmıştır ki,

pişmanlık duymaya başlayan bir suçlu, hırsızlık konusunda sert davranır. Jean Valjean, Javert'i öldürmüştü.

Hiç değilse öyle görünüyordu.

Son bir soru, bunun cevabı yoktu. Bu soru, Marius'e bir kıskaç gibi geliyordu. Nasıl oluyor da Jean Valjean'ın

varlığı bunca zamandır Cosette'ininkiyle yan yana yürüyordu? Kaderin hangi garip cilvesi bu çocuğu bu

adamla birleştirmişti? Yukarıda da böyle iki ipin ucunu bağlayan zincirler mi vardı? Tanrı, meleklerle şeytanı

yan yana getirmekten hoşlanıyor muydu? Demek, suçla suçsuzluk, sefaletin esrarlı küreğine koğuş

arkadaşlığı

-366-

edebiliyordu, öyle mi? İnsan kaderi denilen o mahkûmlar kafilesinde biri temiz, öbürü korkunç, biri şafağın

kutsal beyazlığıyla aydınlanmış, öbürü sonsuz bir şimşegin panlitsıy-la ebediyen sararmış iki yüz birbirlerinin

yanından geçebilir miydi? Bu akıl almaz düzeni kim tasarlamış, kim kararlaştırmıştır? Ne şekilde, hangi

mucize sonucu bu tanrısal küçük kızla, bu lanete uğramış ihtiyar adam arasında hayat birliği kurulabilmişti?

Kuzuyu kurda kim bağlayabilmişti? Daha da anlaşılmas şey, kurdu kuzuya kim benzetmişti? Çünkü kurt,

kuzuyu seviyordu. Vahşi yaratık, zayıf yaratığa tapıyordu, dokuz yıl

boyunca meleğin dayanak noktası bu
canavar olmuştu. Cosette'in çocukluğunu, genç kızlığını, ortaya çıkışını,
hayata, aydınlığa doğru bakır
gelişmesini bu çirkin, fedakârlık korumuştur. Burada sorular, denilebilir ki,
sayısız bilmecelere bölünüyordu,
uçurumların dibinde uçurumlar açılıyordu. Marius, Jean Valje-an'a doğru
artık başı dönmeden eğilemiyor-du.
Bu uçurum adam, neyin nesiydi acaba? Evrenin kuruluşuna ait eski
semboller ebedidir; insan toplumunda,
daha büyük bir ışığın onu değiştireceği güne kadar, değişmez iki insan
vardır: Biri üstün, öbürü aşağılık; iyilik
yolunda olan Habil'dir; kötülük yolunda olan Kabil'dir. Bu sevgi dolu Kabil
neyin nesiydi? Bir bakirenin
sevgisine, kendini dine verir gibi kaptıran, onu gözetten, yetiştiren,
koruyan, kutsallaştıran, kendisi kirliyen
onu temizlikle çevreleyen bu eşkiya nasıl biriydi? Bu masumiyeti, üzerine
bir tek leke

-367-

düşürmeyecek şekilde kutsallaştıran bu çir-kef neyin nesiydi acaba?
Cosette'i eğiten bu Jean Valjean kimdi?
Tek tasası, bir yıldızın doğuşunu her türlü gölgeden korumak olan bu
karanlık yüz nasıl bir şeydir?
İşte Jean Valjean'm sırrı buradaydı; Tan-n'nın sırrı da oradaydı.
Bu çifte sır karşısında Marius geriliyordu. Bir bakıma birisi, ona öbüründen
daha çok güven veriyordu. Bu
macerada Tanrı da Jean Valjean kadar gözle görülebilir bir haldeydi.
Tann'nın araçları vardır, isteği aracı
kullanır. İnsan karşısında sorumlu değildir. Tann'nın nasıl davrandığını biz
bilebilir miyiz? Jean Valjean,
Cosette için çalışmıştı. Onun ruhuna bir dereceye kadar biçim vermişti. Bu
inkâr edilemezdi. Peki, sonra?
İşçi korkunçtu, ama eser şahaneydi. Tanrı, mucizelerini istediği gibi
yaratır. Şu sevimli Cosette'i yaratmıştı,
bu işte de Jean Valjean'ı kullanmıştı. Bu garip yardımcıyı seçmek hoşuna
gitmişti. Biz O'na hesap mı
soracağız! İlk defa mı gübrelik, gülün yaratılması için bahara yardım
ediyor.
Marius, kendi kendine sorulan sorulara bu cevapları veriyor, bunların
yerinde tespitler olduğunu
düşünüyordu. İşaret ettiğimiz bütün noktalarda Jean Valjean'ı, kendi
kendine itiraf etmemekle birlikte,

sıkıştırmaya cesaret edememişti. Cosette'e tapıyordu, Cosette'i elde etmişti. Cosette tertemizdi. Bu ona yetiyordu. Başka hangi aydınlığa ihtiyacı vardı ki? Cosette, kendisi bir ışıktı. Işığın aydınlanmaya ihtiyacı var mıdır? Her şeye sahipti; daha ne isteyebilirdi? Her şey, yetmez mi? Jean -368-

Valjean'ın özel işleri onu ilgilendirmezdi. Bu adamın uğursuz gölgesinin üstüne eğilerek o sefilin şu kesin açıklamasına dört elle sanlı-yordu. "Cosette'in hiçbir şeyi değilim. On yıl önce onun varlığından bile haberim yoktu."

Jean Valjean, gelip geçen biriydi. Bunu kendisi söylemişti. Peki, işte geçip gidiyordu. Her kim olursa olsun, rolü bitmişti. Bundan böyle Cosette'in yaranda Tann'nın işlerini yerine getirmek üzere Marius olacaktı.

Cosette, gökte kendi benzerini, âşığı, ulu erkeğini bulmuştu. Kanatlanıp biçim değiştirerek uçarken yerde, arkasında boş iğrenç kozasını, Jean Valjean'ı bırakıyordu.

Marius, hangi düşünce çember içinde dönerse dönsün, hep Jean Valjean'a yönelen bir ürküntüyle karşılaşıyordu. Belki de kutsal bir ürküntüydü bu; çünkü, belirttiğimiz gibi, bu adamda Quid divinum"

seziyordu. Ama ne yapılırsa yapılsın, ne türlü hafifletici neden aranır aransın, hep şunun üzerine düşünmek gerekiyordu: O bir forsaydı; yani toplum merdiveninin son basamağının altında olduğu için, yeri bile olmayan bir yaratık. İnsan-lann en alçağından sonra forsa gelir. Forsa, denilebilir ki, artık canlılann benzeri değildir. Yasalar ondan bir insandan alabileceği bütün insanlığı almıştır.

Marius, bu ceza maddeleri konusunda demokrat düşünceli olmakla birlikte, yine de yürürlükteki sisteme bağlıydı. Yasanın vurduğu insanlar konusunda yasa gibi düşünmekteydi. Şunu da söyleyelim, daha henüz

* Lat: Kutsal bir şey.

-369-

bütün aşamaları tamamlayamamıştı. Kul eliyle kazılanla, Tann'nm yazdığını, yasayla haklı olanı ayırdedecek duruma gelmemişti. İnsanın geri alınamaz, tamir edilemez şeyi, istediği gibi kullanma hakkı olduğunu asla incelememiş, tartışmamıştı. Kovuşturma kelimesi onu isyan ettirmiyordu.

Yalnız, yasanın maddelerine aykırı davrananların sonsuz cezaya çarptırılmasını pek olağan buluyor, toplumun lanetlenmesini uygarlığın gereği olarak kabul ediyordu. Marius şimdi bu noktadaydı, ama yaradılışının özü iyi olduğundan, daha sonra kaçınılmaz bir şekilde mesleğinde ilerleyeceği beklenebilir. Bu düşünce çerçevesi içinde Jean Valje-an, ona çirkin ve iğrenç görünüyordu. O, cehennemlik bir forsaydı. Bu kelime onun gözünde adaletin sesiydi; Jean Valjean'ı uzun süre dikkatle inceledikten sonra, en son hareketi başını çevirmek oldu. Vade retro.' Marius, kabul etmek, hatta ısrar etmek gerekir ki, Jean Valjean'a, "Bana günah çıkarttırıyorsunuz!" dedirtecek derecede sorguya çekmesine rağmen kesin iki, üç sorudan başka hiçbir şey sormamıştı. Aklına gelmediği için değil, korktuğu için sormamıştı. Jondrette viranesi? Barikat? Javert? Kimbilir açıklamalar nereye kadar dayanacaktı? Jean Valjean gerileyecek adama benzemiyordu. Kimbilir, belki de Marius, onu konuşmaya zorladıktan sonra durdurmak isteğine kapılacaktı. Bazı durumlarda, bir soru sorduktan sonra Lat: "Geri çekil!" anlamına gelen bu sözü İncite göre İsa, şeytana söylemiştir.

-370-

ra karşılığını işitmek için kulaklarımızı tıkamak, hepimizin başına gelmiş bir şey değil midir? Hele insan sevdiği zaman bu alçaklıklara başvurur. Böyle uğursuz durumlarda aşın derecede sorguya çekmek, hele hayatımızın bölünmez bir parçası buna kaçınılmaz bir şekilde karışmazsa, pek akıllıca bir iş değildir. Jean Valjean'm umutsuz açıklamalarından birtakım korkunç ışıklar çıkabilirdi. Bu iğrenç ışığın Cosette'e kadar sıçramayacağını kim bilebilirdi ki? Şimşegin serpintisi yine yıldırımdır. Kaderin böyle bağlılıkları vardır, onlarda, masumiyetin kendisi bile, renkli ışıkların karanlık yasası sonucunda, suçun izlerini taşır. En temiz yüzler bile korkunç bir yakınlığın lekesini sonsuzluğa kadar taşıyabilir. Haklı ya da haksız, Marius korkmuştu. Zaten gerekenden fazlasını öğrenmişti. Jean Valjean, gözlerini yumarak Cosette'i kucağına alıp, çılginlar gibi kaçıyordu.

Bu adam bir geceydi; canlı, korkunç bir gece. İnsan onun dibini araştırmaya nasıl kalkışabilir ki? Gölgeyi sorguya çekmek bir kâbustur. Kimbilir nasıl karşılık verir! Şafak, bundan dolayı kararabilirdi.

Bu ruh hali içinde, bu adamın Cosette'le bundan böyle herhangi bir temasta bulunabileceği düşüncesi Marius için içler acısı bir şaşkınlık yaratıyordu. Önünden kaçtığı, belki de içinden amansız, katı bir kararın çıkacağı bu korkunç sorulan sormadığı için şimdi de adeta kendi kendine çıkışıyordu. Kendini gerekenden daha iyi, pek yumuşak, hatta zayıf buluyordu. Bu zayıflık, onu ihtiyatsız bir tavize

-371-

sürüklemişti. Duygulanmaya elverişli davranmış, ama hata etmişti. Jean Valjean'ı kayıtsız-şartsız reddetmeliydi. Evini bu adamdan temizlemeli, kurtarmalıydı. Kendi kendine kızılıyordu, kendisini sağırılaştırıran, körleştiren, sürükleyen bu heyecan kasırgasının şiddetine kızılıyordu. Kendi kendinden memnun değildi.

Şimdi ne yapmalıydı? Jean Valjean'm Co-sette'i görmeye gelmesinden hiç hoşlanmıyordu. Bu adamın evinde ne işi vardı? Burada kendini oyalıyordu. Marius; deşmek, derinleştirmek istemiyordu; kendi kendini derinlemesine araştırmak istemiyordu. Söz vermişti; söz vermeye kendini mahkûm etmişti. Jean Valjean, ondan söz almıştı. Bir forsaya bile verilen sözü yerine getirmek gerekirdi. Ama muhakkak ki ilk görevi Cosette'e karşıydı. Kısacası, bütün bunlara eklenen bir tikslenme onu isyan ettiriyordu.

Marius, birinden öbürüne geçerek ve hepsinde sarsıntıya uğrayarak bu düşünceleri zihninde evirip çeviriyor, bundan da derin bir huzursuzluk duyuyordu. Bu huzursuzluk ve endişeyi Cosette'ten saklamak kolay olmadı, ama aşk, bir sanattır; Marius bunu başardı. Üstelik, hiçbir şeyden kuşkulanan Marius Cosette'e birtakım sorular sordu; ona çocukluğundan, genç kızlığından laf açtı; bir insanda bulunabilecek ne kadar iyilik, babalık ve saygıdeğer bir şey varsa, bu forsanın da Cosette'e karşı öyle davrandığına gitgide daha çok inandı.

Marius'ün fark ettiği, tahmin ettiği şeylerin hepsi gerçektir. O uğursuz ısırğan, bu zambak çiçeğini sevmiş ve

korumuştı.

-372-

SEKİZİNCİ KİTAP

ALACAKARANLIĞIN ÇÖKÜŞÜ 1. Aşağıdaki Oda

Jean Valjean ertesi gün akşam olmak üzereyken, Gillenormand' lann kapısını çalıyordu. Onu Basque

karşıladi; sanki emir almış gibi tam zamanında bahçedeydi. Zaman gelir ki bu hizmetçiye; falanca mösyö geldiğinde gözetleyeceksiniz denir.

Basque, Jean Valjean' in kendisini toparlamasına fırsat vermeden:

"Baron hazretleri, beyefendinin yukarı çıkmak mı, yoksa aşağıda kalmak mı istediklerini sormamı emrettiler!" dedi.

Jean Valjean:

"Aşağıda kalmak isterim," dedi.

Basque, son derece saygılı bir uşaktı, alt kattaki salonu açtı.

"Madama haber vereyim," dedi.

Jean Valjean' in girdiği oda alt katta, rutubetli, kubbeli bir yerdi.

Gerekirse kiler diye kullanılıyordu; caddeye

bakıyordu, tabanı kırmızı taşlarla döşenmişti, demir parmaklıklı

pencereden pek az ışık alıyordu. Geniş

geniş yayılan, ölü sineklerle süslü, kapkara güzel bir örümcek ağı

pencerenin camlarının birinde bir yıldız

meydana getirmişti. Basık

-373-

tavanlı bu küçük oda bir köşeye yığılan bir sürü boş şişeyle döşenmişti.

Sarı badanalı duvarlar lekelerle

doluydu. Dipte siyah boyalı tahtadan, dar kenarlı bir ocak vardı. İçinde ateş yakılmıştı; bu da göstermekteydi

ki, Jean Valjean' dan, 'aşağıda kalacağım' cevabı bekleniyordu. Ocağın iki yanına birer koltuk konmuştu.

Koltukların arasına halı yerine, eski bir karyola önüne konacak kilim serilmişti. Onun da, yünden çok ipliği

kalmıştı. Odada ışık diye ocağın ateşiyle pencerenin alacakaranlığından başka bir şey yoktu.

Jean Valjean yorgundu. Günlerden beri ne yemek yiyor ne de uyuyordu. Koltuklardan birine yığılıverdi.

Basque dönüp geldi, ocağın üzerine yanan bir mum bıraktı, geri çekildi.

Jean Valjean' ın başı önüne düşmüş,

çenesi göğsüne değiyordu; ne Basque' i ne de mumu fark etti.

Aniden sıçrayarak doğruldu. Cosette arkasında duruyordu. Onun girdiğini

görmemişti, ama sezinlemişti.

Arkasını döndü. Co-sette'i seyretti. Çok güzeldi. Yalnız onun derin bakışıyla seyrettiği güzellik değil, ruhtu.

Cosette, "A! Bu iyi!" diye bağırdı. "Şu düşünceye bakın! Babacığım, garip yaratılışınızı biliyordum, ama doğrusu bu kadarını hiç beklemiyordum. Sizi burada görmemi istemişsiniz. Marius söyledi."

"Evet, ben istedim."

"Böyle diyeceğinizi biliyordum. Güzel. Sizinle kavga edeceğim, haber vereyim. Başından başlayalım. Öpün beni babacığım."

-374-

Yanağını uzattı, Jean Valjean kımıldamadan duruyordu.

"Yerinizden kımıldamıyorsunuz, farkındayım. Bu bir suçlunun davranışı, ama zararı yok, ben sizi

bağışlıyorum. İsa ne demişti; 'Öbür yanağınızı uzatın!' İşte buyurun."

Öbür yanağını uzattı. Jean Valjean, yine kımıldamadı. Sanki ayaklan yere mihlanmış gibiydi.

Cosette:

"Bu sorun önem kazanıyor," dedi. "Size ne yaptım? Söylüyorum size, küstüm. Bana özür borçlusunuz.

Akşam yemeğine kalacaksınız."

"Yemek yedim."

"Doğru söylemiyorsunuz. Sizi M. Gillenor-mand'a şikâyet edip

azarlanmanızı sağlayacağım. Büyükbabalar,

babalara çıkışmak için yaratılmışlardır. Hadi bakalım. Benimle yukarıya, salona gelin. Derhal!"

"Olmaz."

Burada Cosette biraz yenilgiye uğradığını anladı. Emir vermekten vazgeçerek, soru sormaya başladı.

"Ama niçin? Beni görmek için de evin en çirkin odasını seçiyorsunuz. Burası berbat bir yer."

"Biliyorsun ki..." Jean Valjean kendini topladı. "Bilirsiniz ki madam, ben garip yaratılışlı bir insanımdır.

Kendime göre isteklerim vardır."

Cosette, o küçük ellerini birbirine vurdu.

"Madam!.. Bilirsiniz ki!.. Bir yenilik daha! Ne demek bu?"

-375-

Jean Valjean, arada sırada takındığı o kederli gülüşüyle baktı.

"Madam olmak istediniz. İşte oldunuz." "Ama sizin için değil babacığım."

"Bana artık baba demeyin."

"Nasıl?"

"Bana Mösyö Jean deyin. İsterseniz sadece Jean deyin."

"Siz artık benim babam değil misiniz? Yoksa ben artık Cosette değil miyim? Mösyö Jean mı? Ne demek

bütün bunlar? Ama buna devrim derler! Ne oldu? İyice yüzüme bakın.

Bizimle bir arada oturmak da

istemiyorsunuz! Benim odama çıkmak da istemiyorsunuz! Size ne yaptım?

Yoksa bir şey mi oldu?" "Hiç."

"Peki, söyleyin." "Her şey yine eskisi gibi." "Adınızı niçin

değiştiriyorsunuz?" Jean Valjean:

"Siz pekâlâ değiştirdiniz ya!" dedi, yine aynı gülümseyişle. "Mademki siz

Madam Pont-mercy'siniz, ben de

Mösyö Jean olabilirim," dedi.

"Hiçbir şey anlamıyorum. Bütün bunlar budalaca şeyler. Sizin Mösyö Jean olmanız için kocamdan izin

isteyeceğim. Umarım ki razı olmayacaktır. Beni çok üzüyorsunuz. İnsanın

garip huylan olur, ama

Cosetteciğini böyle üzmez. Bu çok kötü bir şey. Siz ki iyi bir insansınız,

kötülük etmeye hiç hakkınız yok."

Jean Valjean cevap vermedi.

-376-

Cosette, şiddetle onun ellerini yakaladı, karşı konulmaz bir hareketle

onları yüzüne doğru kaldırarak,

boynuna, çenesinin altına bastırdı.

"Ah! Biraz iyi olsanız ne olur!" dedi ona. "Bununla bakın ne demek

istiyorum: Sevimli olun, gelip burada

oturun, eski gezintilerimize yeniden başlayalım. Plumet Sokağı'nda olduğu gibi, burada da kuşlar var.

Bizimle kalırsınız. Homme-Arme Sokağı'ndaki o izbeden ayrılırsınız. Bizi bilmece çözmeye zorlamayın.

Herkes gibi olun, bizimle akşam yemeği yer, öğle yemeği yer, yine babam olursunuz."

Jean Valjean ellerini kurtardı:

"Babaya ihtiyacınız yok, kocanız var."

Cosette öfkeleni:

"Artık babaya ihtiyacım yok mu? Böyle şeylerin akla uyar bir yanı yok, doğrusu insan ne diyeceğini

şaşıyor."

Jean Valjean, kuvvetli kanıtlar arayan, her dala yapışan bir insan gibi:

"Toussaint burada olsaydı, benim hep kendime göre birtakım davranışlanm olduğunu kabul ederdi. Yani

hiçbir şey yok. Ben hep karanlık köşemi tercih ettim."

"Ama burası soğuk. Etraf seçilemeyecek kadar karanlık, Mösyö Jean olmak istemenize gelince, o berbat bir

şey. Bana siz demenizi istemiyorum."

"Az önce, buraya gelirken Saint-Louis Caddesi'nde bir mobilya gördüm,"

dedi Jean Valjean, "Güzel bir kadın

olsaydım, onu kendime alırdım. Çok güzel bir tuvalet masası;

-377-

r

şimdiki modağa uygun. Sizin galiba gül ağacı dediğiniz şeyden. Kakmalı.

Oldukça büyük bir aynası var.

Çekmeceleri de var. Pek güzel."

"Hıh!" diye cevap verdi Cosette. "Huysuz kurt!"

Ve son derece sevimli bir hareketle dişlerini sıkıp dudaklarını açarak Jean Valjean'a doğru tısladı. Kedi

taklidi yapan bir zerafet tanrıçasıydı bu. "Fena halde sinirlendim," dedi.

"Dünden beri hepiniz beni

aldatıyorsunuz. Çok kızıyorum. Hiçbir şey anlamıyorum. Siz beni Marius'e

karşı korumuyorsunuz. Marius,

beni size karşı desteklemiyor. Yapayalnızım. Pek güzel bir oda döşedim.

Elimden gelse, bu odanın içine

Tann'yı yerleştiririm. Marius ise anasında kalıyor. Kiracım verdiği sözü

tutmuyor. Nicolette'e güzel bir yemek

hazırlamasını emrediyorum. 'Sizin yemeğinizi istemiyorlar, madam!' diyor.

Fauchelevant babacığım

kendisine Mösyö Jean dememi, kendisini berbat, eski, küflü bir mahzende karşılamamı istiyor.

Duvarlarında sakallar çıkmış, kristal vazolar yerine boş şişeler perde

yerine örümcek ağları kullanılan berbat

bir bodrum! Garip yaratılışlısınız, onu kabul ediyorum; bu sizin yaratılışınız

ama, daha yeni evlenen

insanlara biraz zaman bırakılır. Hemen garip yaratılışınıza

dönmemeliydiniz. Demek ki o iğrenç Homme-

Arme Sokağı'nızdan hoşnut yaşayacaksınız. Ben orada pek umutsuzdum.

Bana neden tavırlıslınız? Beni çok

üzüyorsunuz. Yazıklar olsun."

-378-

Ve aniden ciddileşerek, gözlerini Jean Valjean'a dikti.

"Mutlu olduğum için mi bana danıldınız?"

Saflık çoğu zaman farkında olmadan çok etkileyici olur. Cosette için pek

sade olan bu soru, Jean Valjean

için çok derindi. Cosette, tırmalamak istemişti, parçalıyordu. Jean Valjean sarardı. Karşılık vermeden, bir süre sonra anlatılmaz bir sesle kendi kendine konuşarak

mırıldandı:

"Onun mutluluğu benim hayattaki tek amacımdı. Şimdi Tanrı, dönüş kâğıdımı imzalayabilir. Cosette, sen mutlusun; benim vaktim tamamlandı."

"Ah! Bana sen dediniz!*" diye bağırdı Cosette. Ve hemen Jean Valjean'ın boynuna sarıldı.

Jean Valjean, çılgınlar gibi onu bağrına bastı. Onu adeta geri alıyormuş gibiydi.

Cosette:

'Teşekkür ederim babacığım!" dedi.

Kendini bırakması Jean Valjean için çok acıklı olacaktı. Yavaşça Cosette'in kollarından sıyrıldı, şapkasını aldı.

"Ne var?" diye sordu Cosette.

Jean Valjean:

"Sizden ayrılıyorum hanımefendi, sizi bekliyorlar." Sonra kapının eşiğinde ekledi, "Size 'sen' dedim. Eşinize söyleyin, bunu bir daha tekrarlamayacağım. Beni affedin."

Cosette, bu acayip ayrılmadan şaşkına dönmüştü. Jean Valjean, onu o halde bırakarak çıktı.

-379-

2. Geriye Doğru Daha Başka Adımlar

Ertesi gün aynı saatte Jean Valjean geldi. Cosette ona bir şey sormadı, şaşmadı, üşüdüğünü söylemedi, salondan söz etmedi. Ne baba ne de Mösyö Jean diyemedi. Onun kendisine "siz" demesine ses çıkarmadı.

Madam demesine göz yumdu. Yalnız, belirli bir keyifsizlik vardı; kederli olmak elinde olsa kederli kalacaktı.

Öyle konuşmalar vardır ki, sevilen erkek canı istediği gibi konuşur, hiçbir şey açıklamış olmaz, ama sevilen

kadın yine de bununla yetinir; belki de Marius'le Cosette arasında bu konuşmalardan biri geçmişti. Âşıkların

merakı kendi aşklarından pek uzağa gitmez.

Alt kattaki oda biraz süslenmişti. Basque şişeleri, Nicolette de örümcekleri ortadan kaldırmıştı.

Ondan sonraki bütün günler, Jean Valjean'ı aynı saatte oraya sürükledi.

Marius'ün sözlerini harfi harfine

kabul etmekten başka bir yol bulmaya gücü yetmediğinden, her gün geldi.

Marius, işlerini Jean Valjean geldiği saatlerde evde bulunmayacak şekilde düzenledi. Ev halkı M. Fauchelevant'ın bu yeni tutumuna alıştı. Bunda Toussaint'in de yardımı oldu. "Beyefendi hep böyledir," diye tekrarlıyordu. Büyükbabaysa, "Bu, orijinal bir adam," diye hüküm verdi. Her şey söylenmiş oldu. Zaten, doksan yaşında, artık ilişki imkânsızdır, her şey birbirine eklenir; her yeni gelen bir tedinginliktir, artık yer yoktur; bütün alışkanlıklar yer etmiştir. M.

-380-

Fauchelevant ya da M. Tranchelevant, her kimse, Gillenormand Baba "bu adarıTdan kurtulmuş olmaktan pek memnundu. Ve ekliyordu. "Böyle orijinal adamlar pek nadir değildir. Her türlü garipliği yaparlar. Neden? Nedeni yok. Canaples Markisi en beteriydi. Ahırında oturmak için bir saray satın aldı. Bunlar, insanların fantastik görünüşleridirler." Hiç kimse konunun korkunç içyüzünü fark etmedi. Zaten böyle bir şeyi kim tahmin edebilirdi ki? Hindistan'da bataklık vardır; su olağanüstü güzel, anlatılmaz derecede güzel görünür; rüzgâr olmadığı halde ürpertilidir; durgun olması gereken yerler dalgalıdır. Yüzeydeki bu yersiz kaynamalara bakılır, dipte sürünen ejderha fark edilmez. İnsanların çoğunda da böyle gizli bir ejder, için için besledikleri bir dert, içlerini kemiren bir canavar, gecelerine yerleşen bir keder vardır. Adam başkalarına benzer; gider, gelir. Falan adam filan adamlara benzer. Kimse bilmez ki, o sefilin içinde yaşayan ve onu öldüren, bin dişli, korkunç bir zehirli asalak vardır. Kimse bilmez ki, bu adam bir gayya kuyusudur. Durgun ama derindir. Arada sırada yüzeyinde nedeni anlaşılmayan bir karışıklık olur. Esrarlı bir buruşuk çıkar, yok olur, sonra yeniden belirir; bir hava kabarcığı yükselir, patlar. Bu küçük bir şeydir, ama korkunçtur. Bilinmeyen ejderin soluk alışdır. Herkesin gitmeye başladığı bir saatte gelmek, başkaları kendini gösterirken ortadan kaybolmak, duvar rengi diyebileceğimiz pal-

-381-

†

toyu sırtından çıkarmamak, ıssız yolu aramak, تنها sokağı tercih etmek,

konuşmalara hiç katılmamak,
kalabalıklardan, şenliklerden kaçınmak, zengin gibi görünüp fakir gibi yaşamak, çok zengin olduğu halde cebinde anahtarı, kapıcıda mumu bulunmak, arka kapıdan girmek, gizli merdivenden yukarı çıkmak gibi bazı acayip alışkanlıklar, kırışıklar, hava kabarcıkları, yüzeydeki kaçamak buruşuklar çoğu zaman ürkütücü bir derinlikten çıkar.

Böylece haftalar geçti. Yeni bir hayat yavaş yavaş Cosette'i sardı; evliliğin meydana getirdiği ilişkiler, ziyaretler, ev işleri, eğlenceler. Cosette'in eğlenceleri pahalı değildi, sadece tekti; Marius'le birlikte olmak, onunla gezmek, onunla evde kalmak. Hayatının bütün uğraşısıydı bu. Yalnız Cosette'in bir derdi oldu: İki yaşlı kız anlaşılamayacağından, Tous-saint, Nicolette'le anlaşamadı, çekip gitti. Büyükbabanın sağlığı yerindeydi. Marius üzerine birkaç dava almıştı. Gillenormand Teyze, yeni evlilerin yanı başında, kendisine yeten o yan hayatı sakın sakın sürdürüyordu. Jean Valjean her gün düzenli olarak geliyordu. Samimi konuşma kaybolmuştu; Jean Valjean'in Cosette'i kendisinden ayırmak için aldığı tedbirler başarılı oldu. Cosette, gittikçe daha neşeli, daha az duygusal oluyordu; oysa onu hâlâ çok seviyordu, Jean Valjean da bunu seziyordu. Bir gün Cosette, aniden ona dedi ki:

"Eskiden babamdınız, artık babam değilsiniz; amcamdınız, artık amcam değilsiniz;

-382-

Mösyö Fauchelevent'timiz, şimdi Jean'sınız. Siz neyin nesisiniz? Bütün bunlar hiç hoşuma gitmiyor. Ne iyi bir insan olduğunuzu bilmesem, sizden korkardım."

Jean Valjean, Cosette'in bulunduğu mahalleden uzaklaşmaya bir türlü karar veremediğinden, hâlâ Homme-Arme Sokağı'nda oturuyordu. İlk zamanlar Cosette'in yanında kısa bir süre kalıyor, sonra gidiyordu. Yavaş yavaş daha uzun süre kalmaya başladı. Sanki günlerin uzamasından yararlanıyordu; daha erken gelip daha geç gidiyordu.

Bir gün Cosette'in ağzından "Babacığım," sözü kaçtı. Jean Valjean'in yaşlı, üzgün yüzünü bir sevinç ışığı

aydınlattı. Cosette'e çıkıştı: "Jean deyin bana!"

Cosette bir kahkahayla karşılık verdi:

"Peki! Sahi, Mösyö Jean!"

"Bu iyi işte! Jean Valjean."

Gözlerini sildiğini Cosette görmesin diye başını çevirdi.

3. Plumet Sokağı'ndaki Bahçeyi Hatırlıyorlar

Bu son oldu. O ışıktan sonra, tam bir sönme meydana geldi. Artık

aralarında eski teklifsizlik yoktu, bir

öpücüğe eşlik eden günaydın sözleri; "Babacığım!" deyişler hep bitti. Jean

Valjean, kendi isteğiyle, teker

teker bütün bu mutluluklardan uzaklaştırılmıştı; Cosette'i bir günde

kaybettikten sonra, onu yeniden parça

parça kaybetmenin acısına da katlandı.

-383-

Gözler en sonunda mahzenin aydınlığına alışıyor. Ne de olsa, her gün

Cosette'in bir hayalini görmek Jean

Valjean'a yetiyordu. Bütün hayatı bu saatte yoğunlaşıyordu. Onun yanında

oturuyor, sessizce onu

seyrediyordu ya da ona eski yıllardan, çocukluğundan, manastırdan, o

zamanki küçük arkadaşlarından

bahsediyordu.

Bir gün öğleden sonra -nisan ayının, hava artık ısınmış olmakla birlikte, yine de serin olan ilk günlerinde,

güneşin büyük neşe anlarından birinde; Marius'la Cosette'in pencerelerini

çevreleyen bahçelerde uyanışın

heyecanı vardı- Marius, Cosette'e dedi ki:

"Plumet Sokağı'ndaki bahçemizi görmeye gideceğimizi söylemiştik. Hadi gidelim. Nankörlük etmeyelim."

İki kırlangıç gibi bahara doğru uçuştular. Plumet Sokağı'ndaki o bahçe onlara gün doğuşu gibi geliyordu.

Onların hayatlarında aşk bahan sayılacak, arkaalannda bıraktıkları bir şey

vardı: Plumet Sokağı'ndaki ev

kontratla tutulmuş olduğundan hâlâ Cosette'e aitti. O eve, o bahçeye

gittiler. Orada birbirlerini buldular,

kendilerini unuttular. Akşam her zamanki saatte Jean Valjean, Filles-du-

Calvai-re Sokağı'na geldi. Basque,

ona:

"Madam, mösyöyle birlikte dışarı çıktı, daha dönmedi!" dedi.

Jean Valjean sessizce oturdu, bir saat bekledi. Cosette dönmedi. Jean

Valjean boynunu büktü.

Cosette, "kendi bahçeleri"ne yaptığı gezin-

-384-

tiden öyle sarhoş, "geçmişinden bir gün yaşadığı" için öyle mutluydu ki, ertesi gün o gezintiden başka bir şeyden söz etmedi. Jean Val-jean'la bir akşam önce görüşmemiş olduğunun farkında bile değildi.

"Oraya nasıl gittiniz?" diye sordu Jean Valjean.

"Yayan."

"Peki, nasıl geri döndünüz?"

"Kiralık arabayla."

Bir süreden beri Jean Valjean, yeni evlilerin kapanık bir hayat yaşadıklarının farkındaydı. Buna üzülüyordu.

Marius'ün eli pek sıkıydı. Kiralık araba sözünün anlamı Jean Valjean için kesindi. Ağız aradı.

"Niçin kendi arabanız yok? Güzel bir kupa arabası size ayda beş yüz franga mal olur. Siz zenginsiniz."

"Bilmiyorum," dedi Cosette.

"Toussaint konusu da öyle!" diye tekrarladı Jean Valjean, "Sizin yanınızdan ayrıldı, yerine başkasını almadınız, niçin?"

"Nicolette yetiyor."

"Ama size bir oda hizmetçisi ister."

"Marius var ya, yetmez mi bana?"

"Kendi eviniz, kendi uşaklarınız, arabanız, tiyatrodan locanız olmalı. Hiçbir güzellik size fazla değildir.

Servetinizden niçin yararlanmıyorsunuz? Zenginlik, mutluluğu tamamlar."

Cosette hiçbir cevap vermedi.

Jean Valjean'm ziyaretleri de kısalıyor, tam tersine, uzuyordu.

Jean Valjean, ziyareti uzatıp saati unutturmak istediği zaman Marius'ü övüyor;

-385-

onun çok yakışıklı, asil, cesur, esprili, güzel konuşan, iyi huylu biri olduğunu söylüyordu. Cosette de ona

katılıyor, bire bin katıyordu. Jean Valjean yeniden başlıyor, lafın sonu gelmiyordu. Böylece, Jean Valjean

daha uzun bir süre kalabiliyordu. Cosette'i görmek, onun yanında her şeyi unutmak, ona o kadar tatlı

geliyordu ki! Yarasının ilacıydı bu. Pek çok kere, Basque'in üst üste gelip, yemeğin hazır olduğunu barones

hazretlerine hatırlatmak için, "Beni Mösyö Gillenormand gönderdi," dediği günler oldu.

O günlerde Jean Valjean evine çok düşünceli dönerdi.

Marius'ün aklından geçen şu "koza" benzetmesinde gerçek bir taraf var mıydı acaba? Jean Valjean

gerçekten de, gelip keleşini görmekte direnen boş bir koza mıydı? Bir keresinde her zamankinden daha uzun bir süre kaldı. Ertesi gün ocaktaki ateşin yanmadığını fark etti.

Vay canına! diye düşündü. Ateş yok. Ve kendi kendine bir açıklama buldu; öyle ya. Nisandayız. Artık soğuklar geçti.

Cosette içeri girer girmez: "Tanrım! Burası çok soğuk!" diye bağırdı. "Yok, hayır," dedi Jean Valjean. "Ocağı yakmamasını Basque'a siz mi söylediniz?"

"Evet. Neredeyse mayısa giriyoruz." "Ama hazırana kadar ateş yanar. Hele bu mahzende bütün bir yıl yakmak gerek." "Ateşe gerek olmadığını düşündüm de." Cosette:

-386-

"İşte bu da garip düşüncelerinizden biri!" dedi.

Ertesi gün ateş yanmıştı, ama iki koltuk odanın öbür başına, kapının yanına yerleştirilmişti.

Jean Valjean:

"Bu da ne demek böyle!" diye düşündü.

Koltukları alarak, ocağın yanındaki yerlerine koydu. Ateşin yeniden yakılması ona cesaret vermişti.

Konuşmayı ondan önceki günlerden daha da uzattı. Tam gitmeye hazırlanırken ayağa kalkmıştı ki, Cosette:

"Kocam bana dün çok garip bir şey söyledi!" dedi.

"Nasıl, neymiş o?"

"Dedi ki, 'Cosette yılda otuz bin frank gelirimiz var. Senin yirmi yedi, üç de büyükbabamın bana verdiği.' Ben

de, 'Otuz eder,' dedim. 'Üç binle yaşamak cesaretini gösterebilir misin?' dedi. 'Evet, hiç gelirimiz olmasa bile

yaşarım, seninle bir arada olduktan sonra,' dedim. Sonra, 'Bunları bana niçin soruyorsun?' diye sordum.

'Bilmek istedim de,' dedi."

Jean Valjean, söyleyecek bir söz bulamadı. Cosette, belki de ondan bir açıklama bekliyordu; Jean Valjean

kaygılı bir şekilde onu dinledi. Homme-Arme Sokağı'na döndü; öyle derin düşüncelere dalmıştı ki, kapıyı

şaşırdı, kendi evi yerine bitişikteki eve girdi. Ancak iki kat çıktıktan sonra yanlışı anladı, gerisin geriye indi.

Zihni her türlü ihtimallerle dolmuştu. Belliydi ki, bu altı yüz bin frangın nereden geldiği hakkında Marius

kuşkulanmıştı, belki de

-387-

dürüst olmayan bir kaynaktan gelmiş olmasından korkuyordu. Kimbilir, bu paranın Jean Valjean'dan geldiğini

bile keşfetmişti de, bu şüpheli servet karşısında tereddüt ediyordu.

Kendisinin de, Cosette'in de gaynmeşru

bir zengin olmalanıdansa, fakir kalmalarını tercih ediyor ve o paraya el sürmeyi istemiyordu.

Ayrıca Jean Valjean, belli belirsiz bir şekilde kapı dışarı edildiğini anlamaya başlıyordu.

Ertesi gün, alt kattaki odadan içeri girince sarsıldı; koltuklar odadan yok olmuştu, tek bir sandalye bile yoktu.

"A, bu ne?" diye haykırdı Cosette, içeri girerken, "Koltuklar yok! Nereye gitti?"

"Artık koltuklar kalktı!" dedi Jean Valjean.

"Bu kadarı da fazla!"

Jean Valjean kekeleydi:

"Onları kaldırmasını Basque'a ben söyledim."

"Neden?"

"Bugün ancak birkaç dakika kalacağım da."

"Az kalmak, ayakta durmak için bir neden değildir."

"Öyle sanıyorum ki, Basque'in koltuklara salonda ihtiyacı vardı."

"Niçin?"

"Belki bu akşam misafiriniz vardır."

"Kimseyi beklemiyoruz."

Jean Valjean başka bir şey söylemedi. Cosette omuzlarını silktilti.

"Koltukları kaldırdınız! Geçen gün de ateşi söndürttünüz. Ne kadar garipsiniz!"

-388-

Jean Valjean, "Hoşça kal," diye mırıldandı.

"Hoşça kal Cosette," demedi, ama "Hoşça kal madam," demeye de gücü yetmedi.

Yıkılmış bir halde çıktı.

Bu sefer anlamıştı.

Jean Valjean ertesi gün gelmemişti.

Cosette ancak geç vakit farkına varmıştı bu durumun.

"Bak hele," dedi, "Mösyö Jean bugün gelmedi."

Yüreğinde hafif bir sıkıntı duydu, ama pek farkında olmadı. Marius'ün bir öpücüğü onu hemen

oyalayıvermişti.

Daha sonraki gün Jean Valjean yine gelmedi. Cosette pek dikkat etmedi.

Akşamı geçirdi, gece her zamanki gibi uyudu, ancak uyandığı zaman olay aklına geldi. "O kadar mutluydu ki!" dedi. Mösyö Jean'm hasta olup olmadığını öğrenmek için Nicolette'i yolladı. Nicolette, M. Jean'm verdiği cevabı getirdi. Hasta değilmiş, işleri varmış, en kısa zamanda gelecekmış; zaten bir yolculuğa çıkacaktı; arada sırada yolculuğa çıkmak onun âdetiymiş. Tasa etmesinler, onu düşünme-sinlermiş. Nicolette, Jean'm evinden içeri girince, hanımın sözlerini ona tekrarlamıştı. Madam, "Mösyö Jean'm dün niçin gelmediğini" öğrenmek istiyordu. Jean Valjean tatlı bir sesle, "Ben gelmeyeli iki gün oldu," dedi, ama Nicolette bundaki anlamı kavrayamadı. Bu konuda Cosette'e de hiçbir şey söylemedi.

-389-

4. Çekiş ve Sönüş

1833 baharının son günleriyle, yazın ilk günlerinde, Marais Mahallesi'nden tek tük geçenler ve dükkân sahipleri, temiz giyinmiş yaşlı bir adamın, her gün aynı saatte, hava kararmaya başlarken, Homme-Arme Sokağı'nın Sainte-Croix-de-la Bretonnerie yönünden çıktığını, Manteaux Blancs'ın önünden geçtiğini, Culture-Sainte-Catherine Sokağı'na saptığını, Echarpe Sokağı'na gelince sola kıvrılıp Saint-Louis Sokağı'na döndüğünü görüyorlardı. Adam, başı öne eğilmiş, hiçbir şey görmeden, hiçbir şey işitmeden, gözleri hep bir noktaya dikili, ağır adımlarla yürüyordu. Burası, ona yıldızlanmış gibi görünen Filles-du-Calvaire Sokağı'nın köşesinden başka bir yer değildi. Bu sokağın köşesine yaklaştıkça bakışları parlıyordu; sevince benzer bir şey gözbe-beklerini bir güneş gibi aydınlatıyordu. Büyülenmiş, duygulu bir hali vardı; sanki görmediği biriyle konuşuyormuş gibi dudakları gizlice kımıldıyordu. Belli belirsiz gülümsüyor ve elinden geldiği kadar yavaş ilerliyordu. Kendisini çeken o sokakla arasında ancak birkaç ev kalınca adımlarını yavaşlatıyordu, o kadar ki, zaman zaman artık yürümüyor sanılırdı. Başının titreyişi ve gözlerinin bir noktaya dikilişi, kutbu arayan bir pusulanın göstergesini hatırlatıyordu. Oraya varmayı ne kadar geciktirirse geciktirsin, sonunda oraya gelmesi gerekiyordu. Filles-

du-Calvaire Sokağı'na gelince duruyor, titriyor, kaygılı bir çekingenlik-
-390-

le son evin köşesinden başını uzatıyor, sokağa bakıyordu. Bu acıklı bakışta
imkânsızlığın hayranlığı ile

kapısı kapalı bir cennetten vuran parlaklığa benzer bir şey vardı. Sonra,
gözpmarlarmda yavaş yavaş

biriken, düşecek kadar irileşen bir damla gözyaşı yanağından aşağıya
kayıyor, bazen ağzında duruyordu.

İhtiyar adam bu damlanın acı tadını duyuyordu. Sanki bir taş parçasıymış
gibi birkaç dakika böylece kalıyor;

sonra aynı yoldan, aynı adımlarla geri dönüyordu; uzaklaştıkça da bakışları
karanyordu.

Bu yaşlı adam Filles-du-Calvaire Sokağı'nın köşesine kadar gitmekten
yavaş yavaş vazgeçti; Saint-Louis

Sokağı'nda, yan yolda duruyordu. Bazen biraz daha uzakta, bazen biraz
daha yakında. Bir gün Culture-

Catherine Sokağı'nın köşesinde durdu, uzaktan Filles-du-Calvaire
Sokağı'na baktı. Sonra sessizce başını

sağa sola salladı; sanki kendi kendine bir şeyi reddediyordu. Geri döndü.

Kısa bir zaman sonra Saint-Louis Sokağı'na kadar bile gelmemeye başladı.

Pavee Sokağı'na kadar geliyor,

başını sallıyor, geri dönüyordu; daha sonra Trois-Pavillons Soka-ğı'ndan
öteye geçmedi. Sanki, artık

kurulmayan bir sarkaçtı da, sallanması, gidip gelmesi git gide kısalıyordu.

Her gün aynı saatte evinden çıkıyor, aynı yolu yürüyordu, ama artık
tamamlamıyor, belki de farkında

olmadan hep kısaltıyordu. Bütün yüzü şu tek düşünceyi belirtiyordu: Neye
yarar ki? Gözbebekleri sönmüştü.

Göz-pınarlannda artık yaş birikmiyordu; kaygılı

-391-

gözleri kıpkırmızıydı. Başı hep öne doğru uzanmıştı; arada sırada çenesi
kımıldıyordu, zayıf boynunun

buruşuklukları insana hüznün veriyordu. Bazen, hava bozuk olduğu zaman
koltuğunun altında hiç açmadığı

bir şemsiye vardı. Mahallenin yaşlı kadınları, "Zararsız bir adam,"
diyorlardı. Çocuklar gülerek peşine

takılıyorlardı.

DOKUZUNCU KİTAP

-392-

YÜCE KARANLIK, YÜCE GÜN DOĞUŞU

2. Mutsuzlara Acımak, Mutlulara Hoş Görmek

Korkunç bir şeydir mutlu olmak! Onunla nasıl da yetinilir! Nasıl da onun yeterli olduğu sanılır! Yaşamın yalancı amacı olan mutluluğu elde edince, gerçek amaç olan görev nasıl da unutulur!

Yalnız, şunu da söylemek gerekir ki, Mari-us'ü suçlamak haksızlık olur. Marius, söylediğimiz gibi, evlilik öncesinde M. Fauchelevant'a hiçbir şey sormamıştı; evliliğin ardından da Jean Valjean'a sormaya çekinmişti. Kendini koyverip ardından sürüklendiği o sözü verdiği pişman olmuştu. Üzüntüye bu kadar ödün vermekle yanılmış olduğunu kendi kendine sık sık tekrarlamıştı. Jean Valjean'ı yavaş yavaş evinden uzaklaştırmakla, elden geldiğince onu Cosette'in zihninden silmekle yetinmişti. Bir bakıma, sürekli Cosette'le Jean Valjean'ın arasına girmişti; böylelikle Cosette'in Jean Valjean'ı göremeyeceği, onu asla düşünmeyeceği konusunda kuşkusu yoktu. Silinmekten de öte bir şeydi bu: Yok olmalıydı.

-393-

Marius, gerekliliğine ve doğru olduğuna inandığı şeyi yapıyordu. Jean Valjean'ı, hiçbir sertlik göstermeden, ama güçsüz de davranmadan uzaklaştırmak için şimdiye kadar gördüğümüz, ileride daha başkalarını da göreceğimiz önemli nedenler olduğuna inanıyordu. Savunmasını üzerine aldığı bir duruşmada tesadüf, Laffitte kuruluşunun eski bir görevlisini karşısına çıkardığından ötürü, istemeyerek, kimi ilginç bilgiler elde etmişti; yalnız, saklamaya söz verdiği o sırra saygı duyarak, Jean Valjean'm sakıncalı durumunu da korumaya çalışarak, bu bilgileri derinleştirmek istememişti. Tam o sırada yerine getirilmesi gerektiğine inandığı önemli bir görevi olduğunu düşünüyordu: Son derece özenli bir biçimde araştırdığı birisine altı yüz bin frangın geri verilmesi işi. O ana gelinceye kadar o paraya el sürmekten kaçmıyordu.

Cosette'e gelince, bu sırların hiçbirini bilmiyordu, bundan ötürü onu suçlamak güçtü. Marius'ten kendine yönelen çok güçlü bir çekim vardı; içgüdüleriyle ve sanki iradesinin dışında, Marius'ün belirli bir isteği olduğunu seziyor ve ona uyuyordu. Kocasına ona hiçbir şey söylememişti; Cosette onun sessiz düşüncelerinin,

net olmayan ama kesin baskısını hissediyor, buna körü körüne boyun eğiyordu. Burada boyun eğme, Marius'ün unuttuğunu kendisinin de anımsamamasıydı. Bunun için göstereceği bir çaba da yoktu. Nedenini kendi de bilmeden, ortalıkta onu suçlayacak hiçbir şey olmaksızın, ruhu öylesine kocasının ruhu olmuştu ki, Marius'ün zih-

-394-

ninde gölgelenen herhangi bir şey, onun zihninde de karanyordu. Yalnız, pek ileri gitmeyelim; Jean Valjean konusundaki bu unutmama, bu silinme sadece yüzeydeydi. Cosette, unutkan olmaktan çok, dalgındı. Gerçekten uzun süre "baba" adını verdiği kişiyi çok seviyordu; ama kocasını daha çok seviyordu. Yüreğinin dengesini bir ölçüde bozan, bir yana eğen de bu olmuştu.

Arada bir Cosette'in Jean Valjean'dan söz açtığı, gelmeyeşine şaşıttığı oluyordu. Böyle durumlarda Marius onu yatıştırıyordu: "Burada değil sanırım. Bir yolculuğa çıkacağını söylememiş miydi?" Doğru diye düşünüyordu Cosette. Böyle ortadan kayboluvermek onun âdetidir. Yalnız bu kadar uzun sürmezdi.

İki, üç kez Nicolette'i Homme-Arme Soka-ğı'na yollayıp M. Jean'ın dönüp dönmediğini sordurmuştu. Jean Valjean, "Dönmemiş," dedirtti. Cosette de ondan sonra pek üstelemedi, çünkü onun yeryüzünde bir tek gereksinimi vardı: Marius.

Şunu da söylemek gerekiyor; Marius'le Cosette de kentten uzaklaşmışlar, Vernon'a gitmişlerdi. Marius, Cosette'i babasının mezarını ziyarete götürmüştü.

Marius, Cosette'i yavaş yavaş Jean Valjean'm elinden almıştı. Cosette de karşı koymamıştı. Kaldı ki, bazı

durumlarda, pek sert davranmaktan doğan, çocukların değer bilmezliği denilen şey, öyle sanıldığı gibi

suçlanacak bir şey değildir. Yaradılışın değer bilmezliğidir bu. Başka bir yerde de söz ettiğimiz gibi, yaradılış

"kendi önüne bakar." Yaradılış

-395-

canlı varlıkları ikiye ayırır: Gelenler, gidenler. Gidenler karanlığa doğru dönmüşlerdir, gelenler ışığa

dönüktür. İşte, yaşlılar için kaçınılmaz ve gençler için irade dışı olan uzaklıklar burada oluşur. Başlangıçta

fark edilmeyen bu uzaklık, her dal sürgününde olduğu gibi yavaş yavaş çoğalır. Dallar ağaçtan ayrılmamakla birlikte, ondan uzaklaşırlar. Bu, onların suçu değildir. Gençlik, sevincin olduğu yere, şenliklere, parlak ışıklara, tutkulara doğru gider. Yaşlılık ise sona doğru. Birbirlerini gözden kaybetmezlerse de, artık kucaklaşma yoktur. Gençler yaşamın soğukluğunu hissederler, yaşlılar ise mezarın kimi! Bu zavallı çocukları suçlamayalım!

2. Yağsız Kandilin Son Titreyişleri

Bir gün Jean Valjean basamakları indi, sokakta üç adım gitti, bir binek taşının üstüne, Gavroche'un kendisini 5-6 Haziran gecesini, düşünceli otururken bulduğu taşın üstüne oturdu. Birkaç dakika orada kaldı, ardından yine yukarı çıktı. Bu, sarkacın son sallantısı oldu. Ertesi gün evinden dışarı çıkmadı. Daha ertesi gün yatağından dışarı çıkmadı.

Onun, biraz lahana ya da birkaç patates ile bir parça domuz yağından ibaret etsiz yemeklerini hazırlayan kapıcı kadın, siyah toprak çanağa baktı, haykırdı.

"Ama dün ağızınıza hiçbir şey koymamışsınız zavallı efendim."

Jean Valjean:

"Basbayağı yedim!" diye karşılık verdi.

-396-

"Çanak ağızına kadar dolu duruyor."

"Su testisine bakın. O bomboş."

"Bu, su içtiğinizi kanıtlar; yemek yediğinizi değil."

Jean Valjean:

"Peki, ne olur?" dedi. "Canım sadece su istediye, elden ne gelir?"

"Susamak derler buna; insan sırf bununla yetiniyor ve yemek de yemiyorsa, bunun adı yüksek ateştir."

"Yann yerim."

"Ya da hiçbir zaman! Niçin bugün değil? Yann yerim denir mi hiç?"

Pişirdiğimiz yemeği el sürmeden bırakmak

olur mu? Pek de lezzetli olmuştu."

Jean Valjean yaşlı kadının elini tuttu. Duygulu sesiyle:

"Hazırladığınız o güzel yemeği yiyeceğime söz veriyorum," dedi.

Kapıcı kadın:

"Sizden hiç memnun değilim," diye karşılık verdi.

Jean Valjean'm bu yaşlı kadından başka canlı bir yaratık gördüğü yoktu.

Paris'te, kimselerin geçmediği

sokaklar, kimselerin girmediği evler vardır. Jean Valjean bu sokaklardan, bu evlerden birindeydi. Sokağa çıkabildiği sıralar, birkaç meteliğe bir bakırcıdan küçük bakır bir haç alıp, yatağının karşısına çivilemişti. Bu haçı sürekli görmek yararlıdır.

Jean Valjean odasında bir adım bile atmadan bir hafta geçti. Hep yatıyordu. Kapıcı kadın, kocasına:

"Yukandaki adamcağz yataktan hiç kalk-
-397-

mıyor artık," diyordu, "Hiç yemek yemiyor. Çok dayanmaz. Çok büyük üzüntüleri var besbelli. Kızının hiç de iyi bir evlilik yapmadığı düşüncesini kimse kafamdan çıkaramaz benim." Adam baskın kocalık tavrıyla karşılık verdi:

"Zenginse doktor getirsin, değilse getirmesin. Doktoru yoksa ölür."
"Ya doktor getirirse?"

Kapıcı:

"Yine ölür," dedi.

Kapıcı kadın, avlunun taşları arasında biten otları eski bir bıçakla kazımaya başladı. Bir yandan da söyleniyordu:

"Çok yazık! Ne de temiz bir dedecik! Piliç gibi bembeyaz."

Yolun öbür başından geçen semt doktor-lanndan birini gördü; kendiliğinden, ona yu-kan çıkmasını rica etti.

"İkinci katta," dedi. "Kapıyı açıp girersiniz. Adamcağz yatağından kımıldamadığı için, anahtar hep kapının üzerindedir."

Doktor, Jean Valjean'ı gördü, onunla konuştu. Aşağı indiğinde kapıcı kadın ona seslendi:

"Ne haber doktor?"

"Hastanız hiç iyi değil."

"Nesi var?"

"Hem hiçbir şey, hem her şey. Görünüşe göre, bu adam çok sevdiği birini elinden kaçırmış. İnsanı öldürür bu."

"Size ne söyledi?"

"Sağlığının yerinde olduğunu."

"Yine gelecek misiniz doktor?"

-398-

"Evet," dedi doktor. "Ama benden başka, birinin daha gelmesi gerekir."

3. Fauchelevent'in Yük Arabasını Kaldırana, Bir Kalem Ağır Geliyor

Bir akşam Jean Valjean dirseklerinin üzerinde doğrulmakta güçlük çekti.

Kendi bileğini tuttu, nabzını buldu.

Yüreği kısa aralıklara vuruyor, arada bir hissedilmiyordu. Şimdiye kadar hiç böylesine güçsüz olmadığını düşündü. Bununla birlikte, belli ki olağanüstü bir düşüncenin itkisiyle çaba gösterdi, oturduğu yerde doğruldu, eski işçi elbisesini giydi. Artık sokağa çıkmadığından, hep bu elbisesini seçiyordu, yeniden ona dönmüştü. Giyinirken sık sık dinlenmek zorunda kaldı; ceketinin koUanni geçirirken bile alnından ter boşanıyordu.

Yalnız kalışından bu yana, bu ıssız evde elinden geldiğince az yer tutmak için, karyolasını sokak kapısının yanındaki odaya yerleştirmişti.

Valizi açtı, Cosette'in giysilerini çıkardı.

Yatağın üzerine yaydı.

Piskoposun şamdanları ocağın üzerindeki yerlerindeydiler. Bir çekmecedен iki mum aldı, şamdanlara taktı.

Sonra, yaz dönemi olduğu için ortalık aydınlık olduğu halde, mumları yaktı.

Ölülerin bulunduğu odalarda, güpegündüz böyle yanan şamdanlar görülür.

Bir eşyadan ötekine giderken soluğu kesiliyor, oturmak zorunda kalıyordu.

Bu, gücü yenilemek üzere

tüketen sıradan yorgunluk-

-399-

lardan değildi; bir insanın yapabileceği eylemlerin son kınntısıydı; bu, bir daha gerçekleştirilemeyecek

çabalarla damla damla sızıp tükenen bir yaşamdı.

Üzerine yığıldığı sandalyelerden biri, aynanın önüne -kendisi için o kadar uğursuz, Marius için o kadar

kurtarıcı olan, Cosette'in kurutma kâğıdındaki yazısını tersinden okuduğu aynanın önüne- konmuştu.

Görüntüsünü aynada gördü, tanımadı. Seksen yaşındaydı; Marius'ün evlenmesinden önce, ancak elli

yaşında gösteriyordu; bu bir yıl otuz yıl gibi geçmişti. Alnındaki kırışıklar, yaşlılıktan değildi; bunlar, ölümün

gizemli belirtisiydi. Orada, amansız tırnağın kazıntısı seziliyordu. Yanaldan sarkıyordu; cildi daha şimdiden,

üstünde toprak var dedirten bir renk almıştı; ağzının iki kenarı, eski

mezarların üzerine kazıdıkları o

maskedeki gibi aşağı sarkıyor; hoşnutsuzluğunu belirten o yüce trajik varlıklardan birini andırıyordu.

Güçsüzlüğün, son demleri olan öyle bir durumu vardır ki, üzüntü artık akmaz olur; o da bu duruma gelmişti; o an üzüntü sanki pıhtılaşmıştır; ruhun üzerinde üzünlük pıhtısı gibi bir şey vardır.

Gece olmuştu. Bir masa ile eski koltuğu ocağın yanma güçlüğüyle çekti, masanın üzerine bir kalem, mürekkep ve kâğıt koydu. Ardından bir baygınlık geçirdi. Kendine geldiğinde susamıştı. Testiyi kaldıramıyordu; ağzına doğru güçlüğüyle eğdi, bir yudum su içti. Sonra yatağa doğru döndü ve oturduğu yerden -çünkü ayakta duracak halde değil-

-400-

di- küçük, siyah elbise ile bütün o sevgili eşyalara baktı. Böylesi seyirler sırasında, saatler sanki birkaç dakika gibi hızla geçer. Birdenbire ürperdi. Kendini soğuşun sardığını hissetti. Piskoposun şamdanlarının aydınlattığı masaya dirseklerini dayadı, kalemi aldı. Kalemle mürekkep uzun süredir kullanılmadıkları için, kalemin ucu kıvrılmış, mürekkep kurumuştur; ayağa kalkması, mürekkebe birkaç damla su koyması gerekti. Bunu iki, üç kez duraklamadan, oturmadan yapamadı; yazıyı da kalemin arkasıyla yazmak zorunda kaldı. Arada sırada alnını sili-yordu. Eli titriyordu. Ağır ağır şu birkaç satır yazdı:

"Cosette, seni kutlar, sana Tann'dan mutluluklar dilerim. Bak, sana açıklayayım: Uzaklaşmam gerektiğini kocan bana dokundurmakta haklıydı, sanısında bir ölçüde yanlışı var, ama yine de haklıydı. O, olağanüstü biri. Ben öldükten sonra onu çok sev. Mösyö Pontmercy, siz de benim sevgili yavrumu çok sevin. Cosette, bu kâğıdı ben öldükten sonra bulacaklardır. İşte sana söylemek istediğim: sayılan hatırlayacak gücü kendimde bulursam, onları sen de göreceksin. İyi dinle; o para senindir. Bak, bütün sorun şu: Beyaz kehribar Norveç'ten gelir, siyah kehribar İngiltere'den, siyah cam boncuklar da Almanya'dan. Kehribar daha hafif, daha değerli, daha pahalıdır. Fransa'da da Almanya'daki gibi bir örsle, mumu yumuşatmak için bir ispirto ocağı ister. Mum, eskiden reçineyle duman isinden yapılırdı, libresi dört franga gelirdi.

-401-

Ben onu gomalak ve terebmentinle yapmayı düşündüm. Artık sadece otuz meteliğe çıkıyor, hem de çok daha üstün nitelikte oluyor. Kúpeler mor camdan yapılır, kara demirli bir çerçeveye bu mumla yapıştırılır. Demirden süs eşyası için cam boncuklar mor olmalıdır, altından süs eşyası ise siyah. İspanya bunlardan çok yüklü miktarda satın alır. Orası siyah kehribar ülkesidir." Burada durakladı. Kalem, parmaklarının arasından düştü, ruhunun derinliklerinden yükselen acıyla yüklü hıçkırıklar boğazını tıkadı. Adamcağız başını elleri arasına alıp düşündü. "Ah!" diye haykırdı (yalnız Tann'nın duyduğu) içten bir acıyla; "Her şey bitti! Onu bir daha göremeyeceğim." Bir gülümseme gelip geçti yüzünden. "Onu yeniden göremeden karanlıklara gireceğim. Ah! Bir dakikacık, bir an için sesini duymak, giysisine dokunmak, ona bakmak, ona, yani meleğe, sonra da ölmek! Ölmek bir şey değil, korkunç olan onu görmeden ölmek. Bana gülümser, hiç değilse bir kelimecik söylerdi. Bunun kime ne zararı dokunurdu ki? Hayır, her şey bitti, sonsuza kadar! İşte yapayalnızım. Ulu Tanrım! Ulu Tanrım! Onu artık göremeyeceğim."

4. Bir Leke ki, Sadece Aklamaya Yarar

Aynı gün, daha doğrusu aynı akşam Mari-us sofradan kalkıp bir dosyayı incelemek için çalışma odasına girmişti ki, Basque ona bir

-402-

mektup uzatarak; "Mektubu yazan bekleme odasında," demişti.

Cosette, büyükbabanın koluna girmiş, bahçede dolaşıyordu.

Bir mektup, bir insan gibidir; kimi zaman kötü görünür. Kaim bir kâğıt ve kaba bir katlanış; kimi mektup daha

ilk bakışta hoş gitmez.

Basque'm getirdiği mektup da bu türdendi. Marius mektubu aldı. Tütün kokuyordu. Hiçbir şey anılan koku

kadar uyandırmaz. Marius bu tütünün kokusu tanıdı. Üzerindeki adrese baktı: 'Mösyö Baron Pontmercy.

Kendi konağında. Tütün kokusu ona yazıyı da anımsattı. Şaşkınlığa düşmenin, şimşek çaktırdığı ileri

sürülebilir. Marius, bu şimşeklerden biriyle aydınlanır gibi oldu. Gizemli bir anımsatıcı olan koku duyusu

onda, bütün bir evreni canlandırmıştı. Bu, kesinlikle o kâğıttı; aynı katlama biçimi, mürekkebin aynı soluk

rengi, aynı bilinen yazı; hele o tütün.

Jondrette'in tavanarası gözünün önüne geliyordu.

İşte, tesadüfün anlaşılmasız bir oyunu! O kadar aradığı iki izden biri, daha çok yakınlarda bulmak için bunca emek tükettiği, bulunmamak üzere kaybolduğunu sandığı iz, kendiliğinden ortaya çıkıyordu. Mektubu telaşla açıp okudu:

"Sayın Baron,

Ulu Tanrı bana o yetenekleri verseydi, ben Bilimler Akademisi üyesi Baron Thenard olabilirdim, ama olamadım. Sadece onunla aynı

-403-

adı taşıyorum. Bu adın yardımıyla sizin cömertliğinize nail olabilirim ne mutlu bana! Bana bağışlayacağınız

iyilikler karşılığını görecektir. Biriyle ilgili bir sır biliyorum. Bu kişi, sizi ilgilendiriyor. Size yararlı olabilmek

şerefine erişmek isteğiyle bu sim emrinize sunmak için bulunduruyorum.

Madam Barones, büyük bir ailenin

üyesi olduğundan, aranızda katılmaya hakkı olmayan o kişinin şerefli

ailenizden kovulması için, pek kolay

olan bir yol göstereceğim. Erdemin kutsallığından feragat etmeden, uzun

süre suçla birlikte aynı çatı altında

bulunulmaz. Bekleme odasında Mösyö Baron'un emirlerini bekliyorum.

Saygılarla."

Mektup "THENARD" imzasını taşıyordu. İmza sahte değildi; sadece biraz kısaltılmıştı. Bu ad, uydurma bir ad değildi.

Öte yandan, karışık yazının yanı sıra, kuralsız yazım, bu açıklamayı

tamamlıyordu. Ailenin kökenine ilişkin

belge eksiksizdi. Hiçbir kuşkuya yer yoktu.

Marius çok heyecanlanmıştı. İlk şaşkınlığı geçtikten sonra büyük bir sevinç hissetti. Şimdi, aradığı öbür

adamı, Marius'ü, yani kendisini kurtarmış olan adamı bulsa, artık isteyecek başka hiçbir şeyi kalmayacaktı.

Çalışma masasının çekmecesini açtı, biraz para aldı, cebine koydu,

çekmeceyi kapadı, zili çaldı. Basque

kapıyı araladı.

Marius, "Bekleyen adamı getir," dedi.

Basque seslendi:

"Mösyö Thenard!"

-404-

İçeri bir adam girdi.

Bu, Marius için başka bir sürprizdi. İçeri giren adam onun için tamamıyla yabancı biriydi.

Bu yaşlı bir adamdı. Kocaman bir burnu, boyunbağı içine gömülmüş bir çenesi, gözlerinde çifte siperlikli yeşil gözlükler vardı; saçları yüksek tabakaya hizmet veren İngiliz arabacılarının başlarına taktıkları peruklar gibi, kaşlarına kadar alınına doğru taranmış, yas-sıltılmıştı. Ak saçlıydı. Baştan ayağa karalar giymişti; çok aşınmış, ama temiz, siyah bir giysiydi bu yelek cebinden sarkan bir deste incik-boncuk, madalya, orada bir saat olduğunu belli ediyordu. Elinde eski bir şapka tutuyordu. Biraz kamburdu, selam verirken yerlere kadar eğilmesiyle sırtının eğikliği daha da artıyordu. İk bakışta göze çarpan şeydu: Dikkatle iliklenmiş olduğu halde çok bol olan giysisi, onun ölçülerine göre hazırlanmamış gibiydi. Burada kısa bir söz arası gerekir:

O dönemde Paris'te, Arsenal yakınlarında, Beautreillis Sokağı'nda, şüphe uyandıran bir evde, işi, herhangi bir ahlaksızı namuslu adam kılığına sokmak olan kurnaz bir Yahudi vardı. Bu değişiklik pek uzun bir süre için yapılmazdı, çünkü uzun süre için olsaydı, o ahlaksız için tedirgin edici bir şey olurdu. Değişiklik, ücreti önceden ödenmek üzere, gündeliği otuz metelikten, bir iki gün için, dürüst kişilerinkine elden geldiğince benzeyen bir giysiyle yapılıyordu. Bu giysi kiralayıcısına Changeu adı veriliyordu, ona bu adı Paris yankesicileri vermişti, başka adı olup olmadı-

-405-
ğını da bilmiyorlardı. Oldukça eksiksiz bir gardırobu vardı. İnsanların üstlerine geçirdikleri eski giysiler giyilebilir durumdaydı. Spesiyaliteler ve değişik kategorileri vardı; mağazasının her çivisinde kullanılmış, eskimiş bir sosyal durumun ifadesi asılıydı: Burada bir memur giysisi, şurada bir rahip giysisi, ötede bir banker giysisi, başka bir yerde bir yazar, daha ötede bir devlet adamı giysisi. Bu adam, düzenbazlığın Paris'te oynadığı uçsuz bucaksız dramın kostümcüsüydü. İşyeri, hırsızlığın girip dolandırıcılığın çıktığı bir kulisti; hırpani kılıklı bir serseri bu vestiyere gelir, otuz metelik bırakır, o gün oynamak istediği role göre

kendine uyan giysiyi seçerdi; serseri, basamakları inerken artık yeni bir kişilik kazanmış olurdu. Ertesi gün giysiler sadakatle geri getirilirdi. Hırsızlara her şeyi teslim eden Changeur şimdiye kadar hiç soyul-mamıştı. Yalnız bu giysilerde bir eksiklik vardı; "uymaz"lardı; giyenlere göre yapılmadıklarından, kimine dar gelir, kiminin sırtından dökülürlerdi; kimselere uymazdı bu giysiler. Boyutların ortalama insanı aşan hiçbir düzenbaz, Changeur'ün giysilerinin içinde rahat olamazdı. Şişko ya da sıska olmamak gerekirdi. Changeu sadece, ortalama insanları gözö-nüne almıştı. Ölçülerini ne çok şişman, ne çok ince, ne çok iri, ne çok küçük olan, sıradan serseriye göre almıştı. Bundan ötürü bazen güçlükler çıkıyor, alıcılar bu durumdan ellerinden geldiğince sıyrılmaya çalışıyorlardı. Ölçü dışı olanlar başlarının çaresine baksın! Örneğin boydan boya siyah olduğu için her-

-406-

kese pek uygun olan devlet adamı giysisi; Pe-tit'e çok geniş, Castalcicale'e ise çok dar gelirdi. Devlet adamı, Changeur'ün katalogunda aşağıdaki biçimde belirtilmişti; olduğu gibi veriyoruz:

"Siyah çuhadan ceket, siyah yünlüden pantolon, ipekli yelek, potin, çamaşır." Giysinin yanında, "eski büyükelçi" yazılıydı, ayrıca, yine olduğu gibi verdiğimiz şu yazı vardı: "Ayrı bir kutuda, güzelce hazırlanmış bir peruka, yeşil gözlükler, saat kösteği için madalyalar, burnun biçimini değiştirecek iki küçük boru."

Sonuncular, eskiden büyükelçi olan devlet adamının giysileri içindeydi. Tüm bu giysiler, deyim yerindeyse bitikti; dikişler ağarmış, dirseklerden birinde pürüzlü bir delik belirmişti; üstelik, giysinin bir düğmesi eksikti; ama bu küçük bir eksiklikti; devlet adamının eli ceketin içinde, yüreğinin üzerinde durması gerektiğinden, eksik düğmeyi gizlemek onun işiydi.

Marius'ün Paris'in gizli kuruluşlarıyla yakınlığı olsaydı, Basque'm içeri aldığı konunun üstünde Changeur'ün eskici dükkânından ödünç alınmış devlet adamı giysisi olduğunu derhal anlardı. Beklediğinden başka birinin içeri girdiğim görünce, Marius'ün uğradığı şaşkınlık, hoşnutsuzluğa dönüştü. Adam, selamlamak için yerlere

kadar eğilirken, onu baştan ayağa inceledi, emreder bir sesle sordu:

"Ne istiyorsunuz?"

Adam, timsahı gülümsemesini andırır bir sırıtmayla cevap verdi:

"Sayın Baron'u, daha önce sosyetede gör-

-407-

memiş olmam imkânsız gibi geliyor bana. Kendileriyle birkaç yıl önce, daha çok Prens Bagration'un

konağında ya da Fransa Senato üyelerinden Senyör Vikont Dambray'ın

salonlarında karşılaştığımı

sanıyorum."

Hiç tanımadıkları kimseleri çok iyi tanı-yorlarmış gibi davranmak,

düzenbazların sürekli kullandıkları iyi bir

taktiktir. Marius, bu adamın konuşmasını büyük bir ilgiyle izliyordu. Sesini,

davranışlarını gözlüyordu, ama

uğradığı düş kırıklığı da giderek artıyordu; bu, duymaya hazırlandığı

keskin, sert sestən apayrı, burundan

gelen bir konuşmaydı. Marius çok şaşırmişti.

"Ne Madam Bagration'u ne de Mösyö Dambray'ı tanıyorum," dedi,

"Ömrümce hiçbirinin evine adımımı atmış

değilim."

Bu sözler asık bir yüzle söylenmişti. Adam yine de nazik bir tavırla ısrar etti:

"Öyleyse sizi Chateaubriand'larda görmüş olacağım. Chateaubriand'ı iyi

tanırım. Pek kibardır. Bazen bana,

Thenard dostum, 'benimle içki içmez misiniz?' der."

Marius'ün yüz hatları gittikçe daha sertle-şiyordu.

"Mösyö de Chateaubriand'ın evine buyur edilmek onuruna hiç erişmedim.

Kısa keselim, ne istiyorsunuz?"

Adam, gittikçe sertleşen sesin karşısında daha da kibarlaşarak:

"Beyefendi," dedi, "Beni dinlemek yüceliğinde bulunun. Amerika'da, Panama

yakınlarında Joya adında bir

köy vardır. Bu köy, bir tek evden ibarettir. Bu dört köşe, büyük, üç

-408-

katlı bir evdir; güneşte kurutulmuş tuğlalardan yapılmıştır; dört köşenin

her yanı yüz elli metredir; her kat,

altındaki kattan dört metre içerlek olup, önünde, yapıyı çepeçevre bir

balkon kuşatır; ortada, erzak, cephanе

bulunan bir iç avlu vardır; hiç pencere yoktur, mazgal vardır; kapı da

yoktur, duvara dayanan iskeleler vardır;

yerden birinci kata çıkmak için, birinci kattan ikinci kata çıkmak için, ikinci

kattan üçüncü kata çıkmak için bir

sürü iskele. İç avluya inmek için de iskeleler, odaların kapısı yoktur, kapak vardır; odalarda da merdiven değil, asma merdivenler vardır; akşam olunca kapaklar kapanır, iskeleler çekilir, mazgallara karabinalar yerleştirilir; girmek imkânsızdır; gündüz ev, gece kaledir burası. Orada sekiz yüz insan yaşar. İşte bu, böyle bir köydür. Böylesine korunma neden? Çünkü bu ülke tehlikeli yerdir; insan eti yiyen yamyamlarla doludur. Öyleyse oraya niçin gidiyorlar? Çünkü bu ülke olağanüstü bir yerdir; orada altın vardır!"

"Sözü nereye vardır istiyorsunuz?" diye onun sözünü kesti Marius.

Düş kırıklığından sabırsızlığa geçmişti.

"Şuraya sayın baron: Ben yorgun düşen eski bir diplomatım. Eski uygarlık beni çok hırpaladı. Bir de vahşileri denemek istiyorum."

"Sonra?"

"Bencillik yeryüzünün yasasıdır mösyö. Gündelikle çalışan köylü kadın posta arabası geçerken başını

çevirir, kendi tarlasında çalışan mülk sahibi köylü kadın başını çevirmez.

-409-

Yoksulun köpeği, zenginin arkasından havlar, zenginin köpeği, yoksulun arkasından havlar. Herkes kendisi

için yaşar. Çıkar, işte insanların amacı. Altın, işte mıknaatıs!"

"Sonra? Sonuca gelin."

"Gidip Joya köyüne yerleşmek istiyorum. Biz üç kişiyiz. Karım, bir de kızım var, çok güzel bir kız. Yolculuk uzun ve pahalı. Biraz paraya ihtiyacım var."

Marius:

"Bunun benimle ne ilgisi var?" diye sordu.

Yabancı adam, akbaba gibi boynunu bo-yunbağmdan dışarı uzattı, gittikçe genişleyen bir gülümsemeye:

"Sayın baron, mektubumu almadılar mı yoksa?" diye sordu.

Bu çok doğrudu. Gerçek şuydu ki, kâğıtta yazılanlar Marius'te iz bırakmadan kaybolup gitmişti. Mektubu

okumaktan çok, yazıya dikkat etmişti; içinde ne olduğunu bile anımsamıyordu. Bir süreden beri yeni bir

nokta, sözleri onu uyarmaya başlıyordu. Şu satın fark etmişti: 'Karım, bir de kızım.' Adama ilgiyle bakıyordu.

Bir sorgu yargıcı bundan daha esaslı bakamazdı; onu sanki gözetliyordu.

"Açıklayın," demekle yetindi.

Adam iki elini yelek ceplerine soktu, sırtını doğrultmadan başını kaldırdı, o

da gözlüğünün yeşil camı

ardından, kendi açısından Marius'ü inceliyordu.

"Peki beyefendi. Açıklıyorum. Size satacak bir sırrım var." "Bir sır mı?"

-410-

I

"Bir sır."

"Beni mi ilgilendiriyor?"

"Bir parça."

"Nedir bu sır?"

Marius onu dinlerken, bir yandan da adamı incelemeyi sürdürüyordu.

"Önce bedava olan sırdan başlıyorum," dedi adam. "Bakın, göreceksiniz, ne kadar ilginizi çekeceğim."

"Konuşun."

"Beyefendi, evinizde bir hırsız, bir katil var."

Marius ürperdi:

"Evimde mi? Hayır!" dedi.

Yabancı adam yavaşça, hiç'istifini bozmadan, dirseğiyle şapkasının tozunu aldı.

"Hem katil, hem de hırsız. Dikkatinizi şuna çekmek isterim ki, burada eski, değerini ve önemim kaybetmiş,

geçersiz, yasalar karşısında zamanaşımına uğramış ve Tanrı gözünde affa uğramış olaylardan söz

etmiyorum. Yeni olaylardan, bugünkü olaylardan, yargının şu saatte bilmediği olaylardan söz ediyorum.

Sürdürüyorum; bu adam sizin güveninizi kazandı ve ailenize uydurma bir adla girdi; onun gerçek adını size

söyleyeceğim."

"Dinliyorum."

"Asıl adı Jean Valjean'dır."

"Biliyorum."

"Şimdi de, yine hiçbir şey istemeden kim olduğunu söyleyeceğim."

"Söyleyin."

"O eski bir forsadır."

"Biliyorum."

-411-

"Size bildirme şerefine eriştiğimden beri biliyorsunuz."

"Hayır. Daha önceden de biliyordum."

Marius'ün soğuk sesi; şu, çifte "biliyorum" cevabı gibi, konuşmayı

sürdürmeye davet etmeyen kısa cevaplan

adamın içinde bastırıldığı bir öfke uyandırdı. Marius'e, gizliden, çabucak

sönen korkunç bir ifadeyle baktı. Bu

bakış ne kadar çabuk olursa olsun, bir kez görünce hemen anımsanan türdendi; bu Marius'ün gözünden kaçmadı. Düşüncenin aynası olan gözbebeklerine düşen kimi panlıklar ancak kimi ruhlardan gelebilir, onunla alevlenir; gözlükler hiçbir şeyi gizleyemez; cehenneme cam takın bakalım! Adam içini çekerek sürdürdü:
"Beyefendiyi yalanlamak gözükaralığını gösteremem. Yalnız ne olursa olsun, iyi bilgilere sahip olduğumu görüyorsunuzdur. Size şimdi açıklayacağım şeyi benden başka bilen yoktur. Bu sır baronesle ilgilidir. Olağanüstü bir sırdır, satılıktır. Bunu öncelikle size öneriyorum. Hem de çok ucuz; yirmi bin frank."

Marius:

"Bu sırın da, ötekiler gibi biliyorum," dedi.

Adam, istediği tutan biraz indirmek gereğini duydu.

"Beyefendi, on bin frank verin de söyleyeyim."

"Bana anlatacak hiçbir şeyiniz olmadığını size tekrarlıyorum. Sizin söylemek istediğiniz her şeyi biliyorum."

Adamın gözlerinde yeniden bir şimşek belirdi.

-412-

11 **Ýyi**, ama bugün kamýmý doyurmam gerek!" diye haykýrdý. "Olağanüstü bir sır diyorum size! Konuşacağım.

Konuşuyorum. Bana yirmi frank verin."

Marius, ona dik dik baktı:

"Sizin o olağanüstü sırnızı biliyorum," dedi. "Jean Valjean'm adını bildiğim gibi, tıpkı sizin de adınızı bildiğim gibi."

"Benim adımı mı?"

"Evet."

"Bu zor bir iş değil. Onu size yazmak, ağızdan söylemek şerefine eriştim.

Thenard."

"Diğeri."

"Nasıl?"

"Thenardier."

"O da kim?"

Tehlike belirince kirpi, dikenlerini çıkarır, domuzlan böceği de ölü taklidi yapar, eski muhafızlar kale düzenine

geçerler; bu adam da gülmeye başladı. Sonra bir fiskeyle ceketinin kolundaki bir toz tanesini süpürdü.

Marius, sözlerine devam etti:

"Siz aynı zamanda işçi Jondrette, komedyen Fabantou, ozan Genflot,

İspanyol Don Al-vares, bir de Balizard
Kadın'smız."

"Ne kadın dediniz?"

"Montfermeil'de, bir bar işlettiniz."

"Bar mı? Asla!"

"Size Thenardier olduğunuzu söylüyorum."

"Kabul etmem."

"Ve de bir serserisiniz. Alın!"

Marius, cebinden bir banknot çıkardı, adamın yüzüne fırlattı.

-413-

"Mersi! Pardon! Beş yüz frank mı?"

Ve adam altüst oldu. Yerlere kadar eğilirken parayı yakalayarak inceledi.

Şaşırarak:

"Beş yüz frank!" diye tekrarladı.

Alçak bir sesle kekeledi:

"Bu yaman bir papel!"

Sonra birdenbire:

"Peki, öyle olsun!" diye haykırdı. "Rahatımıza bakalım."

Bu sözlerden sonra, bir maymun çevikli-ğiyle saçlarını arkaya attı,

gözlüğünü çıkardı; az önce bu kitabın

başka yerinde de sözü geçen iki pamuklu boru parçasını burnundan çıkarıp

gizledi; adeta şapka çıkarır gibi

gerçek yüzünü ortaya çıkardı. Bakışları parladı; düzensiz derin kırışıklıklar

içinde, yer yer kam-burlaşmış,

iğrenç bir biçimde buruşmuş alnı ortaya çıktı; bir yırtıcı kuş gagasını

andıran burnu eski durumuna döndü;

adamın vahşi, kurnaz yüzü ortaya çıktı.

Artık burundan gelmeyen net bir sesle:

"Beyefendinin hakkı var. Ben Thenardi-er'im," dedi, şimdi sırtının
kamburluğu düzelmişti.

Thenardier -evet, gerçekten de bu adam oydu- şaşırıp kalmıştı; elinden
gelse kaygıla-nırdı. Buraya şaşkınlık

uyandırmaya gelmişti, şaşkınlığa kendisi düşüyordu. Bu yenilgi ona beş yüz

frank kazandırmıştı; iyi

hesaplayınca, bunu yeterli buluyordu; ama yine de şaşkınlıktan sersemlemiş
gibiydi.

Baron Pontmercy'i ilk kez görüyordu; değişik giyimine rağmen Baron

Pontmercy onu tanıyor, hem de iyice

tanıyordu. Bu baron,

-414-

yalnız Thenardier olayını değil, Jean Valjean olayını da biliyordu. Böylesine

soğuk, böylesine eli açık,
herkesin adını bilen, herkesin bütün adlarını bilen, onlara kesesini açan,
düzenbazları bir savcı gibi
tartaklayan, ama yine de bir gafil gibi para veren bu toy delikanlı acaba
neyin nesiydi?
Thenardier, anımsanacağı gibi Marius'ün komşusu olduğu halde, Paris'te
çoğu kere olduğu gibi, onu hiç
görmemişti; eskiden kızlarının, aynı evde oturan Marius adında pek yoksul
bir delikanlıdan söz ettiklerini
şöyle bir duymuştu. Kendisini tanımadan, bildiğimiz mektubu ona yazmıştı.
Ona kalacak olursa, o Marius ile
bu M. Baron Pontmercy arasında hiçbir ilişki yoktu.
16 Şubatta gerek yeni evlilerin peşine kattığı kızı Azelma yoluyla, gerekse
kendi araştırmalarına dayanarak
çok şey öğrenebilmiş, sonsuz karanlıkların derinliklerinden pek çok gizemli
ipucu ele geçirebilmişti. Günün
birinde ana lağımda karşılaştığı adamın ne biçim bir insan olduğunu teknik
yoldan keşfetmiş ya da en
azından tümevanmcı çıkarsama yoluyla tahmin etmişti. Adamdan isme
varmıştı kolaylıkla. Barones Pont-
mercy'nin Cosette olduğunu biliyordu. Yalnız, bu konuda ağzını sıkı tutmaya
kararlıydı. Cosette kimdi?
Gerçekten bunu kendisi de tam olarak bilmiyordu. Ancak ortada bir piçlik
meselesi olduğunu seziyordu.
Fantine öyküsü ona öteden beri kuşkulu görünmüştü; ama ondan söz etmek
neye yarardı ki? Sus payı
koparmaya mı? Daha pahalı bir sırn var-
-415-
di ya da öyle sanıyordu. Sonra da tümüyle görünüşe dayanarak, delilsiz,
ispatsız Baron Pontmercy'e gelip
de, karınız piçtir diye açıklamada bulunmak, belinin ortasına tekme
yemekten başka bir işe yaramazdı.
Thenardier'in düşüncesine göre Marius'le konuşma daha başlamamıştı bile.
Gerilemek, stratejisini
değiştirmek, bir durumdan diğerine geçmek, cephe değiştirmek
gerekmişti, ama dişe dokunur hiçbir şey
olmamıştı; beş yüz frank da cebindeydi. Ayrıca daha söyleyeceği kesin bir
şeyi vardı, üstelik böylesine iyi
bilgi sahibi, iyi silahlı olan şu Baron Pont-mercy'ye karşı bile kendini güçlü
görüyordu. Thenardier'in
yaradılışında olanlar için her konuşma bir çarpışmadır. Az sonra başlayacak

olan çarpışmada durumu
neydi? Jüminle konuştuğunu bilmiyordu, ama ne konuştuğunu biliyordu.
İçinden, kendi güçlerini çabucak
gözden geçirdi. 'Ben Thenardier'yim,' dedikten sonra bekledi.
Marius düşünceye dalmıştı. Demek nihayet Thenardier elindeydi! Bulmayı
böylesine istediği adam şimdi
karşısındaydı. Artık Albay Pontmercy'nin öğütlerini yerine getirebilirdi.
Öyle bir kahramanın böyle bir hayduta
bir şey borçlu olması, babasının mezardan yolladığı poliçenin bugüne kadar
geri çevrilmiş olması onu küçük
düşürüyordu. Üstelik Thenardier'le ilgili düşüncesinin içinde bulunduğu
karışık durumu da. Albayın böylesi
bir alçak tarafından kurtarılmış olması gibi bir kara yazgının öcünü almak
gerektiğini düşünüyordu. Her ne
olursa olsun, mera-

-416-

nundu. En sonunda albayın ruhunu bu alacaklıdan kurtarabilecekti, ona öyle
geliyordu ki, babasının borç
yüzünden tutsak olan anısını kurtaracaktı.

Bu görevinin yanı sıra, bir başka görevi daha vardı; yapabilirse, Cosette'in
varlığının kaynağını aydınlatmak.

Bu imkân karşısına çıkmış gibiydi. Thenardier belki bir şeyler biliyordu. Bu
adamın içini görmek yararlı
olabilirdi.

İşe oradan başladı.

Thenardier "yaman papeF'i yok edivermiş-ti ve adeta iyiliksever bir
yumuşaklıkla Mari-us'e bakıyordu.

Marius sessizliğini bozdu:

"Size adınızı söyledim Thenardier. Şimdi bana açıklamak için geldiğiniz
sırrınızı da söyleyeyim mi, ister
misiniz? Benim de soruşturmalarım oldu. Göreceksiniz ki sizden daha çok
şey biliyorum. Jean Valjean,
dediğiniz gibi hem katil hem de soyguncu. Soyguncu, çünkü varlıklı bir
sanayiciyi, Mösyö Madelei-ne'i soydu,
onu iflasa sürükledi; katil, çünkü polis görevlisi Javert'i öldürdü."

Thenardier:

"Anlayamıyorum," dedi.

"Anlatmaya çalışacağım. Dinleyin, 1822 yılına doğru Pas-de-Calais'nin bir
yöresinde, mahkemeye eski bir
anlaşmazlığı olan bir adam vardı. Madeleine adı altında belini doğrulttu,
saygınlık kazandı. Bu adam, sözün

tam anlamıyla doğru dürüst bir kişi olmuştur. Bir sanayi, siyah cam boncuk fabrikası kurarak, bütün bir kenti varlığa kavuşturmuştu.

-417-

Kendi varlığına gelince, onu da yapmıştı, ama ikinci derecede ve adeta tesadüfen. Yoksul babasıydı.

Hastaneler kuruyor, okullar açıyor, hastalan ziyaret ediyor, öksüzlere arka çıkıyordu; ülkenin koruyucusu

gibiydi. Verilen nişanı reddetmişti, onu belediye başkanı yaptılar. Serbest bırakılan bir forsa, bu adamın

geçmişte çarptırıldığı bir cezayı biliyordu; onu ihbar etti ve tutuklattı, yakalanmasından yararlanarak Paris'e

geldi, sahte imzayla -olayı veznedarın kendisinden duydum- Mösyö Madeleine'e ait olan yarım milyondan

fazla paranın Banker Lafitte tarafından kendisine verilmesini sağladı.

Mösyö Madeleine'i soyan bu forsa

Jean Valjean'dır. Öteki olaya gelince, onun hakkında da bana

anlatabileceğiniz hiçbir şeyiniz yok. Jean

Valjean, polis müfettişi Javert'i öldürdü; onu tabancayla vurdu. Şimdi sizinle konuşan ben, oradaydım."

Thenardier mağlupken bir dakikada zafere erişen ve bütün kaybettiğini yeniden kazanan bir adamın üstün

bakışlarıyla Marius'e şöyle bir baktı. Sonra gülümsemesine yeniden

kavuştu. Altta olan üstün olan karşısında

ancak gizli, belli etmeyeceği bir zafer kazanabilir.

Thenardier, Marius'e:

"Yanlış yoldasınız," demekle yetindi.

Ve kösteğindeki madalyonları anlam saçan bir fıncak gibi döndürerek, bu cümlenin altını çizdi.

Marius:

"Nasıl?" dedi. "Bunu doğrulamıyor musunuz? Bunlar gerçek olaylardır."

-418-

"Bunlar kuruntudur. Beyefendinin bana gösterdikleri güven, bana bunu kendilerine bildirme görevini verir.

Her şeyden önce gerçek ve doğruluk, insanların gereksiz yere suçlanmasını hiç sevmem. Jean Valjean,

Mösyö Madeleine'i soymadı ve Jean Valjean, kesinlikle Javert'i öldürmedi."

"İşte bu ilginç! Nasıl oluyor?"

"İki nedenden ötürü."

"Hangi nedenle? Söyleyin."

"İşte birincisi; Mösyö Madeleine'in parasını çalmadı, çünkü Mösyö Madeleine, kendisiydi."

"Siz neler uduruyorsunuz böyle?"

"Ve ikincisi; Javert'i öldürmedi" çünkü Javert'i öldüren Javert'dir."

"Ne demek istiyorsunuz?"

"Javert, kendi kendini öldürdü."

Marius kendinden geçerek:

"Kanıtlayın! Kanıtlayın!" diye bağırdı.

Thenardier, sözcükleri antik bir uyak düzeninde hecelere ayırarak, sözlerini yineledi:

"Po-lis gö-rev-li-si Javert, Pont-au-Chan-ge'da bir san-da-hn al-tın-da bo-ğul-muş o-la-rak bu-lun-du!"

"Kanıt gösterin öyleyse?"

Thenardier, yan cebinden, içinde katlanmış, değişik boyda kâğıtlar olduğu izlenimini veren, kurşuni renkli,

geniş bir zarf çıkardı. Sakin bir tavırla:

"Dosya yanımda," dedi.

Sonra ekledi:

"Mösyö baron, sizin yarannıza ben bu Jean Valjean'ı iyice tanımak istedim.

Jean Val-

-419-

jean'la Madeleine'in aynı insan olduğunu öne sürüyorum; Javert'in

Javert'ten başka katili olmadığını

söylüyorum ve eğer söylüyorsam, kanıtlarım var demektir. El yazısı kanıt

değil, el yazısı su götürür, el yazısı

dileğe göre iş görebilir, yazılı kanıtlarım var."

Thenardier konuşurken zarftan, sararmış, solmuş, tütün kokusuna

boğulmuş iki eski gazete çıkardı. Kat

yerlerinden yırtılmış, dökülmüş durumda olan dört köşe parçalardan bir

tanesi diğerlerinden çok daha eskiye

benziyordu.

"İki olay, iki karat," dedi Thenardier. Ve kat yerlerini açarak, gazeteleri Marius'e uzattı.

Okur bu iki gazeteyi iyi tanır. Bir tanesi, en eski olanı, 25 Temmuz 1823 tarihli Drape-au. blanc'm bir nüshası

bu yapıtın birinci cildinin ikinci bölümünün ikinci kitabının başında

görölmüştü. Gazetenin bu sayısı Made-

leine'le Jean Valjean'ın kimliğini belirtiyordu. Öteki, 15 Haziran 1832

tarihli Moniteur, Javert'in kendini

öldürdüğünü kaydettikten sonra, şunları da ekliyordu: "Javert, polis

müdürlüğündeki sözlü bir raporda

Chanvre-rie Sokağı'ndaki barikatta tutsak edildiğini, hayatını, tabancayla onu hedef olan, beynini dağıtacak yerde kurşunu havaya sıkan bir isyancının yüce yürekliliğine borçlu olduğunu belirtmiştir."

Marius okudu. Bu, kesin bir kanıttı; belirli tarihler, inkâr edilmez kanıtlar; bu iki gaze-**. Thenardier'in sözlerini doğrulamak amacıyla özel bastırılmamıştı elbette. Moniteur'de -420-

yayınlanan haber polis müdürlüğünce resmen bildirilmişti; Marius artık kuşkulana-mazdı. Veznedarın verdiği bilgiler yanlıştı, kendisi de aldanmıştı. Jean Valjean birdenbire yücelmişti, bulutlar sıyrılıyordu. Marius sevinç çığlığını tutamadı:

"Öyleyse, bu bahtsız adam hayranlık verici biri. Demek ki bütün bu servet onundu! Bütün bir ülkenin koruyucusu Madeleine! Javert'in kurtarıcısı Jean Valjean! Bir kahraman! Bir ermiş!"

Thenardier:

"Ne bir ermiştir ne de bir kahraman," dedi. "O bir katil, bir soyguncudur!" Ardından kendinde belli bir güç duymaya başlayan birimin davranışıyla ekledi:

"Sakin olalım."

Soyguncu, katil sözcükleri; Marius'ün artık yok olduğunu sandığı bu sözcükler yeniden ortaya çıkarak, onun üzerinde buz gibi soğuk bir duş etkisi yapmıştı.

"Hâlâ mı?"

"Her zaman," dedi Thenardier. "Jean Valjean, Madeleine'nin parasını çalmadı, ama yine de soyguncudur.

Javert'i öldürmedi ama, yine de katildir."

"Kırk yıl önce işlediği, sizin gazetelerinizin de belirttiği, tümüyle yanlışlardan arınmış, el-etek çekmiş, erdem dolu bir hayatla ödediği o bahtsız soygunculuktan mı söz etmek istiyorsunuz."

"Beyefendi, katil ve soyguncu diyorum. Ve tekrar ediyorum, gününüzün olaylarından söz ediyorum. Size açıklayacağım şöyle-

-421-

ri kimse bilmiyor. Hiçbir yerde yayımlanmamıştır. Belki de Jean Valjean'm madam baronese kurnazca

verdiği servetin kaynağını orada bulursunuz. Kurnazca diyorum, çünkü böyle bir bağışla, rahatlığını, varlığını

paylaştığı namuslu bir evin içine süzölmek, aynı zamanda suçunu gizlemek, soygunculuğundan yararlanmak, adını gömmek, kendisine bir aile yaratmak pek beceriksizce bir iş değildir."

"Burada sözünüzü kesebilirdim, ama sürdürün."

"Ödölümü sizin cömertliğinizin değerlendirmesine bırakıp her şeyi anlatacağım. Bu sır, bir külçe altın değerindedir. Bana, niçin Jean Valjean'a başvurmadın diyebilirsiniz. Anlaşılır bir nedenden ötürü. Servetini size bıraktığını biliyorum; ama onun bu davranışını da pek akıllıca bulmuyorum, beş parası yok, ona baş vur sam, bana bomboş ellerini gösterir. Oysa benim Joya yolculuğu için biraz paraya ihtiyacım var; her şeyi ona ait olan sizi, hiçbir şeyi olmayan ona tercih ederim. Biraz yorgunum, bir sandalyeye oturmama izin verin."

Marius oturdu, ona da oturmasını işaret etti.

Thenardier, kapitone bir sandalyeye oturdu. İki gazeteyi de geri aldı, yeniden zarfın içine yereştirdi. Drapeau blanc'ı tırnağıyla didikleyerek mırıldandı:

"Bunu buluncaya kadar akla kararı seçtim."

Sonra söylediklerinden kuşkusu olmayan

-422-

kişilere özgü bir davranışla bacak bacak üstüne attı, arkaya doğru kaykıldı, ardından ağır bir tavırla,

sözcüklerin üzerine basa basa konuya girdi:

"Bundan yaklaşık bir yıl önce, 6 Haziran 1832'de, ayaklanma gününde, Invalides Köprüsü ile Iena Köprüsü arasında, lağımın Seine sularına döküldüğü yerde, Paris ana lağımında bir adam vardı."

Marius birdenbire sandalyesini Thenardi-er'in sandalyesine yaklaştırdı.

Thenardier bu davranışı yakaladı, dinleyicisini kavrayan, sözlerinin karşısındakinde yarattığı coşkuyu sezen bir konuşmacı yavaşlığıyla sürdürdü:

"Gerçekte siyasi olmayan nedenlerle gizlenmek zorunda olan bu adam,

lağımı kendine mesken edinmişti,

kendisinde oranın bir anahtarı vardı. Tekrar ediyorum, bu, 6 Haziran günü oluyordu. Saat akşam sekiz

sularıydı. Adam lağımın içinde bir ses duydu. Çok şaştı, bir köşeye büzüldü, gözetledi. Bu bir ayak sesi idi;

karanlıkta yürüyen biri vardı, ona doğru geliyordu. İlginçtir, lağımında ondan

başka biri daha vardı. Lağımın demir parmaklıklı çıkış kapısı uzak değildi. Oradan süzülen hafif bir ışık yeni geleni tanımaya, bu adamın sırtında bir şey taşıdığını görmesine yardım etti. Eğilerek yürüyordu gelen kişi. Eğilerek yürüyen bu adam, eski bir forsaydı, sırtında taşıdığı da bir ölüydü. Cinayet suçundan yakalanmak da ancak böyle olur. Soygunculuğa gelince... Sorun ortada; insan yok yere kimseyi öldürmez. Bu forsa bu ölüyü ırmağa atacaktı. Belirtilmesi gereken baş-

-423-

ka bir olay şudur ki, lağımın ötelere gelen bu forsa, çıkış parmaklığına erişmeden önce mutlaka yolunun üzerinde korkunç bir çöküntüye rastlamıştı, ölüyü oraya bırakabilir gibi görünürse de, daha hemen ertesi gün, işçiler çöküntüde çalışırken, ölüyü orada bulabilirlerdi; bu da sanırım katilin hiç işine gelmezdi. O, sırtındaki yükü çöküntüyü geçmeyi seçti. Gösterdiği çaba korkunç olmuştur, insan, hayatını bundan daha fazla tehlikeye atamaz; oradan sağ olarak kurtulmasını bir türlü anlayamıyorum."

Marius sandalyesini biraz daha yaklaştırdı. Thenardier bundan yararlanarak derin bir soluk aldı. Devam etti: "Beyefendi, bir lağım eğitim alanı değildir. Orada insan her şeyden, duracak yerden bile yoksundur. Orada iki kişi varsa, karşılaşmaları gerekir. Bu olayda da öyle oldu. Lağımında oturan ve oradan geçen yolcular istemeyerek birbirlerine günaydın demek zorunda kaldılar. Yolcu, oturana, 'Sırtımdakini görüyorsun, buradan çıkmam gerek; anahtar sende, onu bana ver,' dedi. Bu forsa çok güçlü bir adamdı. Geri çevirmek mümkün değildi. Öyleyken, anahtarın sahibi zaman kazanmak için tartışmaya başladı. Ölüyü inceledi; iyi giyimli, varlıklı görünen, yüzü gözü kan içinde bir genç olduğundan başka şey göremedi. Konuşurken, katile sezdirmeden, öldürülen adamın giysisinin arkasından bir parça koparıp alma imkânını buldu. Anlıyorsunuz ya; bu bir suç kanıtıdır, ipucu yakalamak, suçluya karşı suçu kanıtlamanın bir yoludur.

-424-

Adam suç kanıtını cebine koydu. Ondan sonra kapıyı açtı, sırtındaki yükü

adamı dışarı çıkardı, parmaklığı kapattı, bu serüvene katılmamak kaygısıyla, daha çok da katil öldürdüğü adamı ırmağa atarken orada bulunmamak için kaçtı. Şimdi anlıyorsunuzdur. Ölüyü taşıyan Jean Valjean'dı; anahtarın sahibi de şu an sizinle konuşmakta, giysinin parçası ise..." Thenardier cümlesini bitirirken koyu renk lekelerle kaplı, didik didik olmuş siyah bir çuha parçasını cebinden çıkarıp işaret ve başparmakları arasında tutarak, göz hizasına kadar kaldırdı.

Marius, yüzü sapsarı, zorlukla soluk alarak, gözleri siyah çuha parçasına dikili, tek sözcük söylemeden, bu paçavradan gözlerini ayırmadan ayağa kalkmıştı. Duvara doğru gidiyordu. Ardına uzanan sağ eli, duvarda, el yordamıyla, ocağın yanındaki bir dolabın kilidinde duran anahtarı arıyordu. Anahtarı buldu, dolabı açtı, ürkmüş bakışlarını Thenardi-er'nin havada tuttuğu kumaş parçasından ayırmadan kolunu dolabın içine soktu.

Bu arada Thenardier konuşmayı sürdürüyordu:

"Beyefendi, öldürülen delikanlının çok zengin bir yabancı olduğuna, büyük bir para taşıdığına, Jean Valjean tarafından bir tuzağa düşürüldüğüne inanmam için ortada çok güçlü nedenler var."

Marius:

"O delikanlı bendim, işte giysi!" diye bağırdı.

-425-

Kan içinde eski bir siyah giysiyi döşemenin üstüne fırlattı. Sonra Thenardier'in elinden kumaş parçasını kaptı, giysinin yanına çömeldi, yırtılmış parçayı yırtık yere yaklaştırdı. Yırtık tıpatıp uyuyor, parça, giysiyi tamamlıyordu.

Thenardier şaşkınlıktan donakalmışti.

İşte şimdi hapi yuttum, diye düşündü.

Marius titreyerek, bitik, sevinç içinde doğruldu.

Cebini karıştırdı, bin frankla dolu yumruğunu öfkeyle Thenardier'nin suratına doğru uzatarak, yürüdü.

"Siz bir alçaksınız! Siz bir yalancısınız, iftiracısınız, sefilsiniz! Bir adamı suçlamak için gelmişsiniz, onu akladınız; onu bitirmek istiyordunuz, ona şeref kazandırmaktan başka bir şey yapamadınız. Asıl soyguncu

sizsiniz! Asıl katil sizsiniz! Ben sizi Höpital Caddesi'ndeki o yerde gördüm. Thenardier Jondrette. Hakkınızda, sizi küreğe, istesem daha da uzağa göndermeye yetecek kadar çok şey biliyorum sefil, alçak! Al şu bin frangı!"

Ve Thenardier'ye bin franklık bir banknot attı.

"Ah, Jondrette Thenardier, alçak namussuz! Bu sana ders olsun, sır eskicisi, sır satıcısı, karanlıklar araştıracısı, sefil! Beş yüz frangı da al ve defol git. Şu anda seni Waterloo koruyor."

Thenardier, beş yüz frankla bin frangı cebine tıktırırken:

"Waterloo mu?" diye mırıldandı.

-426-

"Evet katil! Orada bir albayın hayatını kurtarmıştın."

Thenardier başını kaldırarak:

"Bir generalin," dedi.

Marius öfkeyle:

"Bir albayın!" dedi. "Bir general için metelik vermem. Üstelik buraya bir sürü alçaklık yapmaya geldin! Sana diyorum ki, işlemediğin cinayet yok! Defol! Yok ol! Yalnız mutlu ol, bütün isteğim bu. Ah! Canavar! Al üç bin frank daha! Al sana! Yarından tezi yok, kızınla Amerika'ya gideceksin; çünkü karın öldü, iğrenç yalancı! Buradan gittiğini göreceğim haydut! O zaman sana yirmi bin frank daha vereceğim. Gider, başını başka yerde taşa vurursun!"

Thenardier eğilerek, "Size ebediyen minnettarım," diye cevap verdi.

Ve çıktı. Hiçbir şey anlamıyordu, bu altın yağmuru ve banknot yıldınımıyla şaşırmış, çılgına dönmüştü.

Gerçekten de yıldırım çarpmış gibiydi, ama memnundu da; böylesi bir yıldınma karşı yıldırımsavarı olsa, doğrusu canı sıkılırdı.

Bu adamla ilgili konuyu burada bitirelim.

Thenardier, şu anda anlattığımız olaylardan iki gün sonra, Marius'ün yardımıyla, kızı Azelma ile, uydurma bir ad altında, yanında New York'ta ödenmek üzere bir çekle Amerika'ya gitmek üzere yola çıktı. Başarıya ulaşamamış olan bu burjuvanın duygusal kokuşmuşluğu onulmaz bir türdendi; Avrupa'da neyse, Amerika'da da öyle kaldı. Kötü bir adamın elinin değmesi kimi zaman bir iyiliği

-427-

çürütmeye, ondan kötü bir sonuç çıkarmaya yeter. Thenardier, Marius'ün parasıyla zenci köle ticaretine girdi.

Marius, Thenardier çıkar çıkmaz, Cosette'in gezindiği bahçeye koştu: "Cosette! Cosette!" diye bağırdı, "Gel! Çabuk gel! Gidelim Basque, çabuk bir araba! Cosette, gel. Aman

Tanrım! Hayatımı kurtaran oymuş! Bir dakika olsun kaybetmemeliyim. Şalını al!"

Cosette onun çıldırdığını sandı ama itaat etti.

Marius soluk alamıyor, çarpıntısını bastırmak için elini yüreğinin üzerine koyuyordu. Büyük adımlarla gidip geliyor, Cosette'i öpüyordu.

"Ah! Cosette! Ben bahtsız bir adamım!" diyordu.

Çılgına dönmüştü. Şu Jean Valjean'm nasıl da erişilmez yücelikte, kederli bir yüzü olduğunu görüyordu.

Gözlerinin önünde işitilmemiş, üstün değerinde, koruyucu, sonsuzluğun içinde alçakgönüllü bir erdem

beliriyor-du. Kürek mahkûmu, İsa'nın yüzüne bürü-nüyordu. Bu olağanüstülük karşısında Marius'ün gözleri

kamaşyordu. Gördüğü şeyin ne olduğunu tam olarak bilmiyordu, ama büyüklüğünü kavriyordu.

Bir dakika içinde araba kapının önüne geldi.

Marius Cosette'i bindirdi, kendisi de arabaya atladı.

"Arabacı!" dedi, "Homme-Arme Sokağı, numara 7."

-428-

Araba hareket etti.

"Ah! Ne mutluluk," dedi Cosette. "Homme-Arme Sokağı. Cesaret edip sana söyleyeme-dim. M. Jean'ı görmeye gidiyoruz."

"Senin baban! Cosette, o her zamankinden çok senin baban. Şimdi anlıyorum Cosette. Gavroche'la sana

yolladığım mektubu almadığını söylemiştin. Onun eline geçmiş olmalı.

Cosette, beni kurtarmak için barikata

geldi. Bir melek olmak onun için bir ihtiyaç olduğundan, geçerken

başkalarını da kurtarmış. Javert'i

kurtarmış. Beni de, sana vermek üzere uçurumdan o kurtarmış. O korkunç lağımında beni sırtında o taşımış.

Ah! Ben bir canavar, bir nankörüm! Cosette, senin kurtarıcın olduktan sonra, benim de kurtarıcı meleğim

olmuş! Düşün bir kez Cosette, korkunç bir çöküntü varmış, yüz kez boğulacağı, çamur içinde boğulacağı bir

çukur. Cosette! Beni oradan geçirmiş. Bayılmıştım; hiçbir şey görmüyordum, hiçbir şey işitmiyordum, kendi başımdan geçen olaylara ait hiçbir şey bilemezdim. Onu alıp getireceğiz; istese de, istemese de yanımıza alacağız, bir daha da bizden ayrılmayacak. Yeter ki onu bulalım! Onu yeter ki bulalım! Hayatımın geri kalan bölümünü ona saygı göstererek geçireceğim. Evet, öyle olmalı, bak, gördün mü Cosette? Demek ki Gavroche mektubu ona vermiş. Her şey anlaşılıyor. Anlıyorsun, öyle ya." Cosette hiçbir şey anlamıyordu. "Haklısın," dedi. Ve araba yol alıyordu.

-429-

5. Arkasında Şafak Bulunan Gece

Jean Valjean kapısının vurulduğunu duyunca döndü, bitkin bir sesle:

"Giriniz," dedi.

Kapı açıldı.

Cosette'le Marius göründüler.

Cosette odaya daldı. Marius kapının pervazına dayanarak eşikte durdu.

"Cosette!" dedi Jean Valjean.

Kollarını açtı, titriyordu, benzi soluktu, şaşkındı, gözlerinde sonsuz bir sevinçle sandalyesinde doğruldu.

Cosette heyecandan boğuluyordu. Jean Valjean'ın göğsüne kapandı.

"Babacığım!" dedi.

Jean Valjean altüst olmuş, son derece heyecanlanmıştı:

"Cosette! O! Siz madam! Sensin! Ah! Tanrım!" diye kekeliyordu.

Ve kendisini bağna basan Cosette'in kollarında:

"Sen! Sen buradasın! Demek ki beni affediyorsun!" diye haykırdı.

Marius gözyaşlarına engel olmak için göz-kapaklarını indirerek bir adım attı, hıçkırıklarını tutabilmek için

titreyerek, büzülen dudaklarının arasından mırıldandı:

"Babacığım!"

Jean Valjean:

"Siz de mi beni affediyorsunuz?" dedi.

Marius söyleyecek bir söz bulamadı, Jean Valjean ekledi:

'Teşekkür ederim!"

-430-

Cosette şalını çıkardı, şapkasını yatağın üzerine attı.

"Bunlar beni rahatsız ediyor!" dedi.

Yaşlı adamın kucağına oturarak, sevimli bir hareketle onun beyaz saçlarını kaldırdı, alnını öptü. Jean

Valjean şaşkın bir haldeydi, ona engel olamıyordu.

Cosette olayları ancak belli-belirsiz bir şekilde anladığı için, sanki Marius'ün borcunu ödemek istermiş gibi, giderek okşamalarını artırıyor.

Jean Valjean:

"İnsan ne kadar aptal oluyor!" diye mırıldandı. "Onu bir daha göremeyeceğimi sanıyordum. Mösyö Pontmercy, düşünün ki, tam siz içeri girdiğiniz sırada her şey bitti; ben sefil bir adamım, bir daha Cosette'i göremeyeceğim diyordum. Bunları, tam siz merdivenleri çıkarken söylüyordum. Ne kadar aptalmı-şım! İşte aptal böyle olur. Tann'yı hesaba katmadan da böyle davranır. Ulu Tanrı der ki: Terk edileceğim diye düşünüyorsun, öyle değil mi ahmak! İşler senin bildiğin gibi olmayacak. Hadi, şurada bir meleğe ihtiyacı olan zavallı bir adamcağız var.' Melek gelir ve insan, Cosette'ini yeniden görür ve de Cosette'ine yeniden kavuşur! Ah! Öyle mutsuzdum ki!"

Bir süre sessiz kaldı, sonra devam etti:

"Cosette'i arada sırada şöyle bir görmeye gerçekten ihtiyacım vardı. Yürek, kemireceği bir kemik ister. Ne var ki, aranızda lüzumsuz fazlalık olduğumu seziyor, bu duygularımı haklı çıkartacak nedenler buluyordum;

sana

-431-

ihtiyaçları yok, sen kendi köşende otur, sonsuza kadar yaşamaya hakkın yok diyordum. Ey ulu Tanrı! Sana şükürler olsun, onu yeniden gördüm! Cosette, kocan pek yakışıklı, bunu bilmiyor musun? Ah! İşlemeli güzel bir yakan var, bak bu iyi. Bu deseni çok severim. Onu kocan seçti değil mi? Sonra sana kaşmir şallar ister, Mösyö Pontmercy izin verin de ona sen diyeyim. Zaten çok sürmeyecek." Ve Cosette:

"Bizi öylece bırakıvermek ne acı vericiydi!" diyordu. "Nereye gittiniz? Niçin uzun zaman kaldınız? Eskiden yolculuklarınız iki üç günden fazla sürmezdi. Nicolette'i gönderdim, her seferinde 'Burada yok,' dediler. Ne zaman döndünüz? Niçin bize bildirmediniz? Siz çok değiştiniz, biliyor musunuz? Ah! Ne hain baba!

Hastalandığınızdan bizim haberimiz bile yok! Marius, tut bak, elleri ne kadar soğuk!"

Jean Valjean, Mösyö Pontmercy'ye tekrar dönerek:

"İşte siz de geldiniz! Demek ki beni bağışladınız!" dedi.

Jean Valjean'in tekrarladığı bu sözler üzerine Marius'ün yüreği doldu ve ağzından şu sözler döküldü:

"İşitiyor musun Cosette? Bak ne duruma gelmiş! Benden af diliyor. Oysa bana nasıl yardım ettiğini biliyor musun Cosette? Hayatımı kurtardı! Daha da fazlasını yaptı. Seni bana verdi. Beni kurtardıktan ve seni de bana verdikten sonra, kendini ne hale getirdi! Kendini feda etti! İşte böyle biri, benim gibi

-432-

unutkan, nankör, iyilik bilmez, merhametsiz bir suçluya teşekkür ediyor!

Bütün ömrümü bu adamın

ayaklarının dibinde geçirsem, yine de az gelir. O barikat, o lağım, o

cehennem, o çirkef çukuru, bütün bunları

benim ve senin için yaptı Cosette! Ölümünü benden uzaklaştırmak için,

kendini içine attığı bütün ölümlerden

beni çaktı, çıkardı. Bütün cesaretler, bütün erdemler, bütün

kahramanlıklar, bütün kutsallıklar bu adamda!

Cosette, bu bir insan değil, bir melek!"

Jean Valjean alçak sesle:

"Sus!" dedi. "Bütün bunları söylemeye gerek var mı?"

Marius sonsuz bir saygıyı içeren bir öfkeyle:

"Peki ya siz?" diye haykırdı. "Siz niçin söy-lemediniz? Sizin de suçunuz var.

Herkesin hayatını

kurtarıyorsunuz, sonra da bunu onlardan gizliyorsunuz! Daha da ileri

giderek, içyüzünüzü açıklamak

bahanesiyle kendi kendinizi suçluyorsunuz. Bu korkunç bir şey!"

"Ben gerçeği söyledim," diye cevap verdi Jean Valjean.

"Hayır!" diye tekrarladı Marius, "Gerçek bir bütündür, siz gerçeği

söylemediniz. Siz Mösyö Madeleine'diniz,

neden sakladınız? Size hayatımı borçluyum, neden söylemediniz?"

"Çünkü ben de sizin gibi düşünüyordum. Sizi haklı buluyordum. O lağım

olayını bilmiş olsaydınız, beni

yanınızdan ayırmak istemeyecektiniz. Bu nedenle susmam gerekiyordu.

-433-

Konuşmuş olsaydım, herkesi sıkıntıya sokardım."

Marius:

"Neyi rahatsız edecekti? Kimi?" diye sordu. "Burada kalacağınızı mı

sanıyorsunuz? Sizi götüreceğiz. Ah

Tanrım! Bütün bunları rastlantıyla öğrendiğimi düşünüyorum da! Sizi

götürüyoruz. Siz bizim bir par
camızsınız. Cosette'in ve benim babamsınız. Bu berbat yerde bir gün daha
kalamazsınız. Yarın burada
olmayı aklınızdan silin!"

"Yarın," dedi Jean Valjean, "Burada olmayacağım, ama sizin evinizde de
olmayacağım."

"Ne demek istiyorsunuz?" diye cevap verdi Marius. "Oh! Hayır! Artık
yolculuğa çıkmanıza izin veremeyiz.

Bizden hiçbir zaman ayrılmayacaksınız. Siz bizimsiniz. Sizi bırakmıyoruz."
Cosette de:

"Bu kez temelli götürüyoruz," diye ekledi. "Aşağıda araba bekliyor. Sizi
kaçınıyorum. Gerekirse zor

kullanırım." Ve gülerek ihtiyar adamı kucakladı:

"Evimizde odanız yine hazır bekliyor. Bilseniz, bu mevsimde bahçe ne
kadar güzel! Yabani zakkumlar pek
güzel açıyor. Yollar dere kumlarıyla kaplı; küçük mor sedef kabuklar var.
Benim suladığım çilekleri yersiniz.

Madam ve Mösyö Jean filan da yok artık; özgürlük devrindeyiz, herkes
birbirine sen diyor, değil mi Marius?

Ah babacığım, bilseniz geçen gün ne üzücü bir şey oldu! Duvardaki bir
deliğe yuva kuran saka kuşunu hınzır

bir kedi yedi. Başını pencereye sokup bana ba-
-434-

kan zavallı saka kuşum. Üzüntümden öyle ağladım ki! O kediyi
öldürebilirdim. Ama artık kimse ağlamıyor,

herkes gülüyor, herkes mutlu. Bizimle geleceksiniz. Büyükbaba çok
sevinecek. Bahçede sizin de bir tarhınız

olacak; orayı siz ekip biçeceksiniz! Bakalım sizin çilekler de benimkiler
kadar güzel olacak mı? Hem sizin her

istediğinizi de yapacağım; ama siz de benim sözümü dinleyeceksiniz!"

Jean Valjean onu duyuyor, ama dinlemiyordu. Sözcüklerin anlamından çok,
sesin nağmesini dinliyordu;

gözünde ruhun kederli incileri olan o iri gözyaşlanndan biri filizleniyordu.

"Tann'nın iyiliğinin kanıtı; Cosette burada işte!" diye mırıldandı.

"Babacığım!" dedi Cosette.

Jean Valjean devam etti:

"Hepimizin birlikte yaşaması gerçekten de çok iyi olurdu. Kuşlarla dolu
ağaçlar. Ben Co-sette'le dolaşırdım.

Yaşayan, selamlaşan, bahçelerden birbirine seslenen insanlardan biri olmak
çok hoş bir şey! İnsan

sabahtan akşama kadar beraber olur. Her birimizin ekip biçtiği bir köşesi

olurdu. Cosette bana çileklerinden yedirirdi, ben de ona güllerimden bir demet yapardım. Çok hoş olurdu. Yalnız..."

Sustu. Alçak sesle:

"Yazık!" dedi.

Gözyaşı akmadı, geri gitti, Jean Valjean gülümsemeye çalıştı. Cosette, ihtiyar adamın ellerini avuçlarının içine aldı.

"Aman Tanrım!" dedi. "Elleriniz daha da

-435-

soğumuş. Yoksa hasta mısınız? Bir yeriniz mi ağrıyor?"

Jean Valjean:

"Benim mi? Hayır!" dedi. "Çok iyiyim. Yalnız..."

Durdu.

"Yalnız, ne?"

"Az sonra öleceğim."

Cosette ve Marius ürperdiler.

"Ölmek mi?" diye haykırdı Marius.

"Evet, ama önemli değil!" dedi Jean Valjean.

Soluk aldı, gülümsedi:

"Cosette, biraz önce benimle konuşuyordun, devam et, yine konuş. Demek küçük saka kuşun öldü? Konuş ki, sesini duyayım."

Şaşkınlıktan donakalan Marius, ihtiyar adama bakıyordu. Cosette yürek paralayıcı bir sesle haykırdı:

"Babacığım, babacığım benim! Yaşayacaksın. Yaşamanızı istiyorum. Anlıyor musunuz?"

Jean Valjean başını hayranlıkla kaldırdı.

"Belki de. Evet ya, bana ölmeyi yasakla. Kimbilir, belki de boyun eğirim.

Geldiğiniz sırada ölmek üzereydim.

Gelişiniz beni durdurdu, bana sanki yeniden doğuyormuşum gibi geldi."

Marius:

"Siz güçlü ve sağlıklısınız!" diye bağırdı. "İnsan böyle bir anda oluverir mi sanıyorsunuz? Üzüntüleriniz oldu,

ama bundan sonra artık hiç olmayacak. Asıl ben sizden af diliyorum, hem de önünüzde diz çökerek!

Yaşaya-

-436-

caksınız, hem de bizimle, uzun süre. Bundan sonra biz, bütün düşünceleri sizin mutluluğunuzdan ibaret olan

iki kişiyiz!"

Cosette gözyaşları içinde:

"Görüyorsunuz," dedi. "Marius sizin ölmeyeceğinizi söylüyor."

Jean Valjean gülümsemeyi sürdürüyordu:

"Mösyö Pontmercy, beni geri alsanız bile, bu benim, durumumu değiştirebilecek mi? Hayır! Tanrı sizin ve benim gibi düşündü, düşüncesini de değiştirmiyor; gitmem yararlı olacak. Ölüm iyi bir düzeltme yoludur.

Tanrı, bize gerekli olanı bizden iyi bilir. Siz mutlu olun. Cosette Mösyö Pontmercy'nin olsun, gençlik sabaha uysun sizin çevrenizde leylaklar, bülbüller olsun, çocuklarım; hayatınız güneş dolu bir çimenlik olsun, gökyüzünün bütün güzellikleri ruhunuzu doldursun. Ve artık hiçbir işe yaramayan ben öleyim. Elbette ki en iyisi budur. Bakın, görüyorsunuz, makul olalım. Artık yapılacak hiçbir şey yok, her şeyin bittiğini seziyorum.

Bir saat önce baygınlık geçirdim. Gecedен beri de sadece su içiyorum.

Kocan ne kadar iyi bir insan Cosette!

Benden çok ona yakışıyorsun."

Kapıdan bir ses geldi.

Gelen doktordu.

"Hoşgeldiniz ve hoşçakalın doktor," dedi Jean Valjean. "İşte benim evlatlarım."

Marius doktora yaklaştı. Ona tek bir sözcük söyledi: "Mösyö..." Ama söyleyişinde koskoca bir soru işareti vardı.

Doktor soruya anlamlı bir bakışla karşılık verdi.

-437-

Jean Valjean:

"İşler yolunda gitmiyor diye Tann'ya haksızlık etmek doğru olmaz," dedi.

Bir sessizlik oldu.

Bütün soluklar kesildi.

Jean Valjean, Cosette'e döndü. Sanki ondan bir şeyler alıp sonsuzluğa götürmek istermiş gibi onu izlemeye koyuldu.

İndiği karanlık derinliklerden Cosette'e bakarken, henüz dünyevi düşüncelerde kalabiliyordu. Bu tatlı yüzün parıltısı, onun solgun yüzünü aydınlatıyordu. Mezarın da kendine özgü bir aydınlığı olabilir.

Doktor, Jean Valjean nabzını yokladı. Ardından Cosette ile Marius'e bakarak:

"Ah! Ona gerekli olan sizlerdiniz demek," diye fısıldadı.

Sonra Marius'ün kulağına eğilerek, alçak sesle ekledi:

"Çok geç."

Jean Valjean, Cosette'ten gözlerini ayır-maksız, Marius'le doktora sakın sakın baktı. Ağzından yarım

yamalak şu sözlerin çıktığı duyuldu:

"Ölmek bir şey değil; korkunç olan, hayattayken yaşamamaktır."

Birdenbire ayağa kalktı. Bu yeniden güçlenmeler, genellikle can çekişmenin işaretidir. Güvenli adımlarla

duvara kadar yürüdü. Kendisine yardım etmek isteyen Marius'le doktoru engelledi. Duvarda asılı olan küçük

bakır haçı aldı. Sağlıklı bir insanın bütün rahatlığıyla gelip yerine oturdu, haçı masanın üstüne koyarken,

yüksek sesle:

-438-

"İşte, şehitlerin en büyüğüne bakın!" dedi.

Sonra göğsü içeri çöktü, sanki mezarın baş döndürücü güzelliği onu

yakalamış gibi başı sallandı, dizlerinin

üzerinde duran ellerinin tırnaklarıyla pantolonunun kumaşını tırmalamaya başladı.

Cosette, onun omuzlarını tutuyordu. Hiç-kınyor, onunla konuşmak

istemesine rağmen bunu bir türlü

başaramıyordu. Gözyaşlarıyla birlikte gelen o acı hıçkıklara şu sözcükler karışıyordu.

"Babacığım! Bizi bırakma! Seni kaybetmek için mi bulduk, olacak şey mi bu!"

Can çekişmenin eğri büğrü bir yol izlediği söylenebilir. Gider, gelir, mezara doğru ilerler, yeniden hayata

döner. Ölüm sürecinde el yordamıyla ilerlenir.

Jean Valjean, bu yan baygınlıktan sonra toparlandı. Sanki karanlıklar

kovmak istiyormuş gibi başım salladı,

bilinci hemen tamamen yerindeydi. Cosette'in kol yenin ucunu tuttu,

öptü.

Marius:

"Kendine geliyor doktor, kendine geliyor!" diye bağırdı.

Jean Valjean:

"İkiniz de çok iyi insanlarsınız," dedi. "Beni en çok üzen şeyin ne olduğunu söyleyeyim. Mösyö Pontmercy,

benim en çok gücüme giden, paraya el sürmek istemeyişiniz oldu. Bu para olduğu gibi kannızdır.

Yavrulanm, size anlatayım, sizi gördüğüme bunun için seviniyorum. Siyah

kehribar İngiltere'den gelir. Beyaz

kehribarsa Norveç'ten. Bunlar okuya-

-439-

çağınız şu kâğıtta baştan sona yazılı. Bilezikler için lehimli sac halkalar yerine, karşılıklı birleştirilmiş sac halkalar yaptım. Bu hem daha güzel, hem daha iyi, hem de daha ucuza çıkan bir yöntem. Bu sayede ne kadar para kazanılacağını göreceksiniz. Demek ki Coset-te'in serveti olduğu gibi kendisinin. Bu açıklamayı yapıyorum ki, gönlünüz rahat etsin." Kapıcı kadın yukarı çıkmış, aralık kapıdan içeri bakıyordu. Doktor ona gitmesini söyledi; ama yine de bu işgüzar kadının ortalıktan kaybolmadan önce: "Rahip ister misiniz?" diye sormasına engel olamadı. "Benim rahibim var," diye cevap verdi Jean Valjean. Parmağıyla başının üstünde bir noktayı gösterir gibiydi; sanki orada birini görüyordu. Gerçektende, belki bu can çekişmede piskopos da hazırды. Cosette, yavaşça onun sırtına bir yastık yerleştirdi. Jean Valjean konuşmayı sürdürdü: "Mösyö Pontmercy, çekinmeyin, yalvarırım. Altı yüz bin frank gerçekten de Coset-te'indir. Siz ondan yararlanmazsanız, ömrüm boşa gitmiş demektir. Cam eşyayı pek mükemmel bir duruma getirmiştik. Berlin takılan denen şeylerle yaşıyorduk. Almanya'nın siyah camlarına erişilmez. Bin iki yüz tane iyi yontulmuş camın, iki düzinesi topu topu üç franktı." Bizim için değerli olan bir insana, öleceği anda, sanki ona yapışan, onu tutmak isteyen

-440-

gözlerle bakarız. Marius, Cosette'in ellerini tutmuştu, acıdan dilleri tutulmuş, ölüme söyleyecek söz bulamayarak, ikisi de üzüntü içinde öylece duruyorlardı. Jean Valjean, her dakika biraz daha çökü-yordu. Karanlık bir ufka doğru gidiyordu. Soluğu kesiliyor, zaman zaman hafif bir hýnlýtý-la kanbýyordu. Kolunu oynatmakta zorluk çekiyordu. Ayaklanndaki tüm kýmýltýlar yok olmuştu. Kollanndaki, bacaklanndaki bitkinlikle bedeninin yorgunluğu artarken, ruhunun bütün görkemi yükseliyor, yüzüne yayılıyordu. Bilinmezlik evreninin ışığı daha şimdiden bütün yüzüne yayılmaktaydı. Yüzü saranyor, aynı zamanda gülümsü-yordu. Artık bu yüzde hayat yoktu, başka bir şey vardı. Soluğu

azalıyor, bakışları güçleniyordu. Bu, kanatlanmaya hazırlanan bir ölüydü. Cosette'e ve Marius'e, yaklaşmaları için el etti. Hiç şüphe yok, bu son saatin son daki-kalanydı; öyle güçsüz bir sesle konuşmaya başladı ki, sesi sanki çok uzaklardan geliyordu; sanki onlarla kendi arasında bir duvar vardı.

"Yaklaş, yaklaşın ikiniz de. Sizi çok seviyorum. Oh! Böylesi güzel ölümdür. Sen de beni seviyorsun

Cosette'ciğim! Zavallı ihtiyar-cığma her zaman sevgi beslediğini biliyorum ben. Sırtıma koyduğun şu yastık ne iyi geldi! Arkamdan biraz ağlarsın, değil mi? Çok ağlama. Büyük üzüntülerin olsun istemiyorum. Benim yaptığım küpelerin, ötekilerden daha çok kazanç getirdiğini söylemeyi unuttum.

-441-

On iki düzinesi on franga mal oluyor, altmış franga satılıyordu. Doğrusu, bu çok kârlı bir iş. Bu yüzden altı yüz bin franga şaşmamak gerek Mösyö Pontmercy. Alın teriyle kazanılmış namuslu bir paradır.

Zenginliğinizden dolayı gönlünüz rahat olsun. Bir arabanız olmalı, tiyatrodan bir locanız bulunmalı; senin de

Cosette'ciğim, görkemli balo tuvaletlerin olmalı. Sonra, dostlarınıza sofralar donatmalısınız. Mutlu

olmalısınız. Az önce Cosette'e mektup yazıyordum. Mektubumu bulun.

Ocağın üzerindeki iki şamdanı ona

miras bırakıyorum. Som gümüştendir, ama benim için onlar altındandır, elmastandır; onlar, içine konan

sıradan mumları en iyi kalite mum yaparlar. Onları bana verenin yukarıda benden memnun olup olmadığını

bilmiyorum. Elimden geleni yaptım. Yavrulanm, benim yoksul olduğumu

unutmayın, beni, gelişigüzel bir

toprak parçasına gömersiniz, yerimi belli etmek için de başucuma bir taş dikersiniz. Zaman zaman Cosette

şöyle bir uğrarsa memnun olurum. Siz de Mösyö Pontmercy. Sizi her zaman sevmediğimi söylemem gerek;

onun için, sizden beni bağışlamanızı dilerim. Cosette'i mutlu ettiğinizi biliyorum. Bilseniz ne güzel pembe

yanakları vardı Mösyö Pontmercy! Benim en büyük neşemdi; onu bir parça solgun görsem keyfim kaçardı.

Konsolun çekmecesinde beş yüz franklık bir banknot var. Ona dokunmadım. Yoksullara verirsiniz. Cosette,

şurada, yatağın üzerinde duran minicik giysiyi görüyor musun? Tanıdın mı? Topu topu on yıl bile olmadı.

Günler na-

-442-

sıl da akıp gidiyor! İkimiz çok mutluyduk. Artık bitti. Yavrulanm ağlamayın, çok uzağa gitmiyorum ki! Oradan sizleri yine görürüm. Gece olunca bakar, benim gülümsediğimi görürsünüz.

Cosette, Montfermeil'i anımsıyor

musun? Ormandaydın, çok korkuyordun; su kovasının sapını tuttuğun zamandı, anımsıyor musun? Minicik

elini ilk kez o zaman tuttum. Elin öyle soğuktu ki! Ah! O zaman elleriniz kıpkırmızıydı, matmazel, bakın şimdi

bembeyaz olmuş. Ve o kocaman bebek! Anımsıyor musun? Sen ona Catherine adını vermiştin. Onu

manastıra götürmediğine pek üzülürdün! Zaman zaman beni de güldürürdün, benim tatlı meleğim! Yağmur

yağdığında su dereciklerinde saman çöplerini yüzdürür, onların gidişini izlerdin. Bir gün sana hasır bir raket

ve san, mavi, yeşil tüylü bir fındak satın almıştım. Sen bunları unutmuşundur. Küçükken şakacı, canlı bir

çocuktun! Oyun oynardın. Kulaklarına kirazdan küpeler takardın. Bunları tümüyle geçmiş şeyler. İnsanın

yanında çocuğuyla geçtiği ormanlar, altında gezindiği ağaçlar, gizlendiği manastırlar, oyunlar, şen, berrak

çocuk kahkahaları, bütün bunlar birer gölge olur. Bütün bunlar benim diye düşünmüştüm. İşte, benim

aptallığım bu oldu. Şu Thenardierler pek kötüydüler. Onları bağışlamak gerek. Cosette, işte annenin adını

söylemenin zamanı geldi. Adı Fantine'di. Bu adı unutma! Fantine. Onu ağzına aldığı her an diz çök kızım.

Annen çok acı çekti. Seni çok severdi. Senin mutlu olduğun ölçüde, o, felakete uğradı. Bunları Tan-

-443-

n'ın paylaştırmalarıdır. O her yerde görevdedir ve gözleyicidir; hepimizi görür. Büyük yıldızların arasında, o

ne yaptığını bilir. İşte artık ben gidiyorum yavrularım. Birbirinizi sevin. Yeryüzünde gerçek olan, değerli olan

bundan öte bir şey yoktur; birbirini sevmek. Ölen şu zavallı ihtiyarı zaman zaman düşünürsünüz. Oh! Benim

Cosette'im, seni son zamanlarda pek görmedimse, suç benim değil; yüreğim parçalanıyordu. Sokağın

köşesine kadar gidiyordum. Geçtiğimi görenlerin üzerinde garip bir etki bırakıyordum herhalde. Deli gibiydim.
Bir kez sokağa şapkasız bile çıktım. Yavrularım, işte, artık pek iyi görmemeye başladım, söyleyecek pek çok şey vardı, ama önemli değil, beni az da olsa düşünün. Siz, Tann'ın sevgisine ermiş insanlarsınız. Neyim var bilmiyorum, bir ışık görüyorum. Biraz daha yaklaşın. Mutlu ölüyorum. O değerli, sevgili başlarınızı bana uzatın, ellerimi üzerlerine koyayım."
Cosette ile Marius, dehşet içinde gözyaşla-rıma boğularak, her biri Jean Valjean'ın bir eline sarılarak, onun önünde diz çöktüler. Bu mübarek eller artık kımıldamıyordu. Jean Valjean arkasına yaslanmıştı, onu iki şamdanın ışığı aydınlatıyordu. Bembeyaz yüzü gökyüzüne dönmüştü. Ellerini Cosette ile Marius'ün öpücüklerine bırakmıştı. Ölmüştü.
Yıldızsız, kapkaranlık bir geceydi. Kuşkusuz, karanlığın içinde kanatlan açık, ruhu bekleyen yüce bir melek ayakta duruyordu.

-444-

6. Otlar Örter, Yağmurlar Siler

Pere-Lachaise Mezarhğı'nda, yoksullar hendeğinin yakınında, bu mezarlar kentinin kibar mahallesinden uzakta, ölümün çirkin biçimlerini sonsuzluk karşısında teşhir eden süslü mezarlardan uzakta, ıssız bir köşede, eski bir duvarın dibinde, aynkotlanıyla yosunlar arasında, kakhakaçiçeklerinin tırmandığı ulu bir selvi ağacının altında, bir taş vardır. Bu taş da, ötekiler gibi zamanın bıraktığı izlerden, küften, yosundan, kuş pisliklerinden kurtulamamıştır. Su, onu yeşile boyar, hava koşulları karartır. Bu mezar hiçbir patikaya yakın değildir. O yana gitmeyi kimse istemez, çünkü otlar yüksektir, insanın ayakları ıslanır. Güneş görünür görünmez kertenkeleler oraya üşüşür. Etrafta yabancı yulafların hışırtısı duyulur. Baharda, ağaçlarda çalibülbülleri ötüşür.
Bu taş çıplaktır. Onu yontarken, ancak mezar için gerekli olan kadan düşünülmüş, taşı ancak bir adamı örtmeye yetecek ölçüde uzun ve dar olarak düzenlenmekten öte bir şeye dikkat edilmemiştir.
Üzerinde hiçbir yazı yoktur. Yalnız, bundan yıllar önce, bir el oraya,

kurşunkalemle, yağmur ve toz altında
yavaş yavaş okunamaz hale gelen, belki de, bugün tümüyle silinmiş olan şu
dört dizeyi yazdı:

Uyuyor. Yazgısı ona neler etti neler Yaşıyordu. Meleği gidince o da gitti.
Herkes gibi onu da buldu bu

sıradan şey Günün tükenip akşamın inişi gibi -445-

2

S

i*

BORDO^AV' SÝYAH KLASÝK YAYINLAR fWjofGW.I^AÝL^Ak cAr^AV' S

V*V₂* A_j-*H«ý TREND YAYÝN BASIM

DAĞITIM REKLAM ORGANİZASYON SANAYİ TİCARET LTD. ŞTİ.

KURULUŞUDUR İrtibat: Caferağa

Mahallesi Mühürdar Caddesi No:60/5 Posta Kodu 81300

Kadıköy/İstanbul-TR Tel: (0216) 348 98 03 Pbx

Faks: (0216) 349 93 45 E-mail: info@bordosiyah.com.tr Web:

www.bordosiyah.com.tr Online alıpverip

Batı edebiyatının en büyük klasiklerinden biri olan Sefiller, iki düzlemde
büyük bir ustalığın, yaratıcı zekâ ve

yeteneğin örneğini sunuyor: Karakter portrelerinin çiziminde ve tarihsel,
sosyo-kültürel gerçeğin titiz

anlatımında. Sefiller, okuru bilgilendirme, hatta eğitme kaygısı ağır basan,
"aydınlanmacı" anlatı geleneğinin,

bir ayağıyla romantizme, öbür ayağıyla natüralizme, gerçekçiliğe dayandığı
bir aşamaya rastlar. Beş ana

bölümden, sayısız "kitap" ve alt bölümden oluşan bu roman, saçma bir
nedenle suçlu duruma düşen Jean

Valjean'ı, sokak çocuğu Gavroche'u, kötünün cisim bulmuş örneği

Thenardierleri, düzen ve disiplinin hasta

ruhlu koruyucusu yalnız adam Javert'i, dinsel bir çilenin simgesi, sokak
kadını Fantine'i ve onun kızı melek

Cosette'i, yaklaşık 150 yıldan bu yana dramatik kişilerin tapınağı içinde
yaşatmaktadır. Tapınağın kapısını

aralayan okur, 19. yüzyıl başındaki Fransa'ya geri dönecek, Waterloo
Savaşı'nın unutulmaz tablolarını

hayranlıkla izleyecek, Jean Valjean'la birlikte Paris'in yeraltına inecek,
manastırların karanlığıyla yoksulluğun

izbe mekânları içinde ışık arayacaktır.

Sefiller: On dokuzuncu yüzyıl Fransası'nda karanlıkla aydınlığın buluşması...

TKno 975-8688-51-0 ISBN 975-8688-56-1

12 000 000 TL 6 000 000 TL 6YTL

VICTOR HUGO _ Sefiller Cilt5